

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ
ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

Վերլուծական նյութեր
Թողարկում 3

2-46

ՂԱՐԱՔԱԴՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

Վերլուծական նյութեր

Թողարկում 3

Երևան

«Քաղաքական հետազոտությունների ինստիտուտ» ՊՈԱԿ
2009



հմքազրական կոլեգիա՝ Դ. Ավետիսյան, Մ. Աղաջանյան,
Լ. Անդրիասյան, Ա. Արշակյան, Դ. Ասրյան, Գ. Բոյախչյան,
Գ. Իսազուլյան, Ա. Մելքոնյան, Ս. Մինասյան, Ն. Փանոսյան, Վ. Սարգսյան,
Ռ. Սաֆրասյան

Տեխնիկական խմբագիր՝ Ա. Բաղդասարյան

ՀՏԳ 341
ԳՄԳ 67.91
Ղ 461

Ղ 461 Ղարաբաղյան Հակամարտության արտաքին քաղաքական
ասպեկտները: Վերլուծական նյութեր, - թող. 3. - Երևան,
Քաղաքական հետազոտությունների ինստիտուտ, 2009. - 295 էջ:

Ժողովածուն ներկայացնում է Ղարաբաղյան Հակամարտության
արտաքին քաղաքական ասպեկտները շոշափող վերլուծական աշխա-
տանքները: Հրատարակումն ընդգրկում է տարածաշրջանային, միջազ-
գային, աշխարհաքաղաքական ու աշխարհատնտեսական ազդեցության
համատեքստում Ղարաբաղյան Հակամարտության արդի փուլի, դրա
քաղաքական, իրավական, տնտեսական ու ռազմական հարցերի լայն
շրջանակ: Ներկայացված են նաև հակամարտության կարգավորման
գործընթացը և տեղեկատվական-քարոզչական հարցերը լուսաբանող
հետազոտություններ:

Ժողովածուի նյութերը նախատեսված են կոնֆլիկտոլոգիայի
մասնագետների, Հարավային Կովկասի տարածաշրջանային անվտան-
գության հարցերով զբաղվող վերլուծաբանների, Ղարաբաղյան Հակա-
մարտության փորձագետների, ինչպես նաև հակամարտության ու դրա
կարգավորման հարցերով հետաքրքրվող ամենալայն ընթերցողի համար:

ԳՄԳ 67.91

ISBN 978-99941-865-5-6

© Քաղաքական հետազոտությունների ինստիտուտ, 2009 թ.

Էքոնոմիկական նույնականացումը և Ղարաբաղյան հակամարտության
պատճառները:
Քաղաքական, իրավական, սոցիալ-տնտեսական ասպեկտները

Սիրիայի Աղաջանյան

Ներածություն

Ղարաբաղյան Հակամարտությանը ժամանակակից բավական շատ
հետազոտություններ են նվիրված: 20-րդ դարի այս ավանդական
էքոնոմիկական հակամարտությանը՝ 1980-ական թվականների երկ-
րորդ կեսին կողմերի միջև առնակատման կետերի այժմեականացման
պահից սկսած, տարբեր հեղինակներ են անդրադարձել:

Ղարաբաղյան Հակամարտության էքոնոմիկական նույնակա-
նացման հարցը սերտորեն կապված է Հակամարտության քաղաքական,
սահմանադրա-իրավական և սոցիալ-տնտեսական պատճառների բացա-
հայտման հետ: Ղարաբաղյան Հակամարտության ամբողջական սահմա-
նումը և պատճառների վերլուծությունը, դրանց դիտարկումը մարդու
քաղաքական, իրավական, սոցիալական և տնտեսական բնույթի իրա-
վունքների խախտման համատեքստում, մեր տեսակետից, նպաստում են
Հակամարտության աղբյուրների ու դրանց բացառման հանրավոր ուղի-
ների առավել իրատեսական ընկալմանը:

Գլուխ 1. Ղարաբաղյան Հակամարտությունը էքոնոմիկական հակամարտություն է

ԽՄՄ փլուզումը լայնամասշտաբ կառուցվածքային տեղաշարժերի
հանգեցրեց էքոնոմիկական հարաբերությունների ոլորտում: 1980-ական
թվականների վերջերի համակարգային ճգնաժամը և կենտրոնախույս
գործընթացների սկիզբը, որոնք ծնունդ էին ազգային հանրապետությու-
նների ու միութենական կենտրոնի միջև հակադրման, վերակենդանացրին
էքոնոմիկային բնույթի մոռացության մատնված հակասությունները: Միու-
թենական կենտրոնի դեմ ուղղված որոշ հանրապետությունների պայքարը,
մի շարք դեպքերում, վերածնեց ինքնավարությունների պայքարի իրենց
հանրապետական «մետրոպոլիաների» դեմ: Բարդ հանգույցի մեջ շաղ-
կապվեցին պետաիրավական, տարածքային, սոցիալ-տնտեսական,
աշխարհաքաղաքական և այլ շահերը:

1980-ական թվականների երկրորդ կեսին, այն ժամանակ դեռ գոյու-
թյուն ունեցող ԽՄՄ տարածքում, էքոնոմիկական հակամարտություն
դարձավ Ղարաբաղյան Հակամարտությունը: Իր էքոնոմիկական յուրա-
հատկության ծավալման սկզբնական շրջանում, Ղարաբաղյան Հակամար-
տությունն ձևավորվեց որպես Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի
/ԴՄԿ/ հայ ժողովրդի ազգային շարժում՝ Ադրբեյխանի կազմից դուրս գալու
և ՀայկԽՄԳ-ի կազմի մեջ ընդգրկվելու նպատակով: Ղարաբաղյան Հակա-
մարտության հստակ ազգային արտահայտվածությունն առկա էր արդեն
կողմերի միջև դիմակայման սկզբնական փուլից: Վերջիններս սկսեցին
իրենց շահերի հակադրվածությունը ներկայացնել հակամարտության
հակառակ կողմի նկատմամբ հատկապես իրենց էքոնիկ հակադրման
տերմիններով: Այդպիսով, Ղարաբաղյան Հակամարտության մեջ
անմիջապես ծագեց կողմերի միջև էքոնիկ դիմակայության գիծը, որոնք

էքնիկ հատկանշին հաղորդեցին նույնականացման բնույթի հատկությունը: «Ճայրը և աղորթեանցիները հակամարտող կողմեր են»: «Մենք – նրանք» բնական ընդդիմությունը, որը բնորոշ է միմյանց հարևան էքնիկ խմբերի մտածելակերպին, սրվեց էքնիկ բախումնային դիմակայության հիման վրա: Առաջացավ մի իրավիճակ, որի մասին հետազոտողները խոսում են «քաղաքականությունը իմաստ է հաղորդում ազգությանը, և, մասնավորապես, անվանման քաղաքականությունը»:

Որպես գլխավոր գործող անմիճք հանդես էին գալիս էքնիկ հանրությունները: Հակամարտության կողմերը սկսեցին ընկալվել որպես էքնոսեր, որոնք ունեն իրենց շահերը և գործում են որպես մեկ ամբողջություն: Բացի ամենը, դրան էր նպաստում արդեն այն ժամանակ ստեղծված Ղարաբաղյան Հակամարտության որոշակի տեղեկատվական դաշտը, որն այն ժամանակ ձևավորվում էր խորհրդային կենտրոնական դեկլարության ցանքերով, որը միանշանակ շահագրգռված չէր հակամարտությանը քաղաքական երանգ տալու մեջ: Հակամարտության տեղեկատվական դաշտում որոշիչ դարձավ կողմերի շահերի հակադրման էքնիկ բաղկացուցիչը, ընդ որում հՄՀՄ կենտրոնական իշխանությունները նպատակաուղղված կերպով ձևավորում էին Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի ազգային շարժման անջատողական կերպարը, դրա օգնությամբ պետք է ընդգծվեր շարժման «ծայրահեղական» բնույթը, որը չի հենվում ազգային շարժման նախաձեռնող-էքնոսի ամբողջության վրա: Այդպիսով, կենտրոնական իշխանությունները ձգտում էին ամեն կերպ հեռացնել հակամարտությունը իր քաղաքական քաղաքիչից և այն ներկայացնել «բնակչության որոշակի խմբերի ազգային-ծայրահեղական պայթյալի» տերմիններով: Այս համատեքստում պետք է դիտարկել 1980-ական թվականների Ղարաբաղյան Հակամարտության մեջ երկու սկզբունքային մոտեցումների հակադրումը. «քաղաքական կայունության ապահովումը», որը կենտրոնական ՄԽՀՄ/ և հանրապետական /ԱդրեսՄ/ ղեկավարությունների դիրքորոշումները և «պետականատեղծ ազգի ու նրա կոնկրետ ներկայացուցիչների իրավունքների ու ազատությունների ապահովումն ու պաշտպանությունը» /Լեռնային Ղարաբաղի և ընդհանուր առմամբ, ամբողջ ԱդրեսՄ-ի հայ ժողովուրդինը/:

Ամհրաձեշտ է նշել, որպես հակամարտության սկզբնական կողմեր հանդես եկան այլ ազգային միութենական հանրապետության կազմից դուրս գալու նախաձեռնող-էքնոսը /Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովուրդը/ և այլ ազգային միութենական հանրապետության քաղաքական ղեկավարությունը, որը խաչընդուտում էր նման իրավունքի իրականացմանը: Պրահից ելնելով, Ղարաբաղյան Հակամարտության հենց սկզբում այն դարձավ ոչ միայն էքնիկ հակամարտություն, այլ նաև քաղաքական, որը հակամարտության դաշտի մեջ ներառեց դիմակայման քաղաքական տարբերակներին²:

Մեր կարծիքով, Ղարաբաղյան Հակամարտությունը՝ 1980-ական թվականների կեսի իր ակտիվ դիմակայության վերակենդանացման հենց սկզբից՝ դարձավ, առաջին հերթին քաղաքական հակամարտություն, որի էությունն այն էր, որ միութենական հանրապետության /ԱդրեսՄ/ պետականատեղծ ազգերից մեկը, որը տվյալ հանրապետության շրջանակներում օժտված էր ազգային-վարչական ինքնավարությամբ, ցանկացավ դուրս գալ հանրապետության կազմից և հարել մեկ այլ միութենական հանրապետությանը /ՀայկհՄՀ/։ Վերջինս տվյալ իրավիճակում չէր կարող

չեզոքություն պահպանել, և հաշվի առնելով այն, որ Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի ազգային շարժումը դիմել էր ՀայկհՄՀ ղեկավարությանը հանրապետության կազմի մեջ ԼՂԻՄ-ն ընդգրկելու խնդրանքով, կտրիդային Հայաստանը ի դեմս իր քաղաքական ղեկավարության, դարձավ Ղարաբաղյան Հակամարտության ևս մեկ քաղաքական տարբերակ:

Երբ մենք խոսում ենք Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի ազգային շարժման մասին, ապա պետք է առանձնացնել էքնոքաղաքական հակամարտության նույնականացման հատկանշիչների այսպես կոչված քաղաքագիտական մոտեցումը: Քաղաքագիտական մոտեցումն ուղղված է ազգեգավորման ու արդիականացման ինստիտուցիոնալ հիմքերի ու մորիլիզացնող միջոցների բացահայտմանը, քաղաքական պահանջներ առաջ քաշող էքնոսի ազգային ձգտումներին օբյեկտիվության հաղորդմանը: Ղարաբաղյան Հակամարտության հենց սկզբից, նախաձեռնող էքնոսի պահանջները ԱդրեսՄ-ի կազմում իրենց քաղաքական ներկայության վերանայման մասին, սկսեցին օբյեկտիվացվել ազգային շարժման ներկայացուցիչների օգնությամբ, որոնք ցուցաբերում էին ազգայնական տրամադրություններ ապագա վերնախավային խմբերի հեռանկարային ներկայացուցիչները: Հայոց ազգային շարժման կողմից դրանք էին, առաջին հերթին, մտավորականության ներկայացուցիչները, որոնք հետագայում քաղաքական իշխանության եկան հենց դարաբաղյան հայերի ազգային շարժման «ալիքի վրա»: Նրանք իրենց դերը կատարեցին որպես Լեռնային Ղարաբաղի հայկական ազգային շարժման և ընդհանրապես անկախության ու սեփական ինքնիշխան ազգային պետականության համար մղվող պայքարի էքնիկ զգացմունքների քաղաքական մորիլիզատորներ³: Տեղի ունեցավ հակամարտող հանրությունների անդամների որոշակի գաղափարական միավորում այն ազգային նպատակների շուրջ, որոնք էքնիկ ու քաղաքական տերմիններով միմյանց նկատմամբ դրվել էին հակադրության մեջ:

Ղարաբաղյան Հակամարտության էքնոքաղաքական էությունը դրսևորվում է նաև դիմակայող էքնոսների տարբեր քաղաքական իդեոլոգեմների զգալի ներկայացվածությամբ: Այս տեսանկյունից դարաբաղյան էքնոքաղաքական հակամարտությունը կարելի է բնութագրել որպես «գաղափարների հակամարտություն»: Նման հակամարտությունների /կամ դրանց փուլերի/ բնորոշ գծերն են հանդիսանում այս կամ այն հավակնությունների առաջաքաշումը: Գրականության մեջ, զանվածային լրատվամիջոցներում հիմնավորվում է պետականության, տարածքի նկատմամբ «պատմական իրավունքը»: Ազգային շարժումների ընթացքում մշակվում են հիմնական իդեոլոգեմները, որոնց շուրջ քաղաքական մորիլիզացիան արդեն իսկ հանդիսանում է հակամարտության դրսևորում⁴:

Ըստ Ա. Սմիթի, այն տարածաշրջաններում, որտեղ բախվում են էքնիկ հայրենիքի հակադիր մեկնաբանությունները, շահերի հակասությունները վեր են ածվում գաղափարականացված հակամարտության, օրինակ, Պաղեստինում, Քաշմիրում, Լեռնային Ղարաբաղում⁵:

Մեր կարծիքով, էքնոքաղաքական հակամարտությունների հիմնական հատկանշիչների նույնականացման վերոնշյալ քաղաքագիտական մոտեցումը, որը ժամանակին դիտարկվել էր օրու հետազոտող Ա.Գ. Չղրապիտ-միսլովի կողմից⁶, վերաբերում է նաև Ղարաբաղյան Հակամարտության իրողությանը կողմերի էքնոքաղաքական դիմակայության սկզբնական շրջանում: Լեռնայինըղարաբաղյան Հակամարտության մեջ գերիշխող դեր

եր կատարում քաղաքականությունը, սակայն, 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին, հակամարտության ներուժի ծավալման առաջին փուլերում նկատելի էր նրա էքսիկական բաղկացուցիչը: Ղարաբաղյան շակամարտության հիմնախնդրի կենտրոնում միշտ առկա էր և շարունակում էլինել իշխանության հարցը: Եթե հակամարտության սկզբնական փուլում նշված հարցն ընդունեց հին և նոր վերնախավերի միջև պայքարի ձև, ընդ որում, վերջիններիս առանձնահատկությունն այն էր, որ նրանք ավելի հավակած էին ազգայնական կարգախոսների արմատականացմանը, ապա հակամարտության հետագա փուլերում ընդդիմ պ մինչ օրս՝ փոխարինման եկած նոր ազգայնական վերնախավերը մտահոգված են իրենց քաղաքական իշխանության պահպանմամբ և չլուծված հակամարտության ազդեցությունից հեռացմամբ:

Չիչեցնենք, որ 1988 թ. փետրվարին ԼՂԻՄ-ի հայության քաղաքական պահանջների ազդեցության տակ Չայաստանում ստեղծվեց վերամիավորման «Դարաբաղ» կազմկոմիտեն, որում ընդգրկվեցին ստեղծագործական և գիտական մտավորականության հայտնի ներկայացուցիչները: Կոմիտեի գործունեությունն ուղղված էր ԼՂԻՄ-ը ՉայկաՄԻ-ի կազմի մեջ ընդգրկելու ղարաբաղյան հայերի պահանջի արդիականացմանը հասարակության մեջ: Ղարաբաղյան շարժմանը աջակցելու նպատակով, «Դարաբաղ» կոմիտեի ղեկավարությամբ, Երևանում կազմակերպվեցին զանգվածային հանրահավաքներ, ընդ որում ցուցարարների թվաքանակը հասնում էր մեկ միլիոն մարդու: 1988 թ. ամռանը բախումներ տեղի ունեցան ցուցարարների և խորհրդային Բանակի զորամասերի միջև, որոնք Չայաստանի տարածք էին մտցվել քաղաքական ճգնաժամի չեզոքացման նպատակով: Չետագայում «Դարաբաղ» կոմիտեի քաղաքական կառույցի որոշակի հատվածը Լ. Տեր-Պետրոսյանի գլխավորությամբ, ձևափոխվեց Չայոց Չանազգալի Շարժման ԲԳԿ/: 1990 թ. աշնանը, Լեռնային Ղարաբաղի հայության պաշտպանության կարգախոսով հաղթեց նախագահական համընդհանուր ընտրություններում, ինչը նպատակեց իշխանական կառույցներում ԳՀԵ ներկայացուցիչների ներգրավմանը: Ղարաբաղյան շարժման մեջ ոչ պակաս կարևոր դեր է կատարել նաև «Ղաչնակցություն» վերանվանված քաղաքական կուսակցությունը /«Չայ Չեղափոխական Ղաչնակցություն»/, որը տնտեսական և քաղաքական աջակցություն էր ցուցաբերում ղարաբաղյան հայերին օգտագործելով հայկական Սփյուռքի ռեսուրսները:

Ղարաբաղյան շակամարտության քաղաքական էությունը կապված էր այն բանի հետ, որ հենց ինքը հակամարտությունը դարձավ ոչ միայն հանրապետական սահմանադրա-իրավական կարգի և վարչա-տարածքային բաժանման վերանայման «դետոնատոր», այլ հանդիսացավ նաև որպես օրինակ խՆԴՄ տարածքում նրան հաջորդող այլ էթնոքաղաքական հակամարտությունների համար: ԱրդիսՄԻ-ի պետականաստեղծ էթնոք ի դեմս Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի, դարձավ բազմազգ հանրապետության կազմում իր գոյության քաղաքական կարգափոխական վերանայման նախաձեռնողը՝ Այդ ամենը հանգեցրեց հասարակական-քաղաքական լարվածությանը՝ հետագա «քաղաքական ինստիտուտների հակամարտություններով, որոնց տակ հասկացվում են այն հակամարտությունները, որոնց կողմերը միմյանց դեմ դիմակայության ընթացքում միավորվում են որոշակի տարածքում իշխանության գործունեության համակարգում իրենց ներգրավվածության հիման վրա»⁸:

Ղարաբաղյան շակամարտության տարածքային հիմնախնդրի զգալի շերտը շատ հետազոտողների հիմք է տալիս տվյալ հակամարտությունը դիտարկել գերազանցապես երևույթաբանորեն քննարկման տեսանկյունից: Այսպես օրինակ, Ա. Ներսիսյանը գրում է, որ Ղարաբաղյան շակամարտությունը կարելի է դասել տարածքային հակամարտությունների տեսակին, որոնք կապված են նախկինում փեղեքված էթնոսների վերամիավորման հետ: Ղրանց աղբյուրը ներքաղաքական, համայն նաև գինված բախումն է կառավարության և այս կամ այն իռեզոնետիստական ու անջատողական խմբավորման միջև, որը օգտվում է հարևան պետության քաղաքական և ռազմական աջակցությունից՝:

Ղարաբաղյան շակամարտության տարածքային հիմնախնդիրը չի կարող դիտարկվել որպես հակամարտության առաջնային նույնականացնող հատկանիշ: Տարածքների հարցը Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտային հիմնախնդրի որոշիչ հարցը չէ, այն արտահայտում է հակամարտող կողմերի պահանջների քաղաքական-իրավական կողմերից մեկը և պետք է դիտարկվի որպես հակամարտության երկրորդական որոշիչ, որը իր առանձնահատուկ արդիականացումը ստացել է հակամարտության կարգավորմանն ուղղված կողմերի ներկայիս ջանքերում: 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին, իր ավտիվացման առաջին իսկ փուլում Ղարաբաղյան շակամարտությունը թեև կապված էր Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի պահանջների տարածքային ասպեկտի հետ /անջատումը ԱդրբեյՃանից և միացումը ՉայկաՄԻ-ին/, սակայն այն կրում էր ավելի հայեցակարգային քաղաքական-իրավական բնույթ որպես միութենական հանրապետության տարածքում հայկական էթնոսի իրավունքների խախտման ընդհանուր հարցի ածանցյալ: Ներկա փուլում տարածքային հարցը պետք է դիտարկվել սերտ կապի մեջ հակամարտության հետևանքների հետ, այլ ոչ թե նրա պատճառների, ինչը մեկ անգամ ևս վկայում է այդ հարցի ածանցյալ լինելու մասին, այլ ոչ թե որոշիչ էության: Ինչը Ա. Ներսիսյանը նշում է, որ Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը էթնիկ, տարածքային, քաղաքական, տնտեսական և, որոշ առումով կրոնական հակասությունների մի ամբողջ համալիրի արդյունք է:

Արդեթանական եղիմանքները նշում են, որ «Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունը նվազ չափով պետք է բնորոշել որպես տարածքային, դա գաղափարական, աշխարհաքաղաքական, եթե կուզենաք՝ աշխարհայացքային հակամարտություն է: Նա ծառ է հիշեցնում, որը հակասակ ուղղությամբ է աճում. վերևից ներքև, որի արմատները գտնվում են մեր մեջ, այսօրվա իրականության մեջ, և միայն ճյուղերն են գնում դեպի անցյալը, դեպի պատմությունը: Արմատները դրանք քաղաքական շահերն են, պայքարը իշխանության համար, պետաիրավական համակարգերի նկատմամբ հին մտածողության և նոր մոտեցումների միջև դաժան պայքարը»¹⁰:

Պետք է նշել, որ հակամարտության կարգավորման ներկայիս փուլում տարածքային հարցի բարձրացման /մինչև կարևորագույն հարցերից մեկի մակարդակը/ պատճառային հիմքերը պետք է փնտրել հակամարտության սկզբնական փուլում, որի հիմնական հակամարտածին գործոնները ձևավորվել են դեռ 20-րդ դարի առաջին բառորդում: Քաղաքական և էթնիկ տարածքների անհամաչափ համադրման գործոնի հակամարտածին կարևորությունը ի սկզբանե հատուկ էր Ղարաբաղյան Չիմնախնդրին:

Դարաբաղյան Գիմնախնդիրը իրենից չի ներկայացնում «գտարյուն» էքոնոմադարձական հակամարտություն: Ինչպես և այլ ցանկացած արդի շրջանի էքոնոմադարձական հակամարտության մեջ, տվյալ հակամարտությունում շահկապված են մրցակցության էքնիկ, քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և շատ այլ կողմերը:

Միևնույն ժամանակ, դարաբաղյան էքոնոմադարձական հակամարտության տարբերությունը նման բնույթի այլ հակամարտություններից կայանում է նրանում, որ իր հիմքում լինելով հակամարտություն փուլազված միութենական հանրապետության երկու պետականատեղծ ազգերի միջև Ադրբեյսանի¹², 1980-ական թվականների երկրորդ կեսի քաղաքական իրականության մեջ ծավալման առաջին իսկ փուլերից Դարաբաղյան Հակամարտությունը ձեռք բերեց հստակ արտահայտված էքնիկ բնույթ: Որպես կանոն, ժամանակակից էքոնոմադարձական հակամարտությունները ծագելով տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական կամ արտաէքնիկ հիմքի վրա, միայն հետագայում են ձեռք բերում արտահայտված էքնիկ բնույթ: Դարաբաղյան Հակամարտության մեջ, հակամարտային դիմակայմանը հանգեցնող հանրապետության պետականատեղծ ազգերի միջև նախնական էքնիկ հակադրումը օգտագործվեց որպես ազգային շարժման հզոր մոբիլիզացնող խորհրդանիշ: Նման մոբիլիզացիոն խորհրդանիշի տարբերակ հանդիսացավ Լեռնային Դարաբաղի հայ ժողովուրդը, որն այնուհետև վերածվեց էքոնոմադարձական հակամարտության դիմադիմակ և էությունը որոշող ինքնուրույն գործոնը:

Դարաբաղյան Հակամարտությունը, որպես էքոնոմադարձական հակամարտություն, ուներ բովանդակային իր նախնական, յուրահատուկ սոցիալ-պատմական կերպը: 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին, նման յուրահատկության տարբերակիչ բնութագրող դարձավ հակամարտության դիմակայող էքոնոմների սատիճանաբար աճող ազդեցիկացումը, որը որոշակի փուլում հանգեցրեց աճող ազդեցիկացման դուստրոման կիզակետին 1990-ական թվականների առաջին կեսին կողմերի միջև ակտիվ ռազմական գործողություններից: Էքոնոմադարձական հակամարտությունների տիպականացման տեսակներից մեկի համաձայն, հետխորհրդային տարածքում առանձնացնում են էքնիկ խմբերի միջև /օրինակ, հայերի և ադրբեյջանցիների/ տևական անտագոնիստական հարաբերությունների հետ կապված հակամարտություններ: Այս դեպքում առկա են «արյան ժառանգումը», փոխադարձ դաժմանությունը, որը վաղ թե ուշ պետք է հանգեցնի բռնությունների պոթենցիալ¹³:

Դարաբաղյան Հակամարտության էքոնոմադարձական էությունը 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին նրա համակարգային կայացման առաջին փուլերում, ձեռք բերեց հետխորհրդային տարածքի էքոնոմադարձական հակամարտություններին բնորոշ «սահմետիկ» բնույթը: Այս պարագայում, «սահմետիկության» տակ մենք հասկանում ենք հակամարտող էքոնոմների հստակ հակադրումն ըստ «էքնիկության» և «քաղաքականության», որոնք առկա են հետխորհրդային տարածքում «ազգային պետականության կառուցման» ընդհանուր համատեքստում: Ադրբեյսանի երկու պետականատեղծ ազգերի պետական բաժանումը տեղի էր ունենում էքնիկ հակադրման և քաղաքական առանձնացման օգնությամբ, որոնք միավորված էին ազգերի «տիտուլյացիայան» և «ոչ տիտուլյացիայան» հակադրման ընդհանուր համատեքստում: Հետխորհրդային տարածքի արդի շրջանի բոլոր էքոնոմադարձական հակամարտությունները

սահմետիկի տիպի հակամարտություններ էին, որոնք զարգափարպես և քաղաքականապես ձևավորվում էին «ազգային պետականության» պրակտիկայով: Այս զարգափարպետությունն ու պրակտիկան հիմնվում էին և շարունակում են հիմնվել երկու գլխավոր պոստուլատների վրա. 1. որպես ազգ են հռչակվում այն էքնիկ ընդհանրությունները, ավելի ճիշտ էքնիկ խմբերի այն հատվածը, որը բնակվում է այդ խմբի անվանումը կրող հանրապետության սահմաններում /դրանք կոչվում են «տիտուլյացի» ազգություններ/: 2. այս էքոնոմադարձ պաշտոնապես որակվում են որպես սեփական պետականությունը կրողներ /«բնիկ ազգեր»/, այն դեպքում երբ մնացած քնակչությունը դասվում է «փոքրամասնությունների» շարքին, որը բնակվում է պետականության «ոչ իր» տարածքում¹⁴:

Նախկին Ադրբեյսանի տարածքի ադրբեյջանցիները իրենց դրսևորում էին որպես պետականատեղծ իրավունքներով օժտված միակ «տիտուլյացի» ազգ, իսկ Լեռնային Դարաբաղի հայերը նմանատիպ կերպով իրենց կարգավիճակը ներկայացնում էին նախկին ԼՂԻՄ-ի տարածքում Լեռնային Դարաբաղի քաղաքական կարգավիճակի վերաբերյալ իրենց բացառիկ իրավունքի մասին բխող եզրակացություններով:

Ընդհանուր առմամբ Դարաբաղյան Հակամարտության մեջ կողմերի դիմակայման էքոնոմադարձական բախումնայնությունը կարելի է հասակեցնել մի հայեցակարգի շրջանակներում, որը կոնկրետ պետական գոյացության պետականատեղծ էքոնոմների փոխհարաբերությունները դիտարկում է որպես հակամարտածին էքոնոմադարձական հիմնամոխի: Տվյալ հայեցակարգի շրջանակներում ընդգծվում է էքոնոմադարձականության դերը էքնիկ զագացումների մոբիլիզացիայի, միջէքնիկ լարվածության և դրա ընդհուպ մինչև քաղաքական հակամարտությունը, սոման մեջ: Նման հայեցակարգի զարգափարպես բուն էությունը կլինի էքոնոմադարձականությունը, որն ուղղված է քաղաքական նպատակների ձեռքբերմանը: Քաղաքագիտական տեսանկյունից /որը կիրառելի է նաև դարաբաղյան էքոնոմադարձական հակամարտության նկատմամբ/ էքոնոմադարձականությունը կարելի է բնութագրել որպես զարգափարպես ուղղություն, որն ուղղված է ինքնավարության, այն սոցիալական խմբի միասնության ու ինքնության ձեռքբերմանն ու պահպանմանը, որն ինքնագիտակցում է որպես էքնիկ հանրություն: Էքոնոմադարձականությունը էքնիկ հանրության համար հանդիսանում է ինչպես զարգափարպետություն, այնպես էլ քաղաքական շարժում: Բացի երեք նպատակները, որոնք այժմեականում են իրականության քաղաքական կոնցլուտուրայի հետ սերտորեն փոխկապված, ուստի և կրում են միջնակյա բնույթ՝ ինքնավարության և ինքնակառավարման ապահովումը, իրավունքը տարածքի նկատմամբ և ընդհանուր պետական կարգավիճակին հավասարազոր իրենց մշակույթի ճանաչումը¹⁵, էքոնոմադարձականության զարգափարպետությունն ուղղված է արտահայտված քաղաքական բովանդակությամբ «նաբսիմուն-ծրագրի» ձեռքբերմանը սեփական պետականության տեղծմանը:

Դարաբաղյան Հակամարտության որպես էքոնոմադարձական հակամարտության բնութագրման և մեկ բնանրվման դաշտ է հանդիսանում այն հատկանիշների բացահայտումը, որոնք հնարավորություն են տալիս տվյալ հակամարտությունը մեկնաբանել որպես «արժեքների հակամարտություն»:

Ինչպես հայտնի է, էքոնոմադարձական գործընթացն առանձնանում է ոչ միայն տարբերությունով, այլ նաև քաղաքական գործողությունների իմաս-

տով¹⁰: Էքոնոմիկայի գործընթացի սուբյեկտները հաճախ պաշտպանում են չհամընկնող արժեքներ /այլ ոչ թե շահեր/ և չեն «աշխատում են» քաղաքական տարածության միասնության օգտին: Ինչպես Շուլմ և Ա. Մանարիկը, «քաղաքականության մեջ էլ ազելի իր մասին խոսում և հետազոտողական անհատների ոչ միայն «բանական էզոիզմը», որը հետապնդում է իր անհատական շահերը, այլ նաև զգացվում է «կոլեկտիվ էություն» ռեվանշը, որպիսիք են ազգային շահը, ազգային նպատակները և գերակայությունները, քաղաքակրթական, սոցիո-մշակութային, կոնֆեսիոնալ նույնականությունը»¹¹:

Պարաբաղյան Հակամարտության հիմքում ընկած էին ԱդրբեյՃան քաղաքական ղեկավարության կողմից անտեսված Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի զարգացման պահանջները: Տվյալ պահանջները դրսևորվում էին Լեռնային Ղարաբաղի հայերի ազգային զարգացման այնպիսի տարրերում, ինչպիսիք են ազգային ինքնությունը և մշակույթի պահպանումը ու զարգացումը, վարչական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային հարցերի ինքնուրույն լուծման հնարավորությունը, որոնք բխում էին միութենական հանրապետության սահմաններում ինքնավարության օժտված ազգերի իրավունքներից, և ընդհանուր առմամբ միութենական հանրապետության տարածքում հայկական էթնոսի ներկայացուցիչների անհատական իրավունքներից և հայկական էթնոսի կոլեկտիվ իրավունքներից որպես ԱդրբեյՃան պետականատեծ երկու ազգերից մեկը:

Դեռ Լեռնային Ղարաբաղի հայերի ազգային զարգացման նշված կարիքների անտեսումն ու խախտումը հանդիսացան դիմակայող էթնոսների հակամարտության մեջ լայն ընդգրկման պատճառային տարրերը, որի հիմնարար բախումնային հակամարտություններից մեկը դարձավ պայքարը արժեքների համար, որոնք կողմերի յուրաքանչյուրի կողմից մեկնաբանվում էին հակադրման տերմիններով: Գլխավոր արժեքը, որի շուրջ ծավալվեցին կողմերի /նախապես, Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովուրդը և ԱդրբեյՃանի հանրապետական քաղաքական ղեկավարությունը, իսկ հետագայում՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, որպես նախկին ԱդրբեյՃանի հայկական էթնոսի պետա-իրավական ներկայացուցիչ և ԱդրբեյՃանի Հանրապետությունը, որպես նախկին ԱդրբեյՃանի ադրբեյջանական էթնոսի պետա-իրավական ներկայացուցիչ/ միջև քաղաքական դիմակայման առավել դաժան տարբերը համոզիսացան հակամարտության կողմերից յուրաքանչյուրի զարգացման հեռանկարը: Ինչպես հայտնի է, «արժեքների հակամարտությունները» ձևավորվում են հակամարտող կողմերից յուրաքանչյուրի համար իր զարգացման հեռանկարների գիտակցման տարբերության /հաճախ հակասական/ շուրջ: Լեռնային Ղարաբաղի հայերը իրանց ազգային զարգացման հեռանկարը տեսնում էին ԱդրբեյՃանի, իսկ հետագայում արդեն Ադրբեյջանի Հանրապետության սահմաններից դուրս, իսկ ԱդրբեյՃանի քաղաքական ղեկավարությունը, այնուհետև նաև ԱՀ-ի քաղաքական ղեկավարությունը՝ իրենց ազգային պետականության շրջանակներում ադրբեյջանական էթնոսի հեռանկարային զարգացման հարցում, հանրապետության «տարածքային ամբողջականության» պահպանման սկզբունքին տվեցին գլխավոր արժեքի նշանակություն:

Ղարաբաղյան Հակամարտության դիմակայող կողմերի շահերի անհամատեղելիության, դիմակայող սուբյեկտների միջև մինչև օրս պահպանվող դաժանության ու անզիջողականության նույնականացնող աղբյուրները

պետք է ընկալել տվյալ հակամարտության «արժեքների էքոնոմիկա-քաղաքական հակամարտության» մեկնաբանման համատեքստում, որում ընդդիմախոսի շահերն ու գործողությունները ընկալվում ու գնահատվում են սեփական արժեքային համակարգի սեսանկյունից, որի արդյունքում նույնիսկ ընդդիմախոսի համարժեք քայլերը կոնկրետ իրավիճակում դիմակայող կողմից կարող են թշնամաբար ու բացասաբար ընկալվել, քանի որ չեն համապատասխանում իր արժեքային կառուցվածքին:

Նախապես լինելով «արժեքների էքոնոմիկա-քաղաքական հակամարտություն», Ղարաբաղյան Հակամարտությունը դիմակայման իր ուղեծիր ներառեց պետական ու հասարակական բնույթի և էթնոսների և քաղաքական գոյացություններ: Վերացարկվելով հակամարտության մեջ ներգրավված բոլոր կողմերի և նրանց շահերի հստակ բնորոշումից, ընդհանրական իմաստով, Ղարաբաղյան Հակամարտության աղբյուրը հանդիսանում է էթնոազգային և քաղաքական դիմակայությունը «ճնշվող փոքրամասնության» և «գերակշռող մեծամասնության» միջև: Հակամարտության տվյալ առավել վերացարկված կողմերի նույնականացումը կատարվում է հակամարտությանը նախորդող և անմիջապես հակամարտության ծագման շրջանների շրջանակներում նրանց «գործառնական դերերի որոշմամբ, որոնք այնուամենայնիվ կողմերը տարբեր կերպ են մեկնաբանել, Լեռնային Ղարաբաղի հայերը իրենց դիտարկել են որպես «ճնշվող փոքրամասնություն» և, համապատասխանաբար, մասունքել են «գերակշռող մեծամասնությունը» ի դեմ ԱդրբեյՃանի ադրբեյջանական բնակչությունը, իսկ ադրբեյջանցիները հակառակը, իրենց են համարել և շարունակում են համարել «ճնշված փոքրամասնություն» /Լեռնային Ղարաբաղի սահմաններում, իսկ Լեռնային Ղարաբաղի հայերին որպես «գերակշռող մեծամասնություն»:

Նման իրավիճակը ներկայացված է որոշ էթնոկոնֆլիկտաբանների հետազոտություններում, սակայն, վերլուծության քաղական մակերեսային «քանակական» մակարդակի վրա առանց խորանալու հիմնախնդրի «որակական» էության մեջ: Այսպես, օրինակ, նշվում է, որ էքոնոմիկա-քաղաքական հակամարտություն ծագում է անենաքիչը երկու կողմերի միջև: Այնպիսի համայն որպես հակամարտությունը հրահրող և սրացնող ակտիվ ուժ հաճախ հանդիսանում է էթնիկ փոքրամասնությունը, կամ մեծամասնությունը: Հանդիսանում է արդյուր մեծամասնությունը մեծամասնությունը, իսկ փոքրամասնությունը փոքրամասնություն, կարելի է վերլուծել ամբողջ երկրի մակարդակով, նրա առանձին հատվածով, շրջանով կամ տեղական միավորով: Բնակչության մեծամասնությունը կազմող ժողովուրդը հազվադեպ է մեծամասնություն կազմում տեղական մակարդակում: Այդպես ծագում է բավական նրբանկատ իրավիճակ, երբ փոքրամասնության բնակման վայրում ազգային մեծամասնությունը ինքն է դառնում փոքրամասնություն: Իսկ էքոնոմիկա-քաղաքական հակամարտությունն առկա է, երբ որևէ ազգի ներկայացուցիչները դժգոհություն ունեն և թշնամաբար են վարվում փոքրամասնության նկատմամբ»¹²:

Այս առթիվ նշենք, որ ցանկացած դեպքում «ճնշվող փոքրամասնության» և «գերակշռող մեծամասնության» նույնականացումը պետք է հիմնվի լրացուցիչ հատկանիշների բացահայտման վրա, որոնք, քստ մեզ, կարելի է բնորոշել որպես «որակի» հատկանիշներ, որոնք անհրաժեշտ են դիմակայող կողմերի ընդհանուր «գործառնական դերերի» հատկանշան համար: Որպեսզի մեծամասնությունը գնահատվի «գերակշռող» տերմին-

նով, այն, բացի անհրաժեշտությունը, պետք է իրապես ունենա պետության քաղաքական իշխանության և ռեսուրսների տնօրինման հնարավորություն: Իսկ փոքրամասնությունը, որպեսզի այն դիտարկվի «ճշվորդ» տեմինով, չպետք է օժտված լինի նման իրական հնարավորություններով և, որ իր նույնականացման համար ամենակարևորն է, պետք է հանդիսանա կոնկրետ պետական գոյացության մեծամասնության գերակշռման ու գերիշխող դիրքերից քաղաքական իշխանության ու ռեսուրսների շարունակական վերահսկողության իրավունքի քննադատական գերազանցատման նախաձեռնող: Այս համատեքստում՝ Ղարաբայան Հակամարտությունը ժամանակակից այլ էթնոքաղաքական հակամարտությունների հիմնապատկերի վրա, ուներ իրեն հատուկ «որակի» նույնականացման հատկանշիչներ: Լեռնային Ղարաբաղի հայերը Ադրբեյջանի շրջանակներում պետք է դիտարկվեն որպես «ճշվորդ փոքրամասնություն» և որպես «գերակշռող մեծամասնություն»՝ Լեռնային Ղարաբաղի շրջանակներում, քանի որ որպես «ճշվորդ փոքրամասնություն» նրանք հարցականի տակ դրեցին Ադրբեյջան-ի մեկ այլ պետականատեր զագի ադրբեջանցիների քաղաքական իշխանական հնարավորությունների տարածման քաղաքական իրավունքը Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի վրա: Մակայն, մինևնյան ժամանակ հաշվի առնելով 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին, հակամարտության վերակենդանացման առկայությունը, վերջինիս նկատմամբ նրանք դարձան «գերակշռող մեծամասնություն», որն իր պետականատեր ձեռնորդ Ադրբեյջանի շրջանակներում իրականացրել է նախկին ԼՂԻՄ և հարակից պատմական հայկական կոնցալի տարածքներում¹⁵:

Պետականատեր ձեռնորդ ադրբեջանական էթնոսի քաղաքական գերակշռման վերանայման հարցի շուրջ Լեռնային Ղարաբաղի հայերի կողմից առաջ քաշված պահանջի գլխավոր պատճառներից մեկը Ադրբեյջան-ի երկրորդ պետականատեր զագի հայերի իրավունքների խախտման փաստն է՝ անհատական ու կոլեկտիվ մակարդակով:

Գլուխ 2. Ղարաբայան Հակամարտության պատճառները

Էթնոքաղաքական հակամարտությունների պատճառների հարցը հետազոտությանը հարողրում է հակամարտության դինամիկայի ուսումնասիրման բնույթ, որում որպես հակամարտության առաջին /պատճառաշին/ բևեռ, գտնվում են որոշակի էթնոքաղաքական հակամարտության ծագմանը հատուկ հիմքեր, որոնք դարձել են կողմերի դիմակայման հակամարտային զարգացման կատալիզատորներ, իսկ որպես երկրորդ բևեռ դիտարկվում է հակամարտության վերջնական կամ միջանկյալ կետը, որում հակամարտությունը համապատասխանաբար կան հանգում է իր լուծմանը, կամ ենթարկվում է էական փոփոխության կապված նոր հատկություններով օժտված տարրերի ներմուծման հետ, որոնք ընդունակ են նոր որակի հարողրել հակամարտությանը:

Էթնոքաղաքական հակամարտությունների դինամիկան, որպես նման բնույթի բոլոր հակամարտությունների ընդհանուր հատկություն առանց դրանք որակական ու իրադարձային յուրահատկության, վկայում է, որ նման հակամարտություններն ունեն քաղաքական հարցերի շուրջ միջէթնոսի հակամարտությունների կուտակման ու ծավալման բարձրակա շրջան: Ամեն մի հակամարտության դեպքում տվյալ ժամանակահատվածն ունի տար-

րեր տևողություն: Հենց այդ շրջանում է տեղի ունենում հակամարտության էթնոքաղաքական ներուժի ձևավորումը և բացահայտվում է հակամարտող էթնոսների քաղաքական դիմակայման դինամիկայի ընդհանուր ուղղությունը:

Ուսաստանյան հետազոտողներն առաջարկում են դիմակայման արտահայտված քաղաքական բաղկացուցիչով տեղային բնույթի միջէթնոսի հակամարտությունների դինամիկայի գնահատման հետևյալ եղանակը: Տվյալ եղանակի հիմքում ընկած է հակամարտության որպես մի շարք փուլեր անցնող գործընթացի գիտակցումը: Վերջիններս արձանագրվում են հետազոտության քանակական /սոցիոլոգիական/ և որակական /քաղաքագիտական/ եղանակներով. 1. ֆունդիսի լարվածության փուլ, 2. կենցաղային ազգայնականության փուլ, 3. հակամարտության քաղաքականացման փուլ, 4. բողոքի գործողությունների փուլ, 5. բաց հակամարտության մակարդակի հետագա ամրանց փուլ, 6. հակամարտության լուծման փուլ, որի մասին կարելի է խոսել միայն հակամարտության ավարտագրականացումից և լարվածության մակարդակի հետագա նվազումից հետո¹⁶:

Գիտական գրականության մեջ գոյություն ունեն էթնոքաղաքական հակամարտությունների պատճառների, դրանց էկոլոցիայի էության վերլուծության երկու մոտեցումներ. 1. սոցիոլոգիական, որի շրջանակներում հակամարտության պատճառները բացատրվում են հիմնական սոցիալական խնդրի ու շերտերի էթնիկ պարամետրերի վերլուծության, ինչպես նաև հասարակության սոցիալական շերտավորման փոխադարձ կապի ու փոխազդեցության և էթնոքաղաքական լարվածության մեջ գտնվող տարածքի աշխատանքի բաժանման էթնիկ բնութագրերի հետազոտման հիման վրա, 2. քաղաքագիտական, որի շրջանակներում ուշադրությունը կենտրոնացվում է միջէթնոսի լարվածության գործընթացում զգացումներների մոբիլիզացիայի մեջ և բաց հակամարտության վերածման մեջ ազգային վերնախավերի դերի մեկնաբանության վրա: Որպես առանցքային հարց հետազոտվում է իշխանության և ռեսուրսների տնօրինման հարցը:

Էթնոքաղաքական հակամարտությունների պատճառների դիտարկման ժամանակ որոշ հետազոտողներ փորձում են տվյալ հարցին մոտենալ վերնուշյալ երկու մոտեցումները միավորող դիրքերից և, համապատասխանաբար կողմերի էթնոքաղաքական դիմակայման պատճառների հետազոտման մեջ որոշակի ընդհանուր հաստատուն ներմուծել: Որպես ծանր համընդհանուր բնութագրական հաստատուն է ծառայում, օրինակ, հանընդհանուր քաղաքակրթական բնույթի պատճառների բացահայտումը, որոնք մարդկության օրյեկտիվ զարգացման ծնունդ են հանդիսանում: Այսպես օրինակ, Գ. Էլլը ենթադրում է, որ էթնոքաղաքային տարածքներում արդիականացման /սոցիալական/ կառուցվածքի, տնտեսության, ազգային պետական կառույցի և այլն/ անհամաչափ ընթացքը, մի կողմից, բախում է ծնունդ էթնիկ խնդրի հավակնությունների, և մյուս կողմից պետության իր քաղաքացիների իրավունքների ապահովման երաշխավորման իրական հնարավորությունների միջև¹⁷:

Ըստ էության, հետազոտության տվյալ քննարկումը գիտական շրջանության մեջ է մտցնում «Էթնոքաղաքական հակամարտությունների մակրոպատճառ» հասկացությունը: Էթնոքաղաքական հակամարտությունների մակրոպատճառները մեկնաբանվում են որպես «քաղաքակրթական ճեղքվածքներ»: Մշակույթների և քաղաքակրթությունների հակամարտու-

թյան համաձայնեցրած էր՝ քննարկողական հակամարտությունների գիտակցումն էլ հենց հնարավորություն է տալիս բացահայտել էր՝ քննարկողական կարիքները, մշտական էր՝ նույնպես օգտակար էր՝ «պատրաստակամության» գոտիները և տարածքները»²².

Այսպես կոչված «ներքին գաղութարարության» հայեցակարգի շրջանակներում էր՝ նույնիսկ քաղաքական մասնակցությունը բացատրվում էր՝ բազմազգ պետության մեջ ինդուստրիալիզացիայի անհամաչափ տեմպերով, որը ծնում էր՝ էր՝ նույնիսկ սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակների տարբերություններ: Երկհակաես գերակշռող խումբը ձգտում էր՝ կայունացնել ու մեծաշնորհել իր դիրքն ու առավելությունները: «Ներքին գաղութարարության» հայեցակարգը առանձնացնում էր՝ էր՝ նույնիսկ քաղաքականացման պատճառները. 1. արդիականացման ընթացքում էր՝ նույնիսկ խմբերի միջև օբյեկտիվորեն ձևավորված սոցիալ-տնտեսական անհավասարությունը, 2. էր՝ նույնիսկ անդամների կողմից այդ անհավասարության գիտակցումը որպես պատմական անարդարություն, 3. էր՝ նույնիսկ անհավասարության ձևավորումը /քաղաքական կարգավիճակի փոփոխման ձգտումը/ որպես կենտրոնի քաղաքականությանն ուղղված արձագանք: Չարգացնելով այս տեսակետը, հեղինակները հանգում են այն եզրակացության, որ չփվող էր՝ նույնիսկ սոցիալ-տնտեսական բնութագրերի արդիականացման ու մերժման հետ մեկտեղ էր՝ նույնիսկ գործոնն աստիճանաբար կորցնում էր՝ ազդեցությունը»²³.

Եր՝ քննարկողական հակամարտություններ ծնող պատճառների շարքում հետազոտողները նշում են՝ «էր՝ նույնիսկ միասնության քաղաքականացումը»²⁴, որն իր զարգացումը ստացել է, մասնավորապես, վերակառուցման ժամանակաշրջանի ԽՍՀՄ-ի քաղաքական համակարգի ազատականացման պայմաններում»²⁵:

Բացի էր՝ քննարկողական հակամարտության խորքային պատճառները, որոնք որոշում են բախումնային հատկության հիմնական տարրերը և զարգացման դինամիկայի հետագա վեկտորը, կարելի է առանձնացնել նաև էր՝ քննարկողական հակամարտությունների իրավիճակային պատճառները. արտաքին միջավայրի զսպող գործոնների հանկարծակի անհետացումը, ինչը կարող էր՝ տեղի ունենալ բարձրագույն քաղաքական իշխանության արագ թուլացումից կամ արտաքին սպառնալիքի անսպասելի անհետացումից, առաջնորդության համար ներքին պայքարը էր՝ նույնիսկ խմբի շրջանակներում, տնտեսական իրավիճակը և այլն:

Ամենաբնիկ հանրու իմաստով էր՝ քննարկողական հակամարտության պատճառները պետք է փնտրել մի հարթության վրա, որտեղ տեղի էր՝ ունենում այն սոցիալական խմբերի միջև հարաբերություններում քաղաքական ու դրա հետ կապված այլ հակասությունների չկարգավորվածության խորացում, որոնք իրենց առաջին հերթին ու գերազանցապես դիտարկում են էր՝ նույնիսկ հակադրման չափանիշներով: Սա էր՝ քննարկողական հակամարտությունների պատճառայնության ներքին շերտն է:

Եր՝ քննարկողական հակամարտությունների պատճառները բացահայտելու մյուս կարևոր ասպեկտը հակամարտության նկատմամբ արտաքին գործոնների պարտադիր բացահայտումն է, որոնք ազդում են էր՝ նույնիսկ խմբերի միջև հակասությունների էր՝ նույնիսկ վրա»²⁶:

Եր՝ քննարկողական հակամարտության դինամիկան որոշվում էր՝ կողմերի միջև էր՝ քննարկողական դինամիկան ընդհանուր դիալեկտիկայով: Եր՝ քննարկողական հակամարտության առարկան անմիջականորեն կապված է

քաղաքականապես դիմակայող էր՝ նույնիսկ միջև հարաբերություններում սակայն հակասությունների հետ: Տվյալ հակասությունները կարող են ունենալ հիմնական և կողմնակի բնույթներ, սակայն կարևորն այն է, որ էր՝ քննարկողական հակամարտության էր՝ նույնիսկ մտադրել փոփոխում այս հակասությունները կարող են մեկը մյուսով ձևափոխվել հիմնականից կողմնակի և հակառակը: Այնպես, էր՝ քննարկողական հակամարտության առարկան ինքնին իրենից ներկայացնում էր՝ կոնկրետ պատմական պայմաններում այս հակասությունների հայտնաբերումը, երևակումը և դրսևորումը, ուստի էր՝ քննարկողական հակամարտությունների առարկաները միևնույն հակամարտության տարբեր փուլերում կարող են տարբեր լինել: Հակասությունների շրջանակի և էր՝ քննարկողական հակամարտության առարկայի «կայունությունը», էր՝ նույնիսկ հակամարտության դինամիկան քաղաքական պրակտիկայում դրանց հստակ օբյեկտիվականությունը կախված են բազմաթիվ գործոններից, որոնց շարքում առանձնացնենք Լեոնային-դարաբաղյան Հակամարտության իրողությանը վերաբերվողները. հայկական և թուրքական էր՝ նույնիսկ հակամարտային դինամիկան բավական տևական պատմական փորձը, դրա հետ կապված երկու էր՝ նույնիսկ անհատառեղի քաղաքական հակամարտությունների բյուրեղացումը, ազդեցության արտաքին գործոնները, որոնք շերտադարձվում են էր՝ նույնիսկ «խճանկապատ» ու տարածաշրջանի քաղաքական ապակողմնորոշման «բարենպաստ» հողի վրա, որը նպաստում էր՝ տարածաշրջանի էր՝ նույնիսկ միջև քաղաքական հակասությունների արմատավորմանը և դրանց «օբյեկտիվ» տեսք հաղորդելու:

Եր՝ քննարկողական հակամարտությունների պատճառների հարցը սերտորեն կապված էր՝ կոնկրետ պատմական հակամարտության շրջանակներում էր՝ նույնիսկ քաղաքական դինամիկան դինամիկային հարցն հետ: Կոնկրետ էր՝ քննարկողական հակամարտության էր՝ նույնիսկ գործոնները մյուս կողմից հետազոտությանը էր՝ նույնիսկ կարելի էր՝ բացահայտել դրա հիմքում գտնվող /դրա հակամարտության առաջին «բևեռ»/ հակամարտող սուբյեկտների միջև էր՝ քննարկողական դինամիկան պատճառները ծագումով տարբեր, սակայն հակամարտային արդիականացված ներուժով միավորված:

Եր՝ քննարկողական հակամարտության գաղտնի վիճակից արդիականի անցումը սովորաբար սկսվում էր՝ իր վիճակի և այն փոփոխելու մտարտության մասին կողմերից մեկի անբավարարության արտահայտումից, որը հանդիսանում էր՝ այդ գործընթացի առաջին փուլը»²⁷: Անբավարարվածության արտահայտումը գրեթե միանշանակ վկայում էր՝ գաղտնի փուլի ավարտի և հակամարտության «արդիականացման» փուլ անցման մասին:

Որպես կանոն, չբավարարված կողմն այդ պահին դեռ ժողոված չէր իր դրությունը փոփոխելու համար անհրաժեշտ ուժով, և մյուս կողմի կամ կողմերի գործողությունները կարող են ունենալ երկակի բնույթ. չբավարարված կողմի մտարտությունների ճնշում և հակամարտության ժամանակավոր վերադարձ գաղտնի վիճակի կամ հակամարտության առարկայի ինքնին գոյության փաստի ընդունումից հրաժարում»²⁸:

Առաջին դեպքում, չբավարարված կողմի մտարտությունների ճնշումը նախադրյալ էր՝ հանդիսանում հակամարտության թուն «պայթյունի» համար», երբ չբավարարված կողմը բաց գործողությունների համար կարող էր՝ միավորվել կամ հակառակ կողմը կարող էր՝ կորցնել չբավարարված կողմի մտարտությունների հետագա ճնշման հնարավորությունը: Գնցն նման

իրավիճակն էր /ըստ առաջին «սցենարի»/ առավել տարածվածը նախկին ԽՍՀՄ-ում 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին, երբ մեկը մյուսի հետևելի արդիականացվում էին բազմաթիվ էթնոքաղաքական հակամարտությունները: Հենց այդպիսին էր տվյալ ժամանակաշրջանում արդիականացած Ղարաբաղյան Հակամարտության դիմակայող կողմերի էթնոքաղաքական դաշտի նախնական «դրվածքը»:

Ղարաբաղյան Հակամարտության հարցերի ճանաչված փորձագետները հետխորհրդային տարածքի էթնոքաղաքական հակամարտությունների յուրահատկության մասին ճշում են, որ «յուրաքանչյուր հակամարտության մեջ խիստ կարևոր են պատճառա-հետևանքային կապերը, պատճառների և հետևանքների հստակ տարրանջատումը, որպես նախապատմությունը և իրավաբանական առանձնահատկությունները»²⁹:

Ունենալով մասշտաբների, սոցիալական նշանակության, ծագման, «տարիքի», լարվածության տարբերություններ, էթնոքաղաքական հակամարտություններն ունեն մեկ «վերջնական ելություն», որը նպաստում է էթնիկ մորթիլիզացիային: Դրանց խորքային արմատներն են այս կամ այն էթնիկ խմբի կամ ազգի իրավունքների, ազգամիջյան արդարության ու հավաստության խախտումները³⁰:

ԽՍՀՄ-ի տարածքի ազգային հակամարտությունները հիմնականում հանդիսացել են մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների խախտման արդյունք, ինչն իր հեղրիս ծնել է նոր հակամարտություններ: Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեյջանի կազմի մեջ ընդգրկման պահից և խտրական քաղաքականության հետևանքով, այստեղ տեղի էր ունենում մշակութային, քաղաքական ու տնտեսական իրավունքների ոտնահարում³¹:

Ելնելով վերոհիշյալից, մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսակետից Ղարաբաղյան Հակամարտության պատճառների ուսումնասիրումը, մեր կարծիքով, հնարավորություն է տալիս նոր կողմեր բացահայտել հակամարտության դիմակայող կողմերի էթնոքաղաքական դիմանկայի պատճառա-հետևանքային կապերի վերլուծության մեջ:

§ 1. Ղարաբաղյան Հակամարտության պատճառների քաղաքական ասպեկտները մարդու իրավունքների պաշտպանության լույսի ներքո

Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի իրավունքների խախտման քաղաքական ասպեկտները ուսումնասիրելիս պետք է նշել մարդու իրավունքների ընդհանուր տեսության քաղաքական ու ինստիտուցիոնալ ճանաչման այն հայեցակարգային դրույթները, որոնք անմիջականորեն վերաբերվում են Ղարաբաղյան Հակամարտությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության լույսի ներքո դիտարկմանը:

ԽՍՀՄ-ում մարդու իրավունքների պաշտպանության քաղաքական հիմքերը ինստիտուցիոնալ ձևավորվածության պետք ու արդյունավետության առումով չէին գործում ժամանակակից ժողովրդավարական ստանդարտներին համապատասխան, և ընդհանուր առմամբ կրում էին դեկլարատիվ բնույթ: Դա հատկապես իր վառ դրսևորումն ուներ որոշ միութենական հանրապետություններում ազգամիջյան հարաբերությունների քաղաքական հավասարակշռման ոլորտում, որոնց պետական քաղաքական-իրավական դաշտում որոշակի անհամաձայնություն էր ստեղծվել «զերա-կշռող էթնո- ենթակա էթնոս» համակարգում:

4484

Ազգամիջյան հարաբերությունները առավել լարվածություն էին ձեռք բերում հատկապես այն դեպքում, երբ «ենթակա էթնոսը» կոնկրետ միութենական հանրապետության ստեղծման ժամանակ նախապես օժտված էր պետականատեղի ազգի իրավունքներով: Նման դեպքում մարդու իրավունքների պաշտպանության քաղաքական-իրավական ինստիտուտները պետք է պահպանեին կոնկրետ էթնիկ կոլեկտիվ իրավունքների պահովման սկզբունքը, որն ունի պետականատեղի իրավունքներ, սակայն «խորհրդային ազգի» ստեղծման ընդհանուր քաղաքական գաղափարախոսությունը կտրականապես թրջի չէր տալիս կոնկրետ ազգի հատուկ իրավունքների որևէ ընդգծում, եթե Նյույիխկ նման ընդգծումը կրում էր օրգանապես տեղակայված հանրապետական բնույթ:

Խորհրդային քաղաքական համակարգը հիշակրում էր պետության ինստիտուտի առանձնահատուկ և բացառիկ դերը համամիութենական և հանրապետական սահմանադրական մակարդակներով մարդու իրավունքների հոչակման իրական օբյեկտիվացումը ներպետական համակարգի մեխանիզմներում չունեի այն տեսքը, որն անհրաժեշտ էր բազմազգ միութենական հանրապետության շրջանակներում պետականատեղի էթնոսների կոլեկտիվ իրավունքների պահովման համար: Այսպես օրինակ, այս նպատակի համար սահմանադրական սկզբունքային /սահմանադրական արդարադատություն/ առավել հարմար ներպետական ինստիտուտը /սահմանադրական դատարանն ընդհանրապես բացակայում էր խորհրդային Միության քաղաքական իշխանության մարմինների համակարգում, իսկ ԽՍՀՄ պետական մարմինների համակարգի մեջ դրա նմանակի կոպիտացիայի փորձերը 1980-ական թվականների վերջերին չհանգեցրին շոշափելի արդյունքների /ԽՍՀՄ Սահմանադրական վերահսկողության կոմիտեն³²: Այդ ժամանակաշրջանում ԽՍՀՄ տարածքում մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնական առաքելությունն իրենց վրա վերցրին փորքաթիվ հասարակական կազմակերպությունները, որոնք, մասնավորապես, Ղարաբաղյան Հակամարտության մեջ հանդես էին գալիս որպես հասարակական իրավապաշտպաններ, որոնք հակամարտող կողմերի զինված դիմակայման ընթացքում ընդգրկված էին մարդու իրավունքների զանգվածային և կոպիտ խախտումների դեպքերի քացահայտման գործընթացի մեջ /օրինակ, «Մեմորիալ» իրավապաշտպան կենտրոնը/:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ քաղաքական ինստիտուտների ստեղծմանը խոչընդոտում էր միջազգային ասպարեզում ԽՍՀՄ «գաղափարական մեկուսացվածությունը», որը հնարավորություն չէր տալիս Խորհրդային պետությունը ներգրավել մարդու իրավունքների կոնցեսսիոն ինստիտուցիոնալիզացման միջազգային-իրավական գործընթացի, իսկ դրա միջոցով նաև աշխարհի ժողովրդավարական երկրների միջազգայնորեն ճանաչված տրանդարտներին համապատասխան մարդու իրավունքների պաշտպանության գործընթացի մեջ:

Խորհրդային Միության բազմազգ քաղաքական տարածքի էթնոքաղաքական հակամարտությունը նախաշեմին պետական իշխանության կենտրոնական և հանրապետական մարմինները բախվեցին հասարակության մեջ իրավակարգի պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմների ակնախիթ /իսկ ավելի ստույգ՝ դրա բացակայությանը/: Մարդու իրավունքները, որպես սոցիումի հասարակական-քաղաքական կազմակերպման

համակարգի քաղաքական-իրավական ինստիտուտ, որն իր մեջ ներառում է ստանդարտների ու արժեքների որոշակի համալիր, կոնկրետ հասարակության սոցիալական կարգի ընդհանուր ապահովման մեջ հանդիսանում է ինստիտուցիոնալ բնույթի կայունացնող գործոններից մեկը: Հասարակության մեջ, մասնավորապես, կողմերի էքոնոմիկական դիմադրաման բացակայության պայմաններում, մարդու իրավունքների պաշտպանության կայունացնող դերը անգնահատելի է այն անմիջական գործառույթների ու գործողությունների, մեխանիզմների ու միջոցների կամխատեսելիության, որոշակիության ու փոփոխանմայնեցվածության տեսակետից, որոնք ինքնին ապահովում են մարդու իրավունքների պաշտպանությունը, «հակամարտություններից զուրկ» հասարակության մեջ նպաստում են սոցիալական կարգի տարածության ստեղծմանը: Չունենալով, մասնավորապես ազգամիջյան քաղաքական հակամարտությունների նման կայունացնող ու կանխարգելող բազա, Խորհրդային Միության կենտրոնական և հանրապետական կուսակցական ղեկավարությունը ի վիճակի չէր արդյունավետ կառավարել երկրի ազգամիջյան հարաբերությունների ոլորտը:

ԽՍՀՄ տարածքում էքոնոմիկական հակամարտությունները «զսպելու» արդյունավետ մեխանիզմների բացակայությունը զուգակցվում էր Միության պետական իշխանության կենտրոնական մարմինների համառոտ հեռացմամբ ազգամիջյան հակամարտությունների կարգավորման իրավական լծակներից, որոնք այնուհետև վերանցեցին զինված բնույթի խոշոր էքոնոմիկական հակամարտությունների: Այս առումով շատ բնորոշ օրինակ է Ղարաբաղյան հակամարտությունը: «Ժամանակին հակամարտության իրավական լուծման մեջ չահազրգռված չէր նաև նախկին ԽՍՀՄ բարձրագույն ղեկավարությունը: Կամ մտավախություն ունեին իրավունքի հիման վրա հակասությունների հորձանուտում գտնվող երկրում հակամարտությունների լուծման դարաքայլան նախադեպի առումով, կամ էլ Կենտրոնում քաղաքական գործիչներ գտնվեցին, որոնք հակամարտության մեջ տեսան երկրի քայքայման որոնելի դետոնատորը»³²:

ԽՍՀՄ տարածքի ազգամիջյան հակամարտություններն արագ ձափոխվեցին էքոնոմիկական հակամարտություններն արագ ձափոխվեցին էքոնոմիկական հակամարտությունների, որոնց պատճառաբանում էր Երկրի հակամարտությունների պարազայում, որպես կանոն, «զերակշռող էքոնոմ - ենթակա էքոնոմ» համակարգում կրում էր երկու էքոնոմների քաղաքական դիմակայման բնույթ:

1980-ական թվականների երկրորդ կեսին Ղարաբաղյան Հակամարտության վերակենդանացման ակտիվ փուլում հստակորեն ներկայացված էին քաղաքական բնույթի հետևյալ բաղկացուցիչները. 1. ի սկզբանե լինելով Ադրբեյջանի պետականատեղծ ազգ միութենական հանրապետության հայ ժողովուրդը ի դեմս Լեռնային Ղարաբաղի հայության, որպես ԼՂԻՄ գործառույթային համակարգում պետականատեղծ ազգի ինքնավար իրավունքների կրող, հանդես եկավ որպես Ադրբեյջանի կազմում իր գոյության վերանայման կոլեկտիվ նախաձեռնող³⁴, 2. որպես նման նախաձեռնության հիմնական պատճառներից մեկը, Լեռնային Ղարաբաղի հայերը առաջ քաշեցին Ադրբեյջանի պետականատեղծ ազգի իրենց իրավունքների ունահարման փաստերը:

Ղարաբաղյան Հակամարտության մինչբախումնային շրջանում ստեղծվել էր մի իրավիճակ, որ սոցիալական մակարդակով առավել զարգացած Ադրբեյջանի հայկական պետականատեղծ էքոնոմի քաղա-

քական իրավունքները գտնվում էին խորականության մեջ, ինչն առաջին հերթին դրսևորվում էր իշխանության հանրապետական քաղաքական ինստիտուտներում ազգությանը հայ անձանց ներգրավելու անթույլատրելիությանը:

Միութենական հանրապետության հայ ժողովրդի իրավունքների ունահարումները դրսևորվում էին քաղաքական տեսանկյունից Ադրբեյջանի-ում հիմնականում վարչա-կուսակցական պաշտոններում նշանակելիս ձևավորված «էթնիկ ֆիլտրի» համակարգի կիրառմամբ: Նման համակարգը հանգեցնում էր խորականության ենթարկված հայ էքոնոմի կերպարի ձևավորմանը, որի իրավունքները ունահարված էին էքոնոմի կոնկրետ ներկայացուցիչների իրավունքների քաղաքական սահմանափակումների միջոցով: Ադրբեյջանի հայերի անհատական քաղաքական իրավունքների ունահարումները հանգեցրեց Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի կոլեկտիվ իրավունքի արտահայտմանը այդ հանրապետության կազմից դուրս գալու վերաբերյալ, որի շրջանակներում տեղի էր ունենում էքոնոմի անհատական ու կոլեկտիվ խորականությունը:

Ադրբեյջանում հետևողականորեն ու համառորեն տարվում էր հանրապետության կուսակցական ու պետական ապարատի, վարչական մարմինների արդրեքանացման գիծը: Եթե 1933-1953 թթ. Ադրբեյջանի Կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Մ.Գ. Բաղիրովի օրոք կուսակցության Կենտկոմի քարտուղարներից մեկը, կուսակցության Բաբլի կոմիտեի պարտուղարը և Հանրապետության Միմիստրների Խորհրդի նախագահի տեղակալներից մեկը հայեր էին /չխոսելով բազմաթիվ միմիստրների, Կենտկոմի ապարատի պատասխանատու աշխատակիցների, Բաբու ք. շրջկոմների քարտուղարների մասին/, ապա Գ. Ալիևի և Կ.Մ. Բաղիրովի Կենտկոմում քարտուղարության տարիներին նման պաշտոններում հայեր ընդհանրապես չկային: Ադրբեյջանում կարգերն առաջ էին քաշվում հայրենակցության ու ազգակամության սկզբունքների հիման վրա³⁵:

1968 թ.-1988 թ. ընկած ժամանակահատվածում հանրապետական մարմինների կողմից ինքնավար մարզ ղեկավար աշխատանքի էր ուղարկվել 25 հոգի: Դրանց թվում կուսակցական մարզկոմի առաջին քարտուղարը, կուսակցության մարզկոմի երեք երկրորդ քարտուղարները, մարզի գործկոմի երկու նախագահները և նախագահի երկու առաջին տեղակալները, ՊԱԿ-ի հինգ պետերը և բաժնի պետի մեկ տեղակալը, մարզի երկու դատախազները, ԵԳԿ-ի երկու պետերը և պետի երեք տեղակալները, երեք զինկոմները: Երանցից ոչ մեկը ծնունդով Լեռնային Ղարաբաղից չէր և չէր տիրապետում հայերեն լեզվին: Երանցից 9-ը ղեկավար աշխատողները /կուսակցության մարզկոմի առաջին և երկու երկրորդ քարտուղարները, մարզային գործկոմի նախագահն ու նրա տեղակալը, ՊԱԿ-ի երկու բաժնի պետեր, մարզի դատախազը, ԵԳԿ-ի պետը/ մարզում աշխատելով 5-14 տարիներ, այդպես էլ զրանցված մնացին Բաբու քաղաքում:

Երկու ժամանակահատվածում Բաբու տեղափոխվեցին մարզի ղեկավար աշխատողներից 14-ը: Երանցից 7-ը արդրեքանցիներ էին և բոլորն էլ առաջխաղացմամբ: Բաբու տեղափոխված, ծագումով Լեռնային Ղարաբաղի 7 հայերից երեքը նշանակվեցին Ադրբեյջանի Կոմկուսի Կենտկոմի տեսուչներ, իսկ չորսի պաշտոններն իջեցվեցին /կուսակցության մարզկոմի առաջին քարտուղարի և քարտուղարի, մարզային գործկոմի նախագահի և ԵԳԿ-ի պետի/:

Ինչպես տեսնում ենք, նշված 20 տարիների ընթացքում Լեռնային Ղարաբաղից ազդությանը հայ որևէ անձ ղեկավար պաշտոնում չի նշանակվել հանրապետական մարմիններում:

1980-1990 թթ. մարզի ոչ մի աշխատող չի ուղարկվել ԽՍՀՄ Կենտրոնին առընթեր Հասարակական գիտությունների ակադեմիայում սովորելու: Հանրապետական մարմինները կարոպյան քաղաքականության մեջ հաստատվել են աստիճանի միտումնավորության, որ ամեն տարի արտոնյալ պայմաններով ավելի քան 800 անձանց երկրի տարբեր քաղաքները ուսման ուղարկելու պարագայում, ոչ մի տեղ չէր հատկացվում մարզին: Իսկ Հայկական ԽՍՀ բուհերում ինքնուրույն ընդունված և ավարտած անձանց մարզում քիչ թե շատ նկատելի պաշտոնում նշանակվելիս հանրապետությունում հարցը մեծ ղեկավարությամբ էր հաստատվում³⁶:

Ինչպես նշում են հետազոտողները, ԽՍՀՄ տարածքի էթնոքաղաքական հակամարտություններին նախորդող տասնամյակների ընթացքում, խորհրդային քաղաքական համակարգը կասեցվում էր ազգային /էթնիկ/ շահերի գիտակցման ու քաղաքականության ոլորտում դրանց հետամուտ լինելու հնարավորություններ: Խորհրդային հասարակության սոցիալական կառուցվածքում էթնիկ դիրքորոշումներն առկա էին, սակայն գաղտնի: Որևէ էթնիկ հարաբերությունների զրոստումներ թույլատրված էին միայն ուղղահայաց ուղղությամբ կենտրոնի նկատմամբ, սակայն ոչ հորիզոնական, որպես միայնակ միջև էթնոսների փոխհարաբերություններ: Ուստի և էթնիկ հիերարխիան գոյություն ուներ միայն կենտրոնական իշխանության հետ հարաբերություններում և զրոստումներ էր ժողովուրդների քաղաքական-իրավաբանական կարգավիճակի տեսքով /էթնոսի քաղաքական դիրքորոշման իրականացում որպես միութենական հանրապետության, ինքնավար մարզի և այլնի տիտուլյարություն/: Սակայն, դա անվիճելիորեն, թեև *գաղտնի*, պրոպեղվում էր ազգամիջյան հորիզոնական հարաբերությունների բնույթի վրա³⁷:

Բազմազգ պետության տարածքում էթնոսների միջև հարաբերությունների քաղաքական կոնտեքստը կառուցվում էր հստակ հիերարխավորված համակարգով, և նման համակարգի գլխավոր կառուցողական հիմքը ինտերնացիոնալիզմի գաղափարախոսությունն էր: Ըստ պետական կառուցվածքի տեսակի լինելով դաշնություն՝ ԽՍՀՄ-ը, որպես պատմական ազգի նոր տիպի ձևավորմանը միտված հստակ քաղաքական ուղղվածության դաշնային քաղաքական համակարգ, իրենից ներկայացնում էր բարդ պետական-իրավական գոյացություն, որը իշխանության ուղղահայաց քաղաքական կառուցման կոշտ պայմանավորվածությունը համատեղում էր խորհրդային ազգակառուցման գոլտրիֆի հռչակման հետ: Ըստ քննորոշման տվյալ ղեկավարին իր մեջ պարունակում էր ԽՍՀՄ շրջանակներում էթնիկության ցանկացած հարցի այնպիսի մակարդակի «վերացման» ձեռքբերման վերջնական նպատակ, որը տարբեր էրնազգային նույնակառուցման տարրալուծման ճանապարհով հնարավորություն կտար հանգել ԽՍՀՄ բոլոր ազգերի ու ժողովուրդների կողմից իրենց, որպես մեկուկես ու միասնական ինտերնացիոնալիզացված «խորհրդային ազգի» ընկալման իդեալական իրավիճակին: ԽՍՀՄ տարածքում նոր ազգակառուցման ղեկավարին շերտադրվում էր վարչա-կուսակցական ուղղահայացի կառուցման բարդ համակարգի վրա, որն իր հեթոքին ձևավորվում էր նույնակառուցման չափանիշերից մեկի «խորհրդային դաշնության էթնոազգային

հատկանիշի» վրա /միութենական հանրապետություն, ինքնավար հանրապետություն, ինքնավար մարզ և այլն/:

Բազմազգ երկրի պետական իշխանության ուղղահայաց բավական արդյունավետությանը էր աշխատում, և դրանում էր իշխանության կառուցման խորհրդային կուսակցական գաղափարախոսության որոշակի արժանիք, սակայն արհեստականորեն ստեղծված պետական գոյացությունների շրջանակներում /միութենական հանրապետություններում/ հայտնված էթնոսների զարգացման սոցիալ-տնտեսական, սոցիալ-մշակութային և ընդհանուր առմամբ քաղաքակրթական հորիզոնական ամհամասանությունները գտնվում էին «խորհրդային ազգակառուցման» գաղափարախոսության կոշտ շրջանակներից «դուրս գալու» մշտական սպառնալիքի տակ³⁸:

Ինչպես ԽՍՀՄ փլուզման, այնպես էլ հետխորհրդային տարածքում անկայի պետությունների գոյության պայմաններում հակամարտությունների էթնիկ բնույթը զգալիորեն կամխորշված էր ազգային հարաբերությունների ոլորտի այն քաղաքականությանը, որն ի սկզբանե տարվում էր բուլշևիկների կողմից: Հռչակելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքի մասին կարգախոսը, բուլշևիկները գնացին ոչ միայն ազգային սկզբունքով երկրի վարչա-տարածքային բաժանման ուղիով, այլև շատ դեպքերում հենց իրենք էին նպաստում բազմաթիվ ազգերի առաջացմանը: Բնական է, որ «ռուսական» տարածքներում գերկենտրոնացման դեմ ուղղված համընդհանուր բողոքը գործնականում վերածվեց տարածաշրջանային անջատողական տրամադրության, իսկ ազգային գոյացություններում այն ընդունեց էթնոքաղաքական հակամարտության ձև, որը կենտրոնի քեյալաքաղքը մեկնաբանում էր որպես կայսրության վերածնման և հանրապետությունները գաղութների վերածնման ծգտում: Նույնակառուցման ճգնաժամը խորացավ նրանով, որ խորհրդային մարդկանց դասակարգային ինքնագիտակցության գերիշխման ծգտումը գործնականում ձախողվեց: Խորհրդային հասարակության զարգացման հետ դասակարգային միասնությունը որպես արժեքային կողմնորոշիչ, էլ ավելի էր կորցնում իր նշանակությունը: Դրա տեղը զգալիորեն զբաղեցրեց անհատի էթնիկ նույնակառուցումը, հետևաբար նաև դասակարգի լոյալությանը փոխարինման եկավ իր ազգի լոյալությունը³⁹:

ԽՍՀՄ սահմաններում, այդ պետության գոյության ամբողջ պատմության ընթացքում ակտիվորեն ու նպատակաուղղված ձևով որպես քաղաքացիական նույնակառուցման ձևավորվում էր «խորհրդայնության» պատկերացումը /«խորհրդային մարզ»/, սակայն, ըստ որում, անտեսվում էր, իսկ պարբերաբար նաև արգելվում էր էթնիկ նույնակառուցման պաշառումը: «Խորհրդային» հասկացությունը որպես ԽՍՀՄ-ում ձևավորված քաղաքացիական նույնակառուցում, իր մեջ ներառում էր որ միայն պետականացվածության, այլև գաղափարախոսականության ասպեկտը, քանի որ ԽՍՀՄ քաղաքական համակարգը կառուցվում էր կոմունիստական գաղափարախոսության հիման վրա⁴⁰:

Խորհրդային ազգագրությունը շրջանառության մեջ էր դրել նոր կատեգորիալ-հասկացութային ապարատ, որը պետք է կարողանար արտահայտել խորհրդային պետության շրջանակներում ազգաշինարարության ընդհանուր քաղաքական-գաղափարական ուղղվածությունը և առավելապես հեռացված լինել երկրի տարածքում կոնկրետ էթնոսների կոլեկտիվ ինքնագիտակցության իրավական բաղկացուցիչը: Միութենական հան-

րականության որևէ ազգի բնորոշման ժամանակ գիտական շրջանառության մեջ ամրագրվել էր «սոցիալիստական» հասկացությունը /օրինակ, «հայկական սոցիալիստական ազգություն», ինչը եթևուները «կապում էր» կենտրոնական կուսակցական իշխանության քաղաքական-գաղափարական ցուցանքը⁴¹:

1980-ական թվականների վերջին, ԽՍՀՄ բազմազգ տարածքում հաստատվել է որոշակի եթևուկարգավիճակային հիերարխիա, որն իր հերթին ձևավորվել էր ԽՍՀՄ ազգային քաղաքականության ազդեցության տակ /մի կողմից, կենտրոնը հենվում էր քաճակապես գերակշռող ազգերի քաղաքականության վրա, իսկ մյուս կողմից ակտիվ միջոցներ էր ձեռնարկում, որոնք ուղղված էին ժողովուրդների սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային անհավասարության վերացմանը/ Այդ ժամանակահատվածում, կենտրոնի հրաժարումը տարածաշրջանների մակարդակում վերնախավերի ձևավորման նոճենկատուրային սկզբունքից, հանրապետության շրջանակներում էթնիկ խմբերի մոթիվացիայի համար նրա զործունեության խթան հանդիսացավ ուղղված իշխանության կառույցներում իր դիրքերի ամրապնդմանը: Այդուհետ էթնոսի քաղաքական կարգավիճակը էթնովերնախավերի կողմից սկսեց գիտակցվել որպես սեփական իշխանական ռեսուրս, ուստի և 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին առանձին միութենական հանրապետությունների մասշտաբով սկսվեց էթնիկ խմբերի պայքարը կարգավիճակային դիրքերի փոփոխման համար:

Ազգայնականության հետազոտող է. Գելլենը նշում է, որ 1980-ական թվականների երկրորդ կեսին ազգայնականությունը սկսեց լրացնել խորհրդային տարածքի վակուումը, որը գոյացել էր խորհրդային կոմունիստական գաղափարախոսության քննադատական գիտակցումից և Միության միասնական պետա-իրավական մեխանիզմների կոռոզիայից հետո. «էթնիկ ազգայնականությունը բնականորեն ծագել էր յոթ տասնամյակների ընթացքում ձևավորված յակոբինականության պայմանների հետևանքով: Դրան սնուն է երկակի վակուումը [ըթրոնե հակադրվող գաղափարախոսության քացակայությունը և լքոթոնե հակադրվող ինստիտուտների քացակայությունը]»⁴²:

1980-ական թվականների երկրորդ կեսի Ղարաբայան Գակամարտության ակտիվացման շրջանում, երկրի կենտրոնական ղեկավարության ընդհանուր գնահատականները կատուցվում էին «ղարաբայան հայերի լեզիզմի դատապարտման» շուրջ⁴³: «էզդիզմ» հասկացության մեջ դրվում էր Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի «քաղաքական-գաղափարական անհետատեսության» իմաստը, որը որպես իր պահանքների հիմնավորում, առաջին հերթին ներկայացնում էր միութենական հանրապետության տարածքում /ԱդրբեյՄՂ/ իր իրավունքների ոտնահարման փաստարկությունը⁴⁴, որտեղ նա օճոված էր պետականաստեղծ էթնոսի իրավունքներով:

Այս հետազոտության մեջ մենք համախ ենք դիմում ԱդրբեյՄՂ հայ ժողովրդի բնորոշմանը որպես ի սկզբանե ԽՍՀՄ կազմում այդ միութենական հանրապետության պետականաստեղծ էթնոզգգի: Դրա հաստատման համար անհրաճեչտ է բերել հետևյալ փաստարկումները:

ԱդրբեյՄՂ-ն ստեղծվել էր որպես մահնեղականների /կովկասյան քաքարների/ և հայերի խորհրդային սոցիալիստական հանրապետություն, որի հիմնավորումն է հանդիսանում 1921 թ. հուլիսի 5-ի ՌԿԿ/բ/ Կովկասյան բյուրոյի հայտնի որոշմամբ Լեռնային Ղարաբաղը ԱդրբեյՄՂ-ի վարչական սահմաններում ընդգրկելու քաղաքական մոտիվացիան. «Մահնեղական-

ների ու հայերի միջև խաղաղության հաստատման անհրաճեչտությունից կ(նելու...»: ՌԿԿ/բ/ Կովկասյան բյուրոն 1921 թ. փաստացի հայերին ու մահնեղականներին ճանաչել է ԱդրբեյՄՂի ազգային-պետական կառուցվածքի շուրջ մղվող հակամարտության կողմեր, հետևաբար պետականության այդ խորհրդային ձևի աղբյուրներ և կրողներ: «Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի ձևավորման մասին» 1923 թ. հուլիսի 7-ի ԱդրբեյՄՂ ԿԿԿ Դեկրետում ԱդրբեյՄՂ-ի ազգային-պետական կառուցվածքը բնորոշված է որպես մահնեղականների ու հայերի «միասնական պետական միություն»: Դեկրետում խորհրդային իշխանության հիմնական խնդիր էր իջակված «միասնական պետական միության մեջ» հայերի ու մահնեղականների ներառական համագործակցության հաստատումը, որպիսին պետք է դաճանար ԱդրբեյՄՂ-ն:

ԱդրբեյՄՂ ԿԿԿ-ի Դեկրետի հիման վրա ստեղծված Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը ստացավ խորհրդային պետականության տեսք, ինչը հանդիսանում է ԱդրբեյՄՂ հայության պետականաստեղծ կրնելու մասին ի սկզբանե հռչակված թեզի հաստատումը, որը սովալ խորգավիճակն արտահայտում էր ի դեմս Լեռնային Ղարաբաղում սեփական ազգային-պետական ինքնավարության ստեղծմանը: Այս համատեքստում Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավարությունը կարելի է համարել ԱդրբեյՄՂ հայության պետականաստեղծ կարգավիճակի քաղաքական-իրավական պաշտպանվածության գլխավոր ձևը:

ԱդրբեյՄՂ-ի արտաազգային բնույթը պայմանավորված էր ոչ միայն Արևելյան Անդրկովկասի ազգային բազմազանությամբ, ոչ միայն նրանում, որ կովկասյան քաքարները վճռորոշ դեր չէին կատարում մարզի տնտեսության մեջ հատկապես արդուներության, որտեղ առանցքային դիրքերը հիմնականում գտնվում էին ռուսների և հայերի ձեռքերում, մի խոսքով ոչ միայն սոցիալ-պատմական հանգամանքներով, այլ նաև էթնոտարածքային կառուցվածքի առանձնահատկություններով: ԱդրբեյՄՂ-ն ընդգրկում էր տարածքներ, որոնք թե պատմականորեն և թե էթնիկ առումով հայկական էին⁴⁵:

Խորհրդային Միության կենտրոնական և հանրապետական ղեկավարության կողմից Ղարաբաղյան Գակամարտության էթնոքաղաքականացման ուղղված արագ «կուսակցական» արձագանքման քաղաքական մեթոդների կիրառման արդուներում ծագած մարդու իրավունքների խախտումները հանգեցրին այս հարցում իրավիճակի վատթարացմանը: Դրա հատուկ օրինակն է «ԱդրբեյՄՂական ԽՍՀ-ի ԼԴԻՄ-ում կառավարման գայտուկ ձևի մտցման մասին» Գրամանագրի ընդունման հետ կապված «պատմությունը»: 1989 թ. հունվարի 12-ին խորհրդային Միության Գերագույն խորհրդի Նախագահությունը «սովալ հարցը քննարկելով ԱդրբեյՄՂական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության հետ» /ինչպես նշված է Գրամանագրի նախաբանում, Գրամանագիր է ընդունել «ԱդրբեյՄՂական ԽՍՀ ԼԴԻՄ-ում կառավարման հատուկ ձև մտցնելու մասին»: Զանի որ գոյություն չունեին օրենսդրական ակտեր կառավարման նկատ ձևի վերաբերյալ, ապա Գրամանագիրը հանդիսացավ առաջին և միակ փաստաթուղթը, որը կանոնակարգում էր դրա իրավական ոճեփմը: Առանց որևէ նախնական քննարկման ու փորձաքննության ընդունած այս ակտը պարունակում էր ներքին հակասություններ, ինչպես նաև հակառակ էր ԽՍՀՄ Սահմանադրության մի շարք դրույթների: Այսպես, ընդունված Գրամանագիրն ինքնին հանդիսանում էր մարդու իրավունքների կոպիտ ոտնահար-

ման օրինակ: Մասնավորապես, կոպտորեն խախտվում էր 1966 թ. Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին Միջազգային Համաձայնագրի 25-րդ հոդվածը, որը քաղաքացիներին «տաանց որևէ խտրականության... և առանց իրավունքների ու հնարավորությունների չհիմնավորված սահմանափակման տրամադրում էր իրավունք. ա/ պետական գործերում մասնակցություն ունենալու ինչպես անմիջականորեն, այնպես էլ ազատորեն ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով, բ/ ընդհանուր հավասարության պայմաններով մասնակցել պետական ծառայությանը իր երկրում»: Այսպիսով, ուսնահարվում էին քաղաքացիների քաղաքական իրավունքների հանրագումարի անենակարևոր իրավունքները:

Ավելի ուշ, 1991 թ. սկզբին Հայաստանի Գերագույն խորհուրդը խնդրանքով դիմեց ԽՍՀՄ Սահմանադրական վերահսկողության Կոմիտեին ղեկավարել Հրամանագրի 3-րդ մասի 1-ին հոդվածի համապատասխանությունը /մարզխորհրդի իրավասությունների կասեցման մասին/ ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը: Սահմանադրության խախտումներն ակնհայտ էին, սակայն համաձայն գործող օրենսդրությանը, Կոմիտեի կողմից նման երևույթի ամրագրման պարագայում պետք է կասեցվեր Հրամանագրի համապատասխան կետի գործածությունը, և պետք է վերականգնվեին ԼՂԻՄ մարզխորհրդի իրավասությունները: Բնական է, որ դա կհանգեցներ բավական լուրջ քաղաքական հետևանքների, ուստի և Կոմիտեն ամեն կերպ ձեռնարկում էր հարցի լուծումը և դրա վերջնական քննարկմանը վերադարձավ միայն այն ժամանակ, երբ արդեն պարզ էր, որ ԽՍՀՄ-ում, ուստի նաև ինքը Կոմիտեն իր վերջին օրերն են ապրում, և Կոմիտեի իրավաբանական որոշումը չի կարող որևէ ազդեցություն ունենալ իրավիճակի վրա⁴⁶:

Ինչպես նշված էր Սահմանադրական վերահսկողության Կոմիտեի 1991 թ. Մայիսի 28-ի որոշման մեջ. «քանի որ ԼՂԻՄ-ում կառավարման հատուկ ձև մտցնելու և դրա հետ կապված ԼՂԻՄ ժողովրդական դեպուտատների խորհրդի իրավասությունները կասեցնելու մասին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի Նախագահության 1989 թ. հունվարի 12-ի Հրամանագրի դրույթները կորցրել են ուժը ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի 1989 թ. Մայիսի 28-ի որոշման հետևանքով⁴⁷, ապա այլևս անհրաժեշտություն չկա այլ դրանց իրավաբանական գնահատականը ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը և Օրենքների համապատասխանության մասին: Միևնույն ժամանակ ԽՍՀՄ Սահմանադրական վերահսկողության Կոմիտեն ուշադրություն է հրավիրում այն բանի վրա, որ այն ժամանակ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի Նախագահության իրավասությունների մեջ չէր մտնում որևէ ժողովրդական դեպուտատների խորհրդի գործունեության կասեցման իրավունքը»⁴⁸:

§ 2. Գարաբաղյան Հակամարտության պատճառների սահմանադրականական ասպեկտները մարդու իրավունքների պաշտպանության լուսի ներքո

Գարաբաղյան Հակամարտության պատճառների բացահայտման սահմանադրա-իրավական ասպեկտները բխում են մարդու իրավունքների որպես քաղաքական-իրավական ինստիտուտի ընդհանուր նորմատիվային հատկանիշներից: Իր նորմատիվ որակումով, մարդու իրավունքները հանդես են գալիս ցանկացած քաղաքական համակարգի նկատմամբ ունիվերսալ պահանջների տեսքով, որոնք կարող են կիրառվել որպես ներպետական ու միջազգային հարաբերությունների գնահատման չափա-

նիշեր: Այս տեսանկյունից, մարդու իրավունքները գոյություն ունեն որպես ունիվերսալ քաղաքական նորմերի ու ստանդարտների համակարգ, որոնք գործում են անկախ կոնկրետ երկրի սահմանադրական կարգի և իշխող ռեժիմի բնույթից: Դա պահանջների որոշակի շեմ է, որին պետք է հարմարվի իշխանության ցանկացած համակարգ:

Եռյամսյակ ԽՍՀՄ տարածքում առկա տոտալիտար ռեժիմի պայմաններում, Միության քաղաքական իշխանությունները հռչակում էին մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների որոշակի լուրջագն, դրանով իսկ իրենց համար որոշելով մարդու իրավունքների ոլորտի սեփական «պահանջների շեմը»:

ԽՍՀՄ պետա-իրավական տարածքում առաջացած էքստրադաքական հակամարտությունները իրենց սահմանադրա-իրավական պատճառայնությունը, խորը փեղքեման մարմնավորում հանդիսացան ԽՍՀՄ սահմանադրական ու օրենսդրական ակտերում հռչակված մարդու իրավունքների ու ազատությունների և դրանց իրական ապահովման և երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային պրակտիկայում դրանց իրականացման մեջ: ԽՍՀՄ-ում էքստրադաքական հակամարտությունների առաջացման պատճառների համատեքստում, տվյալ խզումը առանձնապես շոշափելի էր բազմազգ պետության էթնոսների կոլեկտիվ իրավունքների պաշտպանության տեսակետից: ԽՍՀՄ որոշ էթնոսները իրենց պարփակ ու թվաքանակով գերակշռող բնակեցման վայրերում ունենալով ինքնավարության կարգավիճակ, իսկ որոշ դեպքերում նույնիսկ պետականաստեղծ կարգավիճակ կոնկրետ միութենական հանրապետության կազմում, ենթարկվում էին զգալի խտրականության, ինչը գլխավոր պատճառներից մեկը դարձավ խտրականության ենթարկվող էթնոսների որպես կոլեկտիվ սուբյեկտների կողմից, մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցերի արդիականացման համար:

Էթնոքաղաքական հակամարտության մեջ դիմակայող կողմերի մասնակցության էությունը կրում է կոլեկտիվ բնույթ: Դրանից բխող ամենցյալ հետևանքը հանդիսանում է այն փաստը, որ էթնոսները դիմակայության մեջ են մտնում որոշակի խմբին պատկանելության զգացողության հիման վրա, որն իրեն նույնականացնում է որպես ինքնուրույն և այլ էթնիկ խմբի կատմամբ իրեն հակադրող էթնոս: Մեխանիզմ շահերը «գերակշռող էթնոսի» շահերին հակադրող խտրականության ենթարկվող էթնոսը իր իրավունքների ուսնահարման տարրերը կուտակում և արտահայտում է կոլեկտիվության տեքստներով: Այլ կերպ ասած, էքստրադաքական հակամարտության մեջ դիմակայող էթնոսների կողմից արտահայտվում /հատկապես խտրականության ենթարկվողի/ և կոլեկտիվ պահանջների համար մոնիվզացիոն հիմք են հանդիսանում հենց տվյալ էթնոսի կոլեկտիվ իրավունքները: Վերջինս հանդես է գալիս որպես կոլեկտիվ իրավունքների կրող, այլ ոչ թե տվյալ էթնոսի պատկանող անձանց անհատական իրավունքների հանրապետամարի կրող:

Միութենական հանրապետության շրջանակներում կոնկրետ էթնոսի պետականաստեղծության իրավունքի հատկանիշը մատնանշում է այն, որ էթնոսի ներկայացուցիչների անհատական իրավունքների և ընդհանուր առմամբ էթնոսի կոլեկտիվ իրավունքների խտրականության ժամանակ ի հայտ է գալիս պետականաստեղծ էթնոսի կողմից իր սեփական քաղաքական ապագան ինքնուրույն որոշելու օրյեկտիվ իրավունքի կոլեկտիվ պա-

հանքի իրավիճակ, առավել ևս այն պարագայում, երբ փոփոխվում է հենց այդ բազմազգ պետական գոյաբնության քաղաքական կարգավիճակը:

Մարդու իրավունքների խտրականությունն ու ուժնահարուն իրենց անմիջապես արտահայտությունը կարող են ունենալ անհատական մակարդակում կոնկրետ մարդու վերաբերյալ: Ընդ որում, իհարկե ուժնահարված իրավունքների պաշտպանությունը պետք է ապահովի հենց անհատական մակարդակում: Ասկայն, երբ ուժնահարված է պետականատեղծ էքնոսի կողմից սեփական քաղաքական կարգավիճակը ինքնուրույն որոշելու հիմնարար իրավունքը, ապա էքնոսի իրավունքները պետք է ստանան կոլեկտիվ պաշտպանություն:

Մեր տեսակետից Ղարաբաղյան Չակամարտության սահմանադրաիրավական պատճառների առավել լիարժեք ներկայացման համար անհրաժեշտ է մեջբերել ԽՍՀՄ սահմանադրական և ուժնադրական ակտերի որոշակի ցանկ: Ղարաբաղյան Չակամարտության ակտիվացման պահին մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում գործող խորհրդային օրենսդրության նորմերի ստորև շարադրված խախտումները արդեն առկա էին 1988-1989 թթ. ժամանակաշրջանում, այսինքն Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի կողմից Ադրբեյժան կազմից դուրս գալու և ԳախխՍՀ կազմում ինքնավար մարզն ընդգրկելու մասին առաջ քաշված ապահանջի սկզբնական շրջանում: Սա մեզ հիմք է տալիս այդ խախտումների մասին խոսելու դրանք պատճառականության հիմքերից Լեռնային Ղարաբաղի հայրության պահանջների և միտքեցնական հանրապետության /Ադրբեյժան/ պետականատեղծ էքնոսի կոլեկտիվ իրավունքների արդիականացման առումով:

Անհատի իրավական կարգավիճակի սոցիալիստական հայեցակարգը հերքում էր մարդու իրավունքների հայեցակարգը: Խորհրդային Միության պաշտոնական դոկտրինում և պրակտիկայում «մարդու իրավունքներ» հասկացությունը կիրառելի չէր, համարվում էր ոչ դասակարգային, հետևաբար սոցիալիստական պետության հիմնական հայեցակարգին հակասող: Խոսք էր գնում միայն քաղաքացու իրավունքների մասին: Քաղաքացու իրավունքների հայեցակարգը կատուցվում էր իրավունքների ու պարտականությունների միահյուսման վրա: Ղա արտացոլված էր 1977 թ. ԽՍՀՄ Սահմանադրության նախաբանում, որը սահմանում էր, որ ԽՍՀՄ քաղաքական համակարգը «երաշխավորում է...իրական քաղաքացիական իրավունքների ու պատվությունների և հասարակության առջև պարտավորությունների ու պատասխանատվության համակցումը»: Սահմանադրության 59-րդ հոդվածում նշված է. «Իրավունքների ու պատվությունների իրականացումն անբախտելի է քաղաքացիների կողմից իրենց պարտավորությունների կատարումից»: Սոցիալիստական տեսության մեջ իրավունքների իրականացումը դիտարկվում էր ոչ թե որպես ինքնուրույն արժեք, այլ սոցիալիստական շինարարության համատեքստում⁴⁹:

1977 թ. ԽՍՀՄ Սահմանադրության մեջ ամրագրված էր անկայն ազգային պատկանելության ԽՍՀՄ բոլոր քաղաքացիների իրավահավասարության դրույթը, ավելին սահմանադրական մակարդակով գոյություն ունեւր հետևյալ նորմը. «Իրավունքների որևէ ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակում, քաղաքացիների առավելության ուղղակի կամ անուղղակի սահմանում ըստ...ազգային հատկանիշերի, ինչպես նաև ազգային բացառիկության, քշնամության կամ արհամարհանքի ցանկացած բարդ...օրենքով ենթակա են պատժի» /հոդված 36/: Խորհրդային օրենս-

դրության համաձայն ազգային և ռասայական իրավահավասարության խախտումները հանցագործություն են, որը նախատեսված է 1958 թ. ԽՍՀՄ «Պետական հանցագործությունների համար քրեական պատասխանատվության մասին» Օրենքի 11-րդ հոդվածով /ըստ ԽՍՀՄ զեբազույն Խորհրդի Նախագահության 1989 թ. ապրիլի 8-ի Չրամանագրի⁵⁰:

1977 թ. ԽՍՀՄ Սահմանադրությանը ԽՍՀՄ քաղաքացիների անձնական սեփականության տակ կարող են գտնվել «կենցաղի, անձնական օգուտագործման, տնային տնտեսության իրեն ու հարմարությունները, բնակելի տունը և աշխատանքային խնայարությունները» /հոդված 13/: Ենայն հոդվածն ամրագրում էր, որ «Քաղաքացիների անձնական սեփականությունը և դրա ժառանգման իրավունքը պաշտպանվում են պետության կողմից»: Չաշվի առնելով այն, որ ըստ 1977 թ. ԽՍՀՄ Սահմանադրության հոդված հանդիսանում էր բացառապես պետական սեփականություն /հոդված 11/, 13-րդ հոդվածը նախատեսում էր. «Քաղաքացիների օգուտագործման տակ կարող են գտնվել հողատարածքներ, որոնք օրենքով սահմանված կարգով տրամադրվում են տնտեսության վարելու /այլ բվում անատուն և քոշուն պահելու/, այգեգործության ու բոստանային տնտեսության համար, ինչպես նաև անհատական բնակարանային շինարարության համար: Քաղաքացիները պարտավոր են ռացիոնալ օգուտագործել իրենց տրամադրված հողահատակացումները: Պետությունը և կոլտնտեսությունները քաղաքացիներից աջակցություն են ցուցաբերում տնային տնտեսության վարման գործում»:

ԽՍՀՄ քաղաքացիները անձնական սեփականության իրավունքով պետական ու հասարակական բնակֆոնդերի տնեբում կարող էին ունենալ բնակարաններ /«Որպես անձնական սեփականություն քաղաքացիներին բնակարանների վաճառքի և դրանց պահպանման ու վերատրորվածման վճարումների մասին դրույթը» հաստատվել է ՌԽՖՍՀ Միենհատրների Խորհրդի կողմից 1989 թ. ապրիլի 21-ին/: Չեոք բերված բնակարանի նկատմամբ սեփականության իրավունքն առաջանում է առք ու վաճառքի պայմանագրի գրանցման պահից /ՌԽՖՍՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 135-րդ հոդված/:

ԽՍՀՄ Սահմանադրությունն ամրագրում էր ԽՍՀՄ քաղաքացիների բնակարանային իրավունքը. «Այս իրավունքն ապահովվում է պետական ու հասարակական բնակֆոնդի զարգացմամբ ու պահպանմամբ, կոուպերատիվ ու անհատական բնակարանային շինարարությանը աջակցությամբ, հասարակական վերահսկողությամբ բնակակերտի արդարացի բաշխման նկատմամբ, որը տրամադրվում է բարեկարգ բնակարանների շինարարության ծրագրի իրականացմանը զուգընթաց...» /հոդված 44/: ԽՍՀՄ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածը ԽՍՀՄ քաղաքացիներին երաշխավորում էր բնակարանի անձեռնմխելիությունը. «Առանց օրինական հիմքի ոչ ոք իրավունք չունի բնակի կամքին հակառակ մտնել նրա բնակարանը»: Բնակարանի տակ հասկացվում էր ոչ միայն քաղաքացիների կողմից վարձակալվող կամ անձնական սեփականության իրավունքով նրանց պատկանող տարածքը, այլ նաև հավելյալ տարածքները, որոնք կապված են քաղաքացու անձնական կյանքի ոլորտի հետ: Խորհրդային օրենսդրությունը տալիս էր այն անձանց սպառիչ ցանկը, որոնք իրավունք ունեին բնակարան մտնելու, որից նրանք կարող էին օգուտվել օրենքով նախատեսված սահմաններում և նպատակներով: Քաղաքացիների բնա-

անճեղի անճեռնմխելույթյան իրավունքի խախտման համար սահման-
եր քրեական պատասխանատվություն /ՌԽՖՍՀ ԲՕ 136-րդ հոդված/
տորիդային օրենսդրությանը հայտնի էր «վարարում» հասկացու-
ը, այսինքն բնակարանից օգտվելու իրավունքից զուրկում օրենքով
անվանված հիմքերով և կարգով: Որևէ մեկը չէր կարող վտարվել իր
իրգրաբնակարանից օրենսգրքի 10-րդ հոդվածով: Մյուս կողմից
տյուրևս ամբողջ օրինակյան հիմքերով հարկադիր վտարվում էր, ապա
Վարարային օրենսգրքը սահմանում էր այն պայմանները, որոնց
ն վրա հնարավոր էր վտարվում և պաշտպանում էր վտարվողների
ուրենքերը: Վտարումից հետո տրամադրվող բնականկերեցը պետք
է կարգության մակարդակով համապատասխաներ տվյալ բնակավայ-
տական ու հասարակական բնակֆոնդի բնակարաններին, այսինքն
արձակվող առանձին բնակարան էր գրադեցնում, ապա նրան պետք
էր մատուցել նմանատիպ առանձին բնակարան, իսկ տարածքով բնա-
նը չպետք է ավելի փոքր լիներ, քան զբաղեցնում էր վարձակալը:
Չպալ լրացուցիչ մակերեսը, եթե դրա իրավունքը ուներ վարձակալը,
ու նաև պետք է հաշվի առնվեին ընտանիքի ու շաղկապյալը արժանի
ը /ՌԽՖՍՀ Բնակարանային օրենսգրքի 41-րդ հոդված/:

Պրիդային օրենսդրությունը նախատեսում էր նաև «բնականկերեկ
անճեռն գրադեցման» հնարավոր իրավիճակը, որի տակ ենթադրվում էր
նական և հասարակական բնակֆոնդի բնակարանի բնակեցում առանց
որամարդման սահմանված կարգի և վարձակալության պայմանա-
մակարանի ինքնակամ զբաղեցման պարտադիր իրավաբանական
անճի էր համարվում բնակարանի գրադեցումը միասնական
քրեիքի ու վարձակալության պայմանագրի: Եթե բնակարանը գրա-
եր առանց օրդերի, սակայն պաշտոնատար անձի թուլտվությամբ,
համարվում էր, որ այն զբաղեցվել է այդ պաշտոնատար անձի
առանց միջև կնքված վարձակալության ոչ իսկական պայմանագրով:
ակերեսի վարձակալության ոչ իսկական պայմանագրով գրադե-
ցված կատարվում էր վարչական կարգով դատական կարգով
այլ բնակարանի տրամադրման /ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի 1987
իլի 3-ի Պլենումի Զրամանագիրը «դատարանների կողմից բնակա-
ն օրենսդրության իրականացման պրակտիկայի մասին»/: Իսկ եթե
եր ունենում բնականկերեկի բացահայտ ինքնակամ զբաղեցում
նկ առանց վարձակալության ոչ իսկական պայմանագրի, ապա
նը կատարվում էր վարչական կարգով դատախազի սանձիցիայով:
ՅՍ քաղաքացիների գույքային և բնակարանային իրավունքների
նության խորիդային նորմերը մեկ կողմից մեքերով էլ են այն
նուններից ելնելով, որ 1988-1989 թթ. ընթացքում տեղի են ունեցել
ՅՄ հայերի գույքային և բնակարանային իրավունքների ոսմանաբա-
զմաբախվ դեպքեր խորիդային Արթերջանի հանրապետական
բյուրոների և հանրապետությունում ծագած ազգայնական շար-
րքերի ակտիվիստների կողմից:

ային դարաբաղում և նրա շուրջ էրճոքադարական իսկամատ-

պետականաստեղծ էրճոս լինելու կոլեկտիվ իրավունքների իրականաց-
ման համար: Այս առումով ցայտույ և դեռ այն ժամանակ գործող
խորիդային օրենսդրության նորմերի իրականացման վիճակը, որը
կանոնակարգում էր քաղաքական-իրավական ինքնորոշման շուրջ
ԽՍՀՄ էրճոսների կոլեկտիվ իրավունքների իրականացման իրավունք
և հիմքերը:
ԽՍՀՄ-ը միասնական միութենական-դաշնային պետություն էր: Խորիդ-
ային դաշնության բոլոր տարբերակների պետա-իրավական կարգավի-
նակը, այդ թվում նաև ինքնավար գոյացությունների, սահմանվում էր
ԽՍՀՄ Սահմանադրությամբ: ԽՍՀՄ միութենական-դաշնային կառուցված-
քի բարձրագույն պետա-իրավական սկզբունքն էր ԽՍՀՄ Սահմանադրու-
թյան և օրենսդրության գերակայությունը դաշնության տարբերակների
Սահմանադրությունների ու օրենսդրությունների նկատմամբ:

Ազգային մարզից մինչև միութենական հանրապետություն բոլոր
մակարդակների ազգային-պետական գոյացությունների իրավահավա-
սարությունը ԽՍՀՄ կամ կոնկրետ միութենական հանրապետության
չորսնակներում, հավանական պետա-իրավական «բաժանման» հարցի
շուրջ, ընդհանուր առմամբ, օրենսդրության 1990 թ. անրագրված էր ԽՍՀՄ
Օրենքի տեսքով «ԽՍՀՄ կազմից միութենական հանրապետության դուրս
գալու հետ կապված հարցերի լուծման կարգի մասին» /ՌՄՅՄ ԳԽ-ի
կողմից ընդունվել է 1990 թ. ապրիլի 3-ին/: Այս Օրենքը, որի ընդունման
ժամանակ «կողմ» են քվեարկել և ԱրդրՍՄ-ի և ԼՂԻՄ-ի ԽՍՀՄ ժողովը-
նական պատգամավորները, կոնկրետացնում էր ոչ միայն միութենական
հանրապետությունների, այլև ինքնավար գոյացությունների, ինքնավար
մարզի ոչ ինքնավար շրջաններ ունեցող միութենական հանրապետությու-
նում հանրաքվեյն անցկացվում է յուրաքանչյուր ինքնավարությունում:
Ինքնավար հանրապետությունների և ինքնավար գոյացությունների ժող-
վուրդը պահպանում է ԽՍՀՄ-ի կամ դուրս եկող միութենական հանրապե-
տության կազմում մնալու մասին ինքնորոշումը որոշում կայացնելու
իրավունքը, ինչպես նաև իր պետական կարգավիճակի մասին հարցա-
դրման իրավունքը: Միութենական հանրապետությունում, որի տարածքում
տակա են ազգային լճերի պարիակ բնակության վայրեր, որոնք կազմում
են տվյալ տարածքների բնակչության մեծամասնությունը, հանրաքվեի
արդյունքների ամփոփման ժամանակ այդ տարածքների քվեարկության
արդյունքները առանձին են հաշվառվում:

Այնհայտ է, որ 1990 թ. ապրիլի 3-ի ԽՍՀՄ Օրենքի նորմերի դիտար-
կումը դարաբաղյան Գնակամարության սահմանադրա-իրավական պատ-
նաների վրա որանց ազդեցության դիրքերից սխալ է հանդիսանում:
Օրենքի ընդունման պահին, դարաբաղյան Գնակամարության արդեն
անցել էր հակամարտության տարբերակների միջև էրճոքադարական դիմա-
կայության հիմնական տարրերի պատճառային հիմքի ընդհանուր ձևավոր-
ման փուլը: Միևնույն ժամանակ, մեր տեսանկյունից Օրենքը նպատակ
ԱրդրՍՄ պետականաստեղծ էրճոսներից մեկի ինքնորոշման կոլեկտիվ
պահանջների հստակեցմանը, ինչպես նաև օրենսդրական մակարդակով
պետականացմանը: Օրենքի ընդուն-

որը բխում էին միութենական
ով նրանից, որ ԽՍՀՄ-ը ժողո-
ունը ինքնորոշման ձև է /տեսա-
քցին ինքնորոշման տեսակ/,
իրավունքը չի կարող նման
ավելի փոքր ժողովրդի: Ուստի
սամաձայնությունները, որոնք
ակ, ավելի խոշոր ազգային-
ւմ պետք է վերանայվեն, ընդ
Չրեքի 3-րդ հոդվածի նորմը
ւնը, որի համաձայն, սուվերե-
ունը կազմող, այլ սուվերենու-
նդիսանում պետության բոլոր
վարությունները և ազգային

ան պատճառների սոցիալ- ունքների պաշտպանության

քական հակամարտության
ավելի շատ բնորոշիչ են
«շահեր» հասկացությունը:
տիրողային տեսությունները
իջյան հարաբերությունների
ների երկրորդ կեսին ԽՍՀՄ
ր էքոնոմիկականացման
կավարությունը բացատրում
սական զարգացման անհա-
ամարտությունները փորձու-
տնտեսական ու մշակութա-
ի տրամադրման» բաղաբա-
ղեկավարությունը փորձում
ությունների պատճառները
այլ-տնտեսական հետամնա-
նում գոյություն ունեցող այլ
կա էր նաև Ղարաբաղյան
վ տնտեսական պատճառը
ության առաջնային հիմք,
ր չեզոքացնել ճգնաժամը
մբ⁵⁴ ու սպառնան ապրանք-

ործնականում հնարավոր չէ
ները, չէր տեղավորվում
եղուկցիոնիզմի շրջանակ-

որու իրավունքների պաշտ-
ները նախկին սոցիալիստա-

կան համակարգի երկրներում ավելի մեծ ուշադրություն է
սոցիալ-տնտեսական իրավունքներից, քան շուկայական
երկրներում. «...այն ժամանակ, երբ կենտրոնացված պլան
կիմնված տնտեսությամբ երկրները պաշտպանում էին
սոցիալական ու մշակութային իրավունքները, շուկայա-
յամբ երկրները հանդես էին գալիս բաղաբացիական
իրավունքների պաշտպանության դիրքերից, ընդ որու-
թյուններ տարակուսում էին, թե կարելի է կամ պետք է
անել, որպեսզի տնտեսական, սոցիալական ու մշակութա-
ները իրավական տեսանկյունից իրականացվեն հարկադր-
ելվում է նաև, որ «տնտեսական, սոցիալական ու
իրավունքները, ինչպիսիք են արդարացի աշխատավարձ
աշխատանքի համար հավասար վարձատրման իրավունքը
հաստատություններ ստեղծելու իրավունքը, մշակութա-
մասնակցելու իրավունքը...», պետությունից բացահայտ և
ջում են գերծ մնալ գործողություններից և հետևել նկա-
դարտներին, որոնք առաջին հերթին շաղկապվում է բար-
բաղաբական իրավունքների հետ»⁵⁵:

Խտրականությունը սոցիալ-տնտեսական իրավունք
հարցում խիստ էական է, իսկ արդի շրջանի որոշ է
հակամարտությունների իրողությունների առունով այն
էքոնոմիկի միջև հակամարտային դիմակայության պա-
հարցում:

Անհրաժեշտ է նշել, Ղարաբաղյան Հակամարտությու-
նը 1975-ի հայ ժողովրդի սոցիալ-տնտեսական իրավ-
ունքները, պատճառայնության տեսանկյունից, որոշ
էքոնոմիկական հակամարտության 1980-ական թվակա-
կեսի ակտիվացման շրջանում:

Մինևույն ժամանակ, իրենց իրավունքների պաշտպա-
նը 1975-ի հայ ժողովրդի պահանջների պատճառային
տնտեսական գործոնը էական կշիռ ուներ Ադրբեյջան
իրավունքների պաշտպանության ընդհանուր փաստարկ-
կան կողմը մարդու իրավունքների պաշտպանության հա-
տնտեսական փաստարկման հիմնավորման համար բե-
տակները:

Եթե 1970 թ. Ադրբեյջանում մեկ բնակչին ընկնող կա-
ները կազմել են 243 ռուբլի, Նախիջևանի ԻԽՄ-ում՝ 2
ԼՂԻՄ-ում ընդամենը 153 ռուբլի: Այս նույն ցուցանիշը
պատասխանաբար կազմել է 473, 334, 178 ռուբլի կամ
դակի 194, 125 և 116 տոկոսը: Ընդ որում, 1970 թ. դրու-
տությունում մեկ բնակչին ընկնող կապիտալ ներդրում
իսկ Նախիջևանի ԻԽՄ-ում՝ 114 ռուբլով ավելին էր:
Չնայած կապիտալ ներդրումների աննշանությանը դա-
յիրացվում շինարարական կազմակերպությունների նյու-
բազայի անբավարարության պատճառով: Այդ տարբ-
մարզի շրջկենտրոնները, շրջանները ի տարբերություն
հարևան շրջանների, շատ ավելի դանդաղ էին բարեկա-
նման անհամամասնության ցայտուն օրինակ էր

ու շրջանները և ինքնավար

վատ էին ապահովված խմելու
զազաֆիկիացման ու շատ այլ
երից և սովխոգներից միայն 5
պլում երբ համաձայն հանրա-
սնք բոլորը 1988 թ. պետք է
ւմ, երբ գործնականում անբող-
Պ-ի գազամուղն անցնում էր

քաղաքականությունը ինքնա-
ունենր: Ամենապարզը Ղարա-
ները չկատարելն էր, ենթակա-
ությունը և հաշվի առնելով սար-
ությունը, Լեռնային Ղարաբաղը
1920-1930-ական թվական-
այան մեկ մարդու հաշվարկով
լը մոտ 10 անգամ ավելի քիչ
ում: Ճիշտ է, Գ. Ալիևի իշխա-
քաղաքականությունը փոքր-
աբաղում պարզապես կապի-
րա օրոք սկսեց խրախուսվել
զացումը: Բաքվի ղեկավարու-
արդրեջանական շրջանների
կուրսը: Այսպես, հիմնական
ծովում, որ ցանկացած շրջ-
աննել միայն հարևան աղբրե-
ն տանող ճանապարհը անց-
ում ԼՂԻՄ տարածքում գործ-
ն ճանապարհները: Ստեփա-
նապոլսությունները տեղա-
այանը համարվում էր եվկա-
նեսային և ռադիոհեռարձակ
կ հեռախոսակապի գծերի
աղորդումների ընդունման
ային Ղարաբաղը ենթարկում
ուշիի և մոտակա աղբրեջ-
վում ու վերահսկվում նաև
սրման համակարգերը: Նույ-
մ տեղակայված Սարսանգի
շիբից, որտեղ և որոշվում էր
ինչ դուրս էր բերվում մար-
ն: ինքնուրույն տնտեսական
ը հետևողականորեն վերած-
ամնաց ենթակառուցվածք-
թյուն ունեցող արդյունաբե-
նորոշված էր բացառապես
տակարարելով մասնաբեթի
ն միակոմբինատ և սառնա-

րանային գործարան: Գիմնական ոլորտը զինեզործություն
հենց Ղարաբաղում արտադրվում էր միայն կոնյակի սպ
կոնյակն արտադրվում էր Աղղամում և Խանլարում: Նույն
նաև զինու թանկարժեք տեսակներին. նրանց լցավորումն
էր ԼՂԻՄ սահմաններից դուրս: Ղարաբաղի խոշորագույն
կան ձեռնարկության մետաքսի կոմբինատի արտադրու-
դուրս էր բերվում մարզից, որտեղ դրանից պատրաստվու-
այլ արտադրանք: Անտառով և շինանյութերով հարուստ
բացակայում էր փայտամշակման արդյունաբերությունը,
րի մշակումը գտնվում էր սաղմնային վիճակում: Ամբողջ Լ
նաև նրան հարակից հայաբնակ շրջաններում չկար որևէ
որտեղ արտադրվում էր պատրաստի արտադրանք: Հատկ
ավանդական տնտեսական գոյության հիմքերը խարխուլ
Բաքվի կողմից տարվող այս բացառապես ագրա-բային
տնտեսության կառուցվածքային փոփոխման կուրսը:

Աղբրեջանական տնտեսության մեջ ԼՂԻՄ-ը բացա-
յացվում էր որպես հուսմելի կցորդ: Ինքնավարության
տնտեսական կապերը զրեթե ամբողջությամբ դրվում էին
մեջ և, ինչպես նշվում էր աղբրեջանական տնտեսագետ
պես փաստարկ Աղբրեջանի կազմից դուրս ԼՂԻՄ-ի գր-
րինությունը, հարևան Հայաստանի և Վրաստանի հետ ըն-
սական կապերում ԼՂԻՄ մասնաբաժինը կազմում էր
տոկոս⁵⁸:

Բնակչության ծայրահեղ ցածր կենսամակարդակը
էր ոչ միայն արդյունաբերության ու գյուղատնտեսությու-
մանը, այլ նաև այն ժամանակ ԼՂԻՄ-ի օրինակաբացվա-
քականությամբ: Խորհրդային տնտեսական համակար-
ունեին այսպես կոչված «պետական գնումներ», երբ է-
մարտինները խիստ ցածր գներով վերցնում էին գյու-
արտադրանքը: Ըստ էության դա արտադրանքի բռնագր-
ԼՂԻՄ-ի պարագայում, պետության ու գյուղմթերքներ ս
հարաբերությունների խորհրդային համակարգին բնոր-
կությունը առանձնահատուկ կոշտ ձևեր էր ընդունում:
անասունի և թռչնի «պետական գնումները», ԼՂԻՄ-ի մեկ
մոտ 4,6 անգամ ավելին էր, քան ագրարային Նախիջևն
անգամ, հացահատիկինը 1,4 անգամ, իսկ խաղողինը
ամենը դուրս էր բերվում ինքնավարության սահմաննե-
բնակչությանը սեփական աշխատանքի արդյունքների ն
րույն տնօրինման հնարավորությունից⁵⁹:

Աշխատատեղերի բացակայությունը և խիստ ցածր
հանգեցնում էին ոչ միայն հայկական մտավորականու-
խատունակ բնակչության մեծամասնության, առաջին հ
դության միզրացիային: Այս միզրացիան խրախուսվու-
կոչված «պրոֆիավաքի» կողմից. սկսած դպրոցական
տարիքից երիտասարդության ուղարկում էին ԼՂԻՄ սս
պրոֆտեխնիկական ու գործարանային ուսումնարան
որից հետո նրանց բաշխում էին Աղբրեջանի նորակա-
րական օբյեկտներով /Սոււձայիթ, Մինգեչաուր և այլն/
տասարդ կադրերն ապահովվում էին մշտական աշխատ-

որի հույսը նրանք չունեին Լեռնային
Մույնիսկ ԼԴԻՄ-ում բազմում էին
սպա գերազանցապես արդրեանա-
ցիչ գործոն հանդիսացավ հարակից
սարդուլայան ներգրավման համար:

Լեռնային Ղարաբաղում չկար ոչ մի
Մաքելական եկեղեցու Արցախյան
համար/, այն դեպքում, երբ Շուշիում
գար արդրեանցիների կրոնական
պատրոնն գործում էին մզկիթներ:
Սպազում եկեղեցիներ ոչ միայն չէին
ստիճանաբար բանդվում էին⁶⁰:

Մտադրեանական իշխանությունների
դաքականությունը հանգեցնում էր
վանություն պահպանման համար
ունենրի:

Մագծորեն տարբեր պատկերացում-
ակութային ու քաղաքական մույնա-
բավական ցայտուն է հորիդային
ը: Համաձայն այդ տվյալների, հոր-
ուն Լեռնային Ղարաբաղում ընդիա-
ն օգտին չէր. այն դեպքում, երբ
այան թվաքանակը կտրուկ աճում էր,
րապես մույն մակարդակին: 1926 թ.
ն 117 հազար հայեր և 13 հազար
ռախսանաբար 123 հազար և 37
ն շրջանում ակնառու էր բացասա-
979 թթ. ընթացքում մարզի արդրե-
եր 37 տոկոսով, իսկ հայկական

բնավար մարզերի զարգացումները
ն, ստեղծման պահից մինչև 1986 թ.,
նչև 400 տոկոս, և միայն Լեռնային
վոսի, այսինքն 19 հազար մարդու,
արդու, ինչը բնակչության բնական

որ Արդրեանի կազմում գտնվելու
զոհության համար հիմք են հանդի-
ն զարգացման համար կապիտալ
դյունքում տեղի էր ունենում ԼԴԻՄ
րթություն ստանալու նպատակով
անում հայրենիքում մասնագիտա-
ն առաջանում էր նաև ինքնավար
մանը և Հայաստանի հետ մշակու-
ու պատճառով. չէին բավականաց-
արձակվում երևանի հեռուստահա-
կան դերասանների ու մշակույթի
արաբաղ⁶³:

ԼԴԻՄ տարածքից դուրս ԱրդրեսԱՀ շրջաններում
հայերը կենտրոնական հանրապետական իշխանու-
տնտեսական ոլորտում մույնպես ենթարկվում էին
մուսրի: Այսպես, միայն Քուռ գետի ծախսափնյակի
գծի եկայնքով տեղակայված էին շուրջ 90 գյուղե-
շարունակ ԱրդրեսԱՀՄ-ում զինեգործությանը գրադվ
հայկական բնակչությունը: Հայերի ճեռքից զինեգ
վերցնելու համար ԱրդրեսԱՀ Կոմկուսի կենտկոմի
Ալիկի նախաձեռնությամբ, Քուռ-Արաբսի հովտում, ու
բակագործությունը, արագ տեմպերով սկսեցին ներ-
թյունը, և այդ գործընթացում թույլ տրվեցին այքակ-
րուունների բազմաթիվ դեպքեր: Միաժամանակ
բնակիչներին ստիպում էին խաղողի բերքը վերամշ-
կմ հեռավորության վրա գտնվող արդրեանական գ-
ւ, թե ինչպիսի բացասական հետևանքներ դա կար-
դան գյուղերի տնտեսության վրա: Անհրաժեշտ է նա-
ղեակվարման տարիներին կառուցվեց Շեմախի-Տ-
կարզ ավտոմայրուղին, սակայն մայրուղին ա-
որպեսզի հայկական գյուղերը դրանից կտրված մնա-

Ղարաբաղյան եթնոքաղաքական հակամարտու-
ճառային բազայի սոցիալ-տնտեսական փաստոր-
զգուշորեն վերաբերվել, քանի որ այդ ժամանակ
ԼԴԻՄ-ի զարգացման սոցիալ-տնտեսական ցուցանի-
յան կողմերից հաճախ տրամագծորեն հակադիր մե-
փաստերի դիրքերից են բերվում:

Այսպես, միջազգային կազմակերպություններ
տոնական զեկույցներում արդրեանական կողմը
թթ. ընթացքում ԼԴԻՄ զարգացման համար տրամա-
կապիտալ ներդրումներ, ինչը 2,8 անգամ գերա-
տարիների կապիտալ ներդրումների գումարը: 20
ԼԴԻՄ-ում շուրջ 4 անգամ աճել է կապիտալ նե-
ընկնող միջին ծավալը /1961-1965 թթ. 59 ռուբլու
թթ. 226 ռուբլի/: Հակամարտությանը նախորդող 15
ԱրդրեսԱՀՄ-ում մեկ մարդուն ընկնող բնակար-
ընդհանուր առմամբ կազմել է 3,64 ք.մ., իսկ ԼԴԻՄ-ը

Մարզի սոցիալ-մշակութային զարգացման բն-
թյունը բնակարանների, ապրանքների ու ծառայու-
մակարդակով նրա գերազանցությունն էր ընդհա-
մակարդակի նկատմամբ: Մարզի յուրաքանչյուր
բնակամակերես ուներ, քան հանրապետական միջի-
գյուղացին իր տրամադրության տակ 1,5 անգամ
քան հանրապետության գյուղացին: Մարզի բնակ-
ապահովված միջին բուժանձնակազմով /1,3 ան-
նոցային մահճակալներով /3 տոկոսով ավելի/: Ա-
լուսավորչական հաստատությունների ցանցը /3
սարքավորումները և ակումբային հաստատությու-
դարանները/, 100 ընթերցողի հաշվարկով գրքերի
ավելին էր 1,6 անգամ: Դպրոցներում երկրորդ
սովորում էին մարզի երեխաների 7,7 տոկոսը, այ

նշուր չորրորդը, իսկ մշտական նախադպ-
մ ընդգրկված էր երեխաների 37 տոկոսը
20 տոկոսը/:

պերով էր զարգանում, քան ընդհանուր
թե 1970-1986 թթ. ամբողջ հանրապետու-
դրությունը անել է 3 անգամ, ապա ԼՂԻՄ-
յստեղ 8,3 տոկոսով ավելին էին/։ 1986 թ.
գտագործումը 1970 թ. համեմատությամբ
մ էր հանրապետությունում 2,5 անգամ:
ական ցուցանիշներով ԼՂԻՄ-ը գերազան-
ակի միջին հանրապետական ցուցանիշ-

ՍՂ-ին ինքնավար մարզի վերանիավոր-
ի հայերի կողմից առաջ քաշած պահանջ-
հատվածի ԼՂԻՄ սոցիալ-տնտեսական
տ տարբերվում են:

կրորդ կեսին Դարաբաղյան Հակամար-
այություն սոցիալ-տնտեսական շերտը
բաղի հայերի կենսամակարդակն ավելի
եցանական բնակչության մակարդակից:
տեսական չափանիշներով հայերը գերա-
ան: Հակամարտության սոցիալ-տնտեսա-
ին նրանում, որ Լեռնային Դարաբաղի
ենց կենսամակարդակը որոշվեր միայն
: ԼՂԻՄ-ի հայերը գիտեին, որ հարևան
ամակարդակն ավելի բարձր է և համոզ-
ենսամակարդակը Ադրբեյջանի իշխանու-
անության դիտավորության արդյունքն
շենքով ԼՂԻՄ կենսամակարդակը նույ-
հանրապետականը, սակայն ընդհանուր
ը մարզում իսկապես տպավորիչ չէր,
ակարդակի հետ համեմատած: Չնայած
ության մեջ տնտեսական գործոնն իր
յերի հիմնարար պահանջները գտնվում
էր համընկնում ԽՍՀՄ կուսակցական-
կետի հետ⁶⁷:

ությանը պայմանավորված, Ինքնավար
ուրիչ ուղղվածությունը ոչ թե այն էր, որ
ունենորը ենթարկվում էին կոշտ խտրա-
ենք ավելի վատ էին ապրում, քան
ությունը, այլ այն, որ նրանք իրենց
զարգացումը տեսնում էին այլ միութե-
ակներում /ՉայկեՍՄ/ և հետևաբար,
արաբաղի հայության սոցիալ-տնտեսա-
պայմանությունը, ապահովությունը և
ր էր միայն ինքնավար մարզը ՉայկեՍՄ

1. «Երբ դա տեղի է ունենում, մենք արդեն ի
հավանական իրավիճակի, երբ հայությունն ինքը կա-
զրկման պատճառ դառնալ, երբ այդ առանձին
իրավունքները հանելուկային ձևով դադարեցնում
Օրինակ, այն պահին, երբ Լեռնային Դարաբաղում
Ադրբեյջանում ամփոփապես հայտնվում է «մյուս
ճամբարում, և նրա քաղաքացիական իրավունքն
արմատական փոփոխություններ: Նույնը կարելի
արդրեցանցու վերաբերյալ»: (Язык и этноический
Оксонин, Н. Семенова), М., «Гендальф», 2001, с. 21-22).

2. Հակամարտությունը զուտ երնիկական չէր, այլ
հակամարտության մեջ չէին հանդիսանում ազգային
1988 թ. հակամարտության վերականգնման պահին նրա
վասար հանդես էին գալիս որպես ԱդրբեյՄՅ պետ-
հակամարտությունը ծագեց որպես պետա-իրավ-
ազգային-պետական կառույցի երկու տարբերակների
ազգային ինքնավար մարզի /ԼՂԻՄ/ և միութենա-
ԱդրբեյՄՅ/:

3. Ներկայիս հակամարտությունը դա 1918-1920
Արևելյան Անդրկովկասի հայերի և թուրքերի /ար-
իմնական եթնագործոնների միջև/ Արևելյան Անդր-
կաստեցվածքի շուրջ: - (А. С. Манасян, Карабахский
эроника, Ер., «НОФ Нораваик», 2005, с. 27).

4. Ինքնավարությունների ազգային շարժումներում
ունեցան տարածաշրջանային քաղաքական կ-
տարերայնորեն առաջացել էին 20-րդ դարի 80-ակ-
քաղաքական ազատականացման արդյունքում: Լե-
մարզում 1988 թ. ստեղծվեց «Կոունկ» կոմիտեն: Գ-
յուրատեսակ հանրաքվեի արդյունքների վրա,
վերամիավորվելու օգտին հավաքվել էր 80 հա-
միտեն և իշխանության մարզային մարմիններ
կազմից դուրս գալու և Հայաստանի կազմում ընդ-
Источники возникновения этнополитических конфлик-
та. докл. науч // Московский гуманитарный универ-

5. Э. А. Паин, А. А. Попов, Межнациональные кон-
тиграфия», М., 1990, № 1.

6. Smith, Anthony D. Myths and memories of the Nation
1999, p. 9.

7. А. Г. Здравомыслов, Социология конфликта, М., «А-

8. Բազմազգ պետությունը կարելի է տեսակա-
րածքային կառուցվածքով պետություն այն բնակ
պետականության տարրերով: Իսկ երբ խոսք է գն-
պետության մասին, ապա կիրառվում է «պոլիէթնիկ»
С.А. Романенко, Типология процессов нации
«Общественные науки и современность», М., 1999, №

9. Э. А. Паин, А. А. Попов, Межнациональные кон-
тиграфия», М., 1990, № 1, с. 12.

10. А. Х. Нерсисян, Типология этнополитических
чтения. Аспирантъ», Том № 1, 2003, (электронный
факультета МГУ).

11. Ариф Алиев, Старая песня о главном // Карабах
(А. Алиев, С. Григорян, Р. Мусабекян, Б. Навасардян)

12. Իրականում Դարաբաղում տեղի է ունեն-
եթնոքաղաքական հակամարտություն, որոնք 2

«...» հենց սկզբում խորհրդային էր տալիս բազմազգ պետությունների մակարդակի «սոցիալա» անհրաժեշտության մեջ: Այսպես, բերրը գրում էր, որ «չի կարելի վատասարությանը»... անհրաժեշտ է ազգերի հավասարության փաստատուների մշակմանն ու կյանքի տնտեսական փնակի, կենցաղային գարգացմանը, Յ. քաղաքագույն մեներին նրանց աստիճանաբար և առաջավոր ազգերի սգործակցության հաստատմանը: սորունները բնորոշող կողմերը»

... в трансформации политических и социальных проблемы современного той научной конференции (отв. ред.

ология: Учеб. Пособие, Ростов-и/Д, СССР (отв. ред. Ю. В. Бромлей), М.,

... theoretically About Soviet Nationalities: Ed. A.J. Motyl). New York: Columbia

... նի գրողի պատկերավոր արտա- յան համապետական, համաժողո- յերի տեղական նասիրությունը, նը, մեր գլխավոր արժեքին, որի վը» (Ю. В. Бромлей, Национальные Наука», 1988, с. 35 со ссылкой на А. газета», 10 августа 1988г.

... լովորը օգտագործելով խոսքի ու խաղաղ բողոքների ազատուր- տախայտելու համար: Բողոքների լի մտածելու, որ դրանք հրահր- ծայրահեղ հանդուներենով այժ մոլորկոյի մոտ խորը արմատա- ազատությունները մշտապես ու րայր Բախյան, Нагорный Карабах и оловека, Ер., «Михаил Варданян»,

... ые понятия и хроника, Ер., «НОФ ... րт, Ер., «Лингва», 2001, с. 65.

... 1989 թ. նոյեմբերի 28-ի որոշումը առունների մասին»: Որոշումը րա փոխարեն պորբեջանական

... Верховного Совета СССР, 1991, №

49. Г.И. Андреева, Конституционное право зарубежных стран: Уч. 2005, с. 184-185.

50. Օրենքի դրույքները վերարտադրվեցին, մասնավորապես, օրենսգրքի 74-րդ հոդվածում: խորհրդային օրենսդիր ազգա- իրավահավասարության խախտումների համար պատասխան- արվում էր կախված նախատեսված դատավարող հատ- րարժր պատասխանատվություն սահմանված էր, եթե նշված զուգակցվում էին բռնությունների կամ սպառնալիքների հետ, վում էին պաշտոնատար անձի կողմից /74-րդ հոդվածի մաս- ղնայերում, եթե դրանք կատարվում էին անձանց խմբի կողմից էին մարդկանց մահվանը կամ այլ ծանր հետևանքների /ՌուՖՆ Այտտեղ և հետագայում բերվում են ՌուՖՆՍՅ օրենսդրույք- նորմերը: ԽՍՀՄ-ում յուրաքանչյուր միութենական հանրավի- հանրապետական օրենսդրությունը, սակայն այն հիմնվ- միութենական օրենսդրության միասնական նորմերի վրա, որո- քաղաքացիա-իրավական և քրեա-իրավական հարաբերու- արտախաղվում էին ամենախոշոր հանրապետության օրե- տեսքով ՌուՖՆՅ Օրենսգրքերով:

51. С. Зюзян, Нагорный Карабах: проблема и конфликт, Ер., «Линг

52. В. Г. Смольский, Национальные конфликты в СССР и СНГ Уд», «БНЦ СО РАН», 1996, с. 85.

53. А. Н. Яасков, Межнациональные конфликты Закавказья: возникновения и тенденции развития // «Политс», 1991, № 2, с. 80.

54. Социальные вопросы и вопросы прав человека: права человека комиссара ООН по правам человека, Основная сессия Экономического Совета ООН 2006 года, E/2006/86, 21 июня 2006г.).

55. Ibid.

56. Հաղորդի շրջանի բնակչությունը 1913 թ. կազմել է 33 հազ., 1959 թ. 17 հազ., 1970 թ. 16 հազար: Այստեղ, ինչպես նաև տարիների ընթացքում չի կատարվել ոչ մի բնակելի տուն, ոչ Գյուղերում չկան դպրոցներ, հիվանդանոցներ, ակումբներ կառուցվում, փոխարենը ամեն ինչ ավերվում է: Երջանում քրան 5 հազար անտեր տներ: Հաղորդը հիշեցնում է Աստուծո կանչում, որին չի հասել քաղաքակրթությունը: (Տմ. Լ. Գուրու, как докричаться до вас, потомки! Дневниковые записи 1975-19 Исаакян), Ер., «Зангак-97», 2002).

57. В. Б. Арутюни, События в Нагорном Карабахе: Хроника (Худавердян), Ч. 1, Ер., «АН АрмССР», 1990, с. 21-22.

58. Газета «Коммунист» (Баку), 11 марта 1988г.

59. С. Зюзян, Нагорный Карабах: проблема и конфликт, Ер., «Лингва», 2001, с. 65.

60. Нагорно-Карабахская Республика: история и современность (Атаджаян), Степанакерт, «ФОПИ», 1998, с. 5, 11.

61. В. Б. Арутюни, События в Нагорном Карабахе: Хроника (Худавердян), Ч. 1, Ер., «АН АрмССР», 1990, с. 24.

62. Справочник «Годы труда и побед», М., «Политиздат», 1987.

63. В. Г. Мотылев, Карабахский конфликт в контексте междунациональных отношений: проблемы независимого развития (под общ. ред. Л. М. РИСИ), 1998, с. 487.

64. Г. Авакян, Нагорный Карабах: ответ фальсификаторам, Ер., «

65. Sbu Доклад Азербайджанской Республики в ООН по выполнению международно-правовых обязательств в соответствии с Междунациональной декларацией о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1965г. (Декларация принята государствами-участниками в соответствии со статьей 9 Контракт Add.1, 19 August 2004, с. 3-5): Доклад Азербайджанской Республи

ных обязательств в соответствии с
меньшинств 1995». (Report Submitt
1 of the Framework Convention for the
ACFC/SR (2002) 1, 4 June 2002, p. 13-

մ էին, որ «ԼՂԻՄ բնակչության մեկ
քրեալ հանդիսանում է ոչ քե նրա
ուկ հոգատարության արդյունք, այլ
-տնտեսական ու քաղաքական
մարզից հայկական բնակչության
քք. ընթացքում ԼՂԻՄ-ում նոր
մանրությունը դրված էր տեղի
ողների, կոլտնտեսականների ու
, այն դեպքում երբ ԱդրբեյսՄ-ում
նեղ է հաշվի առնել նաև այն, որ
ությունների կողմից կառուցված
էր Շուշիում, որտեղ բնակչության
(Краткая социально-экономическая
Вакал, Нагорный Карабах: ответ

этнополитических конфликтов в
ковский гуманитарный университет,

Ղարաբաղյան Հակամարտության մեջ ԱդրբեյսՄ-ի և Ա
Հանրապետության ներքին և արտաքին ագրեսիայի քա
իրավական ասպեկտները

Ներածություն

1988-1991թթ. հայկական բնակչության տոտալ էթն
խորհրդային Ադրբեյջանի տարածքում և Ադրբեյջանի
հաջորդող ռազմական ագրեսիան Լեռնային Ղարաբ
բյան դեմ 1991-1994թթ. դարձավ Ադրբեյջանի ուժայ
Արցախի¹ բնակչության սեփական պետականություն
ների դեմ:

Խորհրդային Ադրբեյջանի կողմից հայ ժողովրդի
նացվող էթնիկական գաղումների փոխաձևումը այդ ժա
վորված Ադրբեյջանի Հանրապետության ռազմական
այն ժամանակ գործող Խորհրդային օրենսդրության, ի
ինքնորոշման միջազգային իրավական նորմերին
կազմավորված ԼՂՀ-ի դեմ, դարձավ Հարավային Կովկ
կան պետականությանը ներհատուկ հակահայկական
քաղաքականության հենքի «քնական» մասնիկը:

Լինելով ժամանակակից միջազգային իրավունք
ծողություններ էթնիկական գաղումները, ցեղասպան
իրենց մեջ ներառում են քաղաքական կանխորոշման
էթնոմշակութային, էթնոազգային «բարդության վորված
բյունների «արդյունավետ» պայքարի զինանոցում, ք
քիչ ներկայացված այլ ազգերի և ազգությունների նկ
մավորվող ազգային պետականության տարածքում
պետականության կառուցման փորձ ունենալու և
ժողովրդավարական հասարակական-քաղաքական հս
ման հավակնությունների, որի շրջանակներում կպաշ
խավորվեն մարդու իրավունքների և ազատությունների
կանոնները:

Գլուխ 1. Միջազգային իրավունքի կիրառելի
ԱդրբեյսՄ-ի հայ ժողովրդի նկատմամբ կիրառվա
ցեղասպանության հարցում

Պատերազմական գործողությունների անցնելու
մանափակված էր 1919թ. Ազգերի Լիգայի կանոնադր
նաև պատերազմը «որպես ազգային քաղաքականու
վեց 1928թ. Փարիզի պայմանագրով՝ «Բրիտան Կելուզի ս
գրվել էր այն ժամանակվա առաջատար պետություննե
ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ Փարիզի պայմանագիրը ս
բյունները հայտարարեցին, որ դատապարտում են ա
միջազգային վեճերի կարգավորման միջոց և հրաձ
որպես ազգային քաղաքականության գործիք: ՄԱԿ-ի
արգելում է ուժի դիմել միջազգային հարաբերությու

ողությունների և անհատական ու
նության իրավունքի դեպքերի: Ուժի
քը միջազգային հարաբերություն-
տարբերակվեն ազրետորը և գոհը
քը այդպիսի տարբերակում անց-
նպիսի կատեգորիաներում, ինչպի-
նքնապաշտպանության օրինական
կուլեկտիվ միջոցառումների կիրա-
նազմական գործողություններից
«ռազմական գործողություններից
նախատեսվում է այն անձանց
ակցել են ազրետիվ պատերազմի
ն և նրա դեկավարմանը:

նից որպես անօրինական ակտ,
ան հետևանքներ, որոնց մեջ, բացի
նաձայնազրերի անվավերությունը,
ման կամ սպառնալիքի օգնու-
րորդ պետությունների կողմից: Ոչ
14-ի կանոնադրությունը ազրետիա-
ունակում: Գոյություն ունի 1974թ.
մբլեայի 3314 բանաձևը, որը հենց
հմանում: Տվյալ բանաձևի տեքս-
ություն ունի խիստ միջպետական
ություն կողմից ռազմական ուժի
թյան, տարածքային անձեռնմխե-
թյան դեմ» (հոդված 1), և առկա
ան հերթականության չափանիշը
ություն կողմից առաջինը ռազ-
prima facie /«առաջին հայացքից»
ն (հոդված 2): Բանաձևի հիշյալ
պումներ ազրետիայի միջպետա-
երից (հոդված 1-ում նշված է, որ
ներմինը օգտագործվում է առանց
արդյոք պետությունը ՄԱԿ-ի ան-
ռաջնահերթությունների պարտա-
հոդված 2-ում ասվում է, որ
րության հետ համաձայնեցված
րետիայի ակտն իրականացվել է,
ամանքներում, ներառելով այն
րը կամ նրանց հետևանքները

խակոր Ասամբլեայի թիվ 3314
նատախանությունը ազրետիայի
ներք ազգային ազատագրական
ության ուշադրության է արժանա-
թի կիրառման պատճառը, ինչը
հետ, քանի որ իրավական հետև-
օրյեկտիվ և ստուգման ենթակա

Պետության գործողություններում ազրետիայի ան-
միջազգային-իրավական գնահատական տալու իր-
ուսպես պատկանում է ՄԱԿ-ի Ավտանգության հ-
կասմբլեայի բանաձևը ՄԱԿ-ի անդամ-երկրների համ-
ուկական բնույթ, ուստի և «չկան իրավաբանական ջա-
գության խորհրդի որոշումը հանդիսանում է միայն քա-

Ազգային-ազատագրական պատերազմների ժ-
կողմից սեփական պետականության ստեղծման ժ-
իրականացման ժամանակ, կարող է մի իրավիճակ ա-
իրավունքի իրականացումը հանդիպում է ուժայն
փուլզման փուլում գտնվող պետական գոյացության
ժողովրդավարական կամի արտահայտմանը խոչըն-
դությունները, որը միտված է սեփական պետական
կարելի է գնահատել որպես «ներքին ազրետիա»,
դիտարված համար գոյություն ունեն բոլոր փաստա-

ԱրդրեսՄՅ-ն ստեղծվել է 1920 թ. Ռուսաստանի բ-
լիստական թնուրբայի ջանքերով որպես բազմազգ ս-
/մի կողմ թողնելով տվյալ պետական գոյացության ս-
ու իրավական օրինականությունը/, որտեղ որպես պ-
զեր էին հանդես գալիս թուրք-մահմեդականները կա-
ները /ներկայիս ադրբեջանցիները/ և հայերը /վերջի-
թյան այլ ազգություններից միակն էին, որոնք Ադրբե-
ինքնավարությունը/: ԽՍՀՄ ընդհանուր փլուզման
Ադրբեջանը ձեռնամուխ եղավ սեփական ազգային պ-
նը, որը դարձավ միջազգային հարաբերություն
իրավունքի անկախ սուրյեկտ:

Պրան նախորդող իրադարձությունները, որոնք ծ-
լիս Ադրբեջանի Գանրապետության /ԱԳ/ տարածուր-
ընթանում էին փաստացի և իրավաբանորեն /դե-ֆե-
ժամանակակ զոյություն ունեցող միասնական ԽՍՀՄ
ակնհայտորեն ցույց տվեցին նորաստեղծ թուրք-ադ-
կանության ի դեմ ԱդրբեսՄՅ պետականաստեղծ ա-
ջանցիների/ անկարողությունը անհետացող Ադրբես-
նաստեղծ ազգի /հայերի/ հետ խաղաղ «բաժանմա-
ջատման հարցում: Նոր ստեղծվող ադրբեջանակ
ազգայնական-շովինիստական բնույթի քաղաքական
հետև ստանձնեցին Ադրբեջանի Գանրապետության
սադրում և անմիջականորեն իրագործում էին զան-
գործողություններ հանրապետության հայ ժողովրդի
նկատմամբ: Գլխավոր նպատակը հայկական պետ-
ֆիզիկական վերացումն էր նոր ստեղծվող ԱԳ-ի քա-
տարածքից: Ներքին ազրետիան ուղղված էր բվաք-
նաստեղծ ներուժով երկրորդ ազգի նկատմամբ և
մարդկության դեմ ամենածանր հանցանքներով ուղ-
բունի տեղահանումներով, իսկ հայերի առավել պա-
նապես զգալի բնակեցման տեղանքներում իրակ-
թյունների կողմից իրահրված և ծրագրավորված ցեղ-
դություններ: Որևէ պետական գոյացության ներս-
գործողությունների իրականացումը ցանկացած ազ-

ատմամբ հանդիսանում է պետական
նառու նշան, որը դրսևորվում է «իր
մեներից: Բացի այս ամենը, եթե տվյալ
են կոնկրետ ազգային խմբի նկատ-
ետոր-պետության» պետականաստեղծ
ում է ստեղծվող քաղաքական անկա-
մ «զոհ-ազգի» ֆիզիկական ոչնչացման
նպատակ, ապա ակնհայտ է, որ ռազ-
գրեսիվ ուղղվածությունը պետք է
ոճեք ֆիզիկական ոչնչացմանը կամ
աքական անկախության ստեղծմանը
ովածում իր քաղաքական կարգավի-
թյամբ: Առանձին պետական գոյացու-
ան կախությունը կարող է ստեղծվել
ուճեցել է իշխանության որոշակի, թեև
որիբուրտներ /Լեոնային Դարաբաղի
տվյալ ազգն իրեն անվտանգ է զգում,
հանրապետությունների և ընդհանրա-
մից, և որտեղ տվյալ ազգը կարող է
այսնքը կենսազործունեության բոլոր
վետ, քաղաքականապես և սոցիալ-
արական պետություն:

թյան գործողությունները ԱդրբեյսՄՀ և
երը անհրաժեշտ նախապայմաններ
դրուճավետ պաշտպանվելու և ինքնու-
քի իրականացման համար, նախկին
վիտթյամբ ցույց տվեցին սեփական
մածեշտությունը, որը միայն կարող էր
ության այլ տարածքներում հայերի

ն հանցագործություն է՝ այդ տերմինի
ղասպանության նպատակների, իրա-
նառա-հետևանքային կապերի քաղա-
ը, վկայում է պետության կողմից ներ-
սխայի կոնկրետ նպատակներ հետա-
նր հանցագործությունների կատար-
թի էքսիկ գտումներ է իրագործում,
ս-նությանը պատկանող կոնկրետ
մ ժամանակ հանդիսանում են ազե-
ներ, և որը կորցնում է բոլոր բարոյա-
ը, իրավական հիմքերը խոչընդոտելու
մանց կողմից ադրետոր-պետության
դուրս, առանձին պետականության
ությունը:

թյան կանխման և այն պատժելու
մներտի շուրջ, ՄԱԿ-ի Միջազգային
րիդդատվական եզրակացության մեջ
նցնիայի հատուկ բնույթի վրա. «Ակն-
զուտ մարդասիրական ու քաղաքա-

կրթական նպատակով: Եվ իրականում, դժվար է
վնեցիա, որում նման կրկնակի խնդիրը ավելի ար-
որ դրա նպատակը մի կողմից հանդիսանում է ն
պահպանումը, իսկ մյուս կողմից մարդասիրու-
ակգրուճքների հաստատումն՝ ու հավանությունը
պայմանավորվող կողմերի մոտ բացակայում է
նրանցից յուրաքանչյուրի մոտ առկա է ընդհան-
ցիայի *raison d'etre* հանդիսացող բարձրագու-
րումը»⁶:

Ավելի ուշ, 1970 թ. փետրվարի 5-ին, ՄԱԿ-ի
«Barcelona Traction» գործի հետ կապված իր որ-
կարևոր է տարբերակել միջազգային հանրության
պարտավորությունների և այլ պետության նկա-
վորությունների միջև: Իր լուրջամբ առաջինը վեր-
թյուններին: Ուշադրության արժանացնելով համ-
ների կարևորությունը, կարելի է համարել, որ քո-
նական շահեր ունեն դրանք պաշտպանվելու, և այ-
հանդիսանում են *erga omnes* պարտավորու-
միջազգային իրավունքի մեջ այդպիսի պարտա-
օրինակ, ազրեսիայի և ցեղասպանության գործո-
ինչպես նաև մարդու անձի հիմնական իրա-
սկզբունքներից ու նորմերից՝ ներառյալ ստրկ-
խտրականությունից պաշտպանությունը»⁷:

Ցեղասպանության հանցագործության կա-
պատի կիրառման 1996 թ. հուլիսի 11-ի գործո-
ՄԱԿ-ի Միջազգային Դատարանը նշել է. «...ա-
ընկած սկզբունքները քաղաքակիրթ երկրներ
որպես պետությունների համար իրավաբանոր-
առանց որևէ պայմանագրային պարտավորու-
պանության դատապարտումը, այնպես էլ համ-
սի նողկալի աղետից մարդկության ազատ
նախաբան/ ունեն ունիվերսալ բնույթ»⁸:

Հայաստանի Հանրապետությունը որպես սե-
քականությանը սուվերեն պետություն, միջազ-
րույն տուբյեկտ, միջազգային հանրության լիիր-
տարածաշրջանային միջազգային կազմակեր-
լրվի իրավունք ունեն անհատական ու կոլեկ-
ոնելու /այլ պետությունների հետ համագո-
կողմից հայ ժողովրդի ցեղասպանության բար-
համար: ԱդրբեյսՄՀ և ԱՀ-ի կողմից նախաձեռն-
նացվող նման քաղաքականության կանխումը
քականության հետևանքների վերացումը, ամբ-
խանում են գործող միջազգային իրավունքի ն-
հանցագործության կանխման ու դրա համար
ցիայի 8-րդ հոդվածում ասված է. «Տվյալ Կ-
մասնակից կարող է պահանջով դիմել Միաց-
խան մարմին, Միացյալ Ազգերի Կազմակեր-
դրույթներին համապատասխան, ցեղասպան
կանխարգելման ու կասեցման նպատակով

»: Իր հերթին ՄԱԿ-ի Կանոնադրությունը է ՄԱԿ-ի յուրաքանչյուր և բոլոր անդամ-արկել ինքնուրույն և Կազմակերպության ր, մարդու բոլորի հիմնական ազատու-նդհանուր հարգման ու պահպանման ող հողվածներ/:

ային հանցագործություն է, որը խաթա-նարդաստիակական սկզբունքների հիմքերը: ող անձանց նկատմամբ զանգվածային րություններով, առողջությունը վնասող րնիկ գտումը, նրանց գույքի զանգվա-այլ ինչ են, քան պետության կողմից իր ցվող ցեղասպանություն: էթնիկ գտումը րան տարածքից որոշակի ազգության կական ոչնչացման նպատակ: «Ցեղաս-ությունը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես ր խախտող միջազգային իրավունքի մակերպություն, որը հանդիսանում է սիրողը, նա հանդես է գալիս նաև որպես : Ցեղասպանության՝ որպես միջազգա-ցման դեպքում, ի հայտ են գալիս ունի-ր ոչ միայն տուժողի, այլ նաև միջազգա-երաբերվում է *ergo omnes* ունիվերսալ րը: Նման դեպքում միջազգային իրա-վախախտողից իրավունք ունի պահան-րողարեցում և դրանց հետևանքների

անցագործության կանխման ու դրա հա-պահումների շուրջ ՄԱԿ-ի Միջազգային կական եզրակացությունը, որում Դատա-ում է, որ «սկզբունքները, որոնց վրա սկիզբ ազգերի կողմից ծանաչված են րունների համար առանց Կոնվենցիայի ազգային դատարանի եզրակացությու-ություն իրենից այնպիսի հանցագործու-արգելումը, կասեցումը և որի համար անում են պարտադիր, աշխարհի ցան-ս Կոնվենցիային նրանց մասնակցելուց անից, թե ցեղասպանությունն իրագործ-մն ու ուժի մեջ մտնելը, թե՛ դրանից

ները կասեցնելու համար պետու-ցների ձեռնարկումը պարտավորեցնող միջազգային հանցագործությունների միջազգային հանրությունը կենսականորեն անցագործ բնույթի գործողությունների ասեցման մեջ, որոնք խաթարում են ալ միջազգային-իրավական նորմերից հանցագործության կասեցման ու դրա

համար պատժելու Միջազգային կոնվենցիայի 4-վնցիայի մասնակից-պետությունները պարտա-արդարադատությանը համապատասխան ձեռնա-տական և վարչական միջոցներ այն անձանց րության ու պատժելու համար, որոնք պատաս-կան մեղադրվում են ներկայիս Կոնվենցիայի 2-րդ գործողու-րությունների իրականացման համար¹³: րվում են արդյոք նրանք տվյալ պետության տա- են այդ գործողությունները, թե հանդիսանում են րան քաղաքացի կամ ընդհանրապես չունեն որ- Սեփական պետականությունը կառուցելու և իրացումը խոչընդոտելու Ադրբեջանի ուժային կանացման ժամանակաշրջանում, Հայաստանի դիսանում էր տարածաշրջանային միջազգային ու համաձայնագրերի մասնակից /Օրինակ, եւ տարածաշրջանային անվտանգության ու խա-սեփական ուժերով և այլ պետությունների հե- /այդ թվում նաև նրանց հետ, որոնք օգտագործ-րան 51-րդ հոդվածի դրույթը անհատական ո-պանության իրավունքի մասին, անմիջական արտաքին ազդեցիայից՝ սեփական պետության գերի օրինական իրավունքի իրականացման հանցավոր գործողությունների կասեցման ու-րյուններ:

Գլուխ 2. Նախկին Ադրբեջանական ԽՍՀ սահմանափակ Ադրբեջանի Հանրապետության ընդգրկման քննադատական

Պետության ներսում կոնկրետ ազգային րմամբ ցեղասպանության գործողությունների իր ուղղված» ազդեցիայի ակնհայտ նշան է: 1988 թին ազդեցիան, երբ հայերն ամբողջությամբ դր-ներից, որոնք այնուհետև կազմեցին ԱՀ-ն տար-րին դրսևորումը գտավ արդեն 1991-1992 թթ, այն ժամանակ ԱՀ-ն տրամադրության տա-սպառազինության կիրառմամբ, ենթարկվեց: Սեփական հայ քաղաքացիների նկատմամբ իրենց հայկական պետությունը ստեղծած և արտաքին ազդեցիայի վերածման միջազգային արդկացուցիչը, մատնանշում է հետևյալը. ԱՀ-ն է հռչակված ԼԴՀ-ի նկատմամբ իր արտա-ակտիվացման ժամանակաշրջանում:

Համաձայն 1945 թ. ՄԱԿ-ի Կանոնադրու-մանկերպությանը անդամակցությունը բաց է բ-թյունների համար, որոնք կստանձնեն տվյա-տավորությունները, և որոնք ըստ Կազմակ-կարող են և ցանկանում են կատարել այդ պա-թ. Ադրբեջանի նկատմամբ «խաղաղասեր» հ

մ պահին /1992 թ մարտի 2/ առկա

քվեի արդյունքների հիման վրա, 1993 խորհրդարանի Հռչակագիրը այն թվականի հունվարի 25-26-ին միջադրին Մեխոխի գլխավորու- ռ ռազմական ստորաբաժանում-

Ալխավոր քարտուղարին և ՄԱԿ-ի արդյունքների ղեկավարներին ուղղ- անտո, որը կոչ էր անում միջոցներ ներհայի կասեցման ու հանրապե- ր-հրետանային ռմբակոծության փետրվարի 25-26-ին բաքվում նպատակով Ադրբեջանի ժողո- րաբաժանումների կողմից կազմա- «խաղաղասեր ուժերը» կազմա- կությունն զնդակահարությունը, ստանությունից հեռացնեն Ադրբե- յը գան իշխանության և որպես ւժ, պետության շահերը ներկա-

նուտ լինելը» պահպանվեց նաև 1992 թ. մարտի 26-ին ՄԱԿ-ը րան կարգավորմանը իր մաս- ան տեսքով, իսկ նույն տարվա գրավեց Մարդակերտի շրջանի ու սպանող իրագործեց¹⁵:

այսինքն գործող միջազգային նուտ լինելը, որը նշված է ՄԱԿ-ի ում¹⁷, հատուկ չէր ներկայիս ԱԳ- պահից մինչ օրս ԱԳ-ն գործո- սատության մեջ են գտնվում ՄԱԿ- սատեսված խաղաղասիրության րին հետամուտ լինելու հետ ր և բաց ռազմական գործողու- վորվածությունների խափանու- աղարի ռեժիմի հաստատումից ր բոլոր միջոցների կիրառմամբ, անության սրումը:

ժի համաձայն Միացյալ Ազգե- քրոդ չափանիշները ևա 1992 թ. ամբ և հիմնականում շարունա- նում է ներկայիս Կանոնադրու- րյունները և... կարող են ու րյունները»: Այսպես, մինչ օրս ցնում ԱԳ-ի կողմից ՄԱԿ-ի ու նորմերի կատարման համար նները.

ա/ 1. Պաշտպանել միջազգային խաղաղությունն ու ան արդարության ու միջազգային սկզբունքների համաձայ րով իրագործել այն միջազգային վեճերի ու իրավի րոնք կարող են հանգեցնել խաղաղության խաթարման

2. Ժողովուրդների իրավահավասարության ու րունքների հիման վրա զարգացնել բարեկամական հս ազգերի միջև...».

3. Միջազգային համագործակցություն իրական սոցիալական, մշակութային և հումանիտար միջազգ ների լուծման և մարդու իրավունքների ու բոլորի հի յունքների նկատմամբ հարգանքի խրախուսման ու զ րում առանց ռասայական, սեռային, լեզվական ու կանության» /հոդված 1-ին/.

բ/ «Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության բոլոր Անդա հարաբերություններում ձեռնպահ են մնում ուժի սպ կիրառումից» /2-րդ հոդվածի մաս 4-րդ/.

գ/ Կազմակերպության բոլոր Անդամները պարտավոր անհատական և Կազմակերպության հետ համագործ րյուններ 55-րդ հոդվածում նշված նպատակներին Ի /54-րդ հոդված/:

Վերոնշյալի հետ կապված կարելի է համեմատուք թ. Ազգերի Լիգայի 5-րդ կոմիտեի եզրակացություններ նոր պետության ընդգրկման գործող չափանիշերի մ Լիգայի կոմիտեն տարակուսանք հայտնեց Ադրբեջանի յին պարտավորությունների ստանձնման հնարավոր րան և Ազգերի Լիգային անդամակցության երաշխիք ցում: Ներկայիս ԱԳ-ն ավելի լավ վիճակում չէ: Որո իրավական պարտավորությունների ստանձնման և դրանց կատարման տեսակետից, այն իր որոշ հարևա չի դիտարկվում որպես հուսալի պետություն: Այլ խոսք 5-րդ կոմիտեի փաստարկումները մինչ օրս պա արդիականությունը¹⁹:

Նախկին Ադրբեխստանի միութենական հանրապետու ր, որը մինչև ԽՍՀՄ ձևավորումը գործող ու կը միջազգային պայմանավորվածությունների համաձայ անկախություն ստանալ այն տարածքներում, որոնք 19 նրա սահմանների մեջ /Նախիջևանը և Լեռնային Ղար արդեն փաստացի գործող 1921 թ. հոկտեմբերի 13-ի Կ Նախիջևանը ընդամենը տրված էր Ադրբեխստանի Կոն քրորդ կողմին չփոխանցելու պայմանով: Կարսի պայ րել էին Թուրքիան և Խորհրդային Ռուսաստանի մա խորհրդային անդրկովկասյան հանրապետություններ իՄՄ, Հայկական ԽՄԳ և Վրացական ԽՄԳ: Ինչ վերա Ղարաբաղին, ապա այն Խորհրդային Ադրբեջանին 19 քրորդ կողմի ի դեմս Կալբյուրոյի կուսակցական Մինույն ժամանակ պետք է նշել, որ Լեռնային Ղա դուրս է բերվել Ադրբեխստանի Կոնստանտնուպոլիսի նակաշրջանում /1989 թ./, երբ ԽՍՀՄ կենտրոնական կողմից ԼՂԻՄ-ում մտցվեց այսպես կոչված «Հատուկ

րման ձևը» Լեոնային Ղարաբաղում կատճառով չհասցրեցին անցնել այլ ի ենթակայությանը ԼՂԻՄ հատուկ ղեկին իրավական կարգավիճակը

ին անդամակցության չափանիշների էլ նաև նախկին ԽՍՀՄ վարչական իրավական մեկնաբանությունների հարբեջանական մասնագետները ժամանակակից միջազգային իրավագրույն, համաձայն որի հին վարույնեին ինչպես նախկին գաղութների շրջանակներում, դառնում են ճակներում, որոնք կապված են ներդրանկայի պետությունների ծախսությունից վրիպում է այն, որ վարչա-նրապետությունների միջև ընկած հանդես գալիս նաև միութենական վար կազմավորումների միջև

ն սահմանների շրջանակներում, ակնական սահմանների հետ, քանի որ պես 1992 թ. ՄԱԿ-ին անդամակցողադարձ ընկած հետագա տարի-մի» փուլի ընթացքում, հիմքեր չեն և որպես միջազգային-իրավական ատարող հուսալի գործընկերոջ²²: անցները²³, ԼՂԻ-ի ղեմ նրա սկսած ակտիվ հակահայկական ագրեսիվ-ն ղեկավարության պարբերական ան գործող միջազգային իրա-ների բովանդակությանը, ԼՂԻ-ին ցին սեփական պետականության անվտանգության ապահովման երում:

րհետականորեն և անօրինական ինքնավարության տարածքային ապես ձևականորեն «լուծարել» ստարվել Ադրբեյխի իրավական անջային հարցերում կարող է իրեն նրությունը ՄԱԿ-ի կազմում ԱԶ-ին սխևին Ադրբեյխի սահմաններում: այն անձանց նկատմամբ արդա-նտապելագույն տուժել են մինչև հետևանքներ են Արևելյան Անդր-զտումները և բռնի տեղահանում-ս միլիոն հայ փախստականների խՍՀ նախկին քաղաքացիներ, և են անորոշ իրավական կարգա-

վիճակում և ծանր սոցիալ-տնտեսական պայմաններ կատեգորիան ունի բոլոր իրավունքները նախկին որոշակի հատվածում բնակվելու համար, և հաշվ գործունեները, այդ թվում նրանց հետագա բնակեցնա-ղա կարող է լինել Դաշտային Ղարաբաղի տարածքը, մական ագրեսիայի արդյունքում գտնվում է ԼՂԻ իրա-

Գլուխ 3. Ադրբեջանական ԽՍՀ և Լեոնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի ղեմ Ադրբեջանի Գանրապետության միջազգային-իրավական պատասխանատվության ի մտնեցումները

Ներկայիս ԱԶ-ն չի հանդիսանում Ադրբեյխի իրա-նա չի կարող բացարձակ և որևէ հակափաստարկ չի հավակնել նախկին խորհրդային Ադրբեջանի ամբող-բական-իրավական իմաստով որպես նման հակա-զալիս ԼՂԻ «արդյունավետ հսկողությունը»/հաշվի տեմբերի 10-ի հանրաքվեի հիման վրա Գանրապ-փաստի իրավական անթերիությունը/ իր պատմակ-նկատմամբ, որոնց նկատմամբ ոչ «1918-1920 թթ. Դեմոկրատական Գանրապետույնը»/ԱԶԻ/, ոչ քվականների նմուշի» Ադրբեջանի Գանրապետույնը-ություն չեն իրականացրել, այնպես, ինչպես և չի նորեն սահմանված ու միջազգային հանրության կր սահմանները, որոնց նկատմամբ ենթկայումս ներկայացնում այժմյան Ադրբեջանի քաղաքական կապակցությամբ կարելի է նշել, որ Անդրկովկաս վ-ագրեսիայի արդյունքում 1918 թ. ձևավորված և ք-վրա առաջին անգամ հայտնված ԱԶԻ-ն, իր հարև-նեղին անհիմն տարածքային պահանջներ ներկայս-մինչև Բաթում, որի առթիվ 1919 թ. Ազգերի Լիգա նե-տասխան փաստաթուղթ: Սակայն Ազգերի Լիգան ԱԶ համարեց անօրինական/ինչը և Լիգայի կողմից ԱԶԻ հրաժարման հիմնական պատճառ հանդիսացավ/, լրեց աշխարհի քարտեզը առանց միջազգայնորեն սահմանների: 1991 թ. հռչակված ԱԶ-ն փաստորեն 1920 թթ. իրավական իրողությանը, դրանով իսկ դա իրավախաջորդը, որը չուներ միջազգայնորեն ճա-ն համապատասխանաբար իրավունքներ ներկայումս տակ գտնվող տարածքների նկատմամբ: Ավելին, անդամակցումը ՄԱԿ-ին, ԵԱԶԿ-ին և միջազգային յուններին /նմանատիպ ձևով նաև հետխորհրդա-թյունները/ ԽՍՀՄ միջազգային իրավասուրյնե հետևանք էր և չէր ենթադրում այդ կազմակերպու-սահմանների կամ տարածքների ճանաչում, որ պաշտոնական Բաթում փորձում է իրավունքներ նե-ր

Միևնույն ժամանակ, հայ ժողովրդի էթնիկ գտ-հանումները նախկին Ադրբեյխ-ում, իսկ հետա-ագրեսիան սեփական պետության կառուցման իր

իրավունքի մեջ տարածքի զիջման և ազդեցության տարածքի մի հատվածի տարածքային փոփոխությունը, եթե այդ որոշվել է որպես պաշտոնապես հարակից լու համար: Նման փոփոխությունները բյան պատասխանատվության տեսակետի գործողությունների /ազդեցության/ հանդեպ կրկնման դեմ ուղղված միջոց: վայում նման փոփոխությունը կոչվում է մ միջազգային դատարանի որոշմամբ իրացված հանդիսանում է տարածքի քանի որ ենթադրում է, որ պետություն հիմքեր նման վիճարկելի տարածքների ուղիկացիայի պատմա-իրավական վատ երյայն կուսիցիայի երկրների որոշումը, ի հիման վրա լուծարվեց ֆաշիստական կրկնյան Պրուսիան, որպեսզի «այն րդի միջազգային իրավունքի, ազդեցության միջոցներ, որոնք մասնավորապես տարածքի մի հատվածի օտարմամբ: Ելման նպատակով: Աղբյուրների պարավունը գործում է իր ոչ լիարժեք միջազգային որ ԱՅ-ն չի հանդիսանում է Աղբյուր ԱՅ ակունություն ունենալ նրա ամբողջ տարածքի նկատմամբ, որոնք Լեոնային Դաշն ընթացքում ակտիվորեն օգտագործում է ԼԴԴ իրավասությունը:

բյան երկրորդ պետական անվանումն է չի կարող որևէ կերպ վնասել որ / բնող ժողովուրդների ինքնորոշման, րին, որոնք բռնի կերպով գրկված են այդ ր:

ивная война и международное гуманитарное Креста. Сборник статей, 2002, с. 219.

րիրդի «Ծեղասպանության կանխումը» մարտի 11-ի հոդվածի 7-րդ նստաշրջանում, տասնամյակատվություն է կրում ցեղասպանելու համար, իսկ դա ենթադրում է ջոցների կիրառումով նման հանցագործումը» /Փաստաթուղթ A/HRC/7/L.11/Add.1,

ion and Punishment of the Crime of Genocide,

րավական սկզբունք է, որը նշում է որևէ տարբերությունների նկատմամբ համընդհանուր

any Limited (Belgium v. Spain), p. 32 para. 33.

9. Application of the Convention on the Prevention and Genocide, p. 616, para. 31.

10. Н.В. Моисевская, Проблемы ответственности за 19.09.2004.

11. Reserves a la Convention sur le genocide. Avis consultativo

12. Ю. Барсегов, Геноцид армян – преступление против человечества и юридической квалификации, Ереван, 1990, с. 11

13. Այս հոդվածում նշված կոնկրետ գործողություններն հետևյալները. ա/ ռասսայական խմբի կամ խմբերի կանխիկ և ազատության իրավունքի զրկումը, բ/ ռասսա համար այնպիսի կենսական պայմանների կանխամտ հաշվարկված են դրանց մասնակի կամ լրիվ ֆիզիկական և այլ բնույթի ցանկացած միջոցներ, որ անհամար, որպեսզի խոչընդոտեն ռասսայական մասնակցությունը երկրի քաղաքական, սոցիալական և մշակութային կյանքին:

ԱՄԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից 1965 թ. կրկնվեցիան Ռասսայական խտրականության բոլոր տեսակներում է «ռասսայական խտրականությունն և տարբերակումը, բացառումը, սահմանափակումը կամ հիմնված է ազգային կամ երեխի ծագման հատկանիշի հետևանքն է քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, հասարակական կյանքի ցանկացած այլ ոլորտում իրականացվող մարդու իրավունքների ու ազատությունների ճշգրիտ կամ իրականացման ոչնչացումը կամ նսեմացումը» /Կոնվենցիայի 1-ին նվաճումը: 14. 1995 թ. հունվարի 1-ին նվաճումը:

15. Աարադա գյուղում տեղի ունեցած ողբերգության մասին Մ. Eibner J. Ethnic Cleansing in Progress: War in Nagorno-Karabakh. Religious Minorities in the Islamic World, 1993.

16. Բոլոր պետությունների համար համընդհանուր իմպերատիվ միջազգային-իրավական նորմը միջազգային սկզբունքն է:

17. «Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության բոլոր Անդամակները լուծում են խաղաղ եղանակներով այնպես, որ չունեն միջազգային խաղաղությունը, անվտանգությունը և կայուն զարգացումը: 18. «Ազգերի միջև խաղաղ և բարեկամական հարաբերություններ կայունության և բարեկեցության պայմաններում, որոնք հիմնված են ժողովուրդների ինքնավարության սկզբունքների հարգման վրա, ԱՄԿ-ն անկարողալի բարձրացմանը, բնակչության լիարժեք սոցիալական ու տնտեսական զարգացման ու առատ ապահովման հիմնախնդիրների լուծմանը տնտեսական և մշակութային համագործակցությանը մշակութային և մարդու իրավունքների և հիմնական ազատության պահպանմանն ու հարգմանը առանց ռասսայական կրոնական տարբերության»:

19. «Աղբյուրները պետական սահմանների համընդհանուր իրավունքի ունի հարևան պետությունների հետ».

17 of the First Assembly, Geneva 1920, p. 139.

20. A. Manasjan, Карабахский конфликт: территориально-информационном образе // Освобожденная территория Карабахского конфликта (под ред. А. Манасяна), Ереван, 2004, с. 10.

այն բաղադրարարական ուղղված
ստեղծման խոչընդոտմանը, որպես
բերեց Ղարաբաղյան Հակամար-
վի և չեզոք անձնավորության Վ.
ազոր դեպքան, 1996 թ. Ռուսաս-
տելավարությունը /թե Ա. էլիբեյի,
եր ուժային լուծման, այլ ոչ թե
Անվտանգության կոնցրետի չորս
եր, որոնք ընդունվել էին բուն
1993 թ. ապրիլ-նոյեմբեր/։ Ակաժ
ական գործողությունների և թշնա-
ց, 3. Ադրբեջանը Ղարաբաղյան
հիմնական կրողն էր... Ադրբեջանի
ատարման կարևորության մասին
արարյան ուժերի դուրս բերման
այն, թե ինչպես էր ընթանում այդ
պես այնպիսի կարևոր հարցում,
երի դադարեցումն է, այլ պահանջ-
ներ մշտապես դատապարտել ենք
տաքացումը, սակայն ռազմական
Իսկ առանց դրանց դադարեցման
անպի չէ։ Ժամանակագրությունից
որ Բաքուն բազմիցս է հեռացել
մից և դադարեցումը, խախտել է
ընթացումը ին բերվել Ռուսաստանի
ություն պարագայում, Բաքուն 4
1994 թ. փետրվար և մարտ/։ Ի
ուժերի լարումով անցավ խոչոր
տ կորուստներ բերեց, քան
որը վկայակոչող Ադրբեջանն ինքն
և որևէ մեկը չէր իրագործում
ել հարցումը. կարևոր էր դա թե ոչ,
ստանելի իրավիճակ էր ստեղծվել
93 թ. նոյեմբերից նա դադարեց
չուրջ։ Բաքուն մարտական
միայն ժամանակ շահելու, շունչ
անգամ 1993 թ. հոկտեմբերի 3-ի
ուժի կիրառումը հնարավոր չէ
նոր պետության մեջ իրավիճակի
էր նաև անհաջողություններով
վուրջ ավանդույթներ չունեցող
ջղածություններով էր ընթանում
անձանց գլուխներում անտեղի
«то искал силового решения в

Հանրապետության պետական
ը, 1991 թ. նոյեմբերի 26-ի ԱԳ-ի
ի վերացման մասին»։
նում/ խաղաղ պայմանագրի կամ
ն կողմից վնասի հատուցումն է,
ությունը /պետություններին/։

Ռեպարացիայի ծավալը և բնույթը սահմանվում են հասցված նյութ
համապատասխան համաձայնության սկզբունքը/։

կրուսակարգ ռեպարացիաների նպատակը կայանում է ոչ միայն նյութ
հատուցման մեջ, այլ նաև նրանում, որպեսզի բացառվեն ազրե
միջազգային հանցագործությունների կատարմանը նպաստող
Ռեպարացիաները կարող են հանդես գալ նաև ռեստիտուցիաների
28. Ռեստիտուցիա - մի դրուբյան վերականգնումը, որը գոյություն
հավաստիանական գործողության կատարումը։ «Պատասխանատու
43-րդ հոդվածի համաձայն, տուժած պետությունը իրավունք
պետությունից ռեստիտուցիա ստանալ։ Դա կարող է արտահայտվել
կերպով զավթված գույքի վերադարձումով։ Տուժած պետությունը
միջազգային իրավախախտում կատարած պետությունից ս
փոխհատուցում, որը հասցված է այնպիսի գործողությանը,
հատուցվում «բնական տեսքով ռեստիտուցիայով»։ Ը
խանատուության մասին» 44-րդ հոդվածի, փոխհատուցում
տնտեսապես ցանկացած գնահատելի վնասը, որը կրել է տուժած
կարող է ընդգրկել տոկոսներն ու բաց բողկված շահույթը։
նշանակում է փողի վճարման տեսքով ռեպարացիա որպես
փոխհատուցում։

26. Ռեպրեսալիաներ /կատ. reprehendo - պահում են, կասեցնում
միջոց է, որը սահմանափակում է միջազգային իրավունքով պ
պետության իրավունքները ի պատասխան իրավախախ
ներկայացնում է որևէ պետության կողմից այլ պետության
գործողություններին ի պատասխան անհատական պատժամիջո
վերջինիս ստիպելով փոխհատուցել հասցված վնասը և նպ
կանխել իրավախախտումների ապագայում։

27. Большой юридический словарь (под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Кру

28. Тегеран - Ялта - Потсдам. Сборник документов, М., 1971, с. 386.

ազմական փուլը և հումանիտար
ական ասպեկտները

Միխայիլ Աղաբաևյան

Վ Դարաբաղյան Հակամարտության
մարտության սրման և կողմերի բա-
ն ընդհանրապես անստիճանական
նրա թափանցիկության աստիճանական
նրա «էթնիկ գոտումների»: Կարելի է
նրա խՍՀ-ից /ՀԽՍՀ/ աղբբջանական
նրա ընդունելու Աղբբջանական խՍՀ-ից
նրա տարածման, չէր ուղեկցվում մարդու
նրա խախտումներով: ՀԽՍՀ տարած-
նրա լատամբ չիրականացվեցին ցեղա-
նրա ներություն ՍԽՍՀ-ում բնակվող հայ-
նրա արված ցեղասպանության ակտերի:
նրա ծել, որ չնայած էթնոքաղաքական
նրա սկան երկու հանրապետությունների
նրա ներկայացուցիչների նկատմամբ
նրա ղողմների ինտենսիվության և զանգ-
նրա սմարտության հայկական և աղբբ-
նրա սամբ ունեցան միևնույն արդյունք-
նրա ն պաշտպանության միջազգային
նրա սխտում, ինչպես նաև մարտական
նրա տ եկան բազմաթիվ փախստական-

նրա կտրվածքով, հատկապես ցայ-
նրա ներքերի զանգվածային խախտում-
նրա ղողստրվում է նաև անհատական
նրա քարվում նաև առանձին անհատ-
նրա նն հատկապես որոշակի էթնի-
նրա տկանելու հիմքի վրա: Աղբբջա-
նրա նակվող հայ ժողովրդի նկատմամբ
նրա ղողման կողմերի էթնոքաղաքական
նրա ղվականից:

նրա Ան առաքելության Ձեկույցի եզրա-
նրա ների՝ էթնոքաղաքական հակամար-
նրա տման վերջնականապես ակնհայտ
նրա ղիսներին)։ «առճակատումը Էճոնա-
նրա ղային փուլում: Ճակատամարտերն
նրա ղուն տարածաշրջանում, այնպես էլ
նրա ղելիության պատճառով: Ամենուրեք
նրա ղ շատերը ուժեղացված հումանի-
նրա տություն երկու կողմերից խախտ-
նրա ղըրը, ներառյալ փորձամասնության

նրա ղրավունքները, երկու կողմերում էլ ընտանիքները ի
նրա կանալ իրենց ազգականների ճակատագրի մասին:
նրա ղունքներ, որոնք զգալի էին տարածաշրջանում, պա-
նրա ղոջ տարածքում փախստականների հոսքերի...»:

նրա ղուժային հակամարտության առանձին օջախն
նրա նիանուլվեցին ընդհանուր ռազմաճակատի մեջ, և Դ
նրա տությունը վերաճեց իսկական պատերազմի: Ձե-
նրա ղործվում էր ժամանակակից ծանր սպառազինությու-
նրա և այլ զրահատեխնիկա, հրետանային համազարկայ-
նրա կայանքներ, ռմբակոծիչ ավիացիա: Իրականացվում
նրա հարձակողական օպերացիաներ, գրավվում էին ընդ-
նրա մարտերը տարածվում էին Էճոնային Դարաբաղի
նրա մոտեցում էին այլ երկրների սահմաններին, հասնել
նրա միջազգայնացման վտանգավոր եզրին²:

Գլուխ 1. Դարաբաղյան Հակամարտության առաջին (1991-1994 թթ.)

Դարաբաղյան Հակամարտության ռազմական փու-
նրա ղային հումանիտար իրավունքի նորմերի խախտում
նրա ղներտ, որը պարունակում էր զինված հակամարտու-
նրա ման միջազգային իրավական նորմեր՝ ելնելով հում-
նրա (միջազգային-իրավական կարգավորման առարկա
«միջազգային հումանիտար իրավունք» հասկացությու-
նրա վում է «զինված առճակատումների ընթացքում կիրա-
նրա ցությունը): Միջազգային հումանիտար օգնություն
նրա ղինված առճակատումների ժամանակ, պարունակ
նրա ղիրավունքի նորմերի ամբողջություն, որոնց նա
նրա առճակատումների զոհերի պաշտպանությունը:

Միջազգային հումանիտար իրավունքի նորմերի
նրա ղրաբաղյան Հակամարտության ընթացքում հատկապ
նրա էին կրում աղբբջանական կողմի գործողություններ
նրա ված ուժերը մարտական գործողությունների գոտու-
նրա տում էին քաղաքացիական բնակչության պաշտպա-
նրա նորմերը: Միջազգային հումանիտար իրավունքի
նրա տումների տեսակներից մեկը, որն առավելագույն
նրա ղինված առճակատման 1991 թ. վերջից մինչև 19
նրա ղամանակաշրջանում, աղբբջանական ռազմական
նրա միավորումների կողմից խաղաղ քաղաքացիական բ-
նրա մարտական գործողությունների ընթացքում ոչ ընտր-
նրա միջոցների կիրառումն էր:

ՍՍՀ-ի Միջազգային Դատարանը իր հտորիդատ
նրա ղուններից մեկում հումանիտար իրավունքի որոշ «զ-
նրա ղ սահմանեց որպես սովորական: Դրանք ներառում են
նրա ղրերակման սկզբունքը և այն գեների արգելումը, որի
նրա ղհնարավոր չէ տարբերակում դնել քաղաքացիական

դուրս տառապանքներ պատճառե-
նքի կիրառման արգելքը, որը առաջ
հանգեցնում է այդպիսի տառա-
յո սկզբունքներն ամրագրված են
**Տնօնախմբի I Լրացուցիչ արձանագ-
րության 1977թ. հունիսի 10-ի Լրացուցիչ**
է միջազգային զինված առճակա-
րորի մի շարք դրույթներ վերաբեր-
ներին և մեթոդներին⁵: Լրացուցիչ
որ «զինված առճակատման մեջ
միջոցների՝ կողմերի ընտրության
հանդիսանում»: Նշված հոդվածն
ուրբեր և ռազմական գործողության
տեղի ավելորդ վնասվածքներ կամ
ռազմական գործողությունների
նպատակ ունեն պատճառել, կամ
որ, երկարաժամկետ և լուրջ վնաս
ան բաժին 2 և 3):

51 հոդվածը արգելում է կիրառել
այնպիսի մեթոդներ և միջոցներ,
են ռազմական օբյեկտները և քա-
հունամանիտար իրավունքի մասնա-
ամարել հետևյալ դրույթը. «Եթե
զմի վարման միջոցը կամ մեթոդը
ամ սովորական իրավունքի կոնկ-
ք է որոշի, արդյոք նրանք համա-
անագրության նորմերին»: Նաև
ության 35 հոդվածի 2-րդ մասում
Միջազգային Պատարանը եկավ
տեսպանքը՝ դա «ավելի մեծ վնաս
ափելի է օրինական ռազմական
կերպ ասած, պետք է հավասա-
անհրաժեշտության և այն վնասի
ի վերջինս՝ չափից դուրս չլինի այդ
տույթանք՝:

ՄԱԿ-ի Միջազգային Պատարանը
այլու կամ նրա կիրառման օրինա-
վակցությունը, նախկին Չարավ-
ունայր եկավ եզրակացության, որ
ղաքացիական բնակչությունը և
պետք է դառնան հարձակման

օբյեկտ, հանդիսանում է միջազգային հունամանիտար
նորմ, որը կիրառվում է բոլոր զինված առճակատումն

Միջազգային հունամանիտար օրենքի նորմերին հա-
ղաքացիական անձանց և քաղաքացիական օբյեկտներ
արգելումը ներառում է բռնության բոլոր ակտերի
նրանից, թե դրանք իրականացվում են հարձակման,
նպատակներով: Մրգելվում են նաև հարձակումն
սպանակիքները, որոնք նպատակ ունեն ահաբե-
րնակչությանը⁶: Քաղաքացիական բնակչության կամ
ցիական անձանց առկայությունը կամ տեղաշարժը չ
հարձակումից ռազմական օբյեկտների պաշտպանու-
գործողությունների քողարկման համար, ինչպես ն
կելու կամ խանգարելու նպատակով¹⁰:

Հայկական և առանձնապես ադրբեջանական կո-
ինտենսիվ զինված առճակատման ընթացքում սպա-
տեսակների (ծանր հրետանու, «Գրադ») համազարկ
համառակրերի՝ ՀԿՈՅ, Ադրբեջանի մարտական ավի-
կավայրերի, փաստորեն «գորգային ոմբակոծումներ
քային կիրառությունը միարժեքորեն վկայում է միջա-
օրենքի հիմնարար նորմերի կոպիտ խախտման մասի

Պարաբաղյան Հակամարտության՝ միջազգային
նորմերի խախտումների կողմը սահելուն նպատա-
հանդիսանում այն, որ ռազմական գործողությունն
բերեցին լայնամասշտաբ պատերազմի բնույթ, երկր
անող ծավալներով սպառազինության և ռազմական
տեսակների ընդգրկմամբ: Առանձնապես դա արտա-
կան կողմի զինված կազմավորումների գործողություն

Օրինակ, եթե Լեռնային Ղարաբաղում և Հայաս-
տառջին բախումների ժամանակ օգտագործվում
միայն թեթև հրաձգային սպառազինություն, ապա ս
մայիսին «Օղակ» օպերացիայի (ադրբեջանական ՀՆ
համատեղ ուժերով) իրականացումից հետո, ադ
առաջին անգամ սկսեց կիրառել զրահատեխնիկա՝ Բ
զտվում էին ադրբեջանական ՀՆԱՅ սպառազինությու
ԽՍՀՄ Պաշտպանության նախարարության և ԼՂԸ զ
նչում են իրենք ադրբեջանական ադյուրները, արդ
Բարձրի դեպերի՝ տեղի հայկական բնակչության
րածի և ջարդերի ընթացքում, ադրբեջանական զինվ
կողմից ԽՍՀՄ Ձինված Ուժերի գորամասից զավթել
հրաձգային զենքի հարյուրավոր միավորներ, այլ
տանկեր, որոնք, ճիշտ է, հետագայում ետ վերադարձ

արումների ժամանակ արդեն օգրանոթներ է «Ալազան» տիպի Լեռնային Ղարաբաղից և սահման Խորհրդային բանակի զորան տեխնիկայով կողմերի հազեցողվեցին ականանետեր, նռնակա-

տիվ փուլի սկզբից հետո, որը, աղորեջանական կողմից առաջ «Գրադ» ԴԿԴ, զանգվածային էր, խոշոր տրամաչափի հրետա-աղորեջանցիների կողմից ՍՈւ-25 նափոների կիրառման սկզբից, և նական բանակի ամառային լայ-նեղ, օդից ակտիվ աստարման հարյուրավոր միավոր տանկեր և ամաստարա պատերազմի բնույթ աղ հայկական բնակչության դեմ ի մշտական օգտագործմամբ, որոնքի խախտումներով:

Լեռնային Ղարաբաղի քաղա-նի կողմից ծանր տեխնիկայի և ստրանքային կիրառման սկիզբ է 25-ը: Այդ օրը Շուշիի կողմից ԼՂՀի շրջանի Քարին Տակ բնա-անակերտի գնդակոծումը «Ալա-նեց 7 հրթիռ: Նույն օրը երեկոյան ղափոներ նռնակներ նետեցին ին Տակ գյուղերի վրա: Այդ նույն անակավայրից սկսվեց Ասկերան րազյուղ գյուղի գնդակոծումը ի երեկոյան Շուշիից վերսկսվեց ղրապես մեկ ժամ հետո կրակը նույն օրը ինտենսիվ գնդակոծ-ան գյուղը: Սեպտեմբերի 25-ին, նս նաև «Ալազան» հրթիռներով աչինար և Մանաչիղ գյուղերը: մ վեցամյա մի տղա: Ընդ որում, ռեմային Ղարաբաղ այցելեցին ոններ Բ. Ելցինը և Ն. Նազարա-սկում ստորագրվեց Դամաստեղ խագահ Բ. Ելցինի և Ղազախս-ական առաքելության արդյուն-ն Ղարաբաղի բնակավայրերի վ:

1991թ. աշնանը հայկական բնակավայրերի բուծումներից թերևս առավել ինտենսիվ էր նույնների շրջանի նրամորտ գյուղի գնդակոծումը հրետանու և հրթիռների կիրառմամբ: Արդեն 1991թ. նոյեմբերի կեսի բնակչությունը գնդակոծումներից ապաստան փնտրիցել նկուղները: Լեռնային Ղարաբաղի Դանրապետու քաղաքը ենթարկվում էր ամենօրյա գնդակոծումներ գրկված էր ջրից, էլեկտրականությունից, ջերմություն ասպրում էր ավելի քան 55 հազ. մարդ: 1991 թ. նոյե կեսին և դեկտեմբերին ամբողջ ընթացքում Ստեփան գնդակոծվում էր, ինչպես և ԼԴԴ մյուս բնակավայրերը ավելի հաճախ էին գնդակոծման ժամանակ օգտառ նեակտիվ հրթիռներ, հրետանի, խոշոր տրամաչափի գկան բնակավայրերին հարող գործնականորեն թուր տեղաբախշված էին աղորեջանական դիպուկահարներն էին ցանկացած շարժվող նշանակետերի վրա: Առան էին գնդակոծումները դեկտեմբերի 10-ին (անկախ անցկացման օրը) և 1992 թ. ամառույթա գիշերը: Այդ գի նակերտի վրա մոտակա աղորեջանաբնակ գյուղերից վեցին «Ալազան» տիպի 86 հրթիռներ և 12 հրետանայ մարդ, 5 հոգի վիրավորվեցին): Այդ նույն գիշեր գնդ վեցին, Մարտունի ավանը (1 մարդ զոսվեց, 1 վիրավ ավանը (2 մարդ զոսվեցին, 1 վիրավորվեց), Մարդու մարդ վիրավորվեցին)¹⁶:

1992 թ. հունվարի 13-ին Շահումյանի գնդակոծու բեջանական կողմը առաջին անգամ կիրառեց ԲԱ գարկային կրակի ռեակտիվ հրթիռային համակար արծակվեց լրիվ համազարկ 40 հրթիռներ, ինչի արդյ մարդ, ծանր վիրավորվեցին 21 մարդ: Դունվարի գնդակոծման ենթարկվեցին Ստեփանակերտը և Մարտ

Փետրվարի սկզբին Աղորեջանի ժողովրդական նատար Ռ. Գազիկը (որը փետրվարի 10-ից դարձավ Շ մարտի 17-ից՝ ԱԴ պաշտպանության նախարարը հրթիռային կայանքներ տեղափոխեց Ստեփանակեր Շուշի, որպեսզի այնտեղից քաղաքը գնդակոծի ս կարգերի օգնությամբ: «Գրադ» կայանքներից Ստե կրակը վարվում էր առանց համաձայնեցնելու, երբ և ին

1992 թ. զարման ընթացքում այդ գնդակոծու գոհվածների ընդհանուր քանակը հաշվվում էր հարյու սկսած 1991 թ. նոյեմբերից և մինչև 1994 թ. զինաղաղ Ստեփանակերտ քաղաքը գործնականում ամեն օր գն տարբեր տեսակներից. «Ալազան» հրթիռներով, ԲԱ տանկերով, տարբեր տրամաչափի հրանոթներով, ա աղորեջանական ինքնափոխների հարձակումներին: Ո քաղաքի վրա ընկել են 21000 «Գրադ» հրթիռ, տարբեր հրետամային արկ, 180 գնդակային ավիառումբ, մոտ հարյուր կիւղգամանոց ավիառումբ, այդ թվում 8 ավա

ությունը ոչնչացնելու Ադրբեջանի էլ բացառություն չէր: Ոչ պակաս տուրմի և Շահույան ավանների, արտար և այլ գյուղերի վրա: ԼՂԴ ղեկավորները հանդիսացավ Չանրաչնչացմանն ուղղված Ադրբեջանի ըր: 1992 թ. սկզբին, շրջափակման ուղ, գյուղական վայրերից սննդա- ու դաղարեցվեց: ԼՂԴ ղեկավարու- ռանը սննդամթերջով կորսնային ջին նույնիսկ այդ չնչին քանակու- ռանքերին: Ստեփանակերտի բնակ- ան վտանգ: Էլեկտրաճեղգիայի, ին վարակիչ հիվանդությունների

ածային գնդակոծումները առանձ- ադրբեջանական լայնամաշտաբ ականների զանգվածային հոսքե- նի շրջաններից, որոնք մշտապես արբեջանական ավիացիայի ռմբա- ի 5-ին Ադղամի շրջանից «Գրադ» նրակոծման արդյունքում զոհվեց թոծումների և ավիառմբակոծման զոհվեցին 119 փախստականներ արյրերի սիստեմատիկ հրետակու- ռեն մինչև ռազմական զործողու- թ, սկսած 1992 թ. մայիս-հունիս րնակչության դեմ ավելի ակտիվ և ուղղաթիռներ (որոնք հիմնակա- ուծների զորամասերից վարծկան- ավիացիայի կիրառումը գրանցվել

մային Ղարաբաղի վրայով թռչող զմիցս գնդացրա-ինքնածիզային արբերի վրա: 1991 թ. մայիսի 8-ին թռչող ուղղաթիռներից նռնակներ տղ բնակչության դեմ ավիացիայի յում բազմիցս կրկնվեցին: 1991 թ. սակաշեն հայկական գյուղի շրջա- ՆԳԼ ՅՏՄԶ ստորաբաժանուներից սկիչների լրիվ տեղահանություն: ի շրջանի Կարաչինար գյուղում սկան ուղղաթիռը: Ուղղաթիռում յանները, որոնք կրակ բացեցին տներերի 18-ին ադրբեջանական մարտական ուղղաթիռներ Անկե- րբաժոր գյուղերի քաղաքացիա- : Երկու ուղղաթիռներ չեկավար- ջին գյուղացիների տները, ինչի

արդյունքում Նորագյուղում զոհվեց մի կին, ևս 7 մա- Ղրանից հետո և ընդհուպ մինչև զինադադարի կնքումը վրեն օգտագործում էր մարտական ուղղաթիռները ԼՂ րնակչության դեմ:

1992 թ. հուլիսից, դուրս հանվող ռուսական զորք օդանավակայաններում թողնված տասնյակ մարտակ վավթման արդյունքում, ադրբեջանական ավիացիա արդեն խնջային հարծակումներ ԼՂԴ խաղաղ բնակա- ժամանակ, 1992 թ. օգոստոսից, Ադրբեջանը սկսեց կր- կրկնվեցիաներով արգելված այսպես կոչված «գնդիկա- որոնք նախատեսված են քաղաքացիական բնակչ համար: Այսպես, 1992 թ. օգոստոսի 31-ին Ստեփանակ տասներկու «գնդիկային» ավիառումբեր, ինչի արդյու- մարդ, տարբեր աստիճանի ծանրության վերբեր սև Միայն Ստեփանակերտի վրա ադրբեջանական ավիաց (րեկորային ենթառազմամթերքներով միանգամայա ռու «գնդիկավոր» ռումբեր) և մոտ հարյուր, 500 կգ ր ռումբեր, ներառյալ 8 ԾՂԱԲ (ծավալային դետոնացման այսպես ասած, «վակուումային» ռումբ) ¹⁷:

Եթե ադրբեջանական կողմից միջազգային-հու- զանգվածային և կոպիտ խախտումների «թրթապակ ծավալուն է, պարունակում է այդպիսի խախտումն գրական նյութ, ապա նրա հայկական համանմ կիզակետվում է 1992 թ. փետրվարի «խոջալուի ողբեր:

Տվյալ իրադարծությունների սարդիչ լինելու ներք վերաբերյալ ադրբեջանական կողմից կան շատ հրա- աշխատանքում կսահմանափակվեց ադրբեջանաբն մական օպերացիայի իրականացման ընթացքում միջազգային հումանիտար իրավունքի նորմերի պահ- փաստագրական տարբերի լուսաբանմամբ ¹⁸:

Գրոհից առաջ, ռադիոկապով ադրբեջանական ուժ րնակավայրից դուրս բերել խաղաղ բնակչությանը: Գ մի քանի օր առաջ, հայկական կողմի ներկայացր օգտագործելով ռադիոկապը, խոջալուի իշխանություն սպասվող գրոհի մասին և նրանց կոչ արեցին բնակա հանել քաղաքացիական բնակչությանը:

Մինչև գրոհի սկիզբը խոջալուի քաղաքացիակ մասը թողեց բնակավայրը, և 1992 թ. փետրվարի վե աղբյուրների, այստեղ մնացել էին 1000-ից մինչև 2 կանուս խաղաղ բնակիչներ և ադրբեջանական վորումների զինվորներ:

Չայկական ուժերը գրոհից հետո չեն ձեռնա խոջալուի քաղաքացիական բնակչության ոչնչացման

Գրոհի արդյունքում մոտ 700 փախստականներ, կամ չէին կարողացել լքել խոջալուն, բերվեցին Ս մայրաքաղաք: Չնայած հայերի մեջ սննդամթերքի հու

ստականները ապահովվեցին օրական շիր փաստ. Խոջալուի փախստական-բռնություն խնդրեցին, իսլամի օրենքների տեղիք պատրաստել, ինչին ի պատաս-բջ բշված ոչխարների ոչ մեծ հոտը: Մի փաստականները, իրենց կամքին համա-ան կողմին, առանց որևէ պայմաններ

նիցներ զոհվեցին Խոջալուի պաշտ-անաև Նախիջևանիկ գյուղի մատույց-իցները, որոնք գտնվեցին հայկական հածքներում, Աղղանում հանձնվեցին խոջալուցիների հիմնական զանգ-ղամին կից և արդրեջանական զինված սկզբող տարածքներում: Այս փաստը ան բազմաթիվ վկայություններով¹⁹:

Նշել Խոջալույում ռազմական օպե-րիցի գերի վերցված կոմբատանտների տար իրավունքի նորմերի փաստը: Ժանազրուբյան 41 հողվածի. «Արզել-ուն, որը ճանաչվել է, կան որին տվյալ լին շարքից դուրս եկած անձ» (շարքից ցած անձ, եթե նա, մասնավորապես, չմնվելու մտադրություն: (I Լրացուցիչ 2 մասի "բ" կետ): Խոջալուի գրոհի տադրություն արտահայտած» արդրե-լական զինված կազմավորումները պանել և նրանք ենթարկվում էին ցած դրածների գնդակահարություն: 194 թթ. հակամարտության գոտում լղեկցվում էին ինչպես հայկական, ից միջազգային հումանիտար իրա-զմաթիվ դեպքերով:

իրավունքի նորմերը միարժեքորեն ջազգային-հումանիտար իրավունքի իխախտումներից այդ իրավունքե-րնալ-նորմատիվային մեխանիզմների իրավունքի նշված երկու ոլորտների տացի կոնվերգենցիայի ընդունումը կային - իրավական պրակտիկայում: նաժողովը, որն այժմ վերափոխվել է 2005 թ. ապրիլի 23-ի 2005/63 բանա-լըներին և միջազգային հումանիտար ն են միմյանց: Պաշտպանությունը, որն մասին իրավունքով, շարունակում է պայմաններում...»: Բանաձևի մեջ նաև

ընդգծվում է, որ «միջազգային հումանիտար իրա-սա կարող է ներկայացվել որպես մարդու իրավունք

2005 թ. դեկտեմբերի 16-ին ընդունելով «Հիմ-դեկլարարող դրույթները, որոնք վերաբերվում են միջազգային հումանիտար օրենքի լուրջ խախտո-գային նորմերի կոպիտ խախտումների զոհերի հա-պանության և վնասի փոխհատուցման իրավու-նքի վկայվող Ասսամբլեան փաստորեն ընդունեց իրա-ունքի ինտեգրացումը (2005 թ. դեկտեմբերի 16-ին լեայի A 160 147 բանաձև): Տվյալ բանաձևում տարրերություն մարդու իրավունքների և միջազգ-վունքի, ինչպես նաև քննարկվող ոլորտում անազրերի խախտումներից կախված վնասի փոխհ-պաշտպա-նության իրավունքին վերաբերվող սկզբ-ում

ՄԱԿ-ի Միջազգային Դատարանը, գրավյալ րում պատի շինարարության իրավական հետևա-խորհրդատվական եզրակացության մեջ հայտ իրավունքների մասին կոնվենցիաներով ապահո-յի դադարում զինված առձակատումների ժամա-վում է միջազգային հումանիտար իրավունքի և ոլորտում ստանդարտների միջև փոխադարձ կ-ունեն երեք հնարավոր իրավիճակներ, որոշ իրա-րացառապես միջազգային հումանիտար իրավո-կարող են լինել բացառապես մարդու իրավու-դարտների հարցեր, երրորդները կարող են լինել ված են իրավունքի այս երկու ոլորտներում: Դա-րություն դարձնի միջազգային իրավունքի այս վ-պես մարդու իրավունքների ոլորտում ստանդ-pecials²⁰ (հատուկ օրենք)՝ միջազգային հումանի-

Տվյալ եզրակացության համատեքստում Դ-արեց այն մասին, որ մարդու իրավունքների միջա-դես է գալիս որպես lex specialis: Այսպիսի հետևու-շարք պայմանազրային կոնվենցիոն մարմիններ թ. Մարդու իրավունքների ՄԱԿ-ի Կոմիտեն ընդ-ընդհանուր կարգի դիտողությունը, որը վերաբե-վիճակի հետ կապված պարտավորությունների դիտողություններում Կոմիտեն հստակ նշեց, որ, և քաղաքական իրավունքների մասին Միջա-կիրառվում է նաև այն իրավիճակներում, երբ տ-յին և ներքին զինված առձակատումներ, իսկ մա-տեն կարող է քննարկել մարդու իրավունքնր տեղեկություններ իր իրավասության սահման-առձակատումների պայմաններում:

Դարարայան Հակամարտության կողմերի փուլի ժամանակ մարդու իրավունքների խախտ-րածելու է նշել միջազգային հումանիտար իրա-

յալ քաղաքական և իրավական

րուն քաղաքական կոնֆիգուրատալիս, որ քաղաքական տեսանկյունից հանդես են գալիս միջազգային բյուրոների երկու ընդունված սուբյուրունը և Չայաստանի Չանրան հանրության կողմից չճանաչված մը: Իսկ եթե Ղարաբաղյան Չակապահան դիտարկենք ռազմա-քաղաքական արդեն միմյանց հակադրվող և աղբրեջանական կողմը, որտեղ որոշիչ է հանդիսանում, քանի որ ստաշրջանային անվտանգության այացած քաղադրիչների հետ:

Պակաս առճակատումներում, ռազմողմերը մարտական գործողութունիտար նորմերի իրականացմանը ուղարարա: Միջազգային հումանմների առավելագույն ծավալը նների գոտում քաղաքացիական մների հետ: 1994 թ. մայիսին ին ի հայտ եկավ որոշակի «պարությունների ընթացքում խախտության սկզբունքների նկատմամբ: ավորվածությունը հնարավորութամարտող կողմերի գործողությունմանը, 1991-1994թ.թ. ընթացքում որ իրավունքի նորմերի խախտման սմարտության կողմերից մեկի և ղկած միջազգային միջընդունելկզբում քաղաքական կարգավորայան ընթացքում կողմերի գործու» սկզբունքով: Չամարվում է, որ ոությանը, իրավական գնահատությունները կարող են էլ ավելի ման՝ կողմերի դիրքորոշումները և որ:

մանիտար իրավունքի նորմերի մարդու իրավունքների պաշտպիծակում և ներկայումս բացայան ռազմական փուլի հետևանքանացնելու նախադրյալները: քի նորմերի խախտումների հավության ենթարկելուն ուղղվածումամբ քաղաքական քաղադրիչի

նշումը բացահայտորեն երևակվեց «հարավյալ հումանիտար քրթապանակում»²²:

Ղարաբաղյան հակամարտության զինված փնկատմամբ միջազգային հումանիտար իրավունքնացման առանձնահատկության իրավական աստալիս, որ վերը նշված քաղաքական և ռազմա-քամասնությունները հակամարտության սուբյեկտային մեջ կարող են հաղթահարվել, մեր տեսակետից, նիտար իրավունքի ոլորտում միջազգային - իրավյությունները հակամարտության բոլոր կողմերի վրա ընմիջոցով, անկախ նրանց միջազգային ճանաչվածությմնկյան կոնվենցիայի և Լրացուցիչ արձանագրկիցների վրա պարտավորություն էր դրվում գործորենսդրությունը, որն անհրաժեշտ է արդյունավետապահովել կոնվենցիայի այս կամ այն խախտումնկատարելու հրաման տված անձանց. փնտրել անդրվում են այս կամ այն խախտումները կատարելիրաման տալու մեջ, և նրանց հանձնել իրենց դատսմյուս շահագրգիռ կողմին, դատելու համար, ձեռնարանհրաժեշտ են Կոնվենցիայի բոլոր այլ, լուրջ խխախտումների կանխման համար:

Կարևոր է նշել, որ ժնկյան կոնվենցիայի ոչ միյուն իրավունք չունի իրեն կամ որևէ այլ կողմխանատվությունից, որը դրված է նրա կամ այլ պվրա, ժնկյան կոնվենցիան խախտելու հետևանքով (ցիաների 51/52/131/148 ընդհանուր հողվածներ, 1գրության 86 հողված): Այսպիսով, խոսքը գնում է բանատվության և ընդհանուր միջազգային իրավնորմերի (jus cogens) մասին²⁴:

Միջազգային հումանիտար իրավունքի նորմերի համար պետության բացարձակ պատասխանատվվում է միջազգային իրավունքի «erga omnes պտերմիտով: Erga omnes պարտականությունների կերպման ժամանակ ավանդական է հանդիսանում «գործով 1970 թվականին ՍԱԿ-ի միջազգային դավժոհին դիմելը, որում Ղատարանը, մասնավորապես, ժեշտ է տարբերակել ողջ միջազգային հանրուպարտականություններն այն պարտականություններ այլ պետության նկատմամբ՝ դիվանագիտական պտուն: Իրենց բնույթի շնորհիվ առաջինները նշանպետությունների համար: Ելնելով տվյալ իրավունքնպետությունը կարող է դրանց պաշտպանության իրքրություն ունենալ, դրանք կոչվում են erga omյուններ»: Ղատարանը կարևոր իրավունքների թվ

մ են մարդու հիմնական իրավերսալ կամ քվազիունիվերսալ

իրավական և մարդու իրազգային հումանիտար իրաթյունը քաղաքական կարգագեցնել մարդու իրավունքների չիրականացման հետ կապվելուն: Դա կնպաստի նաև, որ վի պելի սերտ միջազգայինված մարդու իրավունքների ջանքերով, ինչը կապահովի լտանգությունը:

նաև Ղարաբայան հակամարունքներով զինադադարի կնքնված հակամարտությունների մքի համարժեք կիրառությանն է նպաստել համաձայնությանն ջն: ազգային և տարածաշրահներից ելնելով: Անդրկովկացուն ենթադրող խաղաղարարադալ բոլոր շահագրգիռ կողական ծրագրի իրականացումը տարման ուղղությամբ, դրանք վան, Լեռնային Ղարաբաղի²⁷ ետության նկատմամբ²⁸:

վկնհայտ է հակամարտությանությունը՝ միջազգային հումանների վերաբերյալ օբյեկտիվման նկատմամբ: Հակամարների մոտեցումների ներկարության է հանգեցնելու մարդու ներքին ինստիտուցիոնալնարավոր իրավական գնարելի է բերել հայ սպա Գ. Սարհունգարիա, ք. Բուդապեշտ) «հերոսացումը» իր հայրենի-

ին հումանիտար իրավունքիան «պահանջարկի բացակա-

յության» բացասական կողմերն այն անձանց նկատմանատն են տուժել զինված փուլի և Ղարաբայան Հակալնորադարական առնակատման հետևանքներից: Դրականները և ներքին վերաբնակեցված անձինք (հարկադիր

Պիտի 2. Ղարաբայան Հանակարտության հումանիտարդրանց հարթահարման հնարավոր մոտեցուն:

Ղարաբայան Հակամարտության հումանիտար հեուչաղրությունը կենտրոնացնելու մի քանի պատճառ կա: Առաջին հերթին, տվյալ հակամարտությունը ներկվարգավորվածության փուլում, իսկ նրա լուծմանընդհանրապես ներկա փուլում չեն քննարկվում: Դրակարտության մեջ իրերի այդպիսի վիճակի պատճառայինմեկը, որը հանդես է գալիս կողմերի էթնոքաղաքական հաննաառաջին փուլերի իրականացմանը խոչընդոտող ծոնի դերում, փախստականների և ներքին վերաբնակարգավիճակի իդենտիֆիկացման հարցերին կոմոտեցումն է:

Երկրորդ, փախստականների և ներքին վերաբնակեՂարաբայան Հակամարտության կարգավորման ընդհատում հանդես է գալիս որպես խառը իրավաքաղաքակքանի որ փախստականների և հարկադրաքար վերիրավունքների պաշտպանության ոլորտում գոյություն ուին և դրանից բխող ներպետական նորմերի մի նշանակարտության կարգավորման գործում պետք է մեկնարկի և պահանջարկ ունենա կողմերի հակասության քաղամիջոցով:

Վերջինը վկայում է, որ Ղարաբայան Հակամարտումը միայն իրավական յուրահատկության միջոցներուլու ցանկացած փորձեր չեն կարող փոխձեռնտու և երկաունենալ հակամարտող կողմերի համար: Փոխզիջումը, շատ խոսվում է հակամարտության կարգավորման գրփուլում, քաղաքական բնույթի հասկացություն է, որձգտել նույնպես քաղաքական միջոցներով, հատկապեթին՝ հակամարտության բոլոր կողմերի միջև բանակցուպարիով:

Երրորդ, փախստականների և հարկադրաքար վեհարցը մեն չափով աղավաղված է Ղարաբայան Հընդհանուր տեղեկատվական կերպարում, ինչը խոչընդողննֆիլիկտածին պատճառների և հակամարտության հետրի հակասության կարգավորման ներկա գործընթացի սլիր բացասական ազդեցության համարժեք ուսումնասլիր հերթին, իրականացվում և ուղղորդվում է միջազգջանքերով:

Եվ, վերջապես, փախստականների և հարկադրավածների հարցը, որպես Ղարաբայան Հակամարտութետևանքների առավել հրատապ հարցերից մեկը, դոլթյունների իրականացումն է մարդու իրավունքների

ունակվող էքոնոքաղաքական
ագույնս տուժած անձանց

ից հետո միջազգային հանրու-
սախտականների միջազգային
նը: Այդպիսի միջոցների անհ-
սաղաղության և անվտանգու-
վաքաղաքական զինանոցում
ուպանության հատուկ դերի

տականությունը (international
ության և աջակցության տրամա-
ավարությունները չեն ցանկա-
սեփական քաղաքացիներին:
ուժել իրենց հանձնակատարի
ատուումներից, ինչն ստիպում
: Քանի որ փախստականների
անվում նրանց քաղաքացիու-
մից, հիշյալ հիմնական իրա-
արտականությունն իր վրա է
ազգային պաշտպանությունն»
ուումների ողջ համալիրը, որի
երի իրավունքները:

վանությունը պետությունների
Գերագույն հանձնակատարի
ց, ովքեր ապաստան են փնտ-
նց իրավունքների պաշտպա-
ած միջազգային ստանդարտ-
ունները ներառում են նրանց
ունը, չարտաքսելու սկզբունքի
ավիճակի որոշման արդարա-

Գերագույն հանձնակատարի
ons of concerns to UNHCR/
ն տակ գտնվող անձինք, ըստ
մասին կոնվենցիայի, դրանք
ուպված են եղել լքել իրենց
նպիսի իրադարձությունների
սարակական կարգը, դրանք
որոշ դեպքերում ներքին

որդու իրավունքների խախտ-
ջև: Մարդիկ լքում են իրենց
ական, տնտեսական, սոցիա-
խտման հետևանքով, նրանք
տերազմներից, որոնք ստեղ-
ավունքները չեն կարող իրա-
Դործադիր կոմիտեն, միջազ-
պաշտպանության հարցերին

նվիրված իր 1988 թ. քիվ 52 եզրակացության մեջ /XXI/
գատություն հայտնեց մարդու իրավունքների լրջագույն
առնչությանը, որոնք ծնել են փախստականների առա-
նակ տեղաշարժերի ու տառապանքների հիմնախնդիրներ
վում են միլիոնավոր մարդիկ: Գոյություն ունեն մարդու ա-
վունքներ, որոնք վերաբերում են նաև փախստական
նրանք լինեն, քանի որ ընդունող կողմը պետք է հարձ
գտնվող բոլոր անձանց իրավունքները՝ ներառյալ արտ-
և փախստականներին: Փախստականների իրավունքնե-
րյունը մարդու իրավունքների բազմակողմանի մշակույթի

Միջազգային աղբյուրները խոսում են 360 հազ. հայեր
1988-1990-ական³⁰ թվականներին ստիպված են եղել լքե-
ն ՍՄՀ-ն: Նշվում է նաև Լեռնային Դարաբաղում մարտակա-
ների հետևանքով փախստականների և հարկադրաբար
ների քանակը:³¹

Փախստականների և հարկադրաբար վերաբնակե-
րանակի հարցը քաղաքականացված է Դարաբաղյան Հ
կարգավորման կողմերի ներկա ձևաչափում, ինչը չի կար-
«փախստական» և «ներքին վերաբնակեցված անձ»
անձանց քանակական ներկայացմանության օբյեկտիվ
բերման վրա ինչպես հայկական, այնպես էլ աղբյուր
Աղբյուրները բերում է «սեփական փախստականների»
վերաբնակեցվածների ակնհայտորեն ուժեղացված թվեր,
Դարաբաղյան Հակամարտության ոլորտի ճանաչված
մակարդակով փորձում է վիճարկել տվյալ թվերը³², միս-
ու ավելի համառորեն պնդելով, որ 1988-1989 թվականնե-
աղբյուրներին «փախստական» կարգավիճակ տ
գոյություն ունեն նշանակալի իրավական և քաղաքական

Դրա հետ մեկտեղ, փախստականների և հարկադր-
կեցվածների քանակը հակամարտության գոտում և ն
նշում են որոշ հեղինակներ, վերաբնակեցված անձ
հարցի օբյեկտիվ պատկերից շատ հեռու են³³:

Ըստ 1989 թվականի Համամիութենական մարդահա-
կործանական ՍՄՀ-ում ապրում էր 391 հազ. հայ: Աճի
ՍՄՀ-ում բնակչության վերջին մարդահամարի ան-
արդեն նշանակալի մաս էին կազմում Աղբյուրական հ
ՀնՍՀ-ից աղբյուրների զանգվածային հոսքերը, ը
ներիս մասին կարելի է ասել, որ 1989 թվականի ս
կանում, ՀնՍՀ-ի ողջ աղբյուրական բնակչությունը տ
ազգային միութենական հանրապետություն³⁶:

1991-1994⁴⁵ քվականների ռազմա-
հաշվի առնելով այն, որ հռչակ-ված
էմ էր իր քաղաքացիական պատ-
տարածքում և ստիպված լինելով
այն այլ շրջաններ՝ միջազգային
խտարկվել որպես «փախստա-կան»,
անձինք» (ՆՓԱ)⁴⁶ բնորոշման տակ:
մեծամյա վիճակագրական զեկույցի
ը գտնվում էր ՆՓԱ կարգավիճակով
տարածքում, համաձայն 1951 թվա-
թի մասին կոնվենցիայի, փախստա-
զար անձ: Դրա հետ մեկտեղ, Ադրբե-
յունիստի 126 հազար մարդ: Հայաս-
տար 714 փախստական, իսկ Հայաս-
տունը ընդամենը 15 հազար մարդ⁴⁷:
ման իրավական տերմինաբանության,
քաղաքացիության, որոշակի սոցիա-
զգույնների համար հայածանքների
ցիակն պատկանելության երկրից
պաշտպանությունից կամ չի ցանկա-
յունից՝ այդպիսի վտանգի պատճա-
նակի մասին կոնվենցիայի 1-ին

դրք. ԽՍՀՄ-ում իրականացվել է հայ-
անգլվածային արտաքսում: Հայերը
կան պատկանելությունից զրկվում
պատկանելության պատճառով⁴⁸:
միջև միակողմանի կարգով խզված
աղաքացիության, գոյություն ունե-
նտ նախկին միութենական հանրա-
Միասնական միութենական պետու-
պատճառով կարելի է փաստել, որ
պատասխանատվությունն անմիջա-
ան իշխանություններին, քանի որ
ակներում ձևավորվեց Ադրբեջանի
վերջին զանգվածային արտագաղ-
կրին, երբ ԽՍՀՄ-ը դե-յուրե և դե-
կան իշխանությունները դեռևս քիչ
կան պակաս կողմնակալությամբ,
դր տարածքում: Այդ դեպքում, եթե
շտական կարգավիճակից՝ ի դեմս
ին իրենց իրավունքներից՝ որպես
թյան քաղաքացիներ, ապա նրանց

մասին չի կարելի խոսել որպես փախստականների
խիստ իրավաբանական ըմբռնմամբ⁴⁹:

Դեռևս չփուլզված միասնական պետության ս-
կան գոյությունը մեզ թույլ չի տալիս խոսել Ադրբե-
այերի մասին՝ որպես փախստականների: Սակե-
նակը՝ ի դեմս միասնական Միության կազմում հա-
պանությունից օգտվելու անհնարինության և յ-
թյունից օգտվելու ցանկության բացակայություն
ԽՍՀՄ-ի հայերի համար հստակորեն և միանշա-
Այնպիսի կարգավիճակը, ինչպես ՆՓԱ-ն է, նախ
դեռևս չկար, քանի որ անգամ տվյալ կարգ
միջազգային նորմերն ավելի ուշ սկսեցին ձևավորվ-

Այնուամենայնիվ, դե-Ֆակտո իրավիճակի նու-
հանումը ԽՍՀՄ նախկին հանրապետության տար-
1977 թվականի Սահմանադրության՝ «պետություն
որպես դրա հետևանք, մշտական բնակության
փոխադրումը, ինչպես նաև դե-յուրե իրավիճակը՝
սահմանները չհատելու, համադրումը հիմք են տ-
որ այն պահին, երբ միասնական Միությունը դ-
տվյալ մարդիկ փաստացի ՆՓԱ կարգավիճակ ունե-

1998 թվականին ձևական որոշակիություն ս-
անձանց տեղափոխման հարցով ղեկավար սկզբ-
վունքների ՄԱԿ-ի համձեռնակողի կողմից, նշվ-
սկզբունքների ներկայացումից հետո, ՄԱԿ-ը կ-
տվեց որանք ի գիտություն ընդունելու մասին ե-
ՏՆտեսական և Սոցիալական հորիորդը և Գլխավ-
պաշտոնապես հաստատեցին Սկզբունքները,
միջազգային կազմակերպություններ, ինչպես, օ-
բրբիր 1996 թ. սկզբունքների մշակման ընթաց-
խմբի զեկույցում ձևակերպված եզրակացություն
միջազգային իրավունքը զգալի չափով տարա-
տեղափոխվածների վրա, սակայն, որոշ կ-
նկատմամբ կիրառման առումով, այն բավարար-
նրանց պաշտպանության և օգնության ապահովմ-

Դեկավար սկզբունքներում տրվում է ՆՓԱ-
«...երկրի ներսում փոխադրված անձինք են համ-
անձանց խմբերը, որոնց ստիպել կամ հարկատ-
իրենց տները կամ տվորական բնակության վա-
զինված բախման, բռնության համընդհանուր ար-
իրավունքների խախտման, տարերային կամ մա-
հետևանքով առաջ եկած աղետների արդյունք-
դրանց, և որոնք չեն հատել միջազգայնորեն
սահմանները» (Դեկավար սկզբունքների ներածու-

Սկզբունքներում հայեցակարգային բնույթի և
նում 1-ին սկզբունքի 1-ին կետի դրույթը. «Երկր-

արության հիման վրա, միջազ-
նեցողությամբ նախատեսված
ներից, որոնցից օգտվում են
քրե խտրականության ենթարկ-
ությունների իրականացման
իխանում են երկրի ներսում

հայերի զանգվածային բռնի
սկզնիայտորեն ցույց տվեց իր
անձանց նկատմամբ: Ոչ այն
որ. ԽՍՀ-ը, և ոչ էլ, առավել ևս,
ԱՀ) քայլեր չեն արել ոչ միայն
իրենց իրավաբարական
թթյամբ, այլ նաև իրենց վրա
ախանատվություն չեն վերցրել
ության առաջացման, ոչ բուն
նմ («Իշխանության իրավասու-
նությունը և պատասխանատու-
ր, ինչպես նաև՝ միջոցների
երկրի ներսում փոխադրվող
յաններում և արժանապատ-
ուական բնակության վայրերը,
երկրի որևէ մասում» (28-րդ
իները կրում են պարտակա-
ներում փոխադրված անձանց
ն, հնարավորության չափով,
ավանդ գույքը փոխադրումից
այդպիսի գույքի և սեփա-
իշխանության իրավասու մար-
այդ անձանց կողմից համա-
նով արդարացի հատուցման
սում անձանց փոխադրման
ԱՀ իշխանությունները, ոչ ԱՀ
արել, ինչը զոնն որևէ կերպ ի
ունը մարդու, իրենց հայազգի
ագատությունների պաշտպա-
ունքների գոյություն չունենա-
ավորման բացակայությունը,
ույթը, նշանակում է, որ իրա-
ստիկ իրավաբանական բնույ-
ն ընդունվել միայն բացառա-
կայն սա միայն հարցի զուտ
րբեջանի իշխանություններին
պատասխանատվությունից:
ն պատասխանատվությունը
տեգորիաներն ընկած են ոչ
նման, որբան միջազգային
ի հարթության վրա:

Մարդու իրավունքները և ազատությունները, դրան
թյունը, դրանց խախտման պատճառների վերացումը չէ
իրավահաջորդության կամ անիրավահաջորդության հարց
իրավահաջորդության հարցը չի կարող դրվել՝ պետու-
միջազգային հանրության համար բացարձակ այդ կ-
շարքում: Դեռևս 1970 թվականին ՄԱԿ-ի Միջազգային Դաս-
lona Traction»-ի գործով իր որոշման մեջ ճանաչել է ան-
թյունները, որոնք պետությունները կրում են ընդհանուր
միջազգային հանրության նկատմամբ (erga omnes պա-
ներ), այնպիսիք, ինչպես «ագրեսիայի և ցեղասպան-
արգելումը» և «մարդկային անձնավորության հիմնական
վերաբերող սկզբունքների և նորմերի իրականացումը, նե-
թյունը և ռասայական խտրականությունը»: Այլ կերպ ասա-
յունը խախտում է այդ պարտականությունները, ցանկաց
կարող է օրինական կարգով գործ հարուցել ի պաշտպա-
այդ հիմնարար իրավունքների և կարող է բողոքել նրանց
դեմ:

Գործող միջազգային իրավունքը ճանաչում է երկու կր-
կարգավորում են պետությունների իրավահաջորդության
կանոնակարգված օբյեկտների վերաբերող կարաբերու-
թվականի՝ Պայմանագրերի վերաբերյալ պետություններ
դության մասին 1983 թվականի Վիննեյի կոնվենցիան Գ-
կանության, պետական արխիվների և պետական պարտք
պետությունների իրավահաջորդության մասին: Այդ կոնվ-
են, որ կարող են կիրառվել միայն իրավահաջորդության
իսկ դա նշանակում է, որ համապատասխան տարածք
թյուններն ինքնին չեն դիտարկվում որպես իրավահա-
հանդիսանում են ընդամենը նրա հիմքերը: Դրա հետ
ցիաների իրավահաջորդության մասին դույթներից կարե-
թյուն անել, որ համաձայն՝ «իրավահաջորդություն» տ-
իմաստը նշանակում է միջազգային իրավունքների և պա-
ների անմիջական և իրավաչափ փոխանցում մեկ պետու-
գային իրավունքի սուբյեկտից՝ մեկ այլ պետություն – մ-
վունքի սուբյեկտի: Նշված կոնվենցիաների դրական գիծն
նրանց տեքստում այն բանի նշումը, որ իրավահաջորդու-
է միջազգային իրավունքին համապատասխան, այդ թվու-
յին-իրավական սկզբունքներով, որոնք մարմնավորու-
կանոնադրության մեջ⁵¹:

Ժամանակակից ժողովրդավարական Գերմանիան նու-
սանում նախկին նացիստական Գերմանիայի իրավահաջ-
նրան չի խանգարել՝ իր վրա վերցնել ոչ միայն «Երրորդ Ռ-
ծությունների քաղաքական և բարոյական պատասխան-
նաև իր վրա վերցնել բոլոր նրանց կրած վնասների փոխ-
իրավունքները և ազատությունները խախտվել են ֆաշի-
կողմից: Եթե ժամանակակից Գերմանիան, որը կանգնա-
նիշներով անհամեմատելիորեն ավելի հեռու, քան իր
այդպիսի քայլի, ապա ինչու ժամանակակից ԱՀ-ն, որտե-

ու և քաղաքացու իրավունքների և տարբյան գերագույն նպատակն է» (ն նպատակը»), չի կարող իր վրա զնամվորման տարածքում տեղի ունեցողիսանում (Աղբբ. ԽՍՀ-ի, ապա գոնե երի պատասխանատվությունը (երկ-սին ղեկավար սկզբունքների 28 և 29

ումներն այն փաստին, որ Ղեկավար տվյալ հարցի վրա ինչպես դրանց ոչ ան Աղբբ. ԽՍՀ-ի գործողությունների նխանատվու-թյուն չկրելու պատճա-րենի սահմանադրորեն անրագրված, ունենցող անմիջականորեն գործող սկի» մակարդակով, չի կարող հղում անցյալում կատարված իրադարձու-թանանակակից հետևանքներին իր ղեկները հանդես են գալիս Աղբբ. ար ԽՍՀ Միության այլ հանրապե-տակված անծանց կարգավիճակի նրանց իրավունքների ու ազատու-տափակությունը:

Համար տեղավորման սկզբնական և Գայակակ ԽՍՀ-ն, որտեղ Աղբբ. լության հատկանիշի հիման վրա անգվածը ստացավ ապաստարան և այն հետագայում, Գայաստանի ծանր ռոլով, որը գտնվում էր ոչ միայն ջջանի և թուրքիայի կողմից լայնա-ւմ, նշված անծանց հիմնական մասը ան» գտավ արդեն նախկին ՌՖՍՄՀ տարածքում: Բացի դրանից, Աղբբ. ղը, հիմնականում Բաբու քաղաքի և անանակավոր ապաստարան գտավ տարածքում:

ԽՍՀ-ում տեղավորվելը կրում էր անույթ, քանի որ այդ պահին տվյալ միակ հոգսը սեփական կյանքը և իրական ցանկությունն էր, տվյալ կյի տնտեսական հարցերը էական ում էին մի պարզ փաստ՝ իրենց ան պատկանելության երկրի ներ-ւած է ԱխՍՀ-ի՝ թռնի տեղավորման և իրենց որևէ իրավաքաղաքական րք: Տնտեսական անկազմակերպու-ային փոխադրմանը տնտեսական արեկեցիկ երկրի՝ ՌԳ մտակա

չրջանները՝ Գյուսիսային Կովկաս, Կրասնոդարի և Ս մասեր: Մի մասը մեկնեց Մոսկվա և Մոսկվայի մարզ:

ԱխՍՀ-ից հայ փախստականների տվյալ բազմամա կալի մասը մինչև այժմ գտնվում է անորոշ իրավաքաղ ճակում, որն արտահայտվում է նրանց ներկա բնակույ կան կարգավիճակի քացակալությամբ: Դա մեզ հի ՄխՍՀ-ից հայ փախստականների մասին՝ որպես Ղե մարտության հումանիտար հետևանքներից առա անմանց: Տվյալ կատեգորիայի անծանց իրավու թյունների առաջնահերթությունը բխում է անորոշ իր ճակում երկար ժամանակ նրանց գտնվելուց, նրանց ն կարգավիճակի շարունակական անտեսվածությունի հանրագումարում հիմք է հանդիսանում տվյալ կա համարելու Դարաքաղյան Գակամարտության գոհեր հետևանքների լույսի ներքո:

Դարաքաղյան Գակամարտության հումանիտար հե ման առաջարկվող մոտեցումը, մեր տեսակետից, ներդ ցում է մարդու իրավունքների պաշտպանության իրա հակամարտության կարգավորման տվյալ փուլում ս կան իրողությունները: Գնեց մարդու իրավունքներ իրավաքաղաքական բնույթը թելադրում է այնպիսի ծում, որի շրջանակներում հնարավոր կլինեն ներդա ղել իրավական (օրինակ, մարդու իրավունքների նորմատիվ իրավական միջոցներ) և քաղաքական ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներով ապահովվածությո հովվածության սուբյեկտների քաղաքական կամք) բ ները: Դարաքաղյան Գակամարտության քննարկ հետևանքների հարթահարման քաղաքական տեսան դասել նաև առավելագույն չափով տուժած անծ պաշտպանության հարցը՝ նրանց համար իրենց գիական պատկանելության երկրի տարածքում ա ծուներության համար պայմանների ստեղծման համատ

ա/ Դարաքաղյան հակամարտության հումանիտար առավելագույն չափով տուժած անծանց պաշտպան իրավական միջոցները և մեխանիզմն

Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությո ծող միջազգային իրավունքի սկզբունքներն ու նոր արդարադատությանը ազատ դիմելու, խախտված ի կանգնման դատական միջոցների իրավունքը՝ որպե ցած պետության արդյունավետ իրավակարգի անիր քվականի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռ վածում նշում է. յուրաքանչյուր մարդու՝ «սահմանադ րով տրամադրվող հիմնական իրավունքների խախտ իրավասու ազգային դատարանների կողմից նրա իր նավետ վերականգնման» իրավունքը: 1950 թվական ների և հիմնական ազատությունների եվրոպակա հողվածում անրագրում է արդարացի դատաքննությա

տում եղած միջազգային դատարաններին դիմելու արևորությունն այն անձանց : Այսպես, 1951 թվականի մեկնեցիան նախատեսում է, որ ունի ազատորեն դատարարածքներում: 2. Պայմանաբար սովորական բնական կոչումի դատարան դիմելու դաքացիները, մասնավորապես ծախսերի վճարման ցիայի 16-րդ հոդված): Ժողովը ընդունեց Յանգազների համար արդարապես (40/34 եզրակացությունը) հորհրդատուի տվյալ բնույթ, նրա դրույթները պիտի հանրության կարծիքը պիտի հանրությունների խախտումների մասչելության հրապարակ, Յոչակագրի տալիս արաշահման գոհ» հասկանալի համար բերում է հետևյալ կան կոչելով կերպով անծքները կամ բարոյական վնասը կամ նրանց գործողությունների կամ անդամ երկրների գործող հանցավոր⁵⁵ չարաչարությունը գոհերի իրավունքը անջան և նրանց հասցված ազգային օրենսդրությանը երկրում է այն դրույթները, ան հակիրավական գործողիքի վերականգնում) և անցում հասցված վնասի տակալ պաշտոնատար անծքում են պաշտոնական են ազգային քրեական անան այն պետությունից, անցներ կրում են պատասխան դեպքերում, երբ այն կտիմիզացիայի հանգեցարդեն գոյություն չունի, վախազոր պետությունը անջակցել գոհերին փոխ-

հատուցում տրամադրելու համար նախատեսված ազգային անրի ստեղծմանը, ամրապնդմանը և ընդլայնմանը: Անհրադեպերում այդ նպատակներով կարող են ստեղծվել նաև այլ անր, այդ թվում նաև՝ այն դեպքերում, երբ պետությունը, որի հանդիսանում է գոհը, ի վիճակի չէ փոխհատուցել գոհի վնասը» (կետ 13):

1985 թվականի Յոչակագրի 11-րդ և 13-րդ կետերը շարունակաբար հարցեր, որոնք անմիջական առնչություն ունեն ՄԽՍՀ տարածքում մշտապես բնակվող և 1988-91⁵⁶ թվականներում ենթարկված անձանց իրավունքների պաշտպանության կանգնման հետ: Իրենց հայրենիքի կորուստը, բռնարարքները, որոնք ուղեկցվում էին ցեղասպանության ակտերով, գործող շարժական և անշարժ գույքից զրկվելը, հետագայում հետևյալ անձանց ծանր սոցիալ-տնտեսական կացության և իրավափոխակի անորոշության գլխավոր պատճառները: Ենչորդությանը դրանք անծիք են, որոնց անձը հաստատող վերջնական հանդիսանում է նախկին հորհրդային Միության նորտղ նշված է նաև տվյալ անձանց քաղաքացիական, հանրապետական կապը նախկին ՄԽՍՀ-ի հետ:

Ներկայիս Ադրբեջանի Յանրապետության հրաժարումը ժառանգությունից արտահայտված են 1991 թ. օգոստոսի 30-ի անկախության վերականգնման մասին Յոչակագրում, ինչպես թվականի հոկտեմբերի 18-ի Սահմանադրական ակտում: Ադրբեջանական ժառանգությունից հրաժարվելու պատճառներից մեկն է, որոնք տեղի ունեցան հորհրդային Ադրբեջանի, այնուհետև Ադրբեջանի Յանրապետության տարածքում 1988-1991 թվականներում այն իրադարձությունների մասին է, որ տեղի են ունեցել վայրերում, որոնք հետագայում մտել են նախկին ԱՀ սահմանափակում հրավական դաշտ և որոնցում ներկայումս կենտրոնացված է իրավական գերիշխանությունը: Սուրճայիքի, Կիրովաբադի, Բաջարդեր և տեղի են ունեցել այդ տարածքներում: Ստացված խոստովանել է «տվյալ տարածքներում⁵⁶ միջազգային հարաբերությունների վերաբերյալ պատասխանատվությունը, բայց զերտվյալ տարածքներում բնակված, ապա բռնի տեղահանված անձանց ունենալով իրավունքների միջազգային սկզբունքներով վերականգնումից և պաշտպանությունից: Ինչպես խոստովանում է իր տեղիտորիալ-տարածական ամբողջ կարևորությունը և առաջնահերթությունը՝ այն վեր դասելով իրավունքից և ազատությունից:

Ժամանակակակից միջազգային իրավունքը միանշանակ իրավունքի պաշտպանության հարցում, որի համար, մասնախտեսված են պաշտպանության այնպիսի կոնկրետ ինչպես արդարադատության դիմելու իրավունքը, արդարությունը, միջազգային նորմերը, միջազգային հումանիտար կուպիտ խախտումների արդյունքում գոհերի կորցրածի փոխ-

ի 2005/30 եզրակացության մեջ նշել իրավունքն իր մեջ ներառում է. ա) խոտեղում արդարադատությանը, բ) վան և արագ փոխհատուցում, գ) լուծում և կորստի փոխհատուցման ուղղության մատչելիություն» (11 կետ): Այն է նաև, որ «Արդարադատության իշխանությունները պետք է ձգտեն որոնք թույլ են տալիս ներկայացնել վնաս կրելու փոխհատուցում և ստանալ է նշել նաև էԿՕՍՕՍ-ի եզրակացությունները տուժածների կորստի համար պետք է ստեղծեն ազգային մոդել, որ պատասխանատու է կորստի և չի կամենում իրագործել իր

պաշտպանության Հանձնաժողովի, իսկ և աջակցության ենթահանձնաժողովի եզրակացության մեջ մանրամասն կորստի փոխհատուցման նյութաուղղ, որոնք կարելի է կենտրոնացնել: «Իշխանությունները ապահովում են մասին հայցի ուսումնասիրություն-նախատեսականների և փոխհատուցման կախ կախության վայրից և այն է: Իշխանությունները ապահովում են ստուգման գործընթացի և վերանայության մասին և, որպեսզի կարողանան (13.4 ենթակետ) և «Պետություն-նախատեսականները վերականգնման վերանայություններ և բյուրոներ թույլ որ այն լինում են պոտենցիալ հայցատուներ: Իշխանության ապահովման համար, հարկավոր է փոխանցել փոստով, իշխանություններն ուսումնասիրում են նաև ժամանակը /13.5 ենթակետ/:

Ի բնույթի միջազգային դատական վճռելու համար ելուն են թույլ պահանջության սկզբունքից: Հետևաբանության ռեզիդուս դատական նպատակ է, օրինակ, միջամերիկյան, ատկացնում են փոխհատուցում:

Պահանջական հանցանքների վերանայում թույլ է տալիս միաժամանակ դարձնելու ունեցվածքը կամ եկա-

մուտը, անգամ եթե այդ ունեցվածքը փոխանցվել է այն դրան առնչություն չի ունեցել հանցանքի հետ (1994 թ. Նիդրլանդի կողմից ընդունված օրենքի՝ գործընթացի մասին 105 հոդված):

Կարելի է նշել նաև, Միխկտոյի գործի քննարկման ժամանակահատվածի հարցերով Միջամերիկյան Հանձնաժողովի անալիզի հարցերով վերադարձած ՆՓԱ-րին կորստի արդար փոխհատուցման վճարման մասին ներառյալ լուծումները, ընտանի կենդանիները և տնային գույքը: Եստիկի դիրեկտիվները, որոնք վերաբերվում են ոչ կախարհի, նույնպես նախատեսում են թույլ կորուստների հարցերը, որոնք ի հայտ են եկել վերաբնակության, տնային և էկոլոգիական խնդիրների պատճառով: Դեյսթյան համաձայնագիրը 1995 թ. Բոսնիայի և Հերցեգովինա նախատեսել էր տեղափոխված անձանց և փախուսած գույքի վերաբերյալ պահանջների ուսումնասիրման ստեղծում: Հանձնաժողովին տրվեց վերջնական և պարզ ընդունելու ուղղակի մանդատ, որոնք վերաբերվում են ժամտերազմի ժամանակ ոչ իրենց կամրով վաճառված կորուստի տրված անշարժ գույքին: Պահանջները կարող ունեցվածքի վերադարձ կամ արդար փոխհատուցում⁵⁹:

1988-91թթ. ժամանակահատվածում ԱդրիսՄՀ տալ անձանց իրավունքի վերականգնման և պաշտպանության վաճառված խորհրդային ներպետական կառավարա-իրավունքի ու միջազգային դատական գործընթացները համարվում էին ու անկիրառելի: Սկսած իՄՄՆ Նախարարների մարմինի 7-ի թիվ 329 «ԱդրիսՄՀ-ից և ՀայկՄՄՀ-ից ստացած քաղաքացիներին օգնություն ցուցաբերելու մասին» ֆինանսների, արդարադատության, ներքին գործերի նախարարությունների համատեղ նամակի և իՄՄՆ աշխատանքի կոմիտեի 1990 թ. հունիսի 12-ի «ԱդրիսՄՀ-ից և պողոթնի հեռացած քաղաքացիներին պատկանող կորուստների և այլ կառույցների հաշվառման կարգի և նյութափոխհատուցման մասին» թղթի վրա մնացած որոշումները, երբ նախկին ԱդրիսՄՀ-ի և ներկա ԱՀ-ի ազդեցությանը սեփական քաղաքացիական բնակչության պատասխան միջազգային-իրավական գնահատականներին մակարդակներում, ԱդրիսՄՀ, ներկայումս ԱՀ-ի տարրերը անձանց օրինական իրավունքների վերականգնման օրակարգային հարց:

Այնպիսի տպավորություն է ստեղծվում, որ համալսարանական կրթությունները և դրանց դատական առյուծանքները ընկալում արմատական տարբերությունները /քաղաքացիական, իրավական/ ԱդրիսՄՀ-ից փախած անձանքին իրենց և իրենց հարազատների կյանքը և ՀայկՄՄՀ-ի անձանց, որոնց համար ընթացիկ խնդիրը նյութա-գույքի ՀայկՄՄՀ կառավարության կողմից տրվող փոխհատուցումնալու և այլ հարցեր էին, և ոչ թե իրենց և իրենց փրկությունը կամ զոհն ինչ-որ չափի անձնական գույքի

ծ անձանց իրավունքների վերական-
ձակ չընդունելու ներկա իրավիճակը,
բեջանի նախկին քաղաքացիների
ի պաշտպանության բնագավառում
անհրաժեշտությունը, որն առաջացել է
նշելու հրաժարումից:

Են իշխանությունների ներկայիս դրու-
ատական իշխանական մարմինների
մոտեցումը հեռացված անձանց անձ-
նեքների վերականգնման հարցում:
ավահաջորդությունը դեռ չի նշանա-
անրապետության տարածքում չկա
է լրացնել հարհրդային Աղբբեջանի
ական վակուումը»:

տվության որոշակի չափ ստանձնել
ան իրավունքների վերականգնման
ած անձինք, ԼԳԴ ներկայիս քաղաքա-
քացիա-իրավական կապի մեջ էին
ելի է խոսել ԼԳԴ-ի որոշակի չափով,
ասսին, այն մատով, ինչը վերաբերվում
ում մարդու և քաղաքացու ուսնահար-
ների վերականգնմանը և պաշտպա-
նները ԼԳԴ-ի բարի կամքի դրսևորումը
յան զգացումը ԱղբրևՄԳ-ի տարած-
ամբ հանցավոր գործողությունների
ինց ծակատագրի, ինչպես նաև տու-
նություն հասցնելու գործում: ԼԳԴ-ը
կան երաշխավոր տուժած անձանց
տական միջոցներից, ինչպես նաև
դատությունից օգտվելու հարցում:
ն արդյունավետ կառուցվածք, որը
շխանության տարրանջատման սկզ-
որ ԼԳԴ-ն իր դատական մարմինների
ումներ ունենալ արդարադատության
իրավական մեխանիզմներով ապա-
տ փոխհատուցումը և ուսնահարված
ումը:

քննարկման ընդունել տուժած
այն հայցերը, որոնք վերաբերում են
ընթացքում առգրավված անշարժ
ոց բխող բարոյական և նյութական
Ակնհայտ է, որ հայցերը կարող են
ծքում կատարվել են հանցագոր-
ունեցվածքը, որը հնարավոր է, մինչ
կանատիրոջ ձեռքերում: Դրա հետ
ԼԳԴ դատական մարմինների որոշիչ
տուժածների շփումը արդարադա-
ապահովել անձնական և ունեցված-

յալին ուսնահարված իրավունքների ամբողջական
կանգնումը, կորստի մի մասի փոխհատուցումը:

Միևնույն ժամանակ ԼԳԴ պետական իշխանու-
կնել նրանից, որ:

1. Մարդու իրավունքի և ազատու-
համարվում են ունիվերսալ իրավագործության սահման
իշխանություններին հնարավորություն է տալիս և
իրավունքների խախտումների կանխման գործին,
ոխեն: Ունիվերսալ իրավագործությունը հիմնված է մի
սկզբունքներին և նորմերին, որ միջազգային
հնարավորություն են տալիս ընդունել կոլեկտիվ, ին-
խատնվածքի արդյունավետ չափանիշները: Այդ է ապ-
միջազգային փաստաթղթերի նորմերի և միջ-
մարմինների գործունեության պրակտիկան:

2. ԱԳ-ի ԱխՄԳ իրավահաջորդության
միութենական հանրապետության տարածքում չ
«իրավական վակուումի», հատկապես, եթե այն
բնակչության իրավունքի և ազատության պաշտպա-
նարող է ապահովել տուժածների արդյունավետ մ
օգնությանը և, առաջին հերթին՝ իշխանության
պանության միջոցներին, ինչը չի կարող և՛
իրականացնել հետաքրքրվող կողմերից և ոչ մեկը:

3. ԼԳԴ-ն կարող է դիտվել որպես ԱխՄ
ապահովում է տուժածների ունեցվածքի և անձն
վերականգնումն ու պաշտպանությունը, բանզի
իրավունքներով, այն ևս ձևավորվել է նախկին Ա
ներկայիս փաստացի սահմաններում, և, ի ս
հրաժարվում նախկին միութենական հանրապետ-
ուսնահարված իրավունքով վերականգնման
խնդիրների լուծման իր բաժնից, որոնք առավել
Լեռնային Ղարաբաղի և Աղբրբեջանի միջև հակամար-

Ուսումնասիրելով հայցերը, ԼԳԴ-ի դատարա-
ապացույցների դեպքում կարող են վճիռ կայացնել
սեփականության իրավունքով անձանց պատկանելի
օրինական սեփականատերերի կողմից տվյալ գո-
օգտագործման հետ կապված բոլոր սահմանափակ-
ների վերացման անհրաժեշտության մասին: ԼԳԴ-ի
են կայացնել նաև վճիռ հանցավոր գործողություններին
վածքից զրկված անձանց մտավոր և նյութական փո-

Այն դեպքում, եթե ԱԳ-ն չի ամաձայնվի հակ-
նիտար հետևանքների հաղթահարման հարցերը
միասնական կազմակերպա-իրավական մեխանիզմ
ԼԳԴ-ի հնարավոր առաջարկությունների հետ /օ
հայցերի կապակցությամբ, իրավական օգնության
բերությունների վերաբերյալ համաձայնության կնք-
նական համեմատողովի ստեղծում ներկայացվող
հաշվառման և գնահատման համար, միասնական
փոխհատուցման վճարման ամմիջական իրական
ապա ԼԳԴ-ն կարող է ԱղբրևՄԳ նախկին տարածք-

ունց իրավունքներն ու ազատություն-
ն մասի անմիջական բավարարման

վերականգնել հայ փախստական-
սացված կորուստները, հիմք է տալիս
տարածքում գտնվող միակ պետա-
վերցնել հակամարտությունից առա-
վերականգնման պատասխանատու-
ացնել նշված անձանց գույքային
ությանը: Այս համատեքստում ԼՂԴՀ-ի
տածքները, որոնք նախկին ԼՂԻՄ-ի
ստորոն գործող Յանրապետության
են ԱդրբեյսՊՀ-ի կողմից հայությանը
փոխատուցման ապահովման գործում
ն տարրեր:

ան հունանիտար հետևանքներից իրավունքների պաշտպանության ն տեսանկյունները

որոշ իրավական դրություն ունեցող
եղափոխման պարագիծը, կարելի է
ակատազորի որոշմանը մասնակցող
ն և Ադրբեյջանը:

սար անմիջապես փոխադրվեց նախ-
սը այնտեղ ժամանակավոր կարգա-
նով ՈՂ քաղաքացի: Սակայն անմի-
մարդկանց տվյալ խմբի էլ ավելի
որոշ իրավական կարգավիճակով:
րի իրավական կարգավիճակի ան-
միգրացիայի իրավական դրությունների
Պանունշկինա, «Մեմորիալ» իրավա-
ք» ցանցի ղեկավար)․ «...Ադրբեյ-
նի փախստականները էքսիկական
ն իրենց պետության մայրաքաղաք՝
մասերը: Նրանք չեն հատել իրենց
ամիանները: Իշխանությունները չեն
ՓՈՒ կատեգորիայի անձինք: Նրանց
էվ հիմա նրանց համար շատ ծանր
տերը չեն ընդունել քաղաքացիու-
ներ կային: Նախ, նրանցից ոմանք
քաքցիությունը: Բացի դրանից, կար
ին, որ նրանք հանդիսանում են ՈՂ
թվականի «ՈՂ քաղաքացիության
անի որ նրանք չեն հատել իրենց
ն ժամանելով դեռևս խորհրդային
ի հայտ եկավ «Փախստականների
շնային ծառայության (ՄԴՕ) խմբա-
ցին այն մասին, որ Ադրբեյջանից

փախստականների դրությունն անորոշ է, քանի որ նո-
շատ լավ նկարագրված է կարգավիճակի տրամադրմ-
նրանք այն չեն անցել, և անգամ միջնորդություն
կարգավիճակի տրամադրման համար: ԱՂԾ ղեկավար
վատ չէր լինի՝ ինչ-որ այնպիսի բան անել, ինչը կբերե-
րեր: Անգամ խոսակցություններ կային այն մասին,
նետ ուղարկեին հետ՝ Ադրբեյջան: Մենք սկսեցինք ակտի-
ից տեղեկություն ստացանք Ադրբեյջանի՝ որպես ելք
միանշանակ աջակցեց մեր դիրքորոշմանը, որ կո-
կարելի ետ վերադարձնել Ադրբեյջան»⁶¹:

ՓՈՒ հարցում ՈՂ իրավական դիրքորոշումն
մատնացույց են անում նաև տվյալ ոլորտի այլ փ-
րնդգծում են, որ ռուսական իրավակարգում բացա-
ներսում վերաբնակեցված անձինք» հասկացություն
որան տրվում է Ղեկավար սկզբունքների Ներած-
«Յարկադիր վերաբնակ» տերմինը, որը գործում
դրության մեջ և որի ասիմանումը պարունակում է «Յ-
ների մասին» ՈՂ օրենքի 1-ին հոդվածում (ընդուն-
վետրվարի 19-ին⁶²), ՓՈՒ հասկացության հետ, որի
սկզբունքները, ունի միայն բառային նմանություն:
կային չափորոշիչների մասին, ապա, ըստ սահ-
վերաբնակը «ՈՂ քաղաքացին է, ով լքել է բնակությ-
ընտանիքի անդամների նկատմամբ կատարված բո-
կելով հետապնդումների հետևանքով...»: Ավելայտե-
րնակի ասիմանումը կատուցված է ըստ 1951 թվակա-
կարգավիճակի մասին կոնվենցիայում փախստական
վրա, և ճիշտ այնպես, ինչպես և փախստականների
հարկադիր վերաբնակ ճանաչումը ենթադրում է հա-
համանման է ապաստան փնտրող անձի կողմից իր-
քացին: Այստեղից՝ հարկադիր վերաբնակի կարգա-
քյան դեպքում երկրի ներսում փոխադրված անձը չ-
իրավունքներից և երաշխիքներից, որոնք նրա հս-
պետության պաշտպանությունն ու աջակցությունը:
քյուն փախստականների, ում հատուկ կարգավիճա-
պատճառով, որ նրանք կորցրել են սեփական երկրի
ստիպված են այն որոնել օտար պետության տար-
յունի այդ կարգավիճակի, քանի որ նրանք մնում
պատճառով ունեն այն նույն իրավունքները, ինչ
ցինները: Նրանք ունեն ընդամենը լրացուցիչ երաշխ-
հնչտացնում են այդ իրավունքների իրականացու-
փոխադրման պայմաններում տեղավորվելը⁶³:

Այսպիսով, նախկին Ադրբ. ԽՍՀ-ի հայերի այն
անմիջականներոն տեղավորվեցին Ռուսաստանում և
տոնական կարգավիճակ, կամ արդեն մշտական կա-
ՈՂ քաղաքացիության ձևով, կամ էլ գտնվում է
կարգավիճակում, այլ ոչ թե հարկադիր վերաբնակ
օրենսդրության, քանի որ ժամանակավոր կարգավի-
միայն ՈՂ քաղաքացին:

ազմում այն անձինք, ովքեր անմիջա-
ն հաստատեցին Հայաստանի Հանրա-
ար ժամանակ զոհվում էին այստեղ և
թյունից փոխադրվեցին ՌԴ: Ստացվում
ուստեցին արդեն միջազգայնորեն ճա-
նակ չեն կարող դիտարկվել որպես ԼՓԱ
անձանց մեծամասնությունը փաստացի
չունեցող անձ (ապատրիդ)⁶⁴, քանի որ
ունակը եղել է Ադրբ. ԽՍՀ բաղաբացու
Մախկին ԽՍՀՄ քաղաքացու կարգա-
չեն ստացել ոչ ՀՀ, ոչ էլ ՌԴ քաղա-
կարգավիճակ՝ ի դեմս փախստականի,
ժամանակով, նրանք արդեն չունեն:
Մտոր ուժի մեջ է մտել (1975 թ.) 1961
սքանդալի պատճառով կրճատման մասին, որի
է մասնակից պետությունների համար
ցիության տրամադրումը, ովքեր այլ

ություններից ո՞րը կարող է և ցանկա-
ն հակամարտությունից ամենաշատը
ի իրավական կարգավիճակի ընդուն-
վ, պաշտպանության և երաշխիքների
Այլ կերպ ասած՝ երեք պետություն-
ն օրինական իրավունք, ինչպես նաև՝
ոչխանությունների ամուր կառն՝ իր
ն անձանց, ում ազատություններն ու
ն, և ովքեր տվյալ պահին զոհվում են
ն Ինչպես նաև՝ մախորդ երկուսից
պետություններից որի՝ հետ են տվյալ
ն հետագա ճակատագիրը և համա-
ղաքացիությունը:

ություն, օրինական իրավունք և ցան-
որերից և ոչ մեկին, և որ գլխավորն է՝
թյուն չունեն իրենց հետագա ճակա-
չարունակում է լինել նրանց նկատ-
ան կազմավորում: Ավելին, ներկայիս
րացող՝ քսենոֆոբիայի և ռասիզմի
րդայի ֆոնին հնարավոր չէ խոսել
ղործեցանցների համատեղ բնակու-
մասին:

քանի որ Ադրբ. ԽՍՀ և միասնական
նետո վերջին ժամանակավոր կար-
մից փախստականի կարգավիճակը,
արդեն ԱՀ և ՀՀ ձևավորումից հետո,
երբ ի հայտ եկան այսպես կոչված
Փախստականի կարգավիճակով կամ
էին ՌԴ և արդեն վերջինիս տարած-
մ շտապկան կարգավիճակ: Ելնելով
ունի տվյալ կատեգորիայի անձանց

տրամադրել իր քաղաքացիությունը՝ այն բանի
հանդիսանում է ՀԽՍՀ իրավահաջորդը և հտորիզա-
կետ կապված բոլոր իրավունքները և պարտական-
վել են ներկայիս Հայաստանի Հանրապետության
մարդկանցից շատերի վերջին կարգավիճակը, թե
բնույթի, եղել է ՀՀ իշխանությունների կողմից տրա-
վախստականի կարգավիճակը և այդ պատճառ-
կարող է նորոգվել և հետագայում փոխանցվել ՀՀ
վիճակի⁶⁷:

Մեկ անգամ ևս ընդգծենք, որ մարդիկ հիմն-
սոցիալ-տնտեսական պատճառներից ելնելով (ի նկ
ՌԴ), իսկ ՌԴ «Փախստականների մասին» Դաշնայն
1993⁶⁸ թ. փետրվարի 19-ին) 2-րդ հոդվածի 2-րդ մ.
Օրենքը չի տարածվում այն օտարերկրյա քաղա-
ցիություն չունեցող անձանց վրա, ովքեր իրենց պե-
քյան (նախկին բնակության) վայրը լքել են տնտե-
սնհրաժեշտ է նաև նշել, որ ըստ էության միջ
հիմքերից մեկը, համաձայն «Փախստականների
օրենքի 5-րդ հոդվածի, հանդիսանում է այն հանգա-
նել է օտարերկրյա պետությունից, որի տարածքը
ություն՝ փախստական ճանաչվել:

Սակայն ՀՀ-ն տնտեսական բնույթի բավական
նի՝ քաղաքացիություն տրամադրելու դեպքում
կերպով ետ վերադարձնելու համար (բացի դրան
բացիություն է տրամադրել տասնյակ հազարավոր
քաղաքացիների և նրանց համար ապահովել է, որը
նրա ծանր սոցիալ-տնտեսական իրավիճակում,
պայմաններ): Եվ գլխավորը, այդ անձինք, օր
գտնվողներից շատերը, առանձնապես ցանկությու-
այն պետության տարածք, որտեղ սոցիալ-տնտե-
իրավունքները և ազատությունները կարող են գոր-
այնպես չիրականացվել (պետական լեզվի չինաց
խնդիրներ առաջացնել սովորելիս և աշխատանք
տանի սակավահողությունը և դրա հետ կապված՝
տանքի խնդիրները, որոնցից շատերը նախկինու-
տնտեսությամբ և այլն):

ՌԴ-ն ունի գործնականում բոլոր վերը նշ-
հնարավորություններ, թեկուզև որոշ չափով սահ-
իրավունք, քանի որ ՌԴ-ն հանդիսանում է նախկին
Բացի դրանից, նախկին Ադրբ. ԽՍՀ-ից արտաքս-
կալի մասը վերջին հաշվով ապաստան ստացավ
տեղ ստացավ քաղաքացիության կարգավիճակ
նպաստող իրավական կարգավիճակում: Նշված
թյուն, հատկապես մյուս հետխորհրդային պետու-
ճակատագիրը կապել իրենց ապաստան տրամա-
Սակայն, ՌԴ-ի դեպքում, պակասում է ինչպես կ
թյունների քաղաքական կամքը, այն-պես էլ, հատ
առանձին սուբյեկտների տարածքային ընտրու-
կամքը, որտեղ ներկայումս մեծ քանակով ապրու-

ը: Քաղաքական կամքի բացակայու-
նը հանգեցրեց հանրապետության
իրավունքների ու ազատությունների
մեջ սոցիալ-տնտեսական ազատություն-
նեց պետ նաև՝ անձնական ազատությու-
ն անբույլատրելի է. քանի որ տվյալ
իրենց և իրենց մեթոդներով համար
ն, նրանք չեն կարող մշտապես ճնշված
տարի) մարդու իրավունքների և

**յան հումանիտար հետևանքներից
իրավունքների պաշտպանության
ը՝ նրանց հետագա անվտանգ
պահովման համատեքստում**

ություն» հասկացության ավանդական
բացատրապես այնպիսի կատեգորիա-
«պետություն», «ազգային անվտան-
այն, տառապում է սահմանափա-
լրս են մնում բուն հակամարտության
ական աղբյուրը, նրա զարգացման
ընտ աղբյուրը, որին անհրաժեշտ է
ուն քոլոր հակամարտությունները,
իջպետական բնույթ, որպես առաջաց-
պատճառ, ունեն միջազգային կամ
ներքին մոտեցումը, որն իր ուշադ-
պես կամ գրեթե բացառապես էքսիկ
մասրող պետությունների ազգային
ունյթի վրա, չի տալիս ոչ հակամար-
ումը, որն էլ ավելի է բարդանում նրա
տար բաղադրիչով, ոչ էլ, առավել ևս,
աղարծաբար կիրառելի ուղիների: Այլ
մ «չեն նկատվում» մարդիկ և նրանց

ուն նշված հակամարտությունների
հիմք ծառայում էր գանգվածային և
նքների և ազատությունների խախ-
զգալ անվտանգության մեջ, որպես
ն կարգավիճակը հակասության մեջ
ի հետ. նրանք ձևականորեն իրա-
նվում էին այն պետական կազմա-
հովում նրանց անվտանգությունը, ոչ
սահովման պատասխանատվությունը,
ծության և մարդու անվտանգությանը

ավիճակի և նրա պաշտպանվածու-
տկապես հստակորեն ներկայացված
ական պրակտիկայում՝ 1980-ական

թվականների երկրորդ կեսին Ղարաբաղյան Հանրապետության սկզբնական փուլից ընդհուպ մինչև այն
չին քաղաքացին արտաքսվեց՝ ըստ իր էթն
չափորոշիչի:

Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի պահանջը
նական զարգացումը կրում էին խստիվ իրավակ
բոլոր սահմանված և տվյալ պահին գործող սահ
բնույթի բոլոր նորմերի պահպանումը, իրավական
պանումը և այլն), և բովանդակային (դրանք իրենց
պատման, պաշտպանության և երաշխիքների պ
ունհահարվել էին ոչ վաղ անցյալում և շարունակ
անող ուժով) իմաստով:

Աղբ. ԽՍՀ հայերը, որպես տվյալ միութենակ
քաղաքացիության կրողներ, գտնվում էին Աղբ. ԽՍ
քաղաքական կապի մեջ և Լեռնային Ղարաբաղ
պահանջների հետ ուղղակի հարաբերություն չուն
Ղարաբաղի հայերը, երբեք կասկածի տակ չէին դնու
Աղբ. ԽՍՀ քաղաքացիների, կարգավիճակը: Աղբ
Ղարաբաղի սահմաններից դուրս ապրող հայերի
կան-հանրապետական պատկանելության տարա
ելքի բացառիկ պատճառը հանդիսանում էր Աղբ.
զերծված և արդեն ԱՀ ջանքերով շարունակվող էթ
րականությունը, որն ուղեկցվում էր ցեղասպա
գործողություններով:

Կասկածի ենթակա չէ, որ Ղարաբաղյան Հանրապետության
հումանիտար բնույթի չլուծված հարցերով բարդու
յան, կարգավորման համատեքստում կարևոր է
ները և ազատությունները, նրա պաշտպանված
անվտանգ կենսագործունեությունը և այս հաս
չափումներով զարգացումը:

1999 թվականի ԵԱՀԿ խարտիայում ասված է.
տում ենք, որ մարդու իրավունքների և հիմնակ
ժողովրդավարության և օրենքի գերակայության
կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում ԵԱՀԿ հանընդի
հայեցակարգում» (կետ 19):

Անձի պաշտպանվածության /անվտանգության
ներկայացնել երեք հենքերի վրա հիմնված. հումա
րեն մարդու, անձի/, սոցիալ-տնտեսական և ռազ
տերմինաբանությունը լիարժեք համապատասխան
1999 թ. ԵԱՀԿ Եվրոպական անվտանգության խար
հարաբերությունները կատարելու ենք ընդհան
անվտանգության հայեցակարգին համապատաս
իրավահավասար գործընկերության, միասնական
բյան սկզբունքներով: Յուրաքանչյուր մասնակից
գությունը անխզելիորեն կապված է մյուսների ան
անվտանգության մարդկային, տնտեսական և
չափումները դիտարկելու ենք մեկ ընդհանրության

ճիշտ է, խարտիայի տեքստում խոսվում է ան
թե նեցուկների, այլ չափումների մասին, իսկ նրա

ն պաշտպանվածության վիճակի մա-
ման հիմքը: Որպես այդպիսին կարող
դաքացու իրավունքների և ազատու-
ի երկու սուբյեկտների՝ մարդու և
միայլ համատեքստում ակնհայտ է,
յեկտության ճանաչման մակարդակ-
սիս այսպես կոչված թղթակցային
երի համակարգի մեջ⁷⁰:

ների ներպետական իրավունքը ակն-
ում ունի: Միջպետական իրավունքը
վածում նույնպես ի հայտ է բերում
նշանակություն հաղորդելով մարդու
մանը: Անցյալի գիրկն է անցնում
սուբյեկտի որակի տրամադրումը⁷¹:
ն է և համեմատենք «անվտանգության
ազատություններ» հասկացությունն-
մ հետևյալ եզրակացությունները:
ափումներում անձի պաշտպանվա-
բ բերել միայն, եթե նրա իմաստա-
ը մոտենանք մարդու իրավունքնե-
ն պահպանման, պաշտպանության և
դու իրավունքների նշված բաղադ-
անգության ապահովման ոլորտում
մար գլխավոր պատասխանատու-
բաղաբական համակարգի առավել
սարակության մեջ քաղաքական
նտորմացված արտահայտիչ: Այս
պետության միջև վստահության
ունը, հատկապես այն դեպքում, եր
կայուն իրավաբաղաբական կապ
այն արդեն իսկ գոյություն ունի:

յունների վստահություն» հասկա-
յին համագործակցության ընթաց-
ը (փաստաթղթերում և քազմաթիվ
ինչպես ԵԱԳ4-ն է, գործունեության
ստության ամրապնդման միջոցներ)
ն և անձի միջև փոխազդեցության
պրակտիկայի վրա: Անվտանգու-
տերմինաբանության՝ մարդկային
և ռազմաբա-դաբական բնույթի) և
ունների (համապատասխանաբար՝
տղաբական) միջև նշված կապը ի
ռասխանություն: Եթե անվտանգու-
դիալ-տնտեսական չափորոշիների
րավունքների և ազատությունների
կցային կապն ակնհայտ է, ապա
տանգության ռազմաբաղաբական
աղաբական իրավունքների նույն-
ան մասին:

Շատ ռազմաբաղաբական փոխազդեցության, պետ-
գային համագործակցության ոլորտում նրանց միջև լս-
վող հասկացություններ են դարձել «վստահության
ներք»: Երեկվա թշնամիները, ջանալով շփման ընդհա-
հարցաբարել իրենց միջև առկա անվստահության
երկկողմ համագործակցության ամրապնդման միջոց
չակի գործողությունների իրականացման, որոնք ի
երկկողմ հարաբերությունների կոնֆլիկտային պոս-
կան պրակտիկայում դա ոչ պակաս կարևոր է, սակ-
պետության երկխոսության ընթացքում: Այն իրավիճա-
անձի և պետության միջև անվստահությունը, իրավու-
յեկտների հեռացվածու-թյունը մեկը մյուսից, հատ-
հետխորհրդային պետությունների պետաիրավակա-
որում տարածքները դարձել են էքոնոբաղաբական
թատերաբեմեր: Ընդ որում, տվյալ իրավիճակը
դեպքում:

1. Անձը և պետությունը արդեն կապված
հարաբերություններով,

2. Անձը և պետությունը դեռևս կապված չեն
բերություններով, սակայն դրանց համար գոյությու-
նախադրյալներ և բարենպաստ պայմաններ:

Հարկ է ուշադրություն դարձնել երկրորդ դեպ-
ակնհայտորեն ցույց է տալիս նախկին Ադրբ. ԽՍՀ-ից
այն ամենաց իրավունքների անպաշտպանությունը
գտնվում են անձնական իրավական կարգավիճակի և

Միևնույն նշանակությունը, որը պետության համ-
թատերաբեմում նրա անվտանգության ռազմաբաղա-
պետք է ունենա անձի քաղաքական իրավունքների
նումը, պաշտպանությունն ու երաշխավորվածու-
մասշտաբով: Այդ պատճառով, կարելի է վստահաբ-
համար անձի հետ կառուցողական երկխոսության
նրանց միջև վստահության ամրապնդման անհրա-
նույնպես ակնհայտ է դառնում ցանկացած հակամ-
համալիր մոտեցման բացառիկ կարևորությունը, ո-
«անվտանգություն» և «մարդու իրավունքների
պաշտպանություն» հասկացությունների բոլոր
տեսանկյունները:

Պարաբարյան Հակամարտության հունանիտատ
բախրմանը քաղաքական մոտեցումը պետք է
պահանջներին, քանի որ «փոխզիջում» հասկա-
էքոնոբաղաբական հակամարտության կարգավորմա-
համատեքստում, ըստ սահմանման, հանդիսանում է
ցություն, որը նպատակաուղղված է հակամարտու-
շումների մոտեցմանը, փոխհավասարակշռմանը, նր-
յան մթնոլորտի ստեղծմանը: Տվյալ մոտեցումը կն-
բյան քաղաքական կարգավորման ընդհանուր ուղ-
«մարդկային» գործողությունների կառուցողակա-
հետապնդում են հակամարտության հումանի-
վերացման նպատակ:

ել առանց կարգավորման գործըն-
առույններով վճռորոշ դիրքերում
նույն ժամանակ «անփոխարինելի»
սեփական իրական ներգրավման:

Ղարաբաղյան Հակամարտության
վազույն չափով տուժած անձանց
իր հիմնարկում, և դրա հիման
ընդունելու ուղղակի ճանաչման և
նշխավորման հայեցակարգի առաջ
տվյալ հայեցակարգը կօգնի մեզ
ընթացում:

Գլխավոր է իր վրա վերցնի տվյալ
ընթացի ողջ համալիրի ապահովման

ընդ գլխավոր անարդարությունը՝ ի
նրա և ազատությունների անտես-
ման Հակամարտության վերաբերյալ

պետությունը, հաշվի առնելով,
նրա առջև իր սեփական բարոյական
այլ ԼՂՀ քաղաքացիությունը տվյալ
ծրված կարգով ստանալու իրավունքի
ընդ տվյալ կատեգորիայի անձանց
գործունեություն հաստատել իր կողմից
այն բանից, որ նշված անձինք,
մեզ տվյալ հակամարտությունից՝
նախևառաջ, երկրորդ, մինչև
ԽՍՀ և ԽՍՀՄ քաղաքացիներ էին:
Քսուսը նրանք կայուն իրավաբա-
բ. ԽՍՀ, իսկ նրա միջոցով՝ միաս-
անք իրավունք ունեն բնակություն
առնելու, բանի որ տվյալ պահին
նրանք իր հերթին կրում է ժամանա-
ում է տվյալ անձանց վերադարձի
քաղաքացիության պետություն:

Պաշտպանությունը (Աղբ. ԽՍՀ) լքած
ԼՂՀ քաղաքացիություն ստանալ
այն բանից, որ երբևէ Լեռնային
տարածքային կազմավորում Աղբ.
ոչնչացնելու ԼՂՀ-ն կարող է որոշակի
նիտար հետևանքներից տուժած
ել որպես նախկին Աղբ. ԽՍՀ

ԱՂՀ-ն հրաժարվել է լինել Աղբ.
1918 թ. օգոստոսի 30-ի հռչակագիրը,
որ հռչակել է 1918-1920 թվական-

ներին գոյություն ունեցած Աղբ. քաղաքացիական ժողովրդի
պետությունը:

2. Հայերը, աղբ. քաղաքացիների հետ հավասար
ստեղծված Աղբ. ԽՍՀ պետականությունը կազմավոր
պատճառով, որ Աղբ. ԽՍՀ կազմում ունեին ազ
կազմավորում, որը կարելի է դիտարկել որպես ժամ
կազմավորման՝ ԼՂՀ իրավաբաղադրական նախորդ,
տվյալում է կրում մինչև 1991 թ. օգոստոսի 30-ը Ա
բնակվող հայերի համար:

ԼՂՀ-ի աղբ. քաղաքացիական բնակչության հիմնական
բնակչության վայրը (օրինակ՝ Շուշի քաղաքի մի շար
թ. սեպտեմբերի 2-ին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապ
Հռչակագրի ուժի մեջ մտնելուց և միևնույն թվական
Անկախության հանրաքվեից հետո: Չնայած անկախ
ծելու՝ Լեռնային Ղարաբաղի հայ ժողովրդի օրինակ
պայքարին նրանց ակտիվ մասնակցությամբ, ԼՂՀ-
պետը է տվյալ անձանց համար պահպանի վերադառ
ու քաղաքացիական հասարակությամբ վերամիավ
որպես լիիրավ քաղաքացիներ:

Վերադարձի համանման իրավունք պետք է ը
անձանց համար, ովքեր ներկայումս գտնվում են
բնակների կարգավիճակում: Փախստականի կարգ
վերադարձը պետք է իրականացվի իրենց ծագման եր
գործունեության համար անվտանգության պայման
հարցի առաջնահերթ լուծման պայմաններում:

Ընդհանուր առմամբ, տուժած անձանց վերադա
կանացման որոշակի կոնկրետ քայլերի կատարման
վնն էթնօքաղաքական Ղարաբաղյան Հակամարտու
սերտ երկխոսության պայմաններում, ինչը անհրա
կանադիստան վստահության հաստատման քաղա
սահմանման համար, և հունանիտար հիմք կլին
հետևանքով տուժած բոլոր անձանց իրավունքն
վերաբերյալ կողմերի սկզբունքային դիրքորոշումներ
Պա, մեր տեսանկյունից, թույլ կտա շարունակվող
հակամարտության կողմերին՝ դուրս գալ այլ հարց
դակին, մասնավորապես՝ տարածքային բնույթ կրող

Սեր հետազոտության մեջ դրված խնդիրների
տիկ գործունեությունը Ղարաբաղյան Հակամարտու
հետևանքներից առավելագույն չափով տուժած ան
պաշտպանման վերաբերյալ սկսվել էր Հայաստան
տարածքում հասարակական կազմակերպություններ
գործունեության ուղղություններից (նպատակներից)
թյան գոտուց և դրան հարող շրջաններից փաստակ
անձանց իրավունքների և շահերի ներկայացումն ու պ
2006թվականի հունիսի 28-ին Երևանում տվ
կազմակերպությունները ստորագրեցին համաձայն

Ղարաբաղյան հակամարտությունից
որավունքների և ազատության պաշտ-
քնի տեղահանման էին ենթարկել
յին Սոցիալիստական Հանրապետու-
համաձայնագրի նախատեսված էր
վերադարձվել և կիրառված ծրագրեր
մենների և ներգաղթողների իրավունք-
տպա-նությանը դժգոհություններին և
սխտված անձնական, քաղաքական և
վերականգման մասին:

մենների և միջազգային իրավունքներ»
յան ցանցի հիմնական գործու-
ային Ղարաբաղի Հանրապետության
ոկ-դիմումներ հավաքելու, վերանշա-
բարոյական վնասի փոխհատուցման
և Ղարաբաղյան Հակամարտության
սծ անձինք:

կյանքով քաղաքացիական կազմա-
եր ավելի քան 25000 խնդրագրեր այն
ում են Հայաստանի Հանրապետու-
Հանրապետությունում, Ռուսաստանի
ՄՄ-ում, Շվեդիայում, Ուկրաինայում,
այլ երկրներում:

ողմից հասցված նյութական և բարո-
նանալի հարցում բացի ԼՂՀ-ի իշխա-
ն խնդրանքից, դիմումների անկեսա-
ություն այդ մարդկանց՝ իրենց նախ-
ց արտաքսելու հանգամանքների,
ր ծավալի, իրենց ընտանիքներում
վի մասին:

մների վերանշակումից պարզվեց, որ
նյութական վնասը կազմում է 11 մլն.

որի անց, քաղաքացիական կազմա-
ց 1000 հարցաթերթիկ-դիմումների
վել էին ներկայացված դիմումների
որակավնությանը:

այդ 1000 հարցաթերթիկ-դիմումների

ն Բաբվի փախստականների կողմից,
աուրի, 289-ը Ադրբեջանի կողմից
Գետաշենի և Լեռնային Ղարաբաղի
Սումգայի փախստականներից:
անլարայի, Ղաչքեսանի, Շամխորի,
Արծվաշենի, Ֆիզուլիի և նախկին
իալիստական Հանրապետության
անների կողմից:

Լախսկին Ադրբեջանական Խորհրդային Սոցի-
ալիստական տարածքում 1988-1991թթ հակա-
յությունների ժամանակ 178 փախստականների
սպանվածներ, 147-ի մոտ՝ վիրավորներ:

158 դիմողներ ունեն բարձրագույն, 111-
կրթություն:

713 հոգի Ադրբեջանում կորցրեցին իրենց
անշարժ գույքը, 232-ը մասամբ կորցրեցին իրենց

Ադրբեջանական խնայարաններում բանկային
անձանցից 503-ը չկարողացան ետ ստանալ իրենց

867 անձինք Ադրբեջանից իրենց հեռանալու
խտրականությունը և ազգային պատկանելու
հետապնդումները: 122 մարդ լքեցին իրենց տն
ծավալված զինվորական գործողությունների պա-
կանում Լեռնային Ղարաբաղի այժմ Ադրբեջանի
շրջանների բնակիչներ են: 615 դիմողների հիմն
վտարումը կազմակերպված էր Ադրբեջանի իշխ
359 հոգի կարողացան փախչել՝ օգտագործելու
սեփական տրանսպորտային միջոցները:

892 մարդ հրաժարվում է վերադառնալ իրեն
մնացածները (հիմնականում Լեռնային Ղարաբա-
օկուպացված շրջանների բնակիչները) պատրա-
իշխանությունների իրավասության տակ գտնվող ս

737 մարդ իրենց կողմից կրած վնասը բնութա-
յին և կրոնական հատկանիշների խտրականությ
զրկում: Ընդհանուր գումարը, որով փախստակա-
ն իրենց կրած նյութական վնասները, կազմում
պակաս:

1. ԵՄԱԽ-ի Մինիստրների Սովետի որոշման համաձայն,
Հայաստանի և Ադրբեջանի կառավարությունների
տարածաշրջան էր ուղարկվել պատվիրակություն, որ
իրադրությունը տեղում և «տեղեկացներ ԵՄԱԽ
ամբողջությամբ կատարելու առաջընթացի մասի
պահանջվում էր նաև Լեռնային Ղարաբաղի դրությա
ներկայացնել: ԵՄԱԽ-ի ներկայացուցչության հաշվետ
Ղարաբաղյան Հակամարտության եսկալացիայի (գործ
աստիճանական ծավալում) պատճառա-փաստով
հակամարտության գոտում և դրա շուրջ բերեցին
զանգվածային և կոպիտ խախտումներ:

2. Տնս В.Н. Казимиров, Карабахский туник: где выход
политике», № 4, июль - август 2004.

3. «Կոմբատանտ» միջազգային իրավական հասկացու
1949թ.-ի ժնկյան կոնվենցիաների լրացուցիչ արձանագ
րդ կետում. «այն անձինք, ովքեր մտնում են բախման
ուժերի կազմի մեջ (բացի բժշկական և հոգ
հանդիսանում են կոմբատանտներ, այսինքն
անմիջականորեն մասնակցել զինվորական գործողու
թյանը»:

4. Advisory opinion of ICJ «Legality of the Threat or Use
1996), para. 78.

վկան արգելքներ զենքերի կոնկրետ
րետ տեսակների վրա պարունակվում
բազմա-կողմանի պայմանագրերում
պատերազմի ժամանակ հեղծուցիչ,
և բակտերիոլոգիական միջոցների
ամսամայնագիր քակտերիոլոգիական և
ան և կուտակման և դրանց ոչնչացման
ագիր կոնկրետ տեսակի առօրյա
ջման կամ սահմանափակման մասին,
մեծ վնաս հասցնող կամ ունեն ոչ
լրան կից արձանագրություններ –
անագրություն I); ականների, ական-
անագրություն II); հրկի-զող զենքերի
ղ լազերային զենքերի մասին
ան զենքի մշակման, արտադրության,
չնչացման մասին, 1993թ.; կոնվենցիա
ն, հակահետևակային ական-ների
սցման մասին, 1997թ:

րոնուկտատիվ (խորհրդատվական)
սպառնալիքի կամ դրա կիրառման

войны – новое оружие? Обязанности
годов ведения войны // Международный
с. 105.

), 8 March 1996, para. 10.

մ է ահաբեկման նպատակով այսպես
ությունը, որը հավասար է այլ ահաբեկ-
մ են քաղաքացիական բնակչության
ները: Այդ դրության կարևորությունը
երկրորդ Համաշխարհային պատե-
սիտ բնակեցված վայրերի զանգվա-
ական բազմաթիվ գործողությունները,
մ բախումների ժամանակ: Ի պաշտ-
մայի բերվում է փաստարկ, որ նրանց
ան բարոյական անկումը, որպեսզի
շարունակելու վերաբերյալ փոխվի:
ընտրված միջոցները արդյունավետ
թյամբ հեռու է այն սկզբունքից, որն
որդրության ղեկարացիայի ժամանակ
մ արգելման մասին, որի համաձայն «
ման իշխանությունները պատերազմի
թուլացումն է» (Ֆրից Կալցկովեն,
որի սահմանափակում (քարզանակված

մ անձանց և օբյեկտների
երի ժողովածու, Մ., «MKKK», 1999,

ենա
емен под бременем истории // Кавказ:
Ж. Хизкова), Лондон – Москва, «ИАСТ»,

16. Տես Լ. Մելիք-Շահնազարյան, Ադրբեջանի զինվորական ու
կենսային Դարաբաղի Հանրապետության խաղաղ բնակչության
«Նաիրի», 1997

17.Տես Մ. Աղաջանյան, Ս. Սինսայան, է. Սատրյան. Արդ
ժողովրդի դեմ. ազդեցիկ քաղաքա-իրավական հետև
ազդեցությունը տարածաշրջանային անվտանգության հ
երևան, «Նաիրի», 2006, 98-108 էջեր:

18 1977թ-ի լրացուցիչ I արձանագրության 2-րդ մասի
«(հարձակումների առնչությամբ հետևալ նախագուշակ
ընդունվում....) վաղօրոք արդյունավետ նախագուշացու
այն հարձակումների մասին, որոնք կարող են վնասել քա
քազազությանը այն դեպքերի, երբ հանգամանքները դա քույ
19.Տես Լ. Մելիք-Շահնազարյան, Գ.Գեմոյան, Խոջալիմյան գ
քրթապանակ, Երևան, «Իրանաբանության կովկասյան կենտր
20 Հատուկ և ընդհանուր օրենքի ատկայության դեպքում ա
են հատուկ օրենքի նորմերը:

21. Advisory opinion of ICJ «Legal Consequences of the Constr
Occupied Palestinian Territory» (9 July 2004), para. 106.

22 1993 թ. մայիսի 25: ՄԱԿ-ի Անվտանգության Խորհուրդը
827 բանաձևը և այդ կերպ սահմանեց Նախկին Հարս
Միջազգային տրիբունալը (ԼՂՀՄ): Ըստ իր կանոնադրությա
րը իրագործել դատական հետևադրում այն անձանց ի
կատարում են կամ հրամայում են կատարել 1949 թ-ի ժն
լուրջ խախտումներ (կանոնադրության 2-րդ հոդված), խախ
պատերազմի սովորույթները (3-րդ հոդված), ցեղասպանու
րդ հոդված) կամ այլ արարքներ, որոնք ներկայացված են 3-
հոդվածում, պատասխանատու են մարդկության դեմ հ
կատարված ինչպես միջազգային (5-րդ հոդված), այնպես էլ
բախտումների ընթացքում: ԼՂՀՄ-ի պրակտիկ գործունե
միանգամից հայտնաբերվեցին «քաղաքականություն-ի-
անհամամասնություններ, որոնք բերում են տրիբուն
երկիկական ենթատեսակի: 10 տարվա աշխատանքի ընթաց
եր, սերբերի նկատմամբ 45 զործ, խղճաբաների նկատման
նկատմամբ-5, ալբանացիների նկատմամբ-1զործ: Դատվել է
3 մուսուլման: Ամենը են ճանաչվել 3 խղճվար, 2 մուսուլման
40տարվա ազատազրկում է ստացել սերբ Ձեխիչը, ամ
տարի 6 ամիս ստացել է խղճվար Ալեշկովսկին: /Տես Ի.
наказания. К 10-летию Международного трибунала по б
«Независимая газета», № 102 (2935), 26.05.2003).

23.1993 թ-ին ընդունված բանաձևերում ՄԱԿ-ի Անվտա
հրավիրեց զինված բախումների 2 կողմերին պակ
հումանիտար իրավունքի նորմերը: 822 բանաձևում ս
տարածաշրջանում հումանիտար օգնություն ցույց տալու
միջազգային գործողությունների անխղճըղոտ իրականաց
բախումներին կից բոլոր շրջաններում, որպեսզի թեթև
տանցանքները, և նորից հաստատեց, որ բոլոր կր
միջազգային հումանիտար իրավունքի բոլոր նորմեր
պահպանել» (բանաձևի 3-րդ կետ): 822 բանաձևում Խորհ
տարածաշրջանում բոլոր թշնամական գործողությունն
արարքացիական անձանց վրա հարձակումները և
ոմբակումները-ներն ու հրետանային գնդակոծությունները
874 բանաձևում Խորհուրդը «կոչ արեց բոլոր կողմերին խ
հումանիտար իրավունքի բոլոր խախտումներից» (բանաձևի

նց միջազգային զինված բախումներում նորմերը պաշտպանում են «անհատների ներխառնում են իս cogens-ի դասական ավարտության պատասխանատվությունը խախտման համար // Կարմիր խաչի ժողովածու, Ա., 2002, էջ 179):

pany, Limited (Belgium v. Spain), 1970, para. 102.
ности имплементации международного
Российский ежегодник международного
Россия-Нева», 2005, с. 45-50.

նը և Դարաբաղի Գերագույն հորիզոնը 26 հունվար 1993 թ. և 25 հուլիս 1994 թ., ժնկյան կոնվենցիաներին և 1977 թ. բրյուսելների միանալու մասին:

проблемы идентификации урегулирования
О некоторых политико-правовых аспектах
тей), Ер., «Айк», январь 1994, с. 43-44.
ародная защита беженцев // «Белорусский
одных отношений», 2000, № 2, с. 24 -39.

Regarding Armenian Asylum-Seekers and
(UNHCR), Geneva, September 2003, p. 5.
for Resolution // A Memorandum Prepared by
and the New England Center for International
Education, 2003, p. 10.

ները դառնում են ռեբուս - դա այն է, որ տագործվում են որպես խաղաքարտ են օրինակը Ադրբեջան է: Այդ երկրի ծնիներ հաճախ խոսում են մեկ միլիոնից Դարաբաղյան Հակամարտության զոհեր: *Concern and Others of Concern to UNHCR 1996, IS Migration*), ինչպես նաև Միգրացիայի վերոյ, Ադրբեջանում կար 782 հազ. Ըստ երևույթին, այս տվյալները մոտ են նկախ փորձագետների կողմից, քանզի նա պաշտոնական տվյալներով, 1992 թ. և ներկայումս հայերի վերահսկողության տր մոտ 480 հազ. մարդ: Հայաստանի ի բնակչության մի մասի, որոնք նույնպես անների իրական թիվը պետք է լինի ոչ , Ադրբեջանում փախստականների և իրանոր թիվը պետք է 750 հազարի մասը Մեխյենթի թուրքերը, ոչ մի կապ *Александрян, Миграционные процессы и ском Кавказе // Миграция в СНГ и Балтии: ормационному пространству. Материалы Петербург*), (под ред. Г. Витковской, Ж. 59)

т: территориальные аспекты проблемы в ая территория Армении и урегулирование материалов (сост. и ред. А. Айвазян), Ер., рмяне Азербайджана как забытая сторона вие Азербайджана. Утраченная родина.

Ранноенная компенсация (материалы конференции, 19 «Напр», 2006, сс. 54-55.

34 «Դարաբաղյան Հակամարտության տարիներին Հայ տեղահանվեցին 160 հազ. արքրեջանցիներ, իսկ Ադրբե // *Ползи, Не по своей воле... История и география принуд. М., «ОГИ - Мемориал», 2001, с. 187:*

35 Ադրբեջանում հայերի անդադար հալածանքներ և տեղահանվածների հեռացումներ, քալան, ուղղակի և քարբարոսական գործողություններ Սումգայիթում բնակավայրերում/ պատճառով այնտեղից ատեղահանվածների զանգվածային հոսք: 1988 թ. նոյեմբերի 28 հազ. հայեր, իսկ 1988 թ. նոյեմբերի 21-ի հարցերով թվով երկրորդ Հանձնաժողովը արդեն զրանց մարդ: 1989 թ. հոկտեմբերին երևանում անցկա իմնախնդիրների խորհրդակցության ժամանակ տվյալ որ 1988 թ. փետրվարից սկսած Ադրբեջանից Հայաստան իսկ Լեռնային Դարաբաղ շրջը 21 հազարը, Մոսկվա և այլ տարածաշրջաններ, իմնականում Հյուսիսային և մարդ: / *А. Тер-Саркисян, Вынужденные миграции ар адаптации // «Армянский вестник», № 1-2, М., 2001, с. 79:*

36.1989 թ. բնակչության մարդահամարի համամիտ տիությունը, Ադրբեջանական խորհրդային Սոցիալիստական Հայաստանի խորհրդային Սոցիալիստական Հակազմի նկատմամբ արդեն այդ ժամանակ մեծ կասկածն մարդահամարը անցկացվում էր ծայրահեղ պայման-ներ մեկ տարի անց: Այդ ժամանակվա ընթացքում երկու հարդեն տեղի էին ունենում կոտորածներ ու տեղահան ազդում էր մարդահամարի արդյունքների վրա: Այդպես անցկացված մարդահամարի արդյունքով արդրեջան 85000-ի: Այնինչ 1979թ-ի մարդահամարը այլ թիվ (հանրապետության բնակչության 5%-ը): 1989թ-ի մարդին կրճատվեց նաև Ադրբեջանում հայերի թիվը, այդ պ որպես հիմք պետք է ընդունել 1979թ-ի տվյալները պետության բնակչության 8%-ը), կամ զրանցված փախս *Юнусов, Армяно-азербайджанский конфликт: миг Миграционная ситуация в странах СНГ (под ред. Ж. «Комплекс-Прогресс», 1999:*

37.Հասնում է նրան, որ մեկ աղբյուրի սահմաններում կարող է բերել 2 տարբեր թվեր, մասնավորապես 19 Հայաստանի խորհրդային Սոցիալիստական Հարբեջանական բնակչության թվի վերաբերյալ. «1987 վտարման սկսվելու հետ Հայաստանի խորհրդային Հանրապետությունից տեղահանվեցին մնացած շրջը ինչը խթան հանդիսացավ հայ-արդրբեջանական հակ կակից փուլին» և «Ամբողջ աշխարհին պետք է հարբեջանցիների 1988թ. արտաքսեցին Հայաստանն օկուպացվեց...» / *Карабах обсуждается (сост. А. Г. гуманитарных исследований», «Ресурсы примирения» соответствено!:*

38.*С.И. Бруж, Население мира. Этнодемографический справ 785.*

39.Հյուսիսային Լեռնային Դարաբաղը ներառում է իր դուրս էին մնացել 1923թ-ին ձևավորված Ինքնավ սահմաններից (Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մ

րզի 1936թ-ին): 1923թ.-ի հուլիսի 7-ին
Լեռնային Դարաբաղի ինքնավար մարզի
ուրդյի որոշումը և 1921թ-ի հուլիսի 5-ից
ան մասից ձևավորել ինքնավար մարզ...»:
[Ել Լեռնային Դարաբաղի հարավային
հզույի), արևմտյան (Քելբաջար, Լաչին), և
Չ. Խանկարը, Շամխորը, Շահումյանը)

սահմաններում են գտնվում այժմյան
ան և Շամխորյան շրջանները, նաև Գյանջա
ր պատմա-հայկական Արցախի տարածքի
):

խոսում են Ադրբեջանին սահմանակից
ներից ներգաղթած 77000 անձանց մասին,
ողություններից, ինչպես նաև Ադրբեջանի
ց հարկադրաբար գաղթած 15 -20 հազար

ում և արտագաղթ (Վ. Ամաջանյանի
«ՈՒ», 1998, էջ 10-13

ություն. կազմավորման սահմանագիծը
վանակերտ, «ԼՂՀ ԱԳև». «ԼՂՀ-ի Ազգային

ն ընտանիքներ ստացան միասնական

Ս. Սինայան, է. Ասատրյան, Ադրբեջանը
այի քաղաքա-իրավական հետևանքները և
նային անվտանգության հեռանկարների
էջեր:

մերի 29-ին ընդունած Ադրբեջանի
ռականների և հարկադրաբար գաղթած
տնանշվում էր, որ «հարկադրաբար
անի Գանրապետության տարածքում այն
հարկադրված լինելով լքել Ադրբեջանի
մշտական բնակեցման վայրը» (օրենքի 1-

-seekers, Returnees, Internally Displaced and
Services Field Information and Coordination
7.

ն 33-րդ հոդվածի համաձայն «ՍՄԴ-ում
ան քաղաքացիություն: Միութենական
աղաքացի հանդիսանում է ՍՄԴ-ի

միայն այն դեպքում, երբ նա հատում է
ներգաղթողները մնում են իրենց ծագման
ում: Այդ կերպ, փախստականների և
ըր հանդիսանում է տեխնիկական կամ
անալ հարկադրող պատճառներից: Երկու
անց վրա հեռանալու համար նույն
րանք ունենում են պաշտպանության և
յ պահանջումներ, որոնք միջազգային
յն հավասար ուշադրությամբ:

«... в вопросе о перемещении в иностр. страны,
», «Мемориал», 2004, сс. 63-64.

50.Международное право: Учебник для вузов (отв. ред. Г.
М., «Норма», 2004, сс. 63-64.

61. 1990 թ-ի հունվարին Բաքվում այդ մարդիկ հայկակա
(ստանալով նրա տեղափոխվեցին մեծակա թուրքմեն
նալահանգիստը, բայց շուտով նրանցից շատերը ճանա
Սոցիալիստական Գանրապետությունների Միության այ
հետազայում նաև ՄԴԳ -ի այլ երկրներ):

52. Լևակոս են առնվում ՍՄԿ-ի անդամ-պետությունները:
53. Իրավունքների վերականգնում միջազգային իրա
վերականգնումն է, որը գոյություն ուներ մինչև հակաիրս
կատարումը:

54. Սահմանադրական ակտը կազմավորեց այդ
սահմանադրաիրավական ուժ ունեցող և մինչև այդ
կանոնադրությամբ. «Ադրբեջանի Գանրապետությունը
մայիսի 28-ից մինչև 1920թ. ապրիլի 28-ը գոյություն
Գանրապետության ժառանգորդ» և «1922թ. դեկ
կազմավորման մասին պայմանագրի այն մասը, որը
կերման պահից ք վեր հանդիսանում է անվավեր:

55. Նստ Պետությունների 1978 թ. ժայնմագրերի իրա
վիեննայի կոնվենցիայի 1 մասի 2-րդ հոդվածի «բ» կետ
56. «Փախստականների և ներգաղթած անձանց վ
րականավայրի և ունեցվածքի իրավունքների վեր
փախստականների և ներգաղթած անձանց բնա
իրավունքների վերականգնման հարցով):

57. Կարևոր է նշել, որ, օրինակ, Մարդու իրավունք
պրակտիկ գործունեության վերաբերյալ «ունեցվածքի
անօրինական է եղել արդեն իսկ դրա կատարման պահ
վերացվել 1950թ.-ի մարդու իրավունքների և ազա
կրուպական համաձայնագրի պետությունների՝ տվ
պտնեցիալ պատասխանատուի համար ուժի մեջ գտն
են դիտվել որպես եվրոպական համաձայնագրի ս
խախտում և, համապատասխանաբար, դժգոհություն
օտարացման համար կատարվել է ճանաչվել ընդունել
(Չերեմի Սակ- Բրայր, Գետկոմմունիստական շրջան
վերականգնում, փոխհատուցում):

58. В. Келин, Руководящие принципы по вопросу о т
Комментарий, (пер. с англ. М. Петросян), М., «Мемориал»

59. ՍՄԿ-ի կանոնադրության 55 և 56 հոդվածներ
անդամները պարտավորվում են ձեռնարկել մի
գործողություններ համընդհանուր հարգանքի և
ազատության պահպանման կազմակերպության
հարցում:

60. Անհրաժեշտ է նշել, որ ադրբեջանական իշխանու
ցիներ շատ կոնստրուկտիվ են վերաբերում ճանաչման
Ադրբեջանի և ուրիդային Սոցիալիստական Գանրապե
տություն կենսաթոշակային վճարումներ տալու ԱԳ յու
ցիների, որը, սակայն, սահմանափակ բնույթ ունի և
Ադրբեջանի և ուրիդային Սոցիալիստական Գանրա
յուրական կորուստների համապատասխան փոխհ
«REGNUM» տեղեկատվական գործակալությունը
տարածեց ադրբեջանական լրագրի մեջբերմամբ «Վ
ադրբեջանական պաշտպանության պատգամավոր Մու
բերված. «Եթե ինչ-որ մեկը եղել է մեր երկրի քա
կերպով գումար է ներդրել Սոցիալական ապահովման

ցելը քաղաքացիություն, ապա նրա վեր կապահովվի անկախ ազգային սովորույթների ապահովման հարցը մշակույթում:

в свете Руководящих принципов // «Перемещенных внутри страны (ВПТ) Центра «Мемориал» по программе 2002г., (сост. С.А. Ганнузикина, Ю.Я.

ույթի 18-ի հանձնախմբի Երևանի

осую о перемещении внутри страны и Сравнительный анализ // В. Кёлин, и внутри страны, М., 2004, сс. 90-92. ղի վերաբերյալ համաձայնագրով ղ, որը որևէ երկրի քաղաքացի չի վ: Տվյալ համաձայնագրի 12-րդ ն կարգավիճակը որոշվում է իր մ մնալու վայրի իրավաբանական պա այն երկրի օրենքներով, որտեղ ի հողվածը ցույց է տալիս, որ րություն դեպքում կթեթևացնի ղրումը: Մասնավորապես, նրանք սկզբում և դրա հետ կապված ն գործավարության արագացման

թ. մայիսի 18-ին/ և Ադրբեջանի 6-ին/ միացան համաձայնագրին: ղում համաձայնագրի մասնակից

թացիությունը մեծ նշանակություն կարևոր մի շարք իրավունքներ» / ղնի, Կն. 3 «Международный опыт Коппелерс, Э Ремакль, А Зверев),

վույցի մեջ ՄԱԿ-ը նշեց, որ 2006 ձակով անծանց թվի նվազեցման վազեցումը դիպավ Ադրբեջանի ստականների ընդհանուր թվի 46 ղեկույցում, «Ադրբեջանից գաղթած ղում անցկացված հարցումը ցույց սպետության քաղաքացիություն են

րեքը 2006 թ. հուլիսի 18-ի

ի Խորհրդային Սոցիալիստական վաններ ստացան Հայաստանի

նծ ճանաչելու որտեղ էլ որ նա լինի սկզբի 6-րդ հողված, 1948 թ. ղունների մասին միջազգային ղնք ունի ճանաչելու պետության վունքները, որոնք անբնագրոսիկ աչելու այն երկրի քաղաքացու և

մարդու ազատությունն ու իրավունքները, որի քաղաքացին է և իրավունք ունի անվտանգ զարգացման այն երկրի շրջանակ այլ անհատների հետ միասին համդիսանում է ինքնիշխանույ այդ պետության իշխանության բնական աղբյուրը, իսկ պե այսպես թե այնպես ներգրավված են այդ իրավունքներ պաշտպանության մեջ, ունեն այդ իրավունքներին պարտականություններ: Եվ ընդհակառակը, պետությունն ապահովել անհատների կողմից օրենքների և այլ ն կարգավորումների պահպանումը, և այդ պատճառով ի հ անհատների իրավունքներին համապատասխան պարտակա ապարդիղների կարգավիճակի մասին համաձայնագիր, 195 ապատրիդ ունի պարտականություններ երկրի նկատմամբ, ո որի ուժի ներքո, մասնավորապես, նա պետք է ենթա որոշումներին, և նաև ընդհանուր կարգուկանոնի չափանիշներին»:

71 Անգամ ոչ հեռու անցյալում մարդը դիտվում էր որպես մի օրյեկտ: Չեկույցներից մեկում, որ ներկայացված էր միջ օրինակարգման համար անցկացվող Հայազ նախապատրաստման ընթացքում /1930 թ./, ասվում է հանդիսանում են միջազգային իրավունքի ոչ թե սուբյեկ օրյեկտներ: / *И.И. Лукашук*, Концепция права международи «Государство и право», М., 2003, № 4, с. 85

Մերոյն Մինասյան

արցում իր անզիջում քաղաքա-
նի հիմնական փաստարկներից
յունահանումից ստացված նշա-
նոնը: Բաբուն հանձնված է, որ
նից ստացված գերշահույթների
արարաբաղին, տարածաշրջանում
ել զրանով ստիպելով զարա-
նալու: Մյուս կողմից, Բաբուն
յան երկրների ու եվրոպական
վակն ածխաջրածինների նկատ-
ատարել Բաբվի դիրքորոշմանը
ում, այնպես էլ հենց Ադրբեջանի
ու իրավունքների պաշտպանու-
ոների անտեսման հարցերում:
ամենել այն կարևորագույն հան-
տությունն ինքնին, և ոչ էլ դրա
ստը ԱՄՆ-ի, առաջատար եվրո-
պետությունների համար չեն
ներգետիկ անվտանգության ու
տ մուտքի ապահովման հարցե-
զուտուն անմիջապես հարակից
րիլիսի-Ջեյիան» նավթամուղի և
նխափան շինարարությունը և
արածաշրջանում այլ մասշտա-
ագծերի իրականացման հնա-
նիսկ Ադրբեջանի հետ հակա-
աններում Լեռնային Ղարաբաղի
տարածաշրջանային անվտան-
ցերում հանդիսանում են տևա-
ներ և սպառնալիք չեն նշված

անվտանգության ու տարածա-
ոն նախագծերի կայուն գոր-
շարունակում է մնալ սպա-
ան նպատակով ադրբեջանա-
գերշահույթների օգտագործ-
ելի շատ սպառազինության ու
մ նաև «հիմնախնդրային երկր-
վ, ինչպես նաև Չայնաստանի ու
գործողությունների ծավալման
ությունը լուծելու նպատակով
քները:

Սակայն, դրա հետ մեկտեղ, Ադրբեջանի նավթա-
տիրող ներկայիս իրավիճակի, տնտեսության, ինչպիսի
հասարակական-քաղաքական ու սոցիալական կյանք
գության և դրա զարգացման հետագա հեռանկարներ
առարկայական վերլուծությունը մեզ հանգեցնում է բա-
նակ եզրակացությունների ու ծնում է լիովին կոնկրետ

**2. Նավթը, գազը և Ադրբեջանը. վարդագույն ա-
իրականություն**

Կասպիական ծովի շեջիում նավթի և գազի ա-
շարների գումարային գնահատումը տատանվում
գոտողների քաղաքական նախապատվություններից
օրյելտիվ պատկերացումներ կազմել Ադրբեջանի
րածմային ներուժի մասին: Այնուամենայնիվ, պետք
դրանք զգալի են /նավթի ապացուցված պաշարները կ
նլրդ. բարել և բնական գազինը՝ շուրջ 850-1370 մլր
ժամանակահատվածում ընդունակ են ազդեցություն
տնտեսական զարգացման վրա և անպայմանորեն պե-
տարածաշրջանային քաղաքական, ռազմատեխնիկ
տնտեսական գործընթացների վերլուծության ժամանա-

Սակայն նավթը և գազը հանդիսանալով համա-
տության կարևորագույն հումքային ռեսուրսներից և
մանակ արտահանող երկրների տնտեսական աճի և
զացման համար բացարձակապես փրկիչ գործոն չեն,
երկրներն ունեն պետական շինարարության փորք փ
լբն են կատարում ժողովրդավարության ներուժման
հասարակության ինտիտուտների ձևավորման մեջ
գիտական ու վերլուծական գրականության մեջ նույն
«նավթային անեծք» տերմինը, որը բավական դիպուկ
սական, սոցիալական և քաղաքական հիմնախնդիրն
ների աստիճանը, երբ երկրի վրա թափվում է բն-
վաճառքից ստացված դրամային հոսքը: Այս հիմնախ-
ում են նավթ արտահանող երկրների տնտեսական
քաղաքական զարգացման ճակատային մասի «մո-
խարհային պատմության մեջ կան երկրների տասնյա
հետագա ճակատագրում և նույնիսկ գոյության խնդրո-
ռեսուրսների առկայության գործոնը հաճախ կատ-
ույնիսկ ճակատագրական դեր՝ Ելիզբերիայից մ
Չաբստրուզների իսպանական կայսրությունից մինչև Խ

Գործնականում արսիոմա է դարձել գաղափա-
բնական ռեսուրսների առատությունը (առաջին հերթ
որոնցից ստացված եկամուտը կազմում է պետական
նավթ արտահանող, զարգացող երկրներում ժողով-
զացման ճանապարհին շատ լուրջ խոչընդոտ է
կոնտեքստում Ադրբեջանը համարվում է առավել
օրինակներից մեկը, որտեղ նավթը բացասական ազդ
ժողովրդավարացման գործընթացի վրա:³ Չէ՞ որ ածխ-
տության վերահսկողությունը նավթ արտադրող երկ-
ներին թույլ չեն տալիս իշխանությունը կիսել կամ ք

ստեղծել, քանի որ այն իշխանություն է տալիս ժողովրդի աչքերում այն ընդունել տալ արդյունավետ միջոցով), այլ ոչ թե ձեռք բերել իրենների մրցակցության ժամանակ: Իրենների արտահանումից կախումը փորձ դարձնում է խոցելի ոչ միայն սոցիալական բնագավառներում:

Երևի արտահանող հանդիսանալով՝ պետություններ, որոնց տնտեսությունը ված է բնական ռեսուրսների արդյունքում են այսպես կոչված «հոլանդա-արևելադարձական հիվանդության» եւրո-մրցային բնագավառից ստացված շահին» տնտեսության բնագավառի խախտների բարձրացմանը: Տեղի է սք, որը բերում է ազգային արժույթ: Այդ ժամանակ տնտեսության մրցունակ, ինչպես երկրի ներսում, նում նաև ներդրման ակտիվության է կազմում հումքային արդյունա-պատարվման և ծառայությունների երի ներմուծումն առավել արդյունք երկրի ներսում: Արդյունքում այս երկրի արտադրության կրճատմանը, խախտվածությանը միջազգային շուկայի տնտեսության սոցիալական լարված փորձ է միջին բիզնեսի սնանկություն կուտակված խնդիրները վթային տնտեսական բնագավառում բնագավառը, ընդգրկելով մեծ չի կարող ապահովել աշխատա-իրը:

Որ վերը նշված ախտանիշները, այս Ադրբեջանի սոցիալ-տնտեսական է, և՛ մենաշնորհը նավթամշակման ին տնտեսությունը, և՛ ներգաղթը ու շրջաններից (ինչպես նաև պետ Ռուսաստան և Թուրքիա), և՛ իր ուրբանացումը: Տարեցտարի և, ըստ անկախ ադրբեջանական մասնական կազմակերպությունների հասնում է 30%-ի, իսկ, ըստ վերջին ան 111%: Այսինքն՝ Ադրբեջանը մակարդակի ինֆլյացիայի իրավի-թայի և տնտեսության համակար-գը: Ադրբեջանի համար ավանդա-սի բնագավառների, ինչպիսիք են՝

զգալի աշխատատեղեր ապահովող գյուղատնտես-արդյունաբերությունը, անկման և ոչ մրցունակ վառաջացել է գործազրկության և աշխատունակ մախնդիրը: Բնակչության գույքային շեղումներն ու մեծագույնիս և գյուղական շրջանների միջև աճող անհավասարության և տնտեսության միակողմանի է (օրինակ, Ադրբեջանի գյուղատնտեսության բանքայան գրեթե ամբողջական սնանկացումը), հանգեցվական լարվածության կուտակմանը:

Պետք է հաշվի առնել նաև այն, որ, ի տարբերակություն ունեցող Պարսկական ծովածոցի փորձ պետությունների (Քուվեյթ, Բահրեյն, ԱՄԷ), որ նավթի շնորհիվ կարող են իրենց բոլոր քաղաքակրթել բարձր կենսամակարդակ, Ադրբեջանի պարտությունն այլ է: Ադրբեջանը, ինչպես նաև Ղազարիստան, Վենեսուելան, Նիգերիան և գրեթե բոլոր բանաշակող պետությունները (բացառությամբ՝ Նորվեյխի) բնութագրվում է նավթի արդյունահանման որը կարող է ազդել ներքին և արտաքին քաղաքակրթ ոչ այնքան, որ ի վիճակի լինեն իրենց բնակչությանն կենսամակարդակով: Արդյունքում, նման նավթային վում է բնակչության հսկայական գույքային և սոցիալական այսպես կոչված «երկրակրկին տնտեսություն» մեծ մասն ապրում է «խողովակի» գերշահության մասն» հասանելությունից), մինչդեռ բնակչության ամբողջ ուժով մեծացող աղքատության մեջ:

«Չոլանդական հիվանդության» մյուս քաջասպանական սոցիալական կյանքում գործազրկության ցումն է, մասնավորապես գյուղական շրջաններում իշխանությունների բոլոր ձեռնարկումները նոր աշխատանք և պաշտոնապես հայտարարված վիճակագրություն և քննադատություն են առաջացնում Ադրբեջանի կազմակերպությունների և անկախ փորձագետների ի ընտրություններից կես տարի առաջ, Ադրբեջանի Ալիևի այն հայտարարությունների շուրջ, թե 2007 թ ստեղծվել են շուրջ 650 հազար աշխատատեղ: անկախ փորձագետների և լրագրողների՝ այս թվանգամ մեծացված են:³ Ամբողջությամբ, գործազրկացանում շարունակում է մնալ երկրի ամենատարի խնդիրներից մեկը, որը հանգեցնում է մոտավորապես նակ քաղաքացիների անդադար արտագաղթին, տան և Թուրքիա:

Բայց մյուս կողմից, նավթավերամշակման սոցիալական կյանքում առկա ներկա պարտադրությունները էժանագին օտարերկրյա աշխատուժի հոսանքի հսկայական թիվ կազմող գործազրկության և սոցիալական քաղաքացիների անդադար արտագաղթին, կան գործուն է, որը վերջին շրջանում անհանգստություն

ն լարվածությունը, եկամուտան բնեռացումը հանգեցնում (թեև դա առայժմ պաշտոնաաշխատունակ բնակչության սոցիալապես ակտիվ հատվան բարենպաստ հող են ստեղծի հասարակական ու հոգևոր սկ դա արդեն կարող է ժամաաք ստեղծել՝ իր պետականրի գործունեության համար:

«Ռեսուրս» թե՛ «անծծք»

ացում ներգրավված միջազաչիցների և առաջատար արուկալ վերլուծությունը բավանավթային գերեկամուտների»ունը: Դեռևս 2003 թվականին, տագոտական կազմակերպուսարակության Ինստիտուտի սնակողմանի գեկույց՝ «Կասմնվի հաղթողի դերում», որը մից, որում հետազոտվել էր դըությունը, որոնց հետ մոտու Դազախստանը՝ կասայանված ապագա եկամուտների ու ուշադրություն էր դարձվել լարման հարցերում հասարայան լուրջ և համակարգայինան աշխարհի տարբեր երկրությունայան վրա և դրա հարմաերում: Ձեկույցում եզրակաների կողմից ձեռնարկված և դրբեջանի ինչպես նաև Դաիծնակը շարունակում է մնալ

ում ռազմական գործողուև տարածաշրջանի ռազմաեցությունն արդեն առավելել է հատուկ վերլուծականզգային ճգնաժամային խնրիյին Դարաբաղ՝ պատերազմիզային փորձագետները ցույցատագիմության մեծաքանակավասարակշռությունը ընդհաղիվի մոտ ապագայում, ինչըու Դարաբաղում ճակատային

զծի հայկական կողմի համար շահավետ աշխարհագրուտեղ բարձունքների գերակշռող մասը գտնվում է հայկրյան տակ, իսկ ադրբեջանական գորբերի հետ բախմառածքներն իրենցից ներկայացնում են ամրաշինական կառազմական շարանման գծե՞: Բայց սրա հետ մեկտեղ վնշել են, որ պատերազմական գործողությունների իրական է ծագել ոչ այնքան Ադրբեջանի ուժեղացող ռազմականաքով, որքան որ Ադրբեջանի նավթային արդյունահանկություն անկման պատճառով մինչև 2012 թվականը և հակուժով լուծելու ցանկությամբ, «երբ Ադրբեջանի նավթի ստացված եկամուտները, հավանաբար կսկսեն նվազել, և ռազմական ավանտյուրաները կարող են ներկայացվել տնտեսական հիմնախնդիրներից բաղաբացիների ուշադրմիջոց»¹³:

Ադրբեջանում նավթային գործունի էության և իրողամբողջական բացատրման տեսանկյունից հետաքրքրույացնում IGG-ի գեկույցի հեղինակների կողմից առաջ քաաք-ից հետո Ադրբեջանի նավթային եկամուտների հետախնդրահարույց լինելու մասին, ինչը կապված է Կասայիսանական հատվածում նավթի և գազի հետախուզված հիմների սպառման հետ և նրանց՝ այսպես կոչված «ընկհանման» փուլին անցման հետ: Այս վերլուծությունն արվել փորձագետների, այդ թվում նաև British Petroleum (BP), հայտնի նավթային ընկերության աշխատակիցների եզրաիման վրա: Բացի այդ նշվում են նաև Ադրբեջանուվածության և նավթային եկամուտների վերաբաշխման քնինչպես նաև այդ երկրում դրսևորվող «հուլանդական հատակ ախտանիշները և դրա հետ կապված ադրբեջանայան ոչ նավթային սեկտորի խորը ճգնաժամը: Այս ամեն Ադրբեջանի նավթային արդյունաբերության կապիտաակտորն ապահովում է բնակչության միան չնչին մասի գայնտեղ աշխատում են մոտավորապես 76 հազար ադղեպըում, երբ աշխատունակ ժողովրդի ընդհանուր թիվը նկորապես 4 միլիոնի /ըստ պաշտոնական վիճակագրության

Ինչպես նշում են հեղինակները փաստաթղթերի այբավական հատկանշական կերպով վերնագրված է որպնավթային անծծք» և որը վերլուծում է Կասայան աավաշարների դերը այս երկրի տնտեսական զարգացմանպետության «ոչ նավթային բյուլեն» ներկայումս դեֆիցիսերի մոտավորապես 70%-ը ուղղակի կամ անուղղակի ֆինավթի վաճառքի հաշվին»¹⁵: Չնայած 2012 թվականին Ադերևային, կապիտալի Կենտրոնական Ասիայից խորգազի և նավթի տեղափոխման հաշվին վարձավաա հնարավորությունը, բայց սա չի փոխհատուցի Ադրբեջանիթի արդյունահանման անկման պատճառով տնտեսությաՄիջազգային կրծույթային Գիմնարդամի փորձագետների ներով 2009 թվականին նավթի վաճառքի եկամուտների վելագույնի (ԴՆԱ-ի 46%) և 2012 թվականին կրկնեն են նոմինալ արժեքով 2009 թվականին կկազմի մոտ 20.5 մ

ար: Այն պայմաններում, երբ նավթից ընդ Ադրբեջանի համար կմնան բյուջետարը, 2012 թվականին, երբ կանխատեսվածն ակիզը, այս երկրում կարող է սակայն ձգնաժամ՝ «երբ կվսեն նվազել նուսները, նույնը և տեղի կունենան ՀՆԱ-ն եկամուտների սալըն և բյուջետային նն շուրջ 60%-ի դեֆիցիտի, իսկ 2012-ին, առավելագույն եկամուտներից միայն հանքվեն նավթային ֆոնդի ակտիվներ ցիտի վերականգնման համար: Հաշվի վարության կոռուսպացվածությունը ոչ պակաս, քան 8 տարուց կարող է

ել հետյալ հանգամանքը. հայտնի է, որ որպես 95%-ը Ադրբեջանում իրակարության Պետական նավթային ընկերությունը՝ AMOK-ը: Նավթի արդյունաբերումը համատեղ ձեռնարկությունների միջոցով նավթագազային սեկտորում Ը-ն հիմնականում շահագործում է հին ցից մի քանիսում նավթը արդյունաբեր և տարեցտարի աճող արդյունահանի սկզբին այն կազմում էր մոտավոր: Պա բացատրվում է ԱՀՊՆԸ-ի ֆիզիքային սարքավորումներով, պետական իրականացման համար զգալի կապիտալ, ինչպես նաև սեփական նավթի մամբ (ըստ ադրբեջանական տվյալսպես 150-200 մլն. տոննա): ԱՀՊՆԸ-ի ման պատճառով Ադրբեջանի պետաուղղակի կամ անուղղակի ձևավորեկամուտների հաշվին) զգալի չափով ադրբեջանական պետական ու մասնաերի հաշվին, այլ միջազգային կոնտրություններից հարկերի ու միջոցների եկամուտների կառուցվածքում նավարողակի պատճառով, մոտ ապագաերկրի ներսում օտարերկրյա նավթանացվող ծրագրերից ու նախագծերից ռալիճակում: Այս նեցատիվ միտումը անտեսության և քաղաքականության ռոնների կողմից¹⁷, հատկապես եքում Ադրբեջանի հայտնի գերկախվաչներից, կապված «Բաքու- Թբիլիսի-մասաշտաբ միջազգային կոմունի-նը ապահովելու խնդրի հետ:

Էներգակիրների վաճառքից ստացված գերեզգալիորեն նվազեցնում են բազմաթիվ նավթաինտարքրությունը լիբերալ տնտեսական բարեփոխի թիզենսի խթանման հարցերում: Ինչպես նշվում է նավթավոր վերլուծական և հետազոտական կենտրոնային հարաբերությունների խորհրդի գեկույցուն (Relations), աշխարհի նավթային պետություններ համաձայն տարեկան հաշվետվությունների և ահային ֆինանսային կազմակերպությունների ինդու (Doing Business, The World Bank's Enterprise Survey Economic Freedom of the World, the World Economic Competitiveness Report, the Heritage Foundation's Journal's index of Economic Freedom և այլն), բալների կաշառակերության հարցերում, թիզենսի տնտեսական ազատությունների պաշտպանության ընդունելի մակարդակի պահպանման գործուրր երկրներից ոմանք (Քուվեյթը, Կատարը, Բխուսափել այդ ճակատագրից, սակայն բացատասկան ամբիցիաներից իրաժարման և իրենց աշխվրագրական կոնպակտության շնորհիվ, ինչպեսկան վերահսկողության անմիջական ազդեցության այժմյան ադրբեջանական իշխանություններն ու Ադրբեջանի ապագան և նրա քաղաքական գարգները չեն տեսնում Պարսից ծոցի փոքր պետությունենց դրամով Ադրբեջանը իրապես վտանգում է բախնդիրների հետ տնտեսական ազատությունների տիրության խթանման և թիզենսի նորմալ կենսաուում: 2007 թվականին հրատարակված տարեկա «Transparency International», Ադրբեջանը արդեն կոռուսպացված երկրների ցուցակում¹⁸, իսկ «Fortույն ժամանակահատվածում գրադեցրել է միայուում, թիզենսի բարենպաստ անցկացման չափանի

Սեկ այլ բացասական գործոն, որը կապված ցածության վրա սեփական ժամագին էներգառես և Ադրբեջանի մրցունակության հետ, հանդիսան րյունների խնդիրը: Ցանկացած խնայողություն, նակության չափանիշ, մասնավորապես հանդիսանտորը, ինչպիսին է ՀՆԱ-ի էներգատարողությունը ռեսուրսներից ստացված էլեկտրաէներգիայի ավերկրում չկան բավականաչափ խթաններ նրա տեկապես հաշվի առնելով այն, որ բազմաթիվ սուղղակի և անուղղակի պետական լրավճարներ: Ատարօրինակ է թվում, Ադրբեջանում մեկ շնչին բենրզան ավելի շատ է արտարվում, քան օրինկայն այն չի բավականացնում նույնիսկ երկրի շաէկտրամատակարարման համար: Արդյունաբերուանքի վրա բարձր է էլեկտրաէներգիայի ծախսը, տնտեսության արդյունավետության վրա: Չնայմակերպությունների զգուշացումներին, միայն

րի լուծման համար սկսեց ճշտումներ վանության մեջ²¹:

08 թվականին Կերակառուցման և զար-
բե) հրատարակեց էներգետիկ անվտան-
գվեցնելու մասին, անցումային շրջանի երկր-
հաշվետվության մեջ, էներգետիկ կայու-
զմահատված է (ԷԿԻ) 0.11 բալ մակար-
տողորայի մակարդակի հետ: Արդեջանը
տվեց ամենավատ արդյունքներից մեկը՝
մ մակարդակը (0.06), վերականգնված
17), վերջին ցուցանիշով գիշելով միայն
2) համոզիչ կերպով ցույց է տալիս, թե
ող Արդեջանում որքան սուր են նրա
նֆիկացիայի, ինչպես նաև արդեջանա-
ության ու էներգատարողության ապա-

ության առաջացման համար զոյություն
արդեջանի կայուն սոցիալ-տնտեսական
մբ արտահանող երկրները մեծացնում
սելով հեռանկարային զգալի եկամուտ-
երցնում՝ տարատեսակ մասշտաբային
ար, սակայն ակնհայտ է որ այդ քայլին ոչ
ա կարող է լինել կապիտալ շինարարու-
ծքի զարգացման, կործանության և սոցիա-
ծերի իրականացման հարցերը, ինչպես
նացման մեջ ի հայտ եկող ծախսերը՝
ումների և ռազմական բարեփոխումնե-
նագրեթաց և թանկարժեք մախագծերի
երը հանկարծ ընկնեն, ապա կապիտալ
ակարդակը շարունակել կամ նույնի-
ամար բավականին դժվար կլինի կամ
տական բյուջեի կտրուկ կրճատմանը,
դադարեցմանը և երկրում ներքին

կտրուկ ընկնեն նավթի գները, միան-
երը Արդեջանը ոչ միայն չի կարող
ով սպառազինման զնումները և երկրի
ավոր զյուղական մարզերում չի կարող
բատրոններ և մեծ սպորտային դահլիճ-
կտրուկ կրճատել սոցիալական վարձա-
ատավարձերը:

Империи. Уроки для современной России. 2-е
Империи // Россия в глобальной политике, Т.3,

ո ուղղակի բացասական ազդեցությունը
ող երկրների ռեժիմների քաղաքական
ողավարացման գործընթացները բավական
մաշխարհային քաղաքական տնտեսա-կան

դիտության մեջ: Sbu՝ մասնավորապես, *Гайдар Е. Т.*
современной России. С.88-95.

3. *Джувария Т.* Нефть и демократические ценности: опыт
нефти и рози. Чем живут государства Южного Кавказа
Кавказский институт СМИ, 2005. С.43-47;

4. Արդեջանական տնտեսության նավթ արդյունահա-
կման) բնագավառ, կարելի է համարել զվարթ
մարաբաղարային առևտրի ծառայությունները, ին-
ությունը Բաքվում: Որոշակի իմաստով նաև
հարդրակցման բնագավառները:

5. *May B.* Уроки Импанской империи. С.162-167.

6. Պետը է նշել, հուլանդական հիվանդության ախտա-
վում են Ղայաստանի տնտեսությունում: Սակայն այս դ-
ազդում է երկրի մտնող դրամական միջոցների ծավ-
հայկական տնտեսության իրական վիճակից, կատա-
դրամի մուտքը սփյուռքից և արտասահմանում աշխ-
դրամական գումարներ են ուղարկում իրենց բարե-կ-
նակայն այս փոխանցումները կրում են անհատա-կան
որոշակի մարդկանց, դրանք այդքան էլ մեծ բացաս-
ելրի տնտեսության վրա: Ավելին, դրանք զգալի դեր
քան իրական զարգացման հարցում: Բանի որ «հր-
հիմնական խնդիրներից մեկը հանդիսանում է հ-
ղեկավարման կոռուպցիան եկամուտների և
ապարատների և/կամ կան-օլիգարխային էլիտաների
մենաշնորհային ստուգման բացակայությունը
անհատական փոխանցումների բնագավառում լուրջ
տնտեսության զարգացման համար և, որը շատ կարև-
արել էր ժողովրդավարական ինստիտուտներ կա-
կատարվում է աշխարհի բնական ռեսուրսներով հար-
7. Օրինակ՝ Աստուրյան Արաբիայում՝ աշխարհում
պետությունում, յուրաքանչյուր անձի հասնում է օր-
Բուվեթում այդ ցուցիչը հասնում է 2.8 հ. քարելի: ՝
предназначение нефтяных доходов // Международные
Январь – Апрель 2008.

8. *Салахов Э.* Азербайджан: обещания президента
выполняются // EurasiaNet.org, 31.05.2008.

9. Илгар Мамедов: «Демевый труд иностранцев Азе-
Его/их следует выдворять из страны, и начать осу-
19.06.2008.

10. *Юнусов А.* Ислам в Азербайджане. Баку, 2004. С.276-

11. Sbu մանրամասն *Tsalik S.* Caspian Oil Windfalls:
Caspian Revenue Watch - Open Society Institute, 2003.

12. Sbu մանրամասն *Монасян С.* Неопределенный р-
Карабаху Международной кризисной группы // Голос Ар-

13. Nagorno-Karabakh: Risking War // Crisis Group Euro-
2007. P.i-ii, 19.

14. Nagorno-Karabakh: Risking War. P.10.

15. Nagorno-Karabakh: Risking War. P.9.

16. Nagorno-Karabakh: Risking War. P.10.

17. *Евсезарян А.* Истинная роль и значение нефтяного с-
экономического развития Азербайджана // Армяне Азерб-
Равноценная компенсация / Материалы конференции, 1
105.

Էթնիկ փոքրամասնությունների հիմնախնդիրները ժամանակակից Ադրբեջանում

Գր

ՃԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՌՈՑ ԱԿՆԱՐԿ ԿԱՍ ՈՐՊԵՍ

20-րդ դարի պատմագրական դատողություններում ներքին խոսքը վերաբերվում է արևմտյան գիտնականներին, իսկ արևելյան գիտնականներին, ազգային ինքնության և պետականության գործընթացը խստորեն պայմանավորված է էթնիկ-լեզվական առկայությամբ, որտեղ էթնիկ և լեզվական պատկանելությունը հանդիսանում է ազգային գիտակցության ձևավորման գործոն: Այսպես՝ զարգացման որոշակի աստիճանի լեզվական և մշակութային առանցքի շուրջ համախմբվածությունը հազարամյակների ընթացքում լուր հատուկ գոյակցությունից ձևավորվում է որպես ժողովուրդ¹: Ծառայողականություններում, սրա հետ մեկտեղ, չափազանց մաս ազգային ինքնագիտակցության, որպես առաջնությունների իմաստավորումն ու ապավինումը, որի արդյունքում է պետական և հասարակական մտածելակերպի մշակույթը:

Պետականության կազմավորման տեսական պատկերացումները և լեզվական ընդհանրացումները, թեև կարևոր, ոչ մի ասանում միակ և որոշիչ բաղկացուցիչը: Ազգային հավաքությունը, անցյալում տեղ գտած հիշողությունների նորոգումն անկախությունները ընդհուպ մինչև մոռացված պատմությունների վերհանումը, նույնքան նշանակալից են, որքան կանելիության և քաղաքական համախմբվածության զգալի գործընթացը: Ավելին՝ շատ դեպքերում նույնիսկ անցյալներում ամփոփված պատմական, աշխարհագրական և մտածողական ավանդույթների ոգեկոչումը բավական է առաջին ինքնության շուրջ քաղաքական համաձայնություն ապահովելը նշված դիտարկումները վկայում են, որ ծագող ազգային առանձնակի ինքնության շուրջ ժավալող բաղկացուցիչի առնելով դրանց ազգային հավաքական ներուժը, վում են քաղաքական ձևախեղման և աղավաղման արդյունքում և հիմնավորված պարզաբանումներից: Այս դրսև կապես առկա են ադրբեջանական իրարաներժ և հակադրական էջերում՝ շատ անգամ պայմանավորված լինելով առավելագույն քաղաքականացված պատմության մասնավելորդ չէ, մինչև թուն նյութի քննարկմանն անդրադառնալու և փաստել, թե որքան խեղաթյուրված են Կովկասյան որպես նախնիներ և իրենց, որպես ժառանգորդներ ներկայումս գիտական աղբյուրների վկայակոչումները, գոյություն ունեն արևելյան և խորհրդային գիտնականները յազմող բավականին հստակ և կշռադատված փաստեր իրապես արժանի ուշադրության ադրբեջանական

եքստն է, ըստ որի ջանք չի խնայվում ևն և պատմագրության աղավաղումը, սղ, շարունակական ներկայությանը ռառոյալ Լեոնային Ղարաբաղում², և զգույն ավանդույթին, որն Ադրբեջանի ԵՊՊՊ գարի սկիզբը³:

հիշել, որ Նույնիսկ ազգային առանձնորումը որպես համախմբող և հատկապես տարբերակող հասարակական-արունակ հասու չի եղել ադրբեջանական արամասններ, բե ինչպես է բնութան «ադրբեջանցի» ազգաբնակչութի 1917թ.-ի հաղափոխության տարիների մուսուլմանը քոչվոր, գեղուկ, անձնահատուկ ազգային պատկանելի ճշմարտացիորեն կարելի է վերանկայություններին: Նույնիսկ «ագերի» այդպիսին, երբեք կիրառության մեջ ... Ագերիներն իրենց անվանում էին կ կապակցող օղակը հանդիսացել է

առաջին հատվածում ադրբեջանա-երկրում սկիզբ առած մոդեռնիզացիների, լիովին ընկալեց ազգային և ինքնության ձևավորման անհրապակա-քաղաքական և կրոնական ռոց: Իրականում, սակայն, մի շարք տ, շարժումն առավելագույնս միտահանդուրծողականությունը, որպես րիիկ արծեքների վրա խարսխված անհանգիստ գաղափարը: Նույնիսկ յղ տարիներին, անգամ, Ադրբեջանադրբեջանական հասարակությանը է ազատական, աշխարհիկ և մյուս աներով առաջնորդվող կենսակերպի րբեջանում ընդգծվող կրոնական անն Ադրբեջանի Հանրապետության րված պետականության ֆոնի վրա րտահայտվածություն, իսկ վեջին լերելք է ապրում⁵:

ԻՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՑ ԻԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՐԴԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

ություն հասկացությունը՝ հստակ կարիք ունենալուց զատ⁶, հաճախ րության, հատկապես անցումային ղովորավարական գործընթացները տահական չէ, թերևս, որ ազգային

փորձամասնությունները Նույնիսկ բնութագրվում են վրդավարացման գործընթացի ակնհայտ զոհեր՝ ս բնորոշ կազմավորման զարգացումների համատեք րազմապիսի տնտեսական, քաղաքական, դեմոկր մարզինալացման, իսկ առավել հաճախ ուղղակի մու ասած, ազգային փորձամասնություն հասկացություն նումներին գուզահեռ, իրականության մեջ ունի քս րումներ շատ անգամ պայմանավորված լինելով գերիշխող, հպատակեցված կարգապիճակից ծագա րան անմիջականորեն սպառնացող ինքնորոշման ս և վերջինիս ձգտումների դեմ պետության մերժողակ մամբ:

ԽԱՅՄ փլուզման գործընթացին գուզահեռ, նո տությունների քաղաքական օրակարգում, մի շարք և քաղաքական խնդիրների հետ մեկտեղ, հայտնվե կան հասարակության և բազմաթնիկ կառուցվածք ժողովրդավարական պետության նախագիծը: Ազ րյունների հարցը, հասկանալիորեն, առավել ընդգծ հատկապես Հարավային Կովկասի պետությունների ընթացի համատեքտում: Մասնավորապես, ԽԱՅՄ գործընթացներին գուզընթաց՝ ելնելով մի շարք օրյ սելի պատճառներից, իսկ մասամբ նաև Ադրբեջանի տական կառուցվածքի իրողություններից, խիստ ըն երնիկ քաղաքական, մշակութային և կրոնական շը խնդիրներն ու պատմական խռովությունները⁶: Ադրբեջանի Հանրապետության պարագայում առ րյունների⁷ նկատմամբ որդեգրած պետական արտահայտվում է տարբեր հարթություններում ըն կան, սոցիալական, մշակութային և կրոնական շը նյութի ծավալուն բնույթից, անդրադարձ հիման լեզգի և քալիշ երնիկ փորձամասնությունների քաղաքական հիմնախնդիրներին առնչվող զարգա րան այս տրարանությունն առաջին հերթին պայմ ներիս պարագայում համենատարբար առավել ակ ներկայացուցչական քաղաքա-կան և սոցիալական մանն ուղղված պահանջների դրսևորմամբ: Միև մոտեցմամբ զգալիորեն ընդհանրացվում է նաև քաղ ների նշանակալից հատվածը՝ վերհանելով ժամա երնիկ փորձամասնությունների ինքնապահպանմա սևորման պահանջները՝ ի հակակշիռ ադրբեջանա կողմից ձեռնարկված և հետևողականորեն իրակա ուծացման գործառույթներին:

ԼԵԶԳԻ ԵՆՆԻԿ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԻԹՅՈՒՆ

Թեև ժամանակակից Ադրբեջանի հանրապետ փորձում է սքոբել ազգային փորձամասնություննե միջև առկա քաղաքական և սոցիալական լարվա անցյալում տեղ գտած խռովությունները, հետադա

աստեղծ հանրապետության քաղա-
ան պաշտոնավարման տարիներին
ան կարգով փաստենք, որ խոսքը
տուրքան նորաստեղծ կառավարու-
ն «Ճակատ» /Populär Kənt/ ղեկա-
հիմքի վրա ձևավորված քաղա-
մքի «ազերիների» նոր ազգային
ազգայնական նման շարժումն
ն, Իսլամականացում և ժողովրդա-
ությունը մեծ ալիք բարձրացրե-
անությունների շարքերում լայն
րդ փոքրամասնությունների ազգա-
ային առանձնահատկություններին
առնալիքների ներքո :

ան անկախացման գործընթացը և
վարչական կարգավիճակից դեպի
զգեցություն ունեցավ հատկապես
որ ազգաբնակչություն համարվող
Ապահիտեզրացիոն զարգացումնե-
ների հիմք անշուշտ հանդիսացավ
ան գործունը, ըստ որի, առավելա-
նիկ փոքրամասնության ազգային
սխ պետությունների Ռուսաստանի
որանկախ Ադրբեջանի հանրապե-

րբջանաբնակ լեզգի փոքրամաս-
ի կրոնական քնի հետևորդներին և
հանրապետության հետ կապող
վորապես Քուլաթ, Քուսարի, Խաչ-
որեն նաև մի շարք այլ հյուսիսային
անը վերաբերող վիճակագրական
ին հակասական են և առավելա-
որ ըստ 1999 թ.-ի ադրբեջանական
ե թքնիկ փոքրամասնությունը կազ-
2 %-ը, որը, ի դեպ, լեզգի տարա-
կողմից մեկնաբանվում է որպես
իշ: Ինչ վերաբերում է Գաղստանի
ի փոքրամասնությունը զգալիորեն
շարք այլ հարավայն շրջաններում,
մքենը, Քուրախ, Գորուզպարա և
լով ընդհանուր բանկչության շուրջ

տակավածությունը երկու միջազ-
գատվում է Սամուր գետի երկայն-
որոշել բնակչության քաղաքական,
Քաղաքական առումով, հասա-
պետությունների միջև դրսևորվում
րի առկայությամբ, որոնցից առա-
«Սաղվալ» շարժումը հիմադրված

1990թ-ին Դերբենտ քաղաքում, որի քաղաքական օր-
ների շրջանակում քննարկման է արժանացել Ադրբե-
լեզգիաբնակ տարածքների միասնության հիմնական
կազմակերպությունը հիմնադրված ադրբեջանաբնակ
ության կողմից և մի շարք այլ քաղաքական միա-
«Լեզգի ժողովրդավարական» և «Ապլան» կուսակա-
համապատասխանաբար գործում են Ադրբեջան
հանրապետություններում:

Քաղաքական ուժերի և միավորումների նման դա-
արտաքուստ կարող է ընկալվել որպես լեզգի ազգայի
րենք պայքարի որոշակի ռազմավարության դրսևորու-
շուտ պայմանավորված է հենց բնակչության սահմա-
մասնատված լինելու փաստով և դրանից բխող բո-
նման քաշխվածությանը հատկապես, երբ խոսքը վեր-
նական հանրապետությունում կազմավորված լեզգի
կառույցներին ավելի բնորոշ է որոշակի բալանսավոր-
յունը, որպես սահմանի մյուս կողմից բարձրացված
բան ազգային պահանջների ազատական և անկաշկե-
Ինչ վերաբերում է «Սաղվալ» շարժմանը, ա-
կառավարության կողմից այն շարունակաբար ընկա-
րեկչական անջատողական շարժում, քնն 1991-1994
նած անջատողական պահանջները¹³ 1996թ.-ի Կ-
լնթացքում վերանայվել են և ներկայիս շարժմանը
չափավոր շեշտադրումները՝ հիմնականում կենտրոն-
ազատ ռեժիմի կիրառման, Ադրբեջանում լեզգի ազգա-
մամբ տարվող սոցիալական և մշակութային ան-
քաղաքականության և պարտադրված մերձեցման գ-
ճատկանշական է, որ շարժման առաջնորդների քաղ-
ություններն ու պահանջները ադրբեջանական իշխա-
ամենուրեք մեկնաբանվում են որպես ոչ ներկայաց-
հատվածի կազմակերպած սադրանքներ նպատակա-
երկրի ներքին կայունությունը¹⁴:

Երկուստեք անվատահուրյան և մտավախություն
մթնոլորտը հնարավորություն է տալիս մեկնաբան
փոքրամասնության հետ կապված զարգացումների
տրամաբանությունը, որը հատկապես երբ խոսքը վ-
ջանկան իշխանությունների որդեգրած քաղաքական
այսպես կոչված «կոնսալիդացիոն տեսությամբ» առ-
յուն: Ենթադրաբար, հենց սրանով են պայմանավոր-
կառավարության կոշտ քաղաքականությունն ու ռե-
ները, որոնց միջոցով փորձ է արվում ամեն կերպ ս-
լեզգի փոքրամասնության առնչվող խնդիրների ա-
քննարկումը: Տեսականորեն, նույնիսկ եթե սահմա-
հաստատված լեզգի փոքրամասնության պահանջնե-
տական քննարկման առարկայի, ապա դրանց զգալ-
կան իշխանություններին կկանգնեցնեն նորանոր մ-
խոջընդոտների առջև:

Բավականին լուրջ քննարկման առկա է հանդի-
սահմանադրյալ ռեժիմի թուլացման համատեքստում

որը, որը առավելագույնս վիճարկելի է առավարական օղակներում, եթե նկատի առուցվածքը և այստեղ առկա էրնիկ ռուսներն առաջնորդ վերաբերմունքի իրավասությունը իրադրությունների նման զարգացումը է մի շարք այլ աղբրեջանաբնակ ազգային ու, ավար, կամիկ բնակիչների շարքերում, իրավուն կընկնեն Ռուսաստանի Դաշնության նթակայության տակ¹⁵: Վերը նշված պարտաբեջանական կառավարությունը դեռ ինչի լուծելու լեզգի ազգաբնակչության նպատակ պահանջները, քանի որ այս զարգացումն այն էլ ազգային փոքրամասնության իրավունքների հանդեպ տիրող անկայուն էր:

Այնպես իրավունքները ճանաչում է լեզգի փոքրամասնության միջև մասնատվածության հարցը անկան հիշատակություններին բնորոշ են սահմանափակ մոտեցումները, հաշվի առնումները, որ նման հայտարարություններով անվանված աղբրեջանի ազգաբնակչության հանրապետությունների միջև մասնատվածության հակամարտության շուրջ: Սա, թերևս, լեզգի փոքրամասնության պառակտված կառավարության համար ենթակա է մեծ դիտարկման ու ընկալման և պայմանների առկայությամբ և ազդեցությամբ:

Ներկա վերջին է ենթադրել, որ Աղբրեջանի մեր միջև շարունակաբար աճող վարչառությունները, հաշվի առնելով դատարանական կարգում որոշակի արտոնությունները և ընդհանրապես ռեսուրսների իրավունքների նկատմամբ իրականացվող ոչ միայն առավելագույնս ընդգծում են լուրջոր հասարակական և քաղաքական տեսանկյունի համեմատական հիմքեր են ան շարքերում սահմանի երկու կողմերի: Նման կարգավիճակն ու դրանից բխող վերջին հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում էր միջև մասնատված ազգաբնակչության կարգապահումն են ազգաբնակչության կարգապահումն են:

ԻՅՈՒՄ

Պրջանն Աղբրեջանի իրականության մեջ տարածում գտած «Թուրքիզ» գաղա-

փարախոսության առկայությամբ լավագույնս երկու «Դեմոկրատիկ» բանաձևում (իհարկե, նկատմունքի հանրապետությունները): Գաղափարները, հասկանալիորեն, անհանգստության մի հատկապես թալիշ էրնիկ՝ փոքրամասնության պատմականորեն բնորոշ է իրանական կողմնորոշումը:

Թալիշ փոքրամասնությունը խիտ բնակեցված արևմտյան Լեռնքորան, Լեռիք, Մասալի, Արարատ, Բաքվյան և Սուզալիքում: Թեև թալիշ կամ Լեռնքորանյան թալիշ էրնիկ՝ փոքրամասնության պատմականորեն իրենց աղբրեջանական ազգակից հարում է Շիա կրոնական թալիշ, հիմնականում Սուրենի գերիշխող դավանանքով: Վկայակոչելով վիճակագրական տվյալները, թալիշ էրնիկ փոքրամասնության կազմում է ամբողջ բնակչության մեկնաբանվում է որպես ոչ ճշգրիտ տեղեկությունները Երևկայացվում է նաև մեկ միլիոնը հատուկ:

Աղբրեջանաբնակ թալիշների շարժումը՝ տարբեր ժամանակահատվածներում¹⁷, իր զարգացումը Արցախի հակամարտության բեժ տարիներին 21-ին երկրի հարավ-արևմտյան շրջանում Սուզալիք անկախ հանրապետությունը: Նույն թվականում տեղի ունեցավ Մեջլիսի հավաքը, որի ընթացքում հանրապետության օրհներգն ու դրոշմը, ինչպես նաև աղբրեջանական իշխանությունները երկրում Գերագույն խորհրդի նիստ՝ ճանաչում հանրապետության հռչակումը: Թալիշ-Սուզալիքային, չափազանց կարճ կյանք ունեցավ և նույն վերջին թվերը ինքնառջակ հանրապետության գոյությունը:

Չնայած իր կարճատև գոյությանը, հարկ հանրապետության հռչակման իրադարձությունը թալիշ ազգային ինքնագիտակցության վրա և ծառայել որպես հիշատակման հուզական աղբրեջանական կազմում Աղբրեջանում թալիշ ազգականությունն ու կենսունակությունը այլևս իրականության անբաժանելի մասնիկ, եթե ներկա կազմակերպված տեղեկատվական ցանցեր կատարված արդյունավետ փոխանակությունները: Թալիշ աղբրեջանաբնակ թալիշ համայնքների միջև քաղաքական օրակարգը և դրանց լուծմանը գործողությունները: Այս առումով չափազանց լուրջություն ունի սփյուռքի թալիշ համայնքների ծնունդը կազմակերպում Անկախ պետության (ԱԿՊ) տարածաշրջանում և Արևմտյան Երևանի կողմից շարժման գաղափարական զարգացումն մարտավարությունների «արտաքին» կողմից պարբերաբար հնչեցրած իրապարակ կարելի է պայմանակալորեն բնութագրել ելնելով:

զգվում են հայտարարությունների և համատեքստը վերլուծելիս: Թեև երկայիս հրապարակման շրջանակներում հայտարարությունների և պահանջների լայն է և բազմաշերտ ընդգրկելով հարության իրավունքով պայմանավոր- սանության կացությունը Աղբրեջանի յատար անկախացումը որպես լուծման ներք:

արժույթ (ԹԱՀ) առանձնանում է իր կատարելագործված տեղեկատվա- լուն է ընձեռում բարձրածայնել թալիչ ճշգրտ Աղբրեջանի կառավարական գային կառույցներում¹⁹: Շարժումն, ի ուս էքնիկ համայնքների քաղաքական և քաղաքական հասունությամբ, քանի թալիչ ազգաբնակչությանը հուզող ավել լայն քաղաքական պատճիորմից նաև Աղբրեջանի հանրապետության փոքրամասնությունների կացության և հանուր խնդիրները²⁰: Ավելին, ինքնու- լով որդեգրած քաղաքականության ի սահմանափակվում միայն թալիչ րքով և մեկնաբանվում է մշակութային, այլ ազատությունների ներք: Երկրի սացեագրված ընհանրացված ելույթ- կայնությունն անկասկած շարժմանը կան բնույթ:

ակ փաստել, որ Աղբրեջանի Չանրա- րբնակչության խնդիրը, որին բնորոշ է պայքարը ընդդեմ երկրի իշխանու- լեզվա-մշակութային մերձեցման և ներք: Նման սահմանափակումները մի ան է վերոպայի խորհրդի (այսուհետ իրորամասնությունների առնչությամբ տականություններ²¹ մատնանշում են իկ փոքրամասնությունների խնդիրնե- լնը, իսկ որպես հանրապետություն

, որ Աղբրեջանի իշխանությունների վկայումներում Լեռնային Ղարաբաղի ու վերջնական հանգուցալուծումը տեքստում անուղղակիորեն անդրա- թալիչ էքնիկ փոքրամասնությունների սրված հստակեցումներով²²: Ավելին, վանորեն շաղկապված են հանրա- ռուցվածքային փոփոխություններով: ի դրսևորումը մասնավորապես թալիչ ների պարագայում առարկայանում է

ինքնավար կարգավիճակի տեսքով, Աղբրեջանում պետականության հիմքերի թուլացման և արտաքի համար նպաստավոր պայմանների ստեղծման զար

ԱՂԲՐԵՋԱՆՈՒՄ ԷԹՆԻԿ ՓՈՔՐԱՍԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳՅՅԻՆ ԿՈՌՈՒՅՑՆԵՐՈՒՄ ՍՍՏՆԱԶ ԹՈՒՆՆԵՐԻ ԿՍԱՐՄԱՆ ԱՐՉԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Աղբրեջանի իշխանությունների դիտակետից, ոչ չարք ավտորիտար ռեժիմների, ազգային փոքրամա- թյան, լեզվա-մշակութային ազատություններին և բն- ճակին առնչվող հարցադրումները շարունակաբար պետականությանն անմիջականորեն սպառնաց բացառելով էքնիկ բազմազանության նմկատմամբ թյամբ պայմանավորված ժողովրդավարական հս- բնորոշ արժեքային համակարգն ու կառավարման աղբրեջանական իշխանությունների մոտեցումներ կիրեն միտված են խիստ միաձուլ հասարակակա- վածքի կերտմանը, որտեղ գործնականում կտրանա ազգային փոքրամասնությունների լայն ազատու- թյան և լիազորությունների շնորհումը, իսկ կառու- ձեղերատիվ կամ ինքնավար սկզբունքների հիմնա- տականության գաղափարը: Ժողովրդավարացման ները ներկայիս աղբրեջանական ռեժիմին ստիպու- ժմամ-նակակից քաղաքացիական հիմունքներով յան տեսլականը, որտեղ, համենայն դեպս ձևա- նայնորեն կարևորվում են անհատի իրավունքները ծությունը տարածվում է հավասարապես անկախ կրոնական և լեզվական պատկանելություն: Գո- նումնա շեշտադրումները մի երկրում, որն առանձնա- բազմաէքնիկ կառուցվածքով ուղղակիորեն արտա- փոքրամասնություններին առանձին խումբ ճանա- իսկ միջազգային հարթակում իրավական դաշտու- վիճակի կանոնակարգմանն ուղղված էտ հոր- մարտավարությամբ²⁵:

Չետաքրքրական է նշել, որ չնայած արտա- ռարվածությունը հայցող այս ձևակերպումներին, սահմանափակվել էքնիկ փոքրամասնություններ տնտեսական կամ մշակութային ուղղվածություն ների կառավարական օրակարգում հայտնվելը մի քննարկումներում կամ, որն իրապես ժողովրդու- կայացնելու գործընթացներում ազգային փոքրա- ջական մասնակցությունը²⁶: Նման սահմանափակ- շարք հեղինակավոր միջազգային կառույցների կ- ռապետության օրենսդրական, մարդու իրավուն- լեզվական ազատությունների վերաբերյալ պաշտո- դիտարկումներում:

Ինչպես արդեն նշվեց, 2001 թ.-ին անդամազ- պությանը, Աղբրեջանի Չանրապետությունը միաժա-

մի շարք իրավա-քաղաքական
որ, որոնք մինչ այժմ մնում են
վերստին ստանձնած պարտավո-
ցնել Ադրբեջանի Գանրապետու-
ր առնչությամբ օրենսդրական
ներքին²⁷: Ադրբեջանի Գանրապե-
զգային փոքրամասնությունների
ըր, այլև այստեղ ընդհանրապես
երում ազգային փոքրամասնու-
վող իրավական չափորոշիչները:
Տե՛ս նաև Ադրբեջանի կազմում
ներին համակարգային (ինստի-
ային փոքրամասնությունների
վ այստեղ տիրող համատարած
մներին, վկայակոչվում է որպես
թնիկ փոքրամասնությունների
ող միջոց²⁸: Նշենք, որ նման
գոյություն ունեն եվրոպական
Ֆրանսիայում, Իտալիայում և
ություն ունեցող բազմաթույլ
ում են բավական ազդեցիկ և
ենք նման կառույցի հաստատ-
ությունը դիտարկել Ադրբեջանի
ում, քանի որ ինքնուր կառույցի
արդյունավետությունն առաջին
ությունների և գործառույթների
անում գերիշխող քաղաքական
նակ համահունչ չեն խորհրդի
վող խորհրդի ձևավորման և
արկ է նշել, որ եական դերակա-
լյցը որքանով է համապատաս-
ասարակական իրողություննե-
նկույնից Ազգային փոքրամաս-
Ադրբեջանի բացարձակապես
ի շրջանակներում, մի կողմ
փոքրամասնությունների խնդիր-
ի ու լուծելի դարձնելու խնդիր-
զման դատապարտված նախա-
ության իրավական դատա-
քրամասնությունների շահերը
ունների ներակայացուցչական
ային փոքրամասնությունների
ում տեղ գտնող քաղաքական
դրսեվորում է, այլև երկրի
առավարմանը փոքրամասնու-
գործն է: Նման մերժողական
ված է գործող ռեժիմի կողմից
ործունեությունը որպես անջա-

տողական շարժումներ ծավալելու համար քաղաքակ-
հիմքեր ստեղծելու ընկալումներով:

Նույնքան խստում են, թերևս, Ադրբեջանի կրթական
փոքրամասնությունների նկատմամբ դրսևորվող լեզ-
խտրականությունները, եթե հաշվի առնենք, որ բնակչույթ-
այստեղ հաղորդակցվում է այլ լեզուներով²⁹: Անդամակ-
նականերում Տարածաշրջանային և Փոքրամասնություն-
/Charter for Regional and Minority Languages/ համա-
ջանի իշխանությունների կողմից այն ընկալվում է ավել-
պարտավորվածություն, իսկ գործնականում դրսևորվում
փոքրամասնությունների ինտեգրմանը խոչընդոտող միջ-
մասնությունների մայրենի լեզուների առնչությամբ դրսև-
սահմանափակումները, իսկ տեղական մակարդակում ճ-
ցումը՝ մասնավորապես վերջիններին համախումբ բնակչ-
ում ընդհանուր կրթության համակարգերի մեջ ադրբեջ-
կչի ներդրման միջոցով, ունենում է ճիշտ հակառակ
հանգեցնելով թնիկ համախմբման գործընթացների ուժ-
սահմանափակումները, սակայն, նպաստում են ազգ-
ությունների լեզվական և հետևաբար ազգային առանձ-
նչնացմանը, ինչը հատկապես արժանազրվում է թալ-
թաթ և քուրդ ազգաբնակչությունների դեպքում, որոնք
ային և լեզվական ինքնուրույնության դրսևորման պար-
համախ ենթարկվում են տեղական իշխանությունների
նման մոտեցումը խիստ հակասում է միջազգային-իրա-
տիվ ակտերի դրույթներին, համախումբ բնակչության շրջ-
փոքրամասնությունների շահերի և ազատությունների
քանի որ այն առավել քան նպաստում է ազգային փոքր-
լեզվա-մշակութային արժեքների և ազգային ինքնագիտ-
նանակապես վիժեցմանը:

Բացահայտ քննադատության է արժանանում նաև
րապետության 2002 թ.-ին Պետական լեզվի մասին ըն-
րի արդյունքում ազգային փոքրամասնությունների լեզ-
ղորդակցվող ծրագրերը տեղում խիստ սահմանափակվ-
կերպումները գերիշխում են հատկապես էս խորհրդար-
Ազգային փոքրամասնությունների շրջանակային կոնվ-
կողմից արձանագրված փաստաթղթերում³¹:

Ադրբեջանի Գանրապետությունում, հարկ է նաև նշե-
րի, հասարակական և քաղաքական տարբեր բնագավ-
րաբար դրսևորվող խտրականությունների և ճնշումների
հատկապես ադրբեջանաբնակ հայ քաղաքացիները, որո-
նակն այստեղ հասնում է 10.000-30.000³²: Դաշվի անելու
հանընդհանուր անհանդուրժողականության մթնոլորտը,
քաղաքացիները, որպես անձնական անվտազության աս-
ստիպված են թաքցնել իրենց իրական ինքնությունը, իսկ
անձնագրերում կատարել կենսական անհրաժեշտությ-
փոփոխություններ: Նման արձանագրությունները հեղեղ-
րապես էս շրջանակներում Բուրդ ձևերի ռասայական խ-
ների վերացման միջազգային կոնվենցիայի /Convention
all forms of Racial Discrimination/ 2005 և 2007թթ.-ների գլ-

որ ժամանակակից Ադրբեյ-
ժանստությունների ազատու-
րույնության դրսևորումները
բազմաթիվ կառուցվածք
կայուն են ազգային փոքրա-
վորող օրենսդրական հաստ-
վները, այլև էթնիկ բազմա-
ն հանրապետություններին
ողակալությանը պայմանա-
ազային ինքնուրույնության
ստորում ելնելով միաժույլ
ուղղված կառավարական
պետականության հիմքերի
սլով բազմապիսի ռեպրեսիվ

ԵՐԶԱԲԱՆ

ությունում մարդու և ազգա-
նան, սոցիալական և լեզվա-
նամբողջ սպեկտրը բավա-
ջանի իշխանական ընտրա-
վարական սկզբունքներով
ակալում, սակայն, փոքրա-
ական բաղադրականությունը
դրսևորումները: Ազգային
ավարական հանրապետու-
ությունը Ադրբեյջանում առա-
վարական ընկալումներով
ող մտավախություններով և
պարտադրված հստակե-
ներով: Նման ռազմավարա-
շխում են լեզգի և բալիշ
րեթե յուրաքանչյուր էթնիկ
ադրսևորման փորձ արժա-
ցների արագ արձագանքին

երին հետամուտ լինելու
նակությունը պայմանա-
րիտար բարբերի առակա-
ավել հստակ դիտարկելի է
ազատություններին վերա-
ն մշակութային հարթու-
յոյին ժամանակաշրջանում
նների նկատմամբ վարած
փոքրամասնությունների
արժեքների պահպանմանը,
ուրության և մյուս կողմից
զհետե խորացող անըրպե-

տը, քաղաքական հակասությունները և սքողված բացասակ-
կա, մասամբ, պայմանավորված է դեռևս ոչ վաղ անցյալից
հայտնու հասարակական կազմության շուրջ ստեղծված ա-
պետական միավորման կամ կառուցվածքի գործունակ, որը կ-
ման զարգացումներից զուգընթաց, հասկանալիորեն, ենթադր-
տրամաբանական, կանխատեսելի և հիմնավորված զարգա-
փոփոխությունների, մասնավորապես եթե վերհիշենք Արցախի
ման գործընթացը: Այս համատեքստում դիտարկման պարտա-
թալիշ և մի շարք այլ տիտուլյար էթնիկ փոքրամասնություն
խացման ճգումներն ու առանձնակի ինքնուրույնության դրս-
ձեթ են ճշտում հստակ տրամաբանություն և պատճառարան
ուստի ադրբեյջանական էթնիկ փոքրամասնությունների ք-
տոցիալական և լեզվա-մշակութային ինքնուրույնության պա-
ժամանակակից Ադրբեյջանի քաղաքական կյանքում փոքրա-
ների կողմից պարբերաբար դրսևորվող ազատական ճգումներ
է բնութագրել որպես բնական և խիստ օրինաչափ զարգաց-
էթնիկ փոքրամասնությունների նկատմամբ արձանագրվող ս-
կումներն ու խտրականությունները մեխանիկորեն վերագրվու-
յիս ադրբեյջանական ավտորիտար համակարգի այլատր-
անհանդուրժողական բարբերին, իրական և խորքային դրս-
ները, սակայն, հստակ դիտարկելի էին դեռևս պետականության
ակունքներում: Այսինքն, ադրբեյջանական էթնիկ փոքրամաս-
նկատմամբ ներկայումս գործադրվող ռեպրեսիվ միջոցառում
լում արձանագրված վայրագ և զավթողական պետական
կապակցված շարունակությունն են միտված հնարավորի
պետական և հասարակական կառուցվածքի կերտմանը:

Ադրբեյջանում էթնիկ փոքրամասնությունների նկատման
քաղաքականության վրա իր ազդեցությունն է թողնում ին-
կառուցվածքային, այնպես էլ խնդիրների նկատմամբ պե-
ժառույթների և մասնավորապես քաղաքական կամքի բաց-
էթնիկ փոքրամասնությունները, այս առումով, զնալով ավե-
վում ադրբեյջանական պետությունից չցուցաբերելով երկրի
և հասարակական կյանքին հարմարվելու որևէ պատրաստ-
Ավելին, մարզինալացման և օտարվածության այս համապաս-
կիորեն նպաստում է գործող իշխանական համակարգի և
էթնիկ փոքրամասնությունների միջև առժամ սքողված ներքի-
տության խորացմանը, որը պարբերաբար դրսևորվում է ա-
մանը միտված բազմապիսի զարգացումներով: Թեև նմանա-
ներ ծագում են մի շարք առաջատար երկրներում, սակայն դր-
առաջին հերթին ենթադրում է երկրում ժողովրդավարա-
արժեքների և հասարակական հանդուրժողականության մթն-
վորում, որը Ադրբեյջանի Հանրապետության պարագայում
պես բացակայում է: Կառուցվածքային առումով, սա ենթադր-
րիտար ռեժիմի ապամոտաժում և բոլոր պետական կառու-
տականացում, ինչպես նաև ադրբեյջանական հասարակությու-
ման արմատական վերափոխում: Դա հնարավոր է միայն
եթե Ադրբեյջանի Հանրապետությունը և հասարակական լս-
ները դադարեն էթնիկ փոքրամասնություններին ընկալել որ-
տիտական, օտար, կամ անցանկալի տարրեր և իշխ-

ւեմ էթնիկ փոքրամասնությունների սխիզիզների տեղիծմանը: Մասնաարական ողջ ներուծը գործադրվի և ճնշման միջոցառումների փնտրություններով խիտ բնակեցված տրման մեխանիզմների և էթնիկ սիականման համար անհրաժեշտ ներքին և ազատությունների առկայությունները Ադրբեջանի Գանապե-սարականության կողմերը վերած-նակիցների: Ադրբեջանում քաղա- և հասարակական-քաղաքական ությունների անմիջական մասնակ- ությունները ներկայիս ավտորիտար անհիմարին են:

Անրապետությունը հանդիսանում ությունների անդամ, որոնց շրջանակ- ավուցների և էթնիկական փոքրա- նչությունը մի շարք միջազգային ություններ: Միևնույն ժամանակ, ի հիմնարար ազատությունների ությունները մատնանշեցին, Ադրբեջա- ությունների ծավալներն ու դրանց ղապետ փոքրամասնությունների ավորման տեսակյունից, լիովին ենթադրում է էթնիկական փոքրա- սյրեղում գործուն վարչական և ում և ինքնակառավարման հստա- սյին և տեղական հասարակական- ակցելու իրավուց: Վերոգրյալ որ ժամանակակից Ադրբեջանի ամասնությունների ազատություն- նընրույնության դրսևորումները Բարդ, բազմաէթնիկ կառուցվածք- ությանը բացակայում են ազգային րը երաշխավորող օրենսդրական գործառույթները առավելագույնս ք էթնիկ փոքրամասնությունների ան դաշտի շտկման և հիմնարար սիունչ դարծնելու խնդիրները:

էթնիկ խնդիրները տեղահանումների, սկիորեն ուժային միջամտություն- անգեցնելու է Ադրբեջանի և ողջ սյին անկայունությանը: Ադրբեջա- րների լուծումը, հետևաբար, ոչ րողվողավարական արժեքների և սցման անհրաժեշտությամբ, այլ անում կայունության հաստատման րությունների խնդիրների սառեցումը,

որը դրսևորվում է մասնավորապես լեզգի և թալիշ նությունների պարագայում, չի հանգեցնում ընդհանուր ավանդ և միայն արտաքինապես սցողում կամ զարկ կուտակվող բախումնային ներուծը: Ներկայիս պայան- վում է լարվածություն կուտակվել հատկապես էթնիկ ներով խիտ բնակեցված շրջաններում, ինչը տես ինչպես Ադրբեջանի սահմաններում, այնպես էլ Գարս տարածաշրջանի անվտանգության համատեքստում, բացասական քաղաքական հետևանքների:

1.12. Բնակչությունն ըստ էթնիկական խմբի (համաձայն մարդահամարի տվյալների)

էթնիկական խմբեր	նրկայացված հազարներ				
	1926	1939	1959	1970	1979
Ընդհանուր բնակչություն	2314,6	3205,2	3697,7	5117,1	6026,5
որոնցից					
ադրբեջանցիներ	1438	1870,5	2494,4	3776,8	4708,8
լեզգիներ	37,3	111,7	98,2	137,3	158,1
ռուսներ	220,5	528,3	501,3	510,1	475,3
հայեր	282	388	442,1	483,5	475,5
թալիշներ	77,3	87,5	0,1	?	?
ավարներ	19,1	15,7	17,3	30,7	36,1
թուրքեր	?	?	0,2	8,5	7,9
թաթեր	?	?	5,9	7,8	8,9
քարալներ	9,9	27,6	29,6	31,8	31,1
ուկրաինացիներ	18,2	23,6	25,8	29,2	26,4
ցախուրներ	15,6	?	2,9	6,2	8,5
վրացիներ	9,5	10,2	9,5	13,6	11,4
բրդեր	41,2	6	1,5	5,5	5,1
իրեաններ	30,9	41,2	40,2	41,3	35,5
ուղիներ	2,4	?	3,2	5,5	5,8
այլ ազգություններ	112,7	318,3	25,5	29,3	31,3
	%				
ընդհանուր բնակչություն	100	100	100	100	100
որոնցից					
ադրբեջանցիներ	62,1	58,4	67,4	73,8	78,1
լեզգիներ	1,6	3,5	2,6	2,7	2,6
ռուսներ	9,5	16,5	13,6	10	7,9
հայեր	12,2	12,1	11,9	9,4	7,9
թալիշներ	3,3	2,7	0	?	?
ավարներ	0,8	0,5	0,5	0,6	0,6
թուրքեր	?	?	0	0,2	0,1
թաթեր	?	?	0,2	0,15	0,14
քարալներ	0,4	0,9	0,8	0,6	0,5
ուկրաինացիներ	0,8	0,7	0,7	0,6	0,4

of the National Identity of the Talishis in Studies, Brill, Leiden, 2005.

ությունների նկատմամբ նախատեսված նրապետության կողմից չեն վավերացրել: Indigenous People: Azerbaijan Overview, regional instruments relevant to minority and at www.minorityrights.org.

atives from the crossroads. Central Asian People: Azerbaijan Overview. On the Web

մ, հարկ է նշել, առանձին խմբակային արևմուտքյան: Տե ս, օրինակ, Donnelly րոպե. Cornell University Press, 1996, pp.

Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the National Minorities, Strasbourg: COE, 10 the Web at www.coe.int Azerbaijan Republic with the Convention on International League for Human Rights,

Intolerance (ECRI). Second report on

s, Mr. Thomas Hammerberg on his Visit to February 2008.

State in the South Caucasus: Assessing the Azerbaijan, Silk Road Paper, 2006, p. 64. erview: Ethnic Minority Protection. On the

Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the National Minorities, Strasbourg: COE, 10 the Web at www.coe.int

Intolerance (ECRI). Second report on

Paradigm. Journal of Democracy Volume

Թուրք-աղբբջանական ռազմական համագործակցութեան շայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգութեան

Հողվածում շնչտադրումը կատարվում է Աղբբջանական ռազմական հարաբերությունների զարգացման վերաբերյալ աղբբջանական բանակի բարեփոխումների գործընդերակատարության և շայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի պետությունների անվտանգության խնդիրներին առնչված շարավկովկասյան տարածաշրջանում անվտանգության խնդիրներին առնչվող գործոնների մեջ առաջնային և չափային բնույթ ունեն թուրքիայի, Աղբբջանի և վրաստանի շարքում: Մակայն, ռազմական անվտանգության տեսակետից կարևոր են նույն այդ երկրների միջև ռազմատեխնիկական ծակցության զարգացման միտումները և թուրքիայի այդ գործում: Ելնելով շայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի շայաստանի հետազոտություններից՝ առավել կարևոր Աղբբջանի միջև ռազմա-քաղաքական համագործակցության ծակցությունները, որոնք կարող են իրենց ազդեցությունը դնել ռազմական անվտանգության վրա:

Աղբբջանի կառավարությունն ակտիվ քայլեր է ձեռնարկում ռազմական հարաբերությունների իրականացման ինչը նպատակ է հետապնդում դրանք ընդհանուր առմամբ խանցել ՆԱՏՕ-ում առկա չափորոշիչներին: Աղբբջանի բարեփոխումներն իրականացվում են Հյուսիսատլանտիկյան Գործընկերության Գործողությունների Individual Partnership Action Plan-այսուհետ՝ ԱԳԳԾ) Աղբբջանի շրջանակներում: Մասամբ ավարտելով առաջնային ընթացքի մեջ է ԱԳԳԾ երկրորդ փուլը: Նորմալ բարեփոխումներն առաջնային շրջանակներում են շայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի միջև ծակցությունների ծրագրերը առաջին հերթին նպատակադրված ռազմական շահերի դիրքերից ձգտելով «ռազմական համակարգում ապահովել իր անմիջական շահերը»:

Ղեկավարվելով շայաստանի և Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմի սկզբնական փուլի փորձերով, ռուսական լրատվական գործակալությունը առաջին փաստերը թուրքիայի կողմից ՆԱՏՕ-ի անվտանգության փոխադրման վերաբերյալ

րած գաղտնի օդային փոխադրումների սցզվել մի քանի հազար ինքնաձիգ, մեծ անանետեր և այլն: Թուրքական ադրբայ՝ ույինակ 30 մլն դոլարի չափով վարկ է ական տիպի զինամթերք ձեռք բերելու ղորայքի և սննդամթերքի անվան տակ էլ շուրջ 5 հազար «Stinger» հրթիռներ, ր»:

Չջանական ռազմական համագործակարեց 90-ական թվականների կեսերից: ան և ռազմատեխնիկական համագորորվում են հիմնականում 1996 թ. հուլիսի «Ռազմական կրթության, տեխնիկական ան» մասին պայմանագրով, 2001 թ. անի և Թուրքիայի կառավարությունների զնության» մասին համաձայնագրով և սխարարության և Թուրքիայի ՉՈՒ գլխազնության» վերաբերյալ արժանագրուակականին մեծ ներդրում է ունեցել ցման և ամրապնդման գործում, ինչը կադրերի պատրաստման, ուսուցանսպառազինության, ռազմական տեխնիության տրամադրման ձևով: 2005 թ. սցբում, Թուրքիայի պաշտպանության ուրումներից մեկի ժամանակ նշել է, որ հատկացված ռազմական օգնությունն էլի քան 170 մլն դոլար⁶: Նշված թիվը իրականությանը, քանի որ թուրքաը ավելի մեծ գումարների է հասնում: Թուրքիայի կողմից ռազմական տեխտարբեր օժանդակությունները զգալիոխիջեանում, ինչը հաստատել է նաեւտ Ուզբեյի Ջաֆարովը⁷: Միայն 2001 թ., ռազմական կրթության, տեխնիկական մասին պայմանագրի շրջանակում, րդ բանակային կորպուսի հրամանաան փոխադրամիջոց և 4 շինարարական ժամանակ Թուրքիայի ՉՈՒ 1-ին ձադի հրամանատար Նեջմեթթին Բայանի աշխարհաբաղաբական դիրքը և սցված մարտական միավորումների ր»:

ս չունենալով ռազմական համագորպայմանագրեր, Ղարաբաղյան հակաժան զգայի ռազմական աջակցություն ավ ապահովել այդ երկրի լիակատարին կոնվենցիաներն ու նորմերը, Թուրկորբեջանին տրամադրված լայնածա-

վալ ռազմական օժանդակությամբ փորձում վերջնական ելքի վրա⁸: Ադրբեջանին ռազմատրյանը զուգահեռ թուրքական զինվորական մեխանիզմներ մշակել ադրբեջանական բանակելու համար: Թուրքիայում մշակվեց համապատ 1995 թ. ադրբեջանական բանակի արդիականակացնել շուրջ 300 մլն դոլար: Նախատեսվում պահեստային սպաների կազմից Ադրբեջան զինվորական մասնագետների և հրահանգիչները

Այն, որ Ադրբեջանը գտնվում է Թուրքիայի գերակայությունների տիրույթում, հետևում է Թցամաքային զորքերի գլխավոր հրամանատար զարնանը Ադրբեջան կատարած այցի ժամանաարուբյունից, որ «Ադրբեջանը Թուրքիայի առումներով և եզակի է նաեւ ռազմական համարժրաստիճան զինվորականը Ադրբեջանի գրել է, որ Թուրքիան ադրբեջանական բանգործում ապահովելու է լուրջ աջակցություն¹¹:

Վերջին շրջանում ակտիվացան երկու երկրն զինվորականների փոխայցելություններն ու հսկատվում է ռազմական ոլորտում թուրք-ադրբցության աշխուժացում, ինչը հիմնականում նակներում ադրբեջանական բանակի բարեփոխից աջակցության տրամադրմանը: Ակտիվացել զինվորականների այցելությունները Ադրբեջանրնարելելու բարեփոխումների հիմնական ուղեթ. մարտի սկզբին Ադրբեջան այցելած Թուրքի երկրորդ պետ Էդգին Սայգունը ադրբեջանցի գրկել է երկու երկրների միջև ռազմական համագու անելիքները հավաստիացնելով, որ Թուրքկապահովելի ադրբեջանական բանակի վերս Թուրք բարձրաստիճան զինվորականը երկու երգործակցության մեջ առանցքային է համարել կադրերի վերապատրաստման և կրթության հարում Ադրբեջանի պաշտպանության նախարար գլխավոր շտաբի միջև համագործակցության փաստաթուղթ է ստորագրվել¹³:

Նույն ժամանակահատվածում Ադրբեջանցամաքային զորքերի հրամանատար Իլբեր քանալով ադրբեջանական բանակի զարգաընթացքին, ԱԳԾ շրջանակներում ՆԱՏՕցության խնդիրներին վերստին հաստատել է քանի ՉՈՒ բարեփոխումների գործում ցուցարունակականությունը¹⁴:

Բանակի բարեփոխումների այդ գործընթաստիւն իրականացնելու նպատակով նախաս ՉՈՒ և պաշտպանության նախարարության համարժրաստիճան զինվորականների նշանակե

անում պատրաստվում են նակել թուրքիայի ՁՈՒ մի եկած խմբին լայն իրավալ: Ենթադրվում է, որ մինչեւ ծառայություն կկատարեն այնե¹⁵: Բացի այդ, նախամատեղ ռազմական հանձնարել և մշակել ադրբեջանային համապատասխանեցի զինվորական շրջանակա՝ ստանում աջակցություն են սխան ռազմական ուսուցողիզհաների կիրառման և ողորման հարցերում¹⁶: Հարկն աջակցությամբ կատարակազմավորումն ու դրա իշերին: Թուրքիայի բարձրնվորական ուսումնարանստումնառություն են անցել 2006 թ. ընթացքում 121նը: Ադրբեջանցի սպաները անցկացվող «Mehmetcik», ը կողմ զինավարժությունտրամադրում նաև ադրբեուրքական զորակազմում անստանում¹⁷: Ներկայումս սամանատարին կից ծառայի Յըլզըզը, որը համակարականացնում: Համաձայն դարմերիայի միջև ստորակ Ադրբեջանի և՛ հրամազինվորական, որը համատատասխան ուսումնակրթան 2006 թ. դեկտեմբերին սամանատար Ըշըք Քոչանեզինծառայողների կադրազմակերպման խնդիրների արավորություն ստացան յան զորամիավորումների ն նախագծերին: 1997 թ. ի հրամանատարության և որագրված հատուկ արձամանակացում են Թուրկ կրթություն ստանում Ամենայն հավանականութնց դերակատարությունը րբեջանի պաշտպանական լեզոների սահմանման մեջ:

Ի դեպ, Ադրբեջանում պատրաստվող և դեռևս մշակման փուպաշտպանական հայեցակարգը նախատեսում է տոտալ (հսպաշտպանության սկզբունքը²⁰:

Ադրբեջանական բանակում թուրք զինվորական խորգործունեությունը ինքնին նորություն չէ: Դեռևս 1992 թ., պատերազմի ժամանակ, տասնյակ թուրք զեներալներ և բազինվորականներ անմիջական մասնակցություն են ունեցել գործողությունների մշակման և ադրբեջանցի զինվորներգործում²¹: Երկու երկրները համագործակցում են նաև կնծառայությունների միջև տեղեկատվության փոխանակման ութ. սեպտեմբերին Բաքու այցելեց թուրքական ռազմականկություն Թուրքիայի ՁՈՒ գլխավոր շտաբի հետախուզական պետ, զեներալ Մյունիր Էրթենի գլխավորությամբ, նրկեցին ռազմական հետախուզության ոլորտում երկկողմ նցության խնդիրները²²: Մեկ ամիս անց այդ երկիր այցելեց Սևզկային հետախուզական կազմակերպության (Milli İstihpa) արտուղար Եմրե Թաները, որն էլ իր ադրբեջանցի գործըննարկեց երկու երկրների հատուկ ծառայությունների հարաբերությունների ներկա մակարդակը, հետագա հսկայան զարգացմանը և մի շարք ոլորտներում համատեղ գորրին վերաբերող հարցեր²³: Գրեթե նույն ժամանակահատված այցելեց նաև Թուրքիայի Ներքին գործերի նախարարությպահպանության հրամանատար Ջան Էրենողլուի գլխավորկան պատվիրակությունը: Այցի շրջանակներում քննարկվե երկկողմ հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերը, հետագ համագործակցության խնդիրները: Երկու երկրների համկառույցների մեջև ստորագրվեց երկկողմ համագործակցարձանագրություն²⁴: 2008 թ. մայիսի սկզբին պաշտոն Ադրբեջանում գտնվող Թուրքիայի ռազմաօդային ուժերի և Մյոողան Բարաօղլուն մի շարք հանդիպումներ անցկացրե րարձրագույն քաղաքական և զինվորական իշխանությունն հիմնական նպատակը երկկողմ ռազմական համագործակցացման հեռանկարների մշակումն էր: Ադրբեջանի պատասխարար Սֆար Աբիլը, բարձր գահատելով ադրբեջանցարգացման և ամրապնդման գործում Թուրքիայի ռազմականը՝ էլ ավելի կարևորեց երկկողմ ռազմական համագանհրաժեշտությունը, նշելով, որ «Ադրբեջանին և Թուրքիաբազմաթիվ գործոններ կան, այդ թվում Հայաստանի կողմի ադրբեջանական տարածքների վերադարձման անհրաժեշտերին էլ թուրք զեներալը նշեց, որ Թուրքիան միշտ էմնալու «Մեկ ազգ-երկու պետություն» սկզբունքին, դրանի հետևություններով²⁵: Երկկողմ ռազմական հարաբերութցացման նպատակով նախատեսվում է ակտիվացնել նծակցությունը երկու երկրների ռազմաարդյունաբերական միջև: Թուրքիայի իշխանություններն ու հատկապես զինվանկները քայլեր են ձեռնարկում Ադրբեջանի հետ համադյունաբերական ոլորտում համագործակցության ծավալմա Բաքվում Թուրքիայի դեսպան Թուրան Մորալը հայտարար

ալու Ադրբեջանի ռազմարդյունաբերություն՝ նշելով, որ ծրագրվում է ուժեղացնել համատեղ նախագծերի մշակումը, որն ունի նպատակ համատեղ նախագծերի մշակումը և ներդրումը թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև համար: Թուրք ղեկավարը նշել է, որ իրան ըստ արժանվույն կգնահատի ելու թայլեր կծեռնարկի այդ ոլորտում մոտ ժամանակներս թուրքարդյունաբերական ընկերությունները՝ 27-րդ կառաջարկեն Ադրբեջանի նորարարության նախարարությանը՝ ռազմա-արտադրության համատեղ արտադրության ընդունելու մասին: Դեռևս 1996-1997 թթ. բանակից տրամադրեց զորահրապարակ 1998 թ. ավարտեց շուրջ 20 մլն թղի վերանորոգման համար մասնա-նախագիտման, ամենայն հավանականությամբ, և մեծ գրեթե լիովին անցնել արևմտյան ուղղությամբ: 2008 թ. մայիսի 1-ին պաշտպանության նախարարու-թյան արժողությանը պայմանագիր՝ միջոցների և տարբեր աքսես-ման վերաբերյալ, որն ամբողջ-ված: 4երջին շրջանում ակտիվացել է արդյունաբերական զբոս-արտադրությանը: Թուր-քիայում ադրբեջանական ռազմական սակ գտնվող տանկերի վերանո-սման աշխատանքների վերաբերյալ, և ներքինի միջև ստորագրված 2 համա-ժամանակ: Ծրագրերի իրականացման ընթացքում ռազմական արդյունաբերությանը հանդիպումներ են անցկացրել և վերանախագիտման: 2008 թ. մայիսի 1-ին ռազմական արդյունաբերությանը արդյունաբերության ղեկավար արդյունաբերությանը հանդիպումներ են գերատեսչության և ռազմարդյուն-աբերությանը՝ ադրբեջանական ռազմական ընդունելու համար, ինչպես նաև զարգացման և ռազմարդյուն-աբերությանը նշել է, որ թուրքիայի արտադրությանը՝ Ադրբեջանը հետա-դարձորակ, ՆԱՏՕ-ի չափանիշերին և սպառազինություն արտադրել: և ընդգրկված են եղել թուրքական արտադրության, Havelsan, FNSS Savunma Sistem-leri և այլն, որոնք շահագրգռություն

են հայտնել ադրբեջանական ռազմարդյունաբերական ընկերություն ունենալու խնդրում: Պատվիրակությանը Yonca-Onuk թուրքական ընկերությունը Ադրբեջանի և կան արտադրության ռազմական նավեր, մոտորան սարքավորումներ: Այդ ընկերությունը նախատեսում է մի շարք ծրագրեր՝ կապված Ադրբեջանում նավաշինությանը հետ: Թուրքական կողմը ադրբեջան արդյունաբերության ղեկավարությանը է առաջարկել կան ՁՈՒ համար նոր տանկերի արտադրությանը ու թ 72 տանկերի արդիականացման ծրագրերին: Մասնա-նախագիտման ընկերությունն առաջարկել է տանկերի զննող կրակային համակարգերի և նորագույն այլ սարքավորումների համար հատուկ կապի միջոցների համար հիմնել: Ադրբեջանում արդեն գործում է այդ ընկերու-թյանը: Համատեղ ռազմական արտադրությանը ու թ 72 տանկերի և դրսևորում նաև թուրքական Roketsan ընկերությանը ներ է վարում մի շարք նախագծերի գտնվող: Թուրքական պաշտպանական արդյունաբերությանը է այն փաստը, որ Ադրբեջանի հետ ընթացում այդ երկրի թուրքական արտադրությանը կարգերի վաճառքի շուրջ, որոնք սկսվել էին դեռևս հավանականությամբ խոսքը վերաբերում է թուրքական թուրքական բանակի սպառազինության մեջ գտնվող արտադրության ATILGAN, ZIPKIN Stinger ցամաքային հրթիռային համակարգերի մասին:

2007 թ. մայիսին, ադրբեջանական զինվորական պաշտպանության նախարար Սաֆար Աբիևի և ռազմա-արտադրությանը Յավեր Չամալովի գլխավորությամբ, և թուրքական անցկացված 8-րդ միջազգային ռազմարդյունաբերությանը, որը կարելի է ասել առաջին գործնական ռազմական արդյունաբերական արտադրանքին ծա-րային ծրագրեր մշակելու ուղղությամբ: Դեռևս 2007 թ. Ադրբեջանի նախագահի հրամանագրով ստեղծվել է արդյունաբերությանը, որը պետք է ադրբեջանական հանրաժողովուրդի և զինտեխնիկա-արտադրությանը արդեն գործող նախարարության գոյությանը և հատ-մանը, այնուամենայնիվ այն դեռևս կայացման լու-սանցի: 2007 թ. ռազմական բյուջեով ռազմարդյունաբերությանը հատկացված է շուրջ 114 մլն դոլար: և թ հատկացված գումարները նպատակ ունեն վերանախագիտման և նախարարությանը ենթակա մի շարք գործարանների գործունեությունը, ինչպես նաև «Ուլյուզ», «Ազոն» և այլն: Արդեն իսկ բանակում և նախարարությանը, Քելաթուսի, Ուս-տանի, Մուսթաֆայի և Պակիստանի համապատասխան ընդունելու համատեղ կոնկրետ ծրագրերի իրագործման ու ընդունելու կողմը, հատուկ ուշադրություն է դարձնում համա-պատասխան արդյունաբերությանը քարտուղար

ամար շահագրգռված է նաև թուրքական ուղորտում համագործակցության ակտիվիստանի հետ, որի հետ թուրքիան ունի ծակցության ամուր բազա³⁷: Ադրբեջանի ակն համալիրի կայացման և գարգացատարությունը կունենա թուրքիան, որն ցել այդ ուղորտում: Բացի այդ, թուրքական նի նորաստեղծ գերատեսչությունը կարող էնենարելի հատկապես խրայելական և նաև կառույցների հետ ռազմատեսչանիան ուղորտում: Այսպիսով, թուրքիան թակցության միջոցով լուրջ դերակատակակն ուժային համակարգում ամրակնեցություն լծակներն ինչպես այդ երկրում, քթե հաշվի առնենք նաև Վրաստանի հետ ան համագործակցության զարգացումը: Ի զարգանում այդ երկու երկրների միջև ն տեմպերը: Ակտիվացել են թուրքիայի ուղիչների այցելությունները Վրաստան: Այսամնագրերի ու ծրագրերի շրջանակորամադրում տարբեր չափի դրամաշնորհկա, հանդերձանք և սպառազինության թուրքական սպառազինության ու տեխնանին փոխանցվեն Վրաստանի տարածակն ռազմական համագործակցության րումը, հատկապես Լեռնային Ղարաբաղի ատ լինելու պայմաններում, լուրջ խնդիր է ան ուժային հավասարակշռության խախտն Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգության թուրքիայի ռազմավարությանն ու վարած ան Կովկասում, ապա նպատակ ունենալով ռոշում կայացնող երկիր այն առաջին անի վրա, որի հետ էթնիկական ընդհաննի նաև ընդհանուր ռազմաքաղաքական ձգտում է տարածաշրջանում ունենալ ս հզոր Ադրբեջան, իր ազդեցության տակ , թուրք առումներով թույլ Հայաստան: Այն ազդեցության մեծացումը պայմանապատում և Կենտրոնական Ասիայում թուրքի հետ թուրքիայի հեռուն գնացող քաղաքազմաթիվ թուրք զինվորական և քաղաայատարել, այնպես էլ նոյեմբերի 6-8-ը անակ, թուրքիայի նախագահ Արդուլլահիջանի հետ տարբեր ուղորտներում լուրջ ր է բացում եվրասիական քաղաքակալով, որ «թուրքիան և Ադրբեջանը ականության ողնաշարն են կազմում»³⁸: արհադրության մեջ թուրք զինվորական և առում են հիմնականում Անդրկովկասի և

Կենտրոնական Ասիայի թուրքալեզու երկրն հարաբերությունները ռազմավարական իմաստություններ չեն, դրանց զարգացումը պայմատրածաշրջանային և աշխարհաքաղաքական ուղ համապատկերը: Չենց այս համատեքստում Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրն ու դրսվորաբերումը: Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրայնպես էլ ներկայումս դիտարկվում է որս հետագա աշխարհաքաղաքական և աշխարիրակայնացում համար, ինչը կարող է լուրջ մաՀարավային Կովկասում ուժային հավասարություն-ադրբեջանական ռազմական համագործ Ադրբեջանի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի դեմ րությունը սկսելու պարագայում թուրքիան կա ազդեցությունը չմնալով ռազմական գործողայն կողմ:

Տարածաշրջանային ռազմավարության հրնական է, Ադրբեջանի հետ միասին ձգտելու է ո ոչ միայն տրածաշրջանային համատեղ նալրապես ամեն տիպի ինտեգրացիոն ծրագր համահունչ է թուրքիայի «փոքր եղբայր» Ադրբեներին փորձելով համատեղ կանխորոշել Լեռնակականագիրը: Տարածաշրջանային ռազմակ հատկապես թուրքիայի ջանքերով հնարավոր նին, ինչին մեծ խթան հանդիսացան վրաց-ռուս րությունները, ինչպես նաև այդ երկրի ՆԱՏՕ-ին ան

Տարածաշրջանային անվտանգության և հանգում է նաև նոր աշխարհաքաղաքական զանվտանգության տարածաշրջանային համակա

Տարածաշրջանում ձևավորվում է անվտանգ չի կարող նպաստել համընդհանուր անվտանգ վային Կովկասի հանրապետություններում, սեվ գության պատկերացումների լուրջ համակար նախ թուրքիայի զխավորությամբ Ադրբեջանվտանգության ապահովման տրամաբանութ հետ, իսկ այդ պարագայում թուրքիան հանդես ազդեցիկ դերակատար: Պատահական չէ, որ : տանի ազգային անվտանգության հայեցակա ուկրաինայից հետո, նշված է որպես երրորդ ոցը: Իսկ Հայաստանը, իր անվտանգության Հավաքական անվտանգության պայմանագրով րական համագործակցության շրջանակում: Ո անվտանգության համապատկերում խնդիրն անվտանգության 2 համակարգերի ձևավորմա արդեն թուրք-ադրբեջանական երկկողմ ռազմ մտեցում-ների մասին:

Այժմ համառոտ անդրադառնանք տարածայն և կայունության համատեքստում թուրքի թուրքիայի պաշտոնական պաշտպանական

դառնալ տարածաշրջանային տերու-
սարակալության գործուն, տարածաշր-
ջան սպահովման գործուն ներդրում
ներին հետ համագործակցության ու
նրանցիկների առաջընթացում և իրակա-
րադաբականության նպատակներն են
թուլացմանը նպաստելը, հակամար-
տման աջակցելը, ժողովրդավարության և
կայուն, անվտանգության եւ կայուն

աշտպանական քաղաքականության
ստրուկտուրային և կայունության ապահով-
մանը երկիր հանդիսանալու, տարբեր
կցության ու մերձեցման ուղղված
անվտանգության առաջընթացում վերաբերյալ
ուպատասխանում թուրքիայի վարած
մոտեցումն է այդ երկրի ոչ կառուցողական ու
անախճ: Մինչեւ այժմ հայ-թուրքական
ընդհանուր և դրա նկատմամբ թուրքիայի ոչ
անվտանգության առաջընթացում վերաբերյալ
նախաձեռնությամբ ու գործուն
այաստանի մեկուսացմանն ուղղված
վկայությունն են:

Չնայած պաշտոնական Անկարայի
ազդեցիկ կողմերը քաղաքացիական
զինվորական ընթացքում, երբ թուրքիան, թեև
հակամարտության մեջ Ադրբեյջանին
անդակառկություն, նպաստելով հակա-
ցանցմանը հոգուտ Ադրբեյջանի ռազմա-
քաղաքական շարունակում է տարածաշրջա-
նային անբավարարող ղեկ ուղղված իր
տանի ձևավորելով թուրք-ադրբեյջա-
նային տարբեր տիպի ռազմական
բեռնակիր: Չնայած ներկա աշխարհա-
նային անհավանական են թուրքիայի
նկատմամբ գործողությունները, այնուամենայ-
նից ռազմական նպատակները, այդ թվում
անհավանական և դեռ կարող են իրակա-
րադաբական անվտանգության և ներքին հակա-
կիր, թուրքիան կարող է լուրջ սպառ-
անվտանգությանը: Ինչպես հստակ
այաստանի Ազգային անվտանգության
նկատմամբ քաղաքացիական պատերազմներ
այն կողմից: Թեև առկա են այդպիսի
գործուններ, այնուամենայնիվ ամե-
սահայտ ռազմաշունչ հայտարա-
րված համաբնական անմիջական սպառնա-
վածքային թուրքիայի Չանրապետու-

թուրքիայի լինելով Ադրբեյջանի ռազմավարական դաշն-
ակցություն: Չնայած սպառնալիք ստեղծել: Չայաստանի Չան-
րապետության լինելով միջազգային իրավունքի հանրահայտ նորմեր
նկատմամբ: Չայաստանի Չանրապետության ղեկ ուղղված
նկատմամբ սպառնալիք է Լեռնային Ղարաբաղի հի-
մնարկության վարած ռազմատեմը քաղաքականություն
խնդիրը լուծել Չայաստանի նկատմամբ ռազմա-
նկատմամբ միջոցով: Չայ-թուրքական հարաբերություն
նկատմամբ, մասնավորապես՝ փակ սահմանը, Չա-
նրապետության համար ստեղծում է սպառնալիք
նկատմամբ կայուն զարգացման գործընթացին»:
նկատմամբ ներքին չկարգավորվածությունն իր անմի-
ջական, տարածաշրջանային համագործակցություն

1. Khazri Bakinsky and Mina Muradova, Azerbaijan press
<http://www.eurasianet.org>, 16.03.2007, ԱԳԳԳ պլանը Ադրբեյ-
ջանի և ներկայացրել դեռևս 2004 թ., որից հետո սկսվե-
ցան նախապատրաստական աշխատանքները: 2005 թ. օգոստոսի
նկատմամբ մեղադրվում, որոնք նախատեսված են դաշինքի
"նախապատրաստական ոլորտում նախատեսվում է պաշտպան-
մանն առնչված այլ փաստաթղթերի մշակում և հաստատում,
համապատասխանեցում և ԱՏՕ-ի չափանիշներին, քաղաք-
ականավորման նպատակով հատուկ կարգերի պատրաս-
տությունում, մոբիլ քանակային միավորումների հիմնում,
հատուկ խաղաղության» կրթական կենտրոնի ընդլայնում,
նավթի և ռազմական օդակայանների արդիական-
ացումը, Ազերբայջանիկե Կարաբաղի սուբյեկտների և
http://www.vpk-news.ru/article.asp?pr_sign=archive.2006.136 4.
2. ԱԳԳԳ երկրորդ փուլը հիմնականում նախատես-
ված է Ադրբեյջանի պաշտպանական գերատեսչության կենտրոն
արդյունքում ՁՈՒ Գլխավոր շտաբն առանձնացվելով
նախարարությունից, իսկ նախարարությունը դառնա-
նախարարական կառույց: <http://www.apo.az>, 25.06.2008
3. Ганк Демоян, Турция и Карабахский конфликт, Ереван 2006
4. Յակոբ Չաքրյան, Ղարաբաղյան հիմնախնդիր
փոխհարաբերությունների համատեքստում, Երևան 1998,
5. Nazim CAFERSOY, Azerbaycan - Türkiye ilişkileri
<http://www.turksam.org/tr>
6. Сергей Минаскян, Вооруженные силы Азербайджана: оценка
перспективы развития, <http://www.noravank.am>
7. Турецкие военные помогли Азербайджану реорганизовать
училище в Баку в современный военный лицей [HATO](http://www.hato)
[info.ru/news/full/article/120.html?no_cache=1&cHash=52e66628](http://www.hato.info.ru/news/full/article/120.html?no_cache=1&cHash=52e66628)
8. TURKEY DONATES 80 MILITARY VEHICLES
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLAR/IMIZ/CHR/ING2001/09/01>
9. Ղարաբաղյան պատերազմի ընթացքում Ադրբեյջանի
տրամադրված ռազմական օժանդակության մասին ավելի
Լեռնային Ղարաբաղի կոնֆլիկտ, Ереван 2006.
10. Նույն տեղում, էջ 121.
11. Turkish Daily News, 18.05.2005

sh Armed Forces General Staff sign cooperation
ex.php?option=com_content&task=view&id=

ОЛГОВРЕМЕННЫЙ", <http://old.zerkalo.az>

ը ենթադրում է պատերազմի ժամանակ ոչ
համուց պաշտպանվելու բոլոր հնարավոր
http://www.echo-az.com/politica02.shtml
րքեջանի նախկին նախագահ Ա. Էլչիրեյի
երալ Յ. Դեմիրուլաքը, որը հետագայում
յան խորհրդի անդամ: Տն ս Ганк Демоян,
անակ՝ 1992 թ. Արդրեջանում ստեղծվել է
մասնագետների հատուկ ապարատ: Այդ
որդական է նշանակվել թուրքական քանա-
ած ժամանա-կախատվածում Արդրեջանում է
նագետ-ներ, որոնց մեծ մասը ուղարկված
վոր շտաբի և հատուկ ծառայությունների
այի ներկայացուցիչները հայտարարել են,
ներ ուղարկել դարաբաղյան հակամար-
ան կողմի աջակցության հիմնվել են մի
քի գոտիներ՝ գոհայիների պատրաստ-
ել Ավշերոնյան շրջանի Գյուզդուք գյուղի
պության հիմքի վրա, որտեղ պատրաստ-
ոնց մասնակցել են ինչպես Ղարաբաղյան
ում, Չեչնիայում: Արտաքինից բեև ոչ
արբեր կազմակերպությունների միջոցով
յան շրջանակների հովանավորությամբ)
ն ձևավորվում Աբխազիայում ռազմական
ար: Հավաքագրումն իրականացվում էր
սխագներից, ինչին մեծ աջակցություն էր
հետ համերաշխության կազմակերպու-
տորգում а геостратегии Турции на Кавказе,

DE, Haber 10, 16.10.07.

ամալիրի վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս
ունաբերական համալիրի զարգացման և
նավարությունը, Թուրքիա: Անվտանգութ-
րը, Վերլուծական նյութեր, Թողարկում 1,
նստիտուտ, Երևան 2007, էջ 78-103;
թյան զարգացման և զինված ուժերի
ոլսնվիյան, Թուրքիայի զինված ուժերի
որ Արևելք, N 4, Երևան 2007:

енан 2006,стр.124.

http://www.gbulten.ssm.gov.tr, 27.05.2008

- 11 <http://www.apa.az>, 08.07.2008; <http://www.regnum.ru>, 08.07.2008
12. Խունիսին Yonca-Onuk ընկերությունը Վրաստանի ախա-
նասայությանը հանձնեց առաջին ռազմական մո-
www.regnum.ru, 10.07.2008; 2008 թ. մարտին Թուրքիան Վ-
պային ուժերին հանձնեց նորագույն ռադիոտեխնիկակա-
րակություններ: Այդ սարքավորումների հանձնումը վրաց-
նացվել է Վրաստանի ՁՈՒ համալրման նպատակով, թուրքա-
հատկացման մասին 2005 թ. երկու երկրների միջև ստորա-
րդանակներում: <http://www.regnum.ru>, 14.03.2008
13. <http://www.regnum.ru>, 21.07.2008
14. Սուրադ Բայարի հարցազրույցը արդրեջանական վ-
նկին՝ <http://www.analitika.az>, 28.07.2008
15. Ասլյն տեղում:
16. <http://www.regnum.ru>, 23.05.2007
17. <http://www.regnum.ru>, 20.05.2007
18. Zaman, 07.11.2007

Ներգեյ Մինասյան

արաբադյան Հակամարտության հիմնունքը: Նշված թեման հատուկ կարևորքանի ռազմական բաղկացուցիչը և յղիսանում են Ղարաբաղյան Հակամարտության պահպանման առավել հանրության կողմից հակամարտող ռոնի հետ մեկտեղ/ կամ հակառակը, ության խախտման պարագայում Հարավային Կովկասի կայունության մար:

ը դրվելու է 1992-1994 թթ. հակառազմական ունեցվածքի բաժանման ան դինամիկայի, ինչպես նաև Ղարաբաղյան փուլի ավարտից հետո սպառազմականացման գործընթացի հետագա ք են նաև Հարավային Կովկասում րահսկողության և Ադրբեջանի ու յանի հսկողության ոլորտում առկա անակներում պարտավորությունների

այաստանի, Ադրբեջանի և Լեռնային Ղարաբաղյան Հակամարտության գործի վերսկսման տեսական հավանազնված ուժերի մարտունակության ետազոտված են ռազմա-տեխնիկային բնույթի կարևորագույն գործոնործողությունների վարման կողմերի արտության գոտում մարտական գործկարի վրա ազդող և տարածաշրջնապատող պայմանները:

Տվածքի բաժանումը և Ղարաբաղյան մնացման գործընթացի սկիզբը

ն խորհրդային Միությունը, ՆԱՏՕ-ի սկիզբ տարածաշրջանում, ուներ հզոր էր Անդրկովկասյան Կարմիր դրոշաՉՕ/ և Անդրկովկասի սահմանային դ առանձին բանակը, 34-րդ օդային ղ, Սևծովյան նավատորմի նավերի ում տեղակայված էին նաև կենտրոտրոպոսֆերային հետախուզության

կենտրոնը /Թբիլիսիի մոտ/, հրթիռային հարծակման ու տիեզերական տարածության հսկողությանը /Գաբալինյան ՌԿ Ադրբեջանում/, ինչպես ներքին և ՊԱԿ-ի զորքերի ստորաբաժանումները:

Անդրկովկասի զինվորական օկուզում միավոր գորային բանակը, 7-րդ գվարդիական բանակը կորպուսը, 104-րդ օդա-դեսանտային դիվիզիան, կենտրոնը և մի շարք առանձին զորամասեր: տարածքում տեղակայված 4-րդ բանակը ներառում էր դիվիզիաներ /ՄՀԳՄ 23-րդ ՄՀԳ-ն Կիրովաբադում / Լենքորանում և 295-րդը Գյուլգեղում, ինչպես նաև ժանուններ: Նախիջևանում էին գտնվում 75-րդ գոյության վերջին շրջանում փոխանցվեց ՊԱԿ-ի գայր, Ադրբեջանական խՍՀ տարածքում /Կիրովաբանաև 104-րդ առանձին օդա-դեսանտային դիվիզիան

ՀՕՊ 19-րդ առանձին բանակը /շտաբը Թբիլի տարածքում տեղակայված էր մի քանի զենիթ-հրթրուններով և ռադիոտեխնիկական զորքերի զորամասվել մարտունակ և թվակազմով մեծ զորամասերն ու տեղակայված էին Ադրբեջանական խՍՀ տարածքում: Բաքվի և Մինգեչաուրի շրջաններում: Անդրկովկաս կայված ռազմա-օդային բազաները հիմնականում օդային բանակին /շտաբը Թբիլիսիում/: Կրաստան օդանավակայաններ, Ադրբեջանում 5-ը, իսկ Հայսպես չկային: Ադրբեջանի տարածքում տեղակայաբանակի ՈՌՈՒ-ի և ՀՕՊ-ի չորս ավիացիոն գնդեր հային ավիացիոն գունդը Սիթալ Չայուն /որը սազրոհային ինքնաթիռներով/, ՀՕՊ-ի 82-րդ կործան /ՄուԼ-25ՄԸԸ/, 976-րդ ռմբակոծիչ գունդը Կյուրուտային ռմբակոծիչներ/ և 882-րդ ավիացիոն հեղայարում /ՄուԼ-25ՍԵ և Cy-24ՄՍ/: Յուրաքանչյուրյանում պահեստավորվում էին ավիացիոն ռազմամարտական լրակազմեր /տես՝ աղյուսակ 1/:

Աղյուսակ 1. Նախկին խորհրդային Բանակի սպառազինության տեղաբաշխումը Լեռնային Հակամարտության մեջ ներգրավված պետություններում /ըստ 1991 թ. վերջի տվյալների/

երկիրը	Տանկերը	ՄՁՎ ⁴	Հրետան. համակ.	Հարված. ուղղաթ.
Ադրբեջան	378	1165	447	24
Հայաստան	258	641	357	7
Լեռնային Ղարաբաղ	13	120	16	-

Ինչ վերաբերվում է ռազմամթերքին ու զինվորապա Ադրբեջանի տարածքում պահվում էր դրա չկություն, քան նախկին Անդրկովկասի մնացած Ադրբեջանում էին գտնվում մեկ ստրատեգիական

այլով/ երկու օկրուգային պահեստները
մ-ական վազոն/ և չորսը դիվիզիոնային
մթայում, Լենքորանում և Լախիջևանում
պահեստների ռազմամթերքի ընդհանուր
ի քան 11000 վազոն: Համեմատության
արածքում գտնվում էին ընդամենը երեք
մրի, Բալախովիտ, Կիրովական/ ռազմա-
ավազով. այսինքն շուրջ 20 անգամ ավելի
րաբերվում է Լեռնային Ղարաբաղի տա-
ն 23-րդ ԱԳԴ-ի 366-րդ մտոտիրաձգային
թյան առանձին զոււնարտակը և Հաղուրթի
տոտրաքաժանումներն ունեին ռազմա-
րը, որոնց մեծ մասը 1991-1992 թթ.
ային պահեստ կամ ռջնացվել էր 1992 թ.
եռնային Ղարաբաղի տարածքից այդ
րի անձնակազմի դուրս բերումից հետո:
թյան սրման հետ մեկտեղ /1989 թ. վերջից
րին Բաքվում հայկական բնակչության
կավարության և որոշակի քաղաքական
արկվել նախկին ԽՍՀՄ զորամասերի
տեխնիկայի գավթման ու ծնոջբերման
ագրեսիայի ընթացքում օգտագործելու
ո տարածքում տեղակայված նախկին
ո օբյեկտների վրա զինված հարձա-
Օ-ի 4-րդ բանակի և ԽՍՀՄ ԵԳԼ ներքին
զինծառայողների ու հրամանատարու-
և աղրբեջանական ռազմական կազմա-
Ձ^Ք /ՕՍՕՆ/ կողմից ռազմական գործու-
նև աղրբեջանական կանոնավոր բանա-
թ. սկիզբը/ անմիջականորեն ներգրակ-

ում իրավիճակի սրմանը և հայկական
զուգահեռ, 1990 թ. սկզբից Աղրբեջանի
լուրջ մտադրություններ ունեին տիրա-
սնական ԽՍՀ-ում տեղակայված ԽՍՀՄ
վորական սպառազինությանն /կոնվեն-
ին: Խոսք էր գնում նույնիսկ միջուկային
ն փորձերի մասին, մասնավորապես
/ՏՄՁ/, որը պահվում էր Աղրբեջանական
ՀՕ-ի պահեստներում: Ինչպես վկայում
տեսները, կենտրոնական խորհրդային
միայն մեծ դժվարությամբ հաջողվեց
դուրս բերել այդ միջուկային ռազմա-
աղրբեջանական ռազմական կազմա-
բերումն անցնում էր բարդ օպերատիվ
սնավորապես, տարբեր բնույթի քաղա-
ցման հետ, որոնցից մի քանիսը կարող
խոչընդոտել այդ գործողությունները:
ախումներից հետո կտրուկ դժվարացել

էր Աղրբեջանից միջուկային ռազմամթերքի դուրս
նավորված էր Աղրբեջանի ժողովրդական ճակատ
տարրերի կողմից այդ գործողություններին խոչ
նազմամթերքի դուրս բերումն իրականացվում է
պայմաններում, ինչը հնարավորություն տվեց ա
հասցնել ռազմական օդանավակայան, սակայն ա
չրթափակված էր քաղաքացիական խնրերի կողմ
ինքնաթիռներին հնարավորություն չտալ թռչելու
թյունների, իրավիճակը ծայրահեղ լարված էր, և
էր նախազգուշական կրակ քացել միջին ռմբակ
որոնք օգտագործվում էին ռազմամթերքի ս
Բարեբախտաբար ամբոխը ցրվեց և ամեն ինչ ըն
ինքնաթիռները հանգիստ բռիչք կատարեցին»⁷:

Աղրբեջանական իշխանությունների, տարբեր
ցությունների և զինված միավորումների ակա
արդյունքում, արդեն 1992 թ. կեսերին, Աղրբեջ
անցավ իր տարածքում տեղակայված բոլոր 4 մտ
ների⁸, ԳՊԴ-ի 3 բրիգադների, հատուկ նշանակ
ունեցվածքը, բոլոր ռազմա-օդային բազաները /
տեխնիկայում/ և ՊԱԿ-ի սահմանապահ զորքերի զ
պանում էին նախկին ԽՍՀՄ պետական սահման
ընկավ նաև Կասպիական նավատորմի ու Բաքվի
յին ռազմական ուսումնարանի նավերի և ցամաք
ների մի զգալի մասը: Հանրապետությունը յուրա
ների ու զին-վորական գույքի բոլոր պահեստնե
Փաստորեն, մեծ ուշացումով, ռուսական կողմը,
ջանից դուրս բերեց միայն Գյանջայում տեղակայ
րում, որն արդեն կորցրել էր իր ծանր տեխնիկ
միավոր ԲՄԴ, ԲՏՆ-Դ, 120-մմ ԱՍՈՒ և այլն: Համա
յան նախարարության հրամանի, Աղրբեջանական
տեղափոխվեց նաև մարտական ինքնաթիռների
հունիս ամիսներին:

Աղրբեջանի տարածքում միակ ռուսական ռ
Գաբալայի ՈԼԿ-ն, որը մտնում էր Հրթիռային
համակարգի մեջ /ՀՀԿՀ/: Այն բացի Հնդկական
/այդ թվում նաև սուզանավերից/ արձակված բա
հակողությունը, հնարավորություն է տալիս մոն
իրանի, Թուրքիայի, Հնդկաստանի, Իրաքի, ՊՆ
Չինաստանի, ինչպես նաև մի շարք ասիական ո
ների օդային և տիեզերական տարածքները: Կ
բայիտիկական իրթիռների և տիեզերական օբյե
դրանց ուղեկցման, կոորդինատների որոշման և
հաշվարկման համար: Այն կարող է հետևել միա
թիրախներ /օրինակ, իրթիռային մարտական
անկյունային ուղղություններում, հագեցված է պ
րով տիեզերական ու ակրոդինամիկական խ
Գաբալայի ՈԼԿ-ն ստացել է ՈՂ ռազմական բա
վարձա-կալվել է 10 տարի ժամկետով¹¹: Կապվ
ջանական սահմանադրությունը, ձևական առու

վան բազաների առկայությունը, ռուս-
ի արդյունքում Գաբալայի ՈԼԿ-ն սկսել
ից վարձակալված ռազմական օբյեկտ:
ալ օբյեկտը լիովին համապատասխա-
ան սահմանմանը: Ավելին, իրականում
ար համարվում է Գարաբային Կովկա-
սի սահմաններից դուրս գտնվող այլ
եքավոր ստրատեգիական ռազմական
Քարաբայի ՈԼԿ-ն հանդիսանում է ԳԳԿԳ
ը, ընդ որում միակը, որն առավել
նավորարևելյան տարածաշրջանի և
գերական տարածքները:

իսի 15-ի Տաշքենտի համաձայնագրի
վան զինված ուժերի մասին պայմա-
նի ու զործառույթների մասին Համա-
տեխնիկայի առավելագույն մակար-
նանագրությունը/ և Եվրոպայում սովոր-
թ. պայմանագրին /ԵՍՁՈՒՊ/ միանա-
նակների սպառազինություն ու տեխ-
նիկա չի նշված փաստաթղթերով /տես
սաստանի պաշտպանության նախա-
ն ղիբրորոշման հետևանք էր, որը
ության ու ռազմական տեխնիկայի
դերում ռուսական զորամասերի իրա-
տանակը¹²: Արդյունքում ղժվարացավ
քից նախկին հորհրդային Բանակի
սպառազինության ու ռազմական
ուն, նույնիսկ 4-րդ համազորային
նական բաժանման ու Ադրբեջանին
էր ադրբեջանական իշխանություն-
ային Դարարադի Հանրապետության
վարելու համար սպառազինության
ուն Ադրբեջանում ռազմական գույքի
անակի իրամանատարության առա-
ամբ, որը կենտրոնացված զինվորա-
ուզման պայմաններում միշտ չէ, որ
պահում Ռուսաստանի Դաշնության
ղեկավարությանը: Օրինակ, համա-
ն նախարարության 1992 թ. հունիսի
ջանին փոխանցվել է 237 տանկ, 325
ՉՄ, 170 հրետանային համասարքեր:
րբեջանին փոխանցված սպառազին-
րագանցում էր ԵՍՁՈՒՊ-ով թուլատրու-
ի շուրջ Ադրբեջանի պարտավորու-
անուր առմամբ ստացել է /միայն իր
հորհրդային Բանակի զորամասերի
ն/ /ավելի քան 325 տանկ, 789 ԲԲՄ,
ջանակի ավիացիոն տեխնիկա, ավե-
նածային զենք /ԹԳՁ/¹³: Դա դեռ հաշ-

վի չառնելով Ադրբեջանի կողմից սպառազինության,
կայի ու ռազմամթերքի զանգվածային գնումները այ-
նաև զենքի անհատույց տրամադրումը Թուրքիայից:

Արյուսակ 2. Սպառազինության ազգային /ԱՍՄ/ և տ-
սահմանային մակարդակները, որոնք սահմանափակ
հարմարեցված են Գարաբային Կովկասի երկր-

երկիրը	Տանկեր	ԲԲՄ	Հրետան, համակարգեր	Սար- ինքնաս
Ադրբեջան	220	220	285	10
Հայաստան	220	220	285	10
Կրաստան	220	220	285	10

Ըստ որում պետք է նկատել, որ նույնիսկ նման գ-
նալով Ադրբեջանը բավարարված չէր ռուսական և
տրամադրած սպառազինության ու ռազմական տեխ-
նիկա, ոչ էլ, ինչպես նշում էին ադրբեջանցի զինվ-
շահագործման ցածր որակով: Օրինակ, չնայած
Ադրբեջանին իր բոլոր հարևանների համեմատությ-
ավելի շատ ավիացիոն տեխնիկա հասավ /շուրջ 50 մ-
և ավելի քան 20 մարտական ու տրանսպորտա-դես-
ադրբեջանցի փորձագետները շարունակում են դժգո-
կապակցությամբ, որ Ադրբեջանի տարածքում տեղա-
ների մարտական ինքնաթիռների ու ուղղաթիռների
նիվ ռուսական կողմը դուրս բերեց /36 հատ Սու-25, 4
28 Իլ-76, 6 ԱԳ-2, 3 ԱԳ-26, 13 Մի-24, 11 Մի-8, 9 ՄԻ
այլ/¹⁴:

Ադրբեջանի կողմից իր տարածքում տեղակայվ-
նակի զորամասերի սպառազինության մեծ մասի փա-
շնորհումից» հետո Բաքուն ռազմատեխնիկական
առավելություն ստացավ ԼՂՀ-ի նկատմամբ /և ն-
նկատմամբ, որը պաշտպանում էր Լեռնային Դարար-
բեջանական ազրեսիայի դեմ պայքարում/: Համ-
նշենք, որ 1992-1994 թթ. Հայաստանին, նախկին հ-
զույքից, մոտ 2,5-3 անգամ ավելի քիչ ցամաքային
ռազմական տեխնիկա հասավ, քան Ադրբեջանի
ինքնաթիռների առումով շուրջ 10 անգամ:

Առանձնահատուկ պետք է նշել, որ բացի ադրբ-
դարարադյան ջոկատների կողմից զավթված ռազմ-
ռազմական տեխնիկան¹⁵, նախկին հորհրդային Բա-
հասավ միայն 366-րդ ՄԳԳ-ի հաստիքային սպառա-
կան տեխնիկայի մի չնչին մասը: Համաձայն պաշա-
1990 թ. նոյեմբերի 19-ի դրությամբ, Ստեփանակերտ
րդ ՄԳԳ սպառազինության մեջ գտնվում էին 13 մի-
միավոր ԲԲՄ և 16 հրետանային համակարգեր¹⁶:
Պաշտպանության նախարարության պաշտոնակա-
ուղղաթիռներով գնդի անձնակազմի դուրս բերումից
կությունից հայկական կողմին թողնվել է ընդամենը
միավոր ԲՏՈ-70, 49 միավոր ԲՄՊ-1, 28 միավոր ԲՄՊ

սահմանափակումներով նրան բույլատրված է առազինության և տեխնիկայի ազգային սահմաններում Արժանագրության ընդ որում չկատարվի որևէ կրճատում: Այսպիսով, կան բոլորում Արդեշանը զգալիորեն գերազանցում է իկայի պայմանագրով սահմանափակված Բացի այդ, վերջին տարիներին այդ երկրի ի նոր միավորների ակտիվ գնումները /տես նաև Մուլայպես չեն ազդել այդ երկրի կողմից աճը: Ընդ որում, իհարկե պետք է հաշվի ընդգրկվում է միայն այն տվյալները, որոնք են մասնակից-երկրները, և բնականաբար սպառազինության «մոխր-րագույն» տրանս-ջանին մատակարարված ՄՍՏ-ի ցանկը:

ների ընթացքում Արդեշանը շրջանցելով ում էր /թեև, անհաջողության/ ավելացնել են, ինչպես նաև դրանով հիմնավորել իր ազգինության գերազանցման փաստը Պայ-առազինության առավելագույն մակարդակով այն բանին, որ Արդեշանի բնակչության ընդ զգալիորեն գերազանցում են ԵՍՁՈՒՊ «ետությունների» նմանատիպ ցուցանիշերը, յարևոր էին ցամաքային սպառազինության որոշման ժամանակ /տանկեր, ԲԲՄ-ներ և ադրբեջանցիները նշում էին, որ սպառա-րի իրենց բավականապես պետք է զգալիորեն անում էին ադրբեջանցի հետազոտողները, իրը /ԵՍՁՈՒՊ/ սահմանում է Արդեշանի ության և ռազմական տեխնիկայի առավելա-մանափակումներ, սպա նա ստիպված է Արդեշանը դա կապում է իբր թե ԼՂՀ-ին յայված իր բանակի ստորաբաժանումների ղեկավարության տրանսպորտն անհնարի-րբեջանի կանոնավոր բանակում ԲԲՄ-ների սխանեցնելու համար, դրա զգալի մասը էլ է երկրի ներքին և սահմանապահ զորքե-ասի երկրների համար ներքին անվտան-րի առավելագույն բույլատրված թվաքա-նիավորում:

նել, որ ոչ «բազային» ԵՍՁՈՒՊ-ը, ոչ էլ նրա չունեն իրական ու գործուն մեխանիզմներ ազգինության վերահսկողության համար, րդանային ռազմականացման գլխավոր ավորություններ է տալիս նրա դրույթները ինչև մշտական տեղակայման վայրերից ումը դեպի արբեր միջազգային ռազմա-մի քանի ժամ առաջ և այլն/։ «Սառը սկան վերապրուկը գործուն չեղավ Եվրո-տարածաշրջանային և ենթատարածա-

շրջանային անվտանգության համակարգերի ինչպես նաև ստեղծված հակամարտություններ հրդային տարածքի չճանաչված պետություն Չարավային Կովկասի յուրահատկությունը, երկ-ների առկայությունը և անվտանգության ոլոր-րացակայությունը միմյանց և իրենց նախկին յուրջ հիմնաստիղծներ էին առաջացնում դե-վրաց-արխազական հակամարտությունները մեխանիզմների պրոյեկցման համար /քանի-կապվում այդ Պայմանագրի դրույթների հետ Եվրոպայի «երկրլուսային» բաժանման ժամանակ:

Մյուս կողմից, առաջատար արևմտյան երկր-առկա քաղաքական հիմնաստիղծները նույն-դարծրին զրոյալ քաղաքական գործընթացներ անսահմանափակ ռազմականացման ու տար-քայն մրցավազքի նոր հնարավորություններ ե-սովորական զինված ուժերի մասին պայմանա-շուրջ Ռուսաստանի կողմից հայտարարված մո-իրավիճակի և փաստորեն սպառազինության քայն նկատմամբ վերահսկողության այս պատճառով²⁷:

Դրանով իսկ ակնհայտ է դառնում, որ Բա-նում է իր սպառազինությունը և նախածեռնում վազքը տարածաշրջանում: Դրա արդյունքում րում Արդեշանը զգալի քանակության սպառ-տեխնիկա է գնել, հատկապես տանկեր, իրե-մարտական ինքնաթիռներ: Սպառազինության րարվել է Ուկրաինայից, Ռուսաստանից, Կենտր-եվրոպայի պետություններից, Թուրքիայից, Ի-Ռուպես տարածաշրջանի վրա ապակայունաց-եական գործուն արևմտյան փորձագետները դի-ընթացքում Ուկրաինայից Արդեշանին մատա-մմ 9Ա52 «Սմերչ» համազարկային կրակի /ՌԱԶՕ/, որոնք իրենց հարվածային ազդեցու-են զանգվածային ոչնչացման գեներ կատեգ-երում «Սմերչ» համակարգերի հայտնվելը ընդ-Կովկասում առկա ռազմական հավասարակշ-Արդեշանի սպառազինության մեջ հայտնվելու-օպերատիվ-տակտիկական հրթիռային կոմպլե-բավական մեծ դիպլոկուլյուն և գործողության-կմ/, որոնք ընդունակ են էլ ավելի ազդելու ո-առկա հավասարակշռության վրա:

Ինչ վերաբերվում է զրահատեխնիկային, Բացվի կողմից, մասշտաբային գնումները ադրբեջանական բանակի սպառազինության կերի թվաքանակը, ըստ տարբեր գնահատա-քան 500 միավոր²⁸: Ըստ նախնական տվյալն-րում Արդեշանը Ուկրաինայից գնել է 60 միա-ներ և դրանց 13 հազ. արկ, 20 միավոր ԲՏԲ

ՊՏՈՒՊ-ներ և շուրջ 11 հազ. կրթահամայնի գնվել է նաև ծանր «Linux» ՈԱՉՕ-ներ /122-մմ տրավ. 160-մմ «LAR-160» տեսակի տեսակի հրթիռներով հագեցած/, հետախույզ ինքնաթիռներ: 2007 թեց «Ուսորդությունը» հետ հելու վերաբերյալ³¹: Նախատեսվեոք է լրացնեն Ադրբեջանի ՁՈՒ տազինությունը:

Կրթությունը տեղեկատվություն 2008 թ. վերջը, քանակական Day.az ինտերնետային գործադրվում է, որ նշված ժամանաքանակը կհասցվի 29-ի, JF-17 4-ի³², Մի-24 մարտական ուղղականացվել են ադրբեջանական եխնիկայի ցուցադրական թռչքմարտության գոտու հարակից

արվում նաև սեփական ռազմ-ն և ադրբեջանական ձեռնարու ռազմական հանդերձանքի լում են Յավեր Ջամալովի կողմաբերության նախարարության լում է, որ այդ նախարարության 70 մլն. դոլար: 2007 թ. մարտից, իրամանագրով վերացվել են թյունը և նախագահին առընթեր այի Կոմիտեն: Այս հաստատու-ջանի Պաշտպանական արդյու-սծքային ամրապնդման հետ, և են տվյալ նախարարության

ունը Ադրբեջանի ՁՈՒ-ի ամրա-րի նախապատրաստում, տար-ւ/առաջին հերթին, թուրքական եր տրամաչափի հրետանային տրիդային/ուսական արտադ-զինվորական խորհրդականների մ, Ադրբեջանը, ռազմատեխնի-ակցությունը շարունակում էր /թեև ԱՄՆ-ի հետ Բաքվի մ ունեն հատուկ նշանակություն նաև ԱՄՆ-ի և ՆԱՏՕ-ի հետ: Բանակի անցումը նաուոյական կածքին, պլանավորվում էր նաև կանազման ավարտը և ՆԱՏՕ-ի աստաթթին անցնելու գործը-

թացը³⁵: Վերջին շրջանում նկատվում է նաև Ադրբեջանի ռազմական համագործակցության ակտիվացում:

Բնական է, որ Հայաստանը և Լեռնային Ղարաբաղը ած էին արժագանքել Ադրբեջանի կողմից փաթեթված ս մրցակազմին: Ջգալի չափով դա իրականացվում է Ո ռազմական համագործակցության և ՀԱՊԿ-ին Հայաստ ութան հաշվին, ինչը Հայաստանին հնարավորություն է պայմաններով ձեռք բերել ռուսական ՄՈՏ: Բացի քականների վերջին, Հայաստանը Հինաստանից գնն ՈԱՉՕ WM-80 «Թայֆուն» /այդ թվում արդիականացվ մինչև 120 կմ կրակի հեռահարությամբ/ 2004 թ. Սլովակ միավոր Սու-25 գրոհային ինքնաթիռ:

Վերջին տարիներին մույնպես շարունակվել է սպա-նմուծներով հայկական բանակի համալրման գործընթա-նս, ըստ ՀՀ պաշտպանության նախարարության 2007 թ. տ հաշվետվության /2008 թ. հունվարի 18-ին հրապար-րնթացքում համալրվել է Հայաստանի ՌՕՈՒ-ի կազմ հաշվետու շրջանում հաջողվել է ավարտին հասցնել հաս-անության համակարգի ստեղծումը, որը հագեցած է հրթիռային համալիրներով /ՁՈԿ Ա-300/: Բացի այդ, հայկական զինված ուժերի ՄՈՏ-ի արդիականացումը իրականացվում են ինժեներա-չինարարական ու ամրա-անքնը³⁶: 2007 թ. սկզբին Սերբիան հանեց Հայաստանին խոշոր տրամաչափի դիպուկահար հրացանների թվաքա-ազելըը /շուրջ 2,6 մլն. դոլարի/, որը տարվա ընթացքում հանրապետու-թյուն³⁷:

Ձարգանում է նաև Հայաստանի ռազմատեխնիկական ցությունը ՆԱՏՕ-ի որոշ երկրների հետ: Ընդ որում, բա-գործընկերները ԱՄՆ-ն և Հունաստանը, փորձեր են արվ-կական համագործակցություն հաստատել նաև այլ Մասնավորապես Իտալիան Հայաստանին առաջարկ ռազմական համագործակցությունը ռազմական կրթու-րժկության, խաղաղապահ գործունեության ոլորտները օգաչուների և սակրավորների պատրաստման ոլորտում: տանի վարչապետ Ա. Սարգսյանի և Ն. Սարկոզիի Փա-հանդիպման ժամանակ ֆրանսիացի նախագահը նախ-ցաբերեց երկու երկրների միջև ռազմական համագործ-տատման վերաբերյալ: Նույն տարվա հոկտեմբերին, Ռ պանության նախարար Թեոդոր Մելեշկանուի Հայաս պաշտոնական այցի ընթացքում պայմանավորվածությ-հայ սպաներին ռումինական ռազմա-կրթական հաստ ուսանելու մասին³⁸:

Ինչ վերաբերվում է Վաշինգտոնի հետ ռազմակա-ցությանը, ապա այն ևս ակտիվորեն զարգանում է: Մասն-թ. հուլիսին ՄԱՄ կառավարությունը որոշում ընդուն-պաշտպանության նախարարությանը 3 մլն. դոլար տրա-պահ գումարտակի համար, որը պետք է համալրվել ՆԱՏ ռերին համապատասխան: ԱՄՆ կողմից հանդերձան-արտաքին ռազմական ֆինանսավորման ծրագրի շրջան

յատևանին տրամադրվեց է 8
ս-պահ գումարտակը ԱՆՏ-ի
ն: 2008 թ. ամերիկյան ռազ-
կացիների կողմից 2007 թ.
իրական համալրմանը⁴⁰:

աբերական համալիրի /ԱՄՅ/
մ 2007 թ. սեպտեմբերի 6-ին
ԲԲԸ-ների վերագործարկման
ասնավոր «Դի Ֆի Առնա Քոր-
շրջանակներում գործարանի
ռադրական հզորությունների
ի ներդրում: Շինարարական
ում իրականացվեցին հաս-
արվեցին տեխնոլոգիական
ցներ, ստեղծվեց գնդակների
ան փամփուշտների հավաք-
երի ու սարքավորումների
ը նախատեսում է կատարել
որ հոսքագծեր, որը հնարա-
ության ծավալները, այնպես
ը հոսքագծեր է ավելացնելու
ներում, որով ապահովելու է
լցի ծավալներ⁴¹:

թյունը
նրուծի վերլուծությունը

ետո, Դարաբաղյան Դակա-
զգալի աշխատանքներ են
ու ուղղությամբ: Այս հարցում
ավորապես, իրականացվել է
ակերպումը և տեխնիկական
ությամբ զգալիորեն գերա-
տերազմի շրջանի ադրբեջա-

արաղի ռազմական ներուծի
ակ 5/, բնական է, չի կարող
առաջին հերթին հիմնվում է
անաչված պետությունների
ց տրամադրված տվյալների
տանգության ամրապնդման
թղթի շրջանակներում: Առկա
տեխնոլոգիաների արտա-
մական տվյալները միշտ չէ,
ը, քանի որ տարածաշրջա-
ծության պայմաններում այդ
լազեցնել կամ խեղաթյուրել
ում ԱՆՏ-ների առկայության
ների յուրահատկությունը և
երին հնարավորություն են

տալիս նվազեցնել իրենց ՁՈՒ-երում առկա ԱՆՏ-ի իրակա-
ծականորեն այն վերանբարելելով այլ ռազմականացված
նումներին /օրինակ, ոստիկանական կամ սահմանապահ զ
Դրանով իսկ իրականում Դարավային Կովկասի պետություն
վորություն են ստանում մարտական գործանասերի սպառա-
ունենալ ավելի շատ ԱՆՏ, քան դա թույլատրված է եսմ
սահմանային մակարդակներով:

Ինչպես երևում է թիվ 5 աղյուսակից, բանակական
ջանական բանակը զգալիորեն գերազանցում է Դայաստա
ղարաբաղյան բանակի բերված գնահատականները
բացառապես 1997 թ. Ադրբեջանի կողմից եմԿ կատույց
յացված տվյալների վրա, ուստի և հնարավորություն
ստուգելու կամ դատելու դրանց օբյեկտիվության մասին:

Այնուամենայնիվ, ներկայումս գերազանցելով հայկ
ուծերին անձնակազմի և ԱՆՏ-ի քանակով, Ադրբեջանի ՁՈՒ
մարտունակության ընդհանուր մակարդակով: Մասնավոր
ջանական ՁՈՒ-ին հատուկ է մեծ չափերի հասնող կաշա-
որը չի կարող չանդրադառնալ զինծառայողների բարոյա-
վիճակի վրա: Բացի այդ, դեռևս բավական թույլ է անձնակ
ծությունը, իսկ ադրբեջանական սպաների կողմից ձեռքբեր
ռազմական կրթությունը և փորձը դեռ պահանջարկ չունեն
ամբողջ մասշտաբով: Բնական է, որ նման դժվարություն
Դայաստանի զինված ուժերը /ինչպես նաև ԼԴԴ Պաշտպան
կը/, սակայն հաշվի առնելով հետխորհրդային շրջանում ն
ու սոցիալ-տնտեսական զարգացման առանձնահատկությու
տանում և Լեռնային Դարաբաղում, ինչպես նաև 1992-19
կան գործողությունների բարեհաջող ելքի գործոնը հայկ
մար, նշված հիմնախնդիրներն այնքան սուր չեն դրված,
ջանում:

Աղյուսակ 5. Ադրբեջանի, Դայաստանի և Լեռնային Դա-
կանուավոր բանակների անձնակազմի և ԱՆՏ-ի հայտա-
թվաքանակները 2007 թ. դրությամբ⁴²

Կատեգորիան	Ադրբեջան	Դայաստան
Կանոնավոր ՁՈՒ	66740	43553
անձնակազմը		
Տանկեր	220	110
ԲԲՄ	595	240
Հրետանային	270	229
համակարգեր		
Մարտական	47	16
ինքնաթիռներ		
Դարվածային	15	8
ուղղաթիռներ		

Ադրբեջանի ՁՈՒ-ի առանձնահատուկ կողմն այն է /և
համեմատությամբ/, որ այն իր սպառազինության մեջ ուն
մարտական ինքնաթիռներ ու ուղղաթիռներ: Միևնույն ժա
ջանի ՁՈՒ-ի մարտական ինքնաթիռների զգալի մասը կազմ

միավորից ոչ պակաս/, որոնք մարտերի ու խորքային մարտեցված չեն ցամաքային շեջանցիները 1992-1994 թթ. արկուն նման օգտագործման թվակազմի պայմաններում, նմական ՄիԳ-25 կործանիչ-ահմանափակ լինել:

ՌՈՒՒ-ի սպառազինության մեջ իրեն: Վերջին տարիներին սնը տնօրինում է ավելի քան սատեսված են ցամաքային համար: Բացի այդ, Ադրբեյջանում են Մու-24 ճակատային Մու-25 զորոհային և Մու-24 լավ են դրսևորել մի շարք կողմից ակտիվորեն օգտա-ությունների ժամանակ:

ՌՈՒՒ-ի կողմից ցամաքային ցման նպատակով, Ադրբեյջանի իր Մու-24 և ՄիԳ-25 ական կողմի հետ համագոր-նում ստեղծվել է ՌՈՒՒ-ի ան և ուսումնա-վարժական ակարարվել են արդիակա-մնա-մարտական ինքնաթիռ-

վերսկսման պարագայում նավետությունը զգալիորեն Ղարաբաղի միացյալ ուժեր րոն ունեն ՅՕՊ-ի շարանված ջին շառավղի գործողության 5, «Կրուզ», «Կուբ»/, մտ նային համալիրներ, ինչպես լիրներ /«Օսա», ՋՍՈՒ-23-4, Պ-ի մատակարարումը Մոր տվեց չեզոքացնել Ադրբե-

ման ադրբեջանական ՌՈՒՒ-ն ան զինված ուժերի ՅՕՊ-ի 1992-1994 թթ. ռազմական լիրեն աճել է հայկական զոյելու ներուժը: Հայկական րը, որոշակի վտանգ կարող ր»-երի, «Տոչկա-ՈՒ» ՕՏՊ- «Պիոն» հեռահար հրետա- անկարծակի հարվածները, սմբերի գործողությունները, մեջ իսրայելական արտադ-

րության անօդաչու հետախույզ-ինքնաթիռների /ԲՊԼԱ/ հայտ star» և Hermes-450 տեսակի, ինչպես նաև փոքր շառավղով «Orbiter» տեսակի տակտիկական ԲՊԼԱ-ներ/ նույնպես կարողան հանապարտության գոտում հայկական ՅՕՊ-ի հիսնդիրներ ստեղծել ինչպես հայկական ՋՀՀ-ների ղիրբերի ման հետախուզական հնարավորությունների ավելացման ադրբեջանական բանակի կողմից առաջին զանգվածայ պարագայում, Ղարաբաղի երկնքում իրական և կեղծ օդա- բանակի ավելացման պատճառով: Նշված հանգամանքները կարող են նվազեցնել Հայաստանի և Լեռնային Ղարա արդյունավետությունը:

Հաշվի առնելով Լեռնային Ղարաբաղի տեղանքի բն յելեֆը, Ադրբեջանը կարող է մեծ արդյունավետությամբ օգտ 24 հարվածային ուղղաթիռները, որոնց քանակը վերջին զգալիորեն ավելացել է /ներկայումս ադրբեջանական բան զինության մեջ կա շուրջ 30 միավոր Մի-24 հարվածային ու թվում Մի-24Պ և Մի-24Բ վերափոխված տարբերակները/: Ար բանակի Մի-24 ուղղաթիռների մեծ մասը արդիականացվել մասնագետների օգնությամբ հարավաֆրիկյան ATE ընկերո Hind Mk-III» ծրագրի շրջանակներում: Սակայն ադրբեջանց հարվածային ուղղաթիռների զանգվածային օգտագործո առանձնակի դրականացնություն չի ստեղծի ուղղությամբ հայկական ցամաքային զորքերի նկատմամբ:

Այսպիսով, ինչպես և 1992-1994 թթ. պատերազմի ընթա բաղուն հավանական մարտական գործողությունների ելք զետնի վրա, սակայն հրետանու և հրթիռային համակարգե ավելացմամբ: Մարտական տեխնիկայի բնական ծերա Ադրբեջանի սպառազինության մեջ գտնվում են դեռ 1950-ա ների վերջին արտադրված մեծ քանակի Տ-55 տանկեր, որո յան պատերազմի տարիներին զնվել են Ուկրաինայից/ հան ող ադրբեջանական բանակի ՄՈՏ-ի զգալի մասը կապիտա ման կամ ամբողջությամբ վերափոխման կարիք ունի: Հաշվի որ ադրբեջանական բանակի ՄՈՏ հիմնականում հանդիսա կան/տորիդային, արևելաեվրոպական կամ չինական ա Ադրբեջանի ՋՈՒ-երը եազես կախված են պահեստամասերի մասերի ներկրումից: Բնական է, որ նմանատիպ խնդրի են հայկական զինված ուժերը, սակայն ՀՍՊԿ-ին Հայաստա ցության և Ռուսաստանի հետ ռազմա-բաղաբական դաշ ի հայկական բանակի ՄՈՏ-ի նորոգման ու համալրման խնդ արդյունավետորեն են լուծվում: Կարևոր նշանակություն ուն ենց ռուսաստանյան ՈԱՀ-ի ձեռնարկություններն են հան կական բանակի սպառազինության մեջ գտնվող ՄՈՏ-ի հի մշակողներն ու արտադրողները: Այն դեպքում, երբ ա բանակի խրիդրային/ռուսական արտադրության սպառազի գումն ու համալրումը հիմնականում իրականացվում է Ուկր ռազմարդյունաբերական համալիրը գլխավորապես իրա իՍՅՄ-ում կամ ներկայիս ռուսական ձեռնարկություններում ռազմական տեխնիկայի «երկրորդական» սպասարկում լիցենզիոն⁴³:

ած ուժերի մարտունակության վարելի է նշել, որ ըստ փորձան բանակը հանդիսանում է ֆինսիոնալ սպայական կազմ գործնականում ամբողջովին գործողությունների վետերան-տեխնիկապես բավական լավ յին ԱՌՏ-ով, որը հետագայում երազական կառուցվածքը նրա թյուն է տալիս գործել շարժուն սշտականական մարտերում և յույց են տվել ԼԴԴ-ի տարած-րությունների արդյունքները, ցայրում Դարաբաղի արական է գործնականում 100 տոկոս: յլացնել ԼԴԴ Պաշտպանության այն ամրապնդել դարաբաղյան ք ունեն մարտական գործ-ավ ծանոթ են տեղանքին: Դա արա-շտաբային և դաշտային սկան է, որ այս փաստը չի ում առկա զգալի անհամա-նների վերսկսման պարագա-բանակային գերակշռություն ղորքերի նկատմամբ, սակայն թվով վետերանների ներկա-ըրացնել նշված տարբերու-ական է բերել 2008 թ. մարտի Ի գյուղի մոտ տեղի ունեցած ինակայման գծում հանդիսա-վախումը 1994 թ. զինադադարի

անակի թույլ կողմը մարտա-Մի-24 հարվածային ուղղա-յուն չի տալիս վարել զուգակ-րործողություններ, հատկապես հարթավայրային տեղանքում: Այսույանը և ՁԳԳ-երին ու ՌԼԿ-աջին հարվածներից հետո, ագայում, ԼԴԴ Պաշտպանու-կըրունքորեն կարող են մեծ նի ՌՕՌԻ-ի գերազանցություն ղեպքում:

մբ պատերազմի սկզբնական չի պլանավորում, քանի որ հնարավորություն են տալիս յանություն վարել: ճակատա-ան դիրքերը, որոնք չինարա-ական ռեսուրսներ է ծախսել,

ռազմական գործողությունների ղեպքում պետք է մեղմ ադրբեջանական բանակի առաջին հարվածը և նրա ան տեխնիկային շոշափելի կորուստ պատճառեն: Առաջին մղելուց հետո հնարավոր են նաև դարաբաղյան կողմի հ ղական ակտիվ գործողություններ հետագայում դուրս գա տարածք, որը հաջողության ղեպքում կարող է վտան Ադրբեջանի մի շարք կենսականորեն կարևոր շրջանները:

Միաժամանակ պետք է հաշվի առնել նաև այն, որ Ադր ագրեսիայի պարագայում դարաբաղյան բանակի պատ հրետանային հարվածները /անկախ մարտական գոր ընդհանուր զարգացումից և արդյունքներից/ կարող են էական վնաս հասցնել Ադրբեջանի տարածքում տեղակայ և հաղորդակցման օբյեկտներին, որ դա երկարաժամկետ բացասականորեն կանդրադառնա Ադրբեջանի տնտեսակա կան զարգացման վրա: Հայաստանի Հանրապետությա հրետանային ներուժը զգալիորեն գերազանցում է դարաբ նու նմանատիպ հնարավորությունները: Մասնավորապ բանակի սպառազինության մեջ գտնվում են չինական ՌՍԶՌ WM-80 «Թայֆուն»-ը /այդ թվում մինչև 120 կմ կրա քայմբ արդիականացված համակարգերը/, ինչպես նաև 9 օպերատիվ-տակտիկական հրթիռային համալիրները /որոն դային ռազմական տեխնիկայի արևմտյան համակարգով հայտնի են «Scud-B» անվամբ/: Տվյալ օպերատիվ-տակտ րային համալիրները /8 միավոր 9Պ117Մ կրակային համ միավոր Պ-17 հրթիռներ/ խորհրդային ռազմական գույ գործընթացի շրջանակներում, Հայաստանին են փոխանց ղիական բանակի 176-րդ հրթիռային բրիգադի կազմից: Պ ունեն մինչև 300 կմ կրակի հեռավորություն մեծ տարածու կրակի մինչև 0,6 կմ հավանական շրջանային շեղմամբ: Օ փորձագետների գնահատականների, Ադրբեջանի կողմ գործողությունների ծավալման և ԼԴԴ ու ՀՀ բնակավայրեր ղեպքում, հայկական բանակի 9472 ՕՏՌ-ները և ՌՍԶ կարող են արդյունավետորեն օգտագործվել ադրբեջանա զույն ռազմական, կոմունիկացիոն և ռազմարդյունաբերակ ղեմ, այդ թվում նաև Ադրբեջանի տարածքի խորքում տե հակամարտկոցային պայքարի համար հայկական կո օգտագործել ինչպես 152-մմ քարշակային 2Ա36 «Գիացին /ոչ պակաս, քան 24 միավոր/, այնպես էլ մեծ քանակի 15 «Ակացիաները» և 122-մմ ՍԱՌ 2Մ1 «Գվոզդիկաները», որ Հայաստանի ՁՌԻ-երում և Լեռնային Դարաբաղի ՊԲ-ում ալելին է, քան ադրբեջանական բանակում:

Փորձագետների կողմից ՀՀ Ձինված Ռուսերը անենամ զնահատվում անբողջ Հարավային Կովկասում: Հայկա զլխաՎոր հարվածային ուժը շարունակում են մնալ ցամաք ՌՕՌԻ-ն հայկական բանակի մարտական ներուժում դեռ փո նափակ դեր ունեն, թեև 2004 թ. Սլովակիայում զնվել է Ա ինքնաթիռների զգալի թվաքանակ, և ներկայումս հայկակ կազմում կան տարբեր վերափոխումների առնվազն 15 զրոհայիններ: Չնայած ՀՀ Պաշտպանության նախարարու

այն մասին, որ դա շահավետ գործարք տպանության խիստ տարակուսելի է ընձան արդյունավետությունը: Պետք է մատաբար ավելի մեծ քանակի կործանման Ուկրաինայում զնված ՄիԳ-29 սատանից ԳՕՊ-ի նոր քանակների մասնացման /այդ թվում, հեռահար շատահար: Դրանից ելնելով, հայկական ավիատեղիի տեղային բնույթ⁴⁵: Մինևույն կարգը, որը համատեղելի է իր տարած-2-րդ ռազմական բազայի ՌՕՌ-ից և Ադրիլիան և U-300Բ ԶԳԳ-ների 2 դիվիզիոնի ծածկել երկրի ամբողջ օդային

փորձը ցույց է տալիս, որ նույնիսկ վիճակի չէ երաշխավորել ցամաքային ուն կերպով ցույց տվեց 2006 թ. ամսագրում: Մեծ Մերձավոր Արևելքի տարածքային ՌՕՌ-ները, որոնք հազեցած էին իրենց սպառազինության մեջ ունեին գեղ, այդպես էլ չկարողացան կտորել ջրկատների դիմադրությունը, որոնց ավիոխվող ԶԳԳ-ներով: Պետք է հաշվի առնել ՌՕՌ-ների վերսկսման պարագայիս հիպոթետիկ ձևով, օդում հասնել գերազանցության, որն ուներ խրախե-գործողությունների ժամանակ⁴⁶: Ադրիլիորի փորձ-ինչ ավելի մարտական են ցամաքային թիրախների ռումբ-29 /Մու-20, Մու-24 և Մու-25 ինքնաթիռ-ըրվածելու սահմանափակ խնդիրներ մասամբ արդիականացված ՄիԳ-29 ի թեթև ուսումնա-վարժական L-29 նակություններ կան Ադրբեջանական ցույց տվեց արաբների կողմից փորձը /ինչպես և դրանց խրախե-973 թ. պատերազմների ընթացքում, կատարություն ունենալ մարտական ամու ԳՕՊ-ի նույնիսկ նվազագույն թվով միայն տեղափոխվող ԶԳԳ-ների ըր:

Պարզությունները.

Մերի անհամաչափությունը

ամբ կարելի է պնդել, որ Ղարաբաղ-տական գործողությունների վերսկս-անալու են հիմնականում դիմակայող կցությանը, որոնք հազեցած կլինեն քանակներով: Դա մեծացնում է ներ-

կայիս ճակատի երկայնքով տեղակայված դարաբ պանական ամրաշինությունների նշանակությունը: Բնական է, որ, ինչպես ցույց է տալիս պարությունը, Լեռնային Ղարաբաղի ամրաշինությունները հանդիսանալ ծավալուն մարտական գործողություն, և դարաբաղյան բանակը չի կարող այդ գալպես «սպասել» պատերազմի ավարտին: Մակությունների և երկարաժամկետ շինությունների խեղճ հնարավորություն է տալիս զգալիորեն նվազեցնել ֆելտը և ժամանակ շահել դարաբաղյան բանակի ման համար/ ակտիվ պաշտպանության հետ, հույս նական բանակին Ղարաբաղում արագ հաջող «բլիցկրիգի» համար:

Մյուս կողմից, վերջին շրջանում բազմաթիվ և բազետներ և ռազմական փորձագետներ, ներկա պրում անհրակամանալի «բլիցկրիգի» գաղափարը բաշուն հավանական մարտական գործողություններ կարգ այսպես կոչված «սահմանափակ ռեվան հայեցակարգի ելություն այն է, որ Ադրբեջանի ռաբանակի սպառազինության ձեռքբերումից հետո, հույսեր է ձեռք բերում դարաբաղյան ճակատում հսկավատարակությունը փոխելու համար: Մի փորձագետներ գտնում են, որ այս դեպքում ադրվիճակի կլինի Ղարաբաղում ռազմական օպերացապատագրել թեկուզ որոշ հարթավայրային տագտնվում են ԼՂԳ Պաշտպանության Բանակի վառաջին հերթին Ադրամի և Ֆիզուլու շրջաններ ադրբեջանական փորձագետներն ու բաղաբա Ղարաբաղի այդ երկու շրջանները զբաղեցնելու մի շոչափելի հոգեբանական և ռազմա-բաղաբակ ստանալ Ստեփանակերտի և երևանի նկատմամբ բաջը շարունակել իր համար ավելի շահավետ դիրք:

Տվյալ հայեցակարգի տրամաբանական շարքաշված այն գաղափարը, որ Ղարաբաղում «բլրավորությունների բացակայության պայմաններում նակը հեռախար ծանր իրետանու, մեծ տրամաչափատակտիկական հրթիրների միջոցով /ինչպես նաև տական հնարավորությունների ավելացման, անօդ օդային հետախուզման ժամանակակից միջոցներ բյամբ/ կարող են Գայաստանին և Ղարաբաղին երլին» ու «դիտանցիոն» հյուծիչ պատերազմ պարտ որ Գայաստանի ու Ղարաբաղի բնակավայրերի ոտական հրթիր-իրետանային ու ավիացիոն հարբաբուն կարող է հայկական ղեկավարությանը ստիզնալու, այդպես էլ չսկսելով պաշտպանական զոգուագործելով զգալի ցամաքային ուժեր: Այսիկիրեն լուծել Ղարաբաղյան Գիմնասիոնիորը, ըստ ժողությունների վերսկսման պարագայում չկրնյութական մեծ կորուստներ:

մ փորձագետները նաև պնդում են, գտնվող Հայաստանը, որը կախված լիաներից, վերսկսված ռազմական կարող կազմակերպել իր զինված չլուծյալ ներկարա-ժամկետ ապահո- նետք է հաշվի առնել, որ նմանատիպ ռային շրջափակման իրավիճակ էր 1992-1994 թթ. մարտական գործո- նակ ազդեցություն չունեցավ Դարա- ղի համար բարենպաստ ելքի վրա: ամբ «դիստանցիոն» պատերազմի հայացքից թե ռազմական, և թե ունից զգալի առավելություններ է լական թերություններ ունի: Ուզ- սային և ռուսրային հարվածներով պատերազմը ընդունելի՝ չէ ինչպես անական կողմի համար: Մասնավո- պարամետրերով ներկայումս ադր- լելություն ունի /մեծ տրամաչափի ծեծանկներ/, սակայն Ադրբեջանն ողմից պատասխան հրթիռ-հրետա- նի հրթիռ զգալի նավթագազային դյունահանման համապատասխան վերամշակման ու տեղափոխման անական արդյունաբերության շուրջ ակի սպառազինության մեջ գտնվող առավիղը, ինչպես նաև Լեռնային ինարավորություն են տալիս տապել խոշոր քաղաքների ու ղ քվում նաև մայրաքաղաքին:

մը, նախաձեռնող ու հարձակվող են մարտական գործողությունների ան ու քաղաքական բացասական մի համար: Ինչպես արդեն նշվել էր, սև, օրինակ, տվյալ պահին վերջին մի ժամանակ, 2006 թ. ամռանը ղ կողմի ժամանակային գործոնի պուկ նկատել է ռազմական դասա- ղ, որը չօգտագործված է ընթանում, սքի վրա»⁴⁹: Իսկ Հայաստանում և ություն ու նյութական պաշարները են տևական մարտական գործողու- լտանգության ապահովման այնպի- գործադրումը, որպիսին են 2012-ոդ ղի անդամակցությունը ՀԱՊԿ-ին և ղների հետ Հայաստանի փոխլրաց-

ն ռազմական գործողությունների ներքից առավել էականը հավանա-

քար կլինի արտաքին քաղաքականը, այսինքն ար- ների ու համաշխարհային առաջատար տերություններն Համաշխարհային հանրությունը պարզապես թույլ տևական /բազմաթիվ շաբաթներ, առավել ևս ամ- ռազմական գործողություններ մղել աշխարհի համա- ռազմավարական նշանակություն ունեցող տարածա- զագի զգալի պաշարներին մոտակա տարածք- տերությունների շահերի ու հակասությունների բախ-

Բացի այդ, մարտական գործողությունների ծավ- հետևանքները և դրանք ելքի տևական անորոշույթ- համաշխարհային հանրության և առաջատար տե- բացասական արձագանքի/ Ադրբեջանի ներկայիս ք- լալի համար, որի իշխանության ներքին օրինա- կանում կախված է ուժային ճանապարհով Դարաբ- դարձման խոստումներից, ավելի զգալի կլինի, քան և կամ նույնիսկ Հայաստանի համար: Ստեփանակեր- ղություն ունի նպատակների հստակ «անհամաչա- խոսքով Դարաքաղի և Ադրբեջանի հասարակությա- մունքի ու ընկալման «անհամաչափություն» հավ- գործողությունների նկատմամբ: Ինչպես ցույց է տ- տեղային բախումների մեծամասնության փորձը, ռ- յունների հաջողությունը հաճախ կախված է ոչ այնք- կայող կողմերի ուժային ու ռազմա-տեխնիկական ն- հարաբերակցությունից, այլ նաև հաղթանակի ռազմ- կան գործոնների փոխգործակցությունից՝ քաղաքակ- զաղափարական, մասնավորապես, կողմերի ունակո- րյան մորբիլիզացման ու երկրի բնակչության բոլ- ռազմական գործողությունների իրական օրինական առումով ժամանակային գործոնը ևս հիմնական ռեվանշիստական մարտական գործողությունների հավանական նախաձեռնող Ադրբեջանը, հայտնի պա- ռազմական գործողությունների «օրինականացման» նախկինների հետ, քան Դարաքաղի հասարակո- րանը, որոնց համար այդ պատերազմը կլինի ոչ ա- ղություն համար:

Ինչպես ցույց է տալիս գաղութատիրական պ- մությունը և նախկին «մետրոպոլիտանների» ու շճնաչ- վորումների միջև ներկայիս դիմակայությունը /կա- յունների/, դիմակայող կողմերի կամքի ու նպատ- փությունը հանգեցնում է մի իրավիճակի, որում ըստ փորձագետի արտահայտության «դե-Ֆակտո պետույ- խաղ են խաղում, որում չպարտվելը հաղթանակ է ն- յին Դարաքաղը կարող է նաև չհաղթանակի Ադրբեջ- այն անգամ արդեն «խրամատային» կամ «դիստանց- սակայն նույնիսկ մնան ելքի դեպքում, նա այդ պատե- չի տա: Իսկ ասիա ադրբեջանական ռազմա-քաղաքա- համար, որն արդեն 14 տարի մշտապես ռեվանշի- պարիով Դարաքաղը վերադարձնելու կոչեր է անում դրությունների ցանկացած ելքը, բացի Լեռնային Դ-

բերումը, կնշանակի ոչ միայն
ռուսները հաջորդող անդադրելի
տղ վերնախավի համար⁵²։
ի գնահատման համար անհրա-
ղմից տարվող հակառակորդի
հնարավորությունները։ Հայ-
սպառազինության մրցավազքի
վճարում է մարտական գործո-
րյունը։ Այս իրավիճը բեև փոր-
նի է դեռ Սառը պատերազմի
տղաբազիտության մեջ։ Գործի է
ան մեխանիզմը, երբ հակամար-
նական ներուժի բարձր մակար-
այունները սկսած երկրի համար
ցանկացած օգուտ չի կարող
ին և նյութական կորուստները,
յան բացասական արձագանքի
ետևանքների մասին։ Ռազմա-
ջանակներում մշակված տեսու-
ն են վերջին տասնամյակների
նային անվտանգության պաշտ-
ում են մի կողմի անցանկալի
կանխումը մյուսի նկատմամբ
բար գիջում է առաջինի/ նրան
լիքի միջոցով։

ը չէ և որոշակի առումով ամրա-
ունների երկբևեռ դիմակայման
ժամանակ խոսքը գնում էր
իսկ տվյալ պարագայում խոսքը
թյան կրոնվեցիոնալ գապանը,
սպառազինության մրցավազքի
ն կողմերի ռազմական ներուժ-
նների ռազմական գործողու-
ն և, որ կողմերի սպառազինու-
ինակ ՌՍԶՈ 9Ա52 «Սմեթլը» և
80 «Ռայֆուլը» հայերի մոտ,
որեն մոտենում են տակտիկա-
բաղաբական-հոգեբանական և
նենալ նաև կողմերի կողմից
համալիրների օգուտգործումը
րբեջանցիների կողմից 9479-1
ականությունը, որ մարտական
մարտերի առաջին իսկ օրը
խաղաղ բնակչության կորուստ-
յակ հազարներ։ Առավել ևս, որ
եր չկան Դարաբաղում ադրբե-
այլ հակառակը, վերսկսման
լ ավելի հավանական է, որ
ն են տևական «խրամատային»

պատերազմի սցենարով։ Այս դեպքում, ձգձգվող մա-
րությունները թե ռազմական, թե քաղաքական տեսանկյո-
միջազգային հանրության աչքերում/ կործանարար
հերթին դրանց վերսկսման նախաձեռնողի համար։

Այսպիսով, որքան էլ հակասական է հնչում, այնու-
բայց Դակամարտության գոտում սպառազինության վ-
վազքը իրականում տվյալ փուլում բարձրացնում է մա-
րությունների վերսկսման շեմը կամ նվազեցնում է
նությունը։ Դա իհարկե մարտական գործողություն
լիարժեք երաշխիք չի հանդիսանում, սակայն դրա
սահմանափակիչներ է ստեղծում։ Ադրբեջանի կողմից
գնումների շարունակումը իրականում սկզբունքորեն կա-
փոխել ռազմական հավասարակշռությունը, սակայն Դա
մարտության գոտում կայունությունը կպահպանվի ար-
րակշռության հաշվին, որը կարելի է անվանել «սպառնա-
րակշռություն», որը կողմերին դեռ երկար ժամանակ կս-
փխրուն և անկայուն խաղաղությունը։ Ինչպես նշում էր Ի-
ռազմական տեսարան ու պատմաբան Բեզիլ Լիդդել-Գա-
պատերազմի նպատակը խաղաղությունն է, ավելի բ-
պատերազմն էր /թեկուզ գուտ ձեր տեսանկյունից/⁵³։ Ա-
երբ դիմակայող կողմը կզիտակցի, որ Դարաբաղում մա-
րությունների ցանկացած ելքի դեպքում նրա կորու-
տանայակ հազարավոր մարդիկ և սկայայակ նյութակա-
վնասներ կկրեն, ապա նա մեծ անգամ չէ որ լավ կմտ-
մարտության վերսկսման որոշում կայացնելը։ Եթե Ի-
վերսկսել մարտական գործողությունները, ապա հազի-
նա ավելի լավ խաղաղություն ստանա, քան մինչպես
Ինչպես նշում է անգլիացի դասական ռազմագետը։ «Իր
հաղթանակը նշանակում է, որ խաղաղության հետ-
կառուցվածքը և ժողովրդի նյութական վիճակը ավելի
մինչ պատերազմը։ Նման հաղթանակ հնարավոր է մի-
երբ ձեռք է բերվում արագ արդյունք, կամ եթե տևական
վարությանը են ծախսվում երկրի ռեսուրսներին և
Նպատակը պետք է համապատասխանի միջոցներին»⁵⁴։

Այս ամենից ելնելով, առանց հստակ պատասխան
նում. Ադրբեջանի համար որքանով է արդյունավետ ու
դնել «հետաձգված ռեզակչի» վրա անվերջ սպառազին-
պայմաններում, որը տարածաշրջանում ձևավորում
հակասարակշռություն», և որի դեպքում բացակայու-
«բլիցկրիզի» հնարավորությունը։ Մյուս կողմից, եթե Ա-
քաղաքական ղեկավարությունը մտադրվի սկսել հյուժ-
տանցիոն» պատերազմը, ապա պատրաստ է արդյոք
պատասխան քաղաքական ու նյութական վնասներ, և
նա, որ ժամանակային գործոնը և տևական մարտակ-
ների հնարավորությունը բխում են հենց իր շահերից։

1. Մանրամասն տես. *Минасян С. Южный Кавказ: проблемы о
над вооружениями // Южный Кавказ: проблемы региональной бо
ции / Под ред. Минасяна С. Т. 1, №1. РАУ: Ереван, 2004.*

ное наследство Москвы // Кавказ: вооружен и
кока Д. Saferworld, ЦАСТ: Лондон – Москва,

տարբերի և հետևյալ հրատարակումների
dance 1991/1992. IISS: London, 1991. P.45, 61,
ent and Disarmament. Oxford University Press,

աներ,
перемен под бременем истории // Кавказ:
й А., Хизкока Д. Saferworld, ЦАСТ: Лондон –

հիցայի ջրկատ: Ղարաբաղյան հակամար-
աշնանից/ Ադրբեջանի իշխանությունների
արզուն ձևավորվեցին բազմաթիվ զինված
ազորվում էին Լեռնային Ղարաբաղի
սպետության տարածքում տեղակայված
անոցից նրանց զգալի քանակի հրազեն և
սկզբում կազմում էին 3000 մարդ, իսկ
տրինն ավելացավ:

д. Орлова В.А. Т.І. ПИР-Центр: М., 2002.

ված 23-րդ ՄՀ-ի 366-րդ մոտոհրաձգային
մական տեխնիկան ունեցածվել էր 1992 թ.
տուց դուրս գալու ժամանակ, այդ
մասը հայտնվեց Ղարաբաղյան
5:

տը, որը գտնվում էր Լեռնային Ղարաբաղի

Общая газета, 22.10.1998.

Габалинской РЛС // Независимое военное
վկայությունների, 1992 թ. հունիսի կեսին,
փոխնախարար Բարա Լազարլին 20 մլն.
ջայում տեղակայված 23-րդ ՄՀ-ի անրոջ
նիկան վերջինիս հրամանատար գեներալ-
տես. Юнусов А. Азербайджан: в ожидании

перемен под бременем истории . С.63-64.
caucasica // NATO School, Polaris Quarterly,

լրագրող Թ: դե Վաային տված
ատանի պաշտպանության նախարար Ս.
1994 թթ. մարտական գործողությունների
րբեջանական բանակից զավթել էին 156
ack Garden: Armenia and Azerbaijan through
003; de Vaaz T. Черный сад: Армения и
А., 2005. С.408. Բացի այդ, Հայաստանի
րբեջանի հետ սահմանամերձ բախումների
ույնը 8 միավոր S-54/55 տանկ, որոնք
սզինության հայկական բանակի կողմից:
tive Group Documents - JCG.DEL/29/01,
J.DEL/32/01, 13.11.2001.

16. Տեղեկատվության փոխանակման շրջանակներում
տրամադրված տվյալների համաձայն, որոնք նախ
ստորագրված են ԱՅՈՒՊ-ով:

17. Ավելի ուշ, միայն ուստական զինվորական ղեկավար
փոխանցեց 6 միավոր Սու-25 գրոհային ինքնաթիռներ, իսկ
ի 1 ՍիԳ-25 կործանիչը 1994 թ. հայկական հա
գործողությունների շնորհիվ առևանգվեց վարձակալ-օր
րնոգրվեց հայկական ՌՕՈՒ-ի կազմում:

18. Hagelin B. Arms Transfers to the South Caucasus and Central Asia
// Armament and Disarmament in the Caucasus and Central Asia
P.27-28

19. Մանրամասն տես. Минасян С. Проблемы ограниче
вооружениями на Южном Кавказе // Центральная Азия и Кавказ
20. Кафка А. Некоторые проблемы взаимодействия
международных организаций в области контроля над ору
Россия и основные институты безопасности в Европе: вет
Тренина Д. М., 2000. С.239.

21. Մանրամասն տես. Минасян С. Военно-технические
безопасности и проблемы контроля над вооружениями на
№2 (6), Ереван: НОФ «Нораванк», 2005.

22. UN Register of Conventional Arms, (<http://disarmament.un.org>)

23. ՍԱԿ-ի 2006 թ. Ռեզիստրում Ադրբեջանի և Ուկրաին
նեջ բերվում է ՍիԳ-29 ինքնաթիռների 5 միավորի թվաք
ինական ՋԼՍ-ների այլ տեղեկությունների, Ուկրաինայից
կործանիչների ընդհանուր քանակը կազմել է 14 միավոր
ուսումնամարտական վերափոխման, որը սակայն ն
Ռեզիստրում: Չնարավոր է, որ դրանք նշվեն 2007 թ. ս
տես. Зубтаров Н. Чем занимается украинский ОПК // Инвез

24. Այսպես, ադրբեջանական փորձագետների կողմից
կոչված հազ.ք.մ. /տարածքային պարամետր/ կամ ն
վրդագրական պարամետր/ ընկնող սպառազինության
միավորի միջինացված գործակցի օգտագործման դեպ
ստացվում էր, որ ըստ են ԱՅՈՒՊ-ի Ադրբեջանի սպառ
մակարդակը պետք է ավելացվի մինչև 727 տանկի և
տասիսանաբար ըստ տարածքային պարամետրի/ կամ
/ըստ ժողովրդագրական պարամետրի/: Մանրամասն ս
Process in Transcaucasia // Polaris Quarterly, Vol. 1, Issue 2, Su
25. Юнусов А. Азербайджан: в ожидании перемен под бреме
26. Lachowski Z. Arms Control in the Caucasus // Armament
Caucasus and Central Asia. SIPRI: Stockholm, 2003. P.34-36.

27. Մանրամասն տես. Минасян С. Мораторий на ДОВСЕ
глобальной политике, №3, Май – Июнь 2008.

28. Минасян С. Можно ли считать Украину крупнейшим
государствам Закавказья? // www.fondsk.ru, 01.06.2006.

29. Մանրամասն տես. Минасян С. Азербайджан против
чешский баланс, оценки боеспособности и перспективы раз
Вопросы стратегии и безопасности / Под ред. Айвазяна А. В.

30. Микаэлян Л. Украина не вмешивается в конфликты? // Г

31. Ռուսական գրաստեխնիկայի Ղազախստան և Արմ
պայմանագրի գումարը կազմել է շուրջ 40 մլն. դոլար. //

32. ՉիԿ-պակիստանյան համատեղ արտադրության:

33. Ադրբեջանի ՌՕՈՒ-ն նոր ավիատեխնիկա է գնում:
նախատեսված է քարմացնել Ադրբեջանի Ռազմա-օ
պարկը: // www.day.az/news/politics/87396.html, 30.07.2007.

ային ատրոստիզերական գործակալութ-յունը, արթյան և կոնվերսիայի հասուկ կոմիտեն// 03.2007.

моне о планах Североатлантического Альянса-санный курьер, №24 (190), 27.06-2007.
мянская армия была обеспечена современным 375.htm], 18.01.2008.

продаст Армении вооружений на сумму \$2,6 04.01.2007.

рудничать в вопросе подготовки саперов и 927894.html], 05.12.2007.

нение в румынских военно-образовательных 87.html], 11.10.2007.

комплектование армянского миротворческого

агни для развития военно-промышленного /881398.html], 06.09.2007.

վրա, ինչպես նաև The Military Balance

վիզուումից հետո Ռւկրահնայում մնացած, «կոսմետիկ» նորոգում անցած և հաճախ երկրներին վաճառված տարրեր նմուշների վրաստանին 2004-2005 թթ. վաճառված 40 մնաարք վիճակում էին/ կամ Արրբեջանի և 2008 թ. ձեռքբերված ՍիԳ-29ՈՒԲ ուսումնա-

րբեջանական բանակի 703-րդ բրիգադի րևանում 2008 թ. մարտի 1-2-ի հետընտ- ցին մարտով հետախուզել ղարաբաղյան նեկյան հատվածում, սակայն անհաջողու- Բանակի ստորաբաժանումների պատաս- անվեցին աղրբեջանական զորքի մոտ 13- արաբաղյան կողմի կորուստները կազմեցին

անել, որ կողմերի գրեթե ամբողջ մարտա- րնվազն 18-20 տարվա ժամկետ: Թեև գործ- արտադրվել է մինչև 1980-ական թվական- վիացիայի բարոյական ու տեխնիկական նած: Գործնականում կողմերի ավիացիայի ուրը, և նույնիսկ նրանց խորը արդիակա- սցնել նրանց մարտական հնարավորու- ՕՊ զորքերի պարագայում ՄՈՏ-ի մաշման անդրադասնում դրանց մարտական ու ղա ցայտուն դրսևորվեց, մասնավորապես, ՍիԳ-29ՈՒԲ ուսումնա-մարտական կործա- ինացի մասնագետների կողմից/ 2008 թ. ի ունեցած վթարի ժամանակ:

մագետները, ըստ 2006 թ. ամռան մարտա- ռ, Իսրայելը ստիպված կլինի հրաժարվել ազա պատերազմներում հաղթելու հույսե- կան հատուկ նշանակության ջոկատների ՍԱ-ը կրկին պետք է վերադառնա այն անը, որոնց օգնությամբ նա մինչ այդ պտերազմներում, այսինքն պետք է պատ-

րաստ լինի վարել մանրային ու սրընթաց մար- ցամաքային ուժերի զգալի քանակների ներգրավ-ման արակցությանը/ և չնայելով կարուստներին նպատակի յանը: Բացի այդ, Լիբանանում իսրայել-ցիների կրած ս պատճառներից մեկը 1999 թ. Դա-րավալավիայի դեմ Ա արդյունքների ոչ ճիշտ գնահա-տումն էր: Մասշտաբա լիբանանյան տնտեսության ու ենթակառուցվածքների միջոցով «Չեզոքլսահի» քաղաքական ու ռազմական րնակչության կողմից նրան սատարման չեզոքացման հույսերը անհիմն դուրս եկան: Մանրամասն տես. *Spyer War // Middle East Review of International Affairs*, Vol. 12, № 47. *Печорина Н.* Модернизация МиГ-29: операция реин 08.05.2007.

48. См. подробнее: *Мартirosян С.* Азербайджан готовит <http://www.noravank.am/ru/?page=analitics&nid=643>, 19.04.2007.

49. *Клеузевич К.* О войне. М. – СПб, 2007. С.386.

50. *Деризлазова Л.* Парадокс асимметрии в меж- 2002. Р.848.

51. *Lynch D.* Separatist States and Post-Soviet Conflicts // *Inte* 2002. P.848.

52. Ամանառիպ կերպով Դ. Քիսիմցերը նկարագրում տուրյունը ԱՄՆ և Վիետնամի միջև, որտեղ վիետ- «թուլլին» բավական էր միայն չպարտվել, որպեսզի հ պետությունները, որոնք պատերազմ են մղում հանը կուրյան գաղափարի և որոշակի քաղաքական կամ առկայության պայմաններում /օրինակ, Ֆինլանդիան պատերազմի» ժամանակ, Ալվիլը 1950-1960 թթ., Վիե մինչև 1970-ական թվականների ԱՄՆ և Ֆրանսիա ժամանակ, Իսրայելը 1948-1982 թթ. արաբ-իսրա ժամանակ, հետխորհրդային տարածքի չճանաչված պ թվականների առաջին կեսին և այլև/ ունակ են տևակա ապահովել նյութական ու մարդկային ռեսուրսների մոլ գերազանցություն ունեցող քշնամուն հաղթելու: Մանր Պարադոքս асимметрии в международном конфликте. С.87- 53. *Лиддел-Гарт Б.* Стратегия непрямых действий (Энцикл М. – СПб., 1999. С.403.

54. *Лиддел-Гарт Б.* Стратегия непрямых действий (Энцикл С.408.

Իգոր Մուրադյան

ին, թե խորհրդային Ադրբեջանի վերա-
գալու գործընթացը տեղի է ունեցել
ալ իրադարձությունների մեկուսացման
Այս իրադարձությունների հենց սկզբից
ուրբիայի արծազանքը: Դարաբաղայան
ել նաև Իրանը: Արևմտյան երկրների
ագանքը իրադարձությունների ծավալ-
վարչակարգերում գաղտնի մնացին,
ության մանրակրկիտ կուտակում, այն
սրող էին դառնալ սպասվող գործըն-
յի կտրուկ և ծայրահեղ բշնամական
Արևմուտքի և, ամենից առաջ, ԱՄՆ-ի

տատանի դիրքերի դուրս մղման կարևոր
քականությունը, այսինքն այն գործըն-
20 տարի: Սկսած 1989 թ. ընդիուպ
անհան կազմակերպեցին հանքա-հում-
նավթի, գազի, ուրանի, գունավոր և
հողային տարրերի մասին տեղեկու-
տատասխան բոթաբանության ուղղակի
զոտական հիմնարկություններից, ինչ-
սի օգտագործումը: Առաջին հերթին,
ացվում էին Կենտրոնական Ասիայի և
ի դեպ, այս տեղեկատվության գլխա-
նում էին խորհրդային և ռուսական
երում հավաքագրված աղմիխտրա-
տեղեկությունը դարձավ ԱՄՆ-ի և Մեծ
ընկերությունների սեփականություն-
այս պետությունների ընկերություննե-
անորակ և ոչ ճիշտ տեղեկատվու-
էին և հիմնվում էին բազմակողմանի
այն դեր խաղաց տարածաշրջանում
ների քաղաքականության և Դարա-
ագրգությունների ձևավորման մեջ:
ուրբիայի և պանթուրքիզի ուսումնքի
Մ-ի և Եվրոպական Միության քաղա-
ուչ միանշանակ զարգացան Արևմուտ-
անի հետ, ալիքածև և անհրաժեշտ
ում կատարվեց Արևմուտքի և Արևելքի
ու ազանական և քաղաքական տարա-
րի նկատմամբ, բայց Դարաբաղայան
իջազգային քաղաքականության մեջ:
ության բացակայության պայմաննե-

րում, հարաբերական խաղաղ գոյակցության օրինա-
առաջատար արտաքին դերակատարների կարևոր
սը, որոնք շահագրգռված են տարածաշրջանում ի-
Ֆականալու համար ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի նպ-
ները Կովկաս-Կասպիական և Սևծովյան-Կովկասյա
պետք է ընդունել անսխալ վարկածն այն մասին, որ
թյուններին տարածաշրջանում հետաքրքրում է նա-
ուչինչ նավթից բացի: Շահերի և վեկտորների ողջ
այս նպատակներ: Այն ամենը, ինչը դուրս է այս ա-
գությունների շրջանակից, չի հետաքրքրում
րիտանացիներին, ինչը այս կամ այն չափով ազ-
եվրոպական Միության քաղաքականության տրանս-
ղականության վրա: Տարածաշրջանային քաղա-
առանձնահատկության վերծանման համար տեղակա
վերլուծաբաններից պահանջվեց ոչ քիչ ժամանակ:
կասկած, վրացական և ադրբեջանական քաղաքակ-
խորը հիասթափություն հանդիսացավ, իսկ հայ քա-
այդպես էլ չմտածեցին դրա պատճառ-առհետևանքայ

Դրա հետ միասին, այնքան էլ ոչ հասարակ
նակում, սխալ կլիներ ուշադրություն չդարձնել ա-
ների և Դարաբաղայան Ֆրոնի շուրջ դրանց հանգու-
չեղված համահարաբերակցություններին կարելի
բայանք թեմայի «հանգույցը», որպես Ռուսաստա-
ննշման գործոն՝ ռուս-ամերիկյան հարաբերությո-
ռային պաշտպանության խնդրի առիթով: Այնպիսի
կալի գործընթացների կողքին, ինչպիսին ՆԱՏՕ
տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի ռազմաքաղաքական նե-
ղումը, Դարաբաղայան թեման ժամանակ առ ժաման-
տանի վրա ճնշման միջոց, ընդ որում այսպես կ-
գործընթացի սահմաններում: Օրինակ, հակամարտ-
լու» այդքան ընդգծված փորձը Քի-Կեսթում,
կապված էր «իրթիռային պայմանագրի» խնդիրը
զարգացում չստացավ, և գործնականում չի հիշվու-
կունների մեջ: Այս վարկածը ամենևին չի ընդուն-
կողմից, ինչու չէ նաև ռուսները չեն ձգտում այս վե-
քացիության իրավունք», քանի որ ԱՄՆ-ի՝ Եվրասիա-
տեղայնացումը չի կարող ընդունվել Ռուսաստանի
դիրքորոշումը կղիտվեր ավելի կրտստաբեր: Այդու-
ներից և՛ Արևմուտքը, և՛ Արևելքը գլոբալ քաղաքա-
նեցին ռեսուրսային գործոնների առաջնահերթությո-
յան

Անկախ Դարաբաղայան Չիմնահարցի շուրջ ար-
ների քաղաքականության ձևավորման տվյալ հիմ-
կար մեկ այլ սկզբունքային հանգամանք կարող
տեխնոլոգիաները: Սկզբում Ռուսաստանը, իսկ հետ-
քին «հիմնարար տեխնոլոգիա» Դարաբաղայան Չիմ-
յամը՝ կարգավորման իմիտացիա: Չիմախնդրի հնա-
վեղին պատարմքները եղել են Բ. Քլինթոնի ծախ-
մտ, երբ Ա. Թլոբոքը, Ս. Սեստանովիչը և Տ. Պի-
թափահարել «նոր մտածողության» դրոշները: Ձ.

սիք են Ռ. Արմիթեջը և Ռ. Գասարը ղարկորվում էր Ջ. Բուշի կողմից չի միջամտում հակամարտություններին, և ընդամենը առաջարկում է իր տարանված է արաբախյայելական տր վարչակարգի գոյության բողի րն և Պաղեստինին առաջարկում էր ը կատեգորիկ մերժեց նման մտե- ոնցեպտուալ պայմաններից ԱՄՆ-ն որքել իր շահի համար չի հաջողվի: Մային) ԱՄՆ-ի այս քաղաքականութ- որ այն գործնականում խնդիրը ում առանձին քաղաքական գործի- նեին Ադրբեջանի ղեկավարության ց իրավիճակին և փորձում էին նուություններ քաղաքական ծառու- նն «տարիֆներով»: Մեծ Բրիտա- նությունները ծավալել եվրոպա- ակատար ծախսողում կրեցին 2005- նսման և եվրոպական Միությունը ց տվեցին Աբխազիայի և Մերձ- սաստանի իրական դուրս մղման սրցի շուրջ ԱՄՆ-ի և եվրոպական ռույնպես համերաշխ են, բայց նմայում, այսինքն՝ Ադրբեջանի մարզի վերադարձի անհնարինու- սղաքական լուծումների բացակա-

յի ծավալման մեջ անցավ երկու սղաքականապես շահավետ կոնս- շատ ակտիվ փորձերի փուլը և այի փուլը: Գավանաբար սկսվել է ռնի հստակ արտահայտված տրա- զնում է միայն տեխնոլոգիաների ղերի նպատակն ու շահերը մնում

» Դարաբայան բեմային 1980- այտարարությունների ժամանա- վ պարզեց, որ ի տարբերություն վերջի, դա իրեն չի հաջողվի, բերությունների ոլորտում: Ըստ իործագետների զնահատականի, ենտրոնական Ասիայում բախվեց ղ էր լուծել, այդ թվում նաև

որի ծավալման սկզբում, Իրանն սմանակաշրջանը և այս երկրում վներն ու աջ պահպանողական-

ները, որոնք Դարաբայի շուրջ տեղի ունեցող դեպքերը թուրք-ադրբեջանական միության թուլացման հնարավոր Գատկապես նշված այս գործոններն էլ մեկնարկը րաբայան Գիմնախնդրի արդի ժամանակաշրջանի վերա-

Գարավային Կովկասում ռազմական և քաղաք տությունները մարում են կամ զարգացում են ապրում գործոնների և հանգամանքների ձևաչափում: Գնաև հանդես են գալիս միայն որպես կատալիզատոր և շաև և իմաստալի պահերի շարքի համար, բայց ինը հակամարտությունները քաղաքականապես ինքնաբալ որոշել Գարավային Կովկասի երկրների քաղաքական վածքի գլխավոր ուղղությունը, ապա դա հարկադրված մրցավազքի քաղաքականություն վարելն է: Սպառնազի րի «հարկադրվածությունը» ոչ պակաս կարևոր գր կովկասյան էլիտաները տարված են հարստացման մ օտար են իռացիոնալ պահվածքը և քաղաքական գաը Սպառնազինության մրցավազքը հանդես է գալիս որ ցիոնալ խնդիր՝ ընդհանուր և մասնավոր քարոզչութ լեգիտիմության գործոնների փնտրտուք, կոռուպցիա ոլորտ, հայրենասիրության պատրանքների պահպանու րյունը պահելու միջոց: ԱՄՆ-ն և Ռուսաստանը՝ Կովկասում և հարևան տարածաշրջաններում երկու հ ներ, հասկանում են, որ տարածաշրջանի երկրների հակամարտության նախկին ցածր մակարդակում դ նավետ է աճաբարության ենթարկել իրավիճակը և հս քական ներկայության նոր դիրքերի: Այդ պատճառ տանը հետաքրքրված են սպառնազինության մրցավազ րպակես տարածաշրջանում ազդեցության կարևոր լծ հեղորեն հետաքրքրված է Ադրբեջանի և Վրաստանի ա ր առաջին փորձերի հետ մղման ընդունակությամբ և դակցությունների ու նավթային արդյունաբերության ք րոյն պաշտպանության մեջ: ԱՄՆ-ն օգտագործում Ադրբեջանին՝ վերահսկողության և հետախուզման տս ման համար, ռազմական տարանցման և որոշ, դե ռազմական բազավորման խնդիրների իրականացման Գայաստանը ներտարածաշրջանային հակամարտ ում է հաշվեկշռողի դեր, ինչում հետաքրքրված է ոչ ալև ԱՄՆ-ն: Գենց Գայաստանը, ունենալով մարտու որոշակի չափով ապահովում է ուժերի հաշվեկշիռը, բ Ծաշրջանի ներսում, այև և Թուրքիա-Իրան-ԱՄՆ-Ռուսա րյունների ձևաչափում: Արևմուտքի ոչ մի երկիր և Ռո րապես հետաքրքրված չեն հակամարտությունների վ րային ծավալի մեջ, բայց դրա հետ մեկտեղ խրախո նափակում սպառնազինության մրցավազքը՝ որպես վերահսկողության պայման և միջոց: Ըստ աջ քաղաք ներկայացնող և պաշտպանական լեզան հետազոտությունը որոշ ամերիկացի վերլուծաբանների համոզման, այ պայմանները, որոնք ծավալվել են Գարավային Կ

ների և հակասությունների հետ (ինչպես ակադեմիական պայքարով), ռազմական հակամարտությունում է խաղաղ գոյակցության պահպան- րը ռիսկերի և իրական սպառնալիքների: րդական հարաբերական կայունության» մ դարձել է Հարավային Կովկասում և այլ անվտանգության քաղաքականության հիմքը, արդիա- րում Ամերիկայի քաղաքականության համար պակաս առաջատար պետություններում: ականում տեղի չեն ունենում անպայանելի րուններ: Փորձագետների և քաղաքագետ- մի համար շատ բան անսպասելի չի եղել րության չափաբանակներում և ձևաչափում ապահովման համար: Դրանով հանդերձ րբերություն վերլուծաբանների մեղ շրջա- րված սպասելիքներ ունեին՝ Վրաստանին և ISO մտնելու համապատասխան ծրագ- րայց, չնայած իրավիճակի կանխատես- րտաքին և մերքին գործունեների ազդեցու- ենթարկված են ավելի մեծ դիմամիկայի, ամաշխարհային քաղաքականության մեջ րեներ, որոնք վերաբերվում են Հարավային արդյան թեմային:

մեզնեց նոր մարտահրավերների առջև, և մախընտրում է իրականացնել մեկուսաց- րում այլ՝ խիստ շրջանակներում, երբ անրակցության ընդլայնման սահմանը և մ է ավելի երկարատև, քան ենթադրվում և Քերմանիան այս գործընթացի սկզբում այն մի մասի, ապա այժմ արդեն գործնա- ը: Այս միտումը կամ կերի Հարավային տմամբ Եվրոպական Միության հետաքր- ընդհակառակը՝ Բրյուսելը կնախընտրի «ամրոց» ընդդեմ Մերձավոր Արևելքի և րբորոշումը շատ դեպքերում կախված րից կամ գործնական, աշխարհատնտե- րածաշրջանում Ամերիկայի ներկայության ասի երկրները դեռևս տեղավորվում են ի ինստիտուցիոնալ սխեմաների մեջ, իսկ արդեն հնչած խնդիրները: Այդուհանդերձ ի փոքր այլ է թվում, քան Եվրոպայի

մաբային պետությունները՝ Ֆրանսիան, սը, ներառյալ հակամարտությունները, րների հավասարակշռման և արտաքին իրորում սահմանափակել ԱՄՆ-ի դերն ու են մասնակցում ԱՄՆ-ի աջակցությամբ: ենային խառնվելու որոշակի ցուցադրա- շացմամբ, յուրացրեցին այն իրողություն-

ները, որոնք ամերիկացիները ընդունել էին ա հայկական պետական ձևավորումը ոչ մի ր Սորբեշանի իրավասության տակ, սպառնալ տարածաշրջանին և չի հանդիսանում ազդեալ ներով, հանդիսանում է Հայաստանի գոյության և րագույն պայման ներկա աշխարհաքաղաքա վերջապես, հանդես է գալիս որպես տարա կարևոր գործոն: Եվրոպական առաջատար ր տարբերություն եվրոպական կառույցների հասկանում են, որ Դարաբաղյան մարզում քա ցանկացած արմատական փոփոխություններ կ շրջանի հայության ոչնչացմանը և Հայաստանի րետի: Եվրոպական Միությունը և առաջատար ները, չնայած լրիվ ձևական հռչակագրերի, շա Հիմնախնդրի շուրջ ստիպողական քաղաքակ պատրաստակամությունից: Եվրոպական կապի տանականը, գերմանականը և ֆրանսիական լուծում ներդրման խնդիրները Հարավային տության, հանդիպել է ավելի քաղաքական վեր վում էր: Մեծ Բրիտանիան տարածաշրջանում հսկայական էներգետիկ և էներգահաղորդակց յալ ընդհանուր նշանակության կարևոր նկատմամբ վերահսկողությունը:

Մեծ Բրիտանիայի ղեկավարությունը ինչա տանական ընկերությունների հետ սերտորեն տարածաշրջանի պետությունների կառավարու յան նկատմամբ ազդեցության լուրջ լծակներ: Ե կունեն Դարաբաղյան Հիմնախնդրի կողմերին և չում այն «միջազգային» և «իրավական» կ նական տանդեմը, ինչպես նաև շատ եվրոպակ կարող իրականացնել տարածաշրջանային ք վային Կովկասում, այդ թվում նաև Դարաբա առանց հաշվի առնելու Ռուսաստանին (այս կ համար, որն արտահայտում է եվրոպական ս նության դիրբորոշումը Դարաբաղյան թեմայի գոյատևումը նշանակում է Հարավային Կովկաս Փարիզի համար ոչ մի հիմք չկա մասնակցե համար օտար խաղերին: Քերմանիան, անկա տրամաբանությամբ, որով ղեկավարվում է Ֆրա

Բրիտանիայի համար Դարաբաղյան Հիմն տարածաշրջանում իր խնդիրների վրա: Այս խն նում իր շահերին, տարածաշրջանում կոնկրետ րին, և նույնիսկ ինչ-որ չափով նպաստում է ր ցանի նկատմամբ: Մեծ Բրիտանիան վաղուց հա Հիմնախնդիրը ոչ մի ձևով չի կարող լինել ր Բրիտանական համակարգի տարր, որը Լոնդո նացնում է Կովկասի, Սև և Կասպից ծովերի որ յան թեման Լոնդոնի համար մշտական հիշք ընտանիքի առաջ անկատար պարտականությո

ակ-նություններ են Մեծ Բրիտանիայի նության հիմնապատկերի վրա: Աղբրե-անիայի օժանդակությամբ իր շահերի սրղարացան (համեմայն դեպս եվրոպա-ույինսկ մասամբ, երբեք չփորձեց իր նկատմամբ ծակաղորել լրբքինգի սխեմա-տարածաշրջանում իրականացնում են րբեջանի շահերի «լրբքինգ» են համա-տեղափոխման կազմակերպման մեջ ԱՄՆ-ում և Մեծ Բրիտանիայում երրորդ սկան հեղինակների մի խումբ հավաքա-նախապես ձեռք բերել որոշ պաշտո-աղաքական գործիչների օժանդակութ-ն նավթային հետաքրքրություններին, և գործունեությունը:

ն հասարակությունը մշակել է իր դիրքո-ստմամբ, և այս դիրքորոշումը օբյեկտի-սծ եվրասիայի տարածաշրջաններում ժերի միջև շատ տարածայնությունների: սրադյան Գիմնախնդրի սառեցման մեջ, է տանել դիվանագիտական երկխոսու-:

կ դիրքորոշում է զբաղեցնում Ռուսաս- յան դիրքորոշումը որպես համանման մուտքի և ոչ մի երկիր Գարավային և, ինչպես Ռուսաստանը, որը տարա- ես ռազմավարական կամ ինչ-որ այլ նակավորապես կորցրած» տարածք: Ռուսաստանը ղեկավարում է ծայրահեղ սցված էլիտան, ռազմավարության և սսին պատկերացումները թվում են կամ էլ որպես քաղաքական առաջ- ուն: Եթե փորձել դասակարգել ուժերի ԼԳԻ-ի հայկական պետական կառույցի սպա, իհարկե, առաջնորդ հանդիսա- սնիան, իսկ եվրոպական Միությունը և սղից դուրս: Դա այն ժամանակ էր, երբ աղաքականապես թուլացած էր, դա եսական և ռազմական ներուժի վերա- Ռուսաստանի այս դիրքորոշումը բացա- ական էլիտան Գարավային Կովկասը արևմտյան տերությունները: Ռուսաս- յական օգնություն չի ցուցաբերել հայկա- նարզում, այլ նաև չի ծանաչել ԼԳԻ-ն նով հանդերձ, Ռուսաստանը աջակցու- սկան առումով, որը ընդունվում է բոլոր ողմից առանց բացառության՝ որպես սն պետությանը: Չնայած Ռուսաստա- ան որոշ տեղեկներին, պետության

քաղաքականության վրա շարունակում են ուժեղ մասնավոր ընկերությունները՝ էներգետիկայի, հոս սպասազինության և տեղեկատվության ոլորտում:

Այս իրավիճակում Թուրքիան և Աղբրեջանը պետություններ, եթե ոչ իհմա, ապա մոտ ապա կունենան ռուսական արտաքին քաղաքականության Աղբրեջանն այս փուլում միասնական են, ինչպես է յայն էնթրադաքական ճակատում հանդես են Թուրքիան խոստովանել է, որ անցյալ էտապին ուշադրություն չի ցուցաբերել իր հավատարիմ համ րաց թողածը: Բայց այս անգամ Թուրքիան ա էրապանսիաների ծրագրերով հանդես եկավ արդեն համարելով անհուսալի գործընկեր Եվրասիայում, նս նել երկարաժամկետ խաղ Ռուսաստանի հետ «հա սեծիմում»:

Թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների վաս տրվող Ռուսաստանի և Թուրքիայի միջև ոչ երկս հետո, որը գոյություն ուներ Մոսկվայի պատրանք ներքո, վրա հասավ սթափեցումը: Որքան էլ տարո- աներիկյան հարաբերությունների շարունակվող վա ներում, Թուրքիան պատրաստակամություն ցուցաք տանի իրականացնել մասշտաբային քայքայիչ գոր լով Նոր հասարակական և հասարակական-կրոնի ոլորնք կողմնորոշված են ռուսական պետության ս ման վրա: Թուրքիայի այս գործունեությունը բաց Ռուսաստանի ռազմավարական թուլացման խնդիր իր կուտակման անհրաժեշտությամբ՝ ռուսական բ Մեծ Բրիտանիայի հետ երկխոսություն անցկացնել յուն կլիներ խուսանավելու քաղաքականություն Արևելքի միջև՝ չունենալով դիրքեր ինչպես Արև Ռուսաստանում, Իրանում և արաբական աշխար Թուրքիայի քայքայիչ գործունեությունը իրականա ուղղություններով: Այս պայմաններում ենթադրյալ դ սերտ ռազմավարական համագործակցությունը Ռու յի միջև, ոչ այլ ինչ է, քան պատրանք: Այսպիսի ս հանգում շատ փորձագետներ ԱՄՆ-ում և եվրոպայր գետները նույնպես դա հասկացել են, բայց դեռ փո- այն պատրանքային պատկերացումները: «Դամախ չափը պարզ է թուրք-ռուսական հարաբերությունն Թուրքիային պետք չէ զիջել դիրքերը Եվրասիայում այնքան էլ բավարար չեն, բայց որոնց տիրանա ծախսել է ոչ քիչ քաղաքական և տնտեսական ռես Թուրքիայի էրապանսիան ունի ոլորտապույտ ձև, անկումից հետո գալիս է նոր փուլ, ավելի մասշտաբ

Չնայած Թուրքիայի հնարավոր անդամակցությ նականում ստացված սկզբունքային պատասխանն Գարավային Կովկասում անվտանգության և համա սի շուրջ Եվրոպայի հետ հարաբերությունների խզ Թուրքիան շարունակում է հաշվի առնել եվրոպա

թյունների նկատմամբ, այս կամ այն
անում նրա քաղաքականության վրա
արում ԱՄՆ-ն՝ չհաշված Ռուսաստանը
ն չի կարող թույլ տալ իր համախոս
ում, քանի որ դրանով վնաս կհասցվի
ում և աշխարհում նրա վարկանիշին:
և չի կարող թաքցնել իր անկա-
կան օգնություն ցուցաբերելու մեջ՝
ստիկ շահերի քողով: Անկարայում
ետք է ակտիվորեն միջամտել հայ-
և, ձգտում են մաքսիմալ կերպով
րծելով Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը
և ռազմաքաղաքական հաշվեկշի-
իով: Ձիւնդադարի կնքումից հետո
արավոր չէր համարում Հայաստանի
սկսել՝ առանց Թուրքիայի ակտիվ
վելին, այս սկզբունքը դրված է որպես
րքեցանական հարա-բերությունների
եղծված է բավականին սերտ թուրք-
րծակ, քան նախկինում, պլաններով
ավելի ու ավելի են հասկանում, որ
յան հիմնախնդրի լուծման, հնարա-
ն քաղաքականությունն ամբողջու-

լ, որ միայն Անկարայից կարող է
տերազմ սկսելու մասին, և դրա հետ
ված հակամարտություն, որը կարող
երի և քաղաքական վնասների: Ընդ
իանգեցնել Ղարաբաղի նկատմամբ
գնմանը, քանի որ լիովին կարելի է
տանը կզնան գիջումների և Հայաս-
ղ կատիպեն դարաբաղյան տարածք-
և Ռուսաստանում կան բավական
ադրեն իշխանությունների վրա, իսկ
են գնալ գիջումների և կզբաղեցնեն
դիրքորոշում: Անհրաժեշտ է նշել, որ
աջարկված վերլուծությունը Ղարա-
ան է և հիմնավորված է ներկա պայ-
ն և հնարավոր դարձավ պահպանել
ուությունը: Բայց նոր իրավիճակը,
դումներ կմտցնի երկու շահագրգիռ
ը, որոնք շատ դեպքերում անկայուն
ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Հարա-
երի բրիտանական քաղաքականու-
ն և հակամարտությունները դիտում է
զմավարության տիպ և ոչ այնքան
գիտն դարձել է խնդիրների լուծման
ապա Ղարաբաղյան խնդիրը գրեթե
որը նշանակություն ունի միայն

տարածաշրջանում ինչ-որ քաղաքական իրավիճակն
պայմաններում: Այսինքն ԱՄՆ-ի դիրքորոշումը, ինչքան
հստակ ուրվագծեր չունի կապված աշխարհաքաղաք
ությունների հետ: Ռուսաստանի դիրքորոշումը դիտ
ուսական քաղաքական գործիչները չեն կարող հա
քաղյան գործոնը իրենց ռազմավարության մեջ՝ ավելյ
ում, քան ԱՄՆ-ն: Դրանով հանդերձ, Ռուսաստանն
քականությունը կախված է Ռուսաստանի նախագ
տարբեր խմբերի շահերից և գտնվում է կոնյունկտուր
ցության ներքո և լիովին հնարավոր է պատկերացնեն
ինչտուրքյան կզոհաբերի Հայաստանի շահերը: Ռուսս
դարավոր և հուսալի դիրքերի կորստի հեռանկարները
նավարական ուղղության վրա, չի կարող բավարա
ներկա ռուսական էլիտայի համար, որին դեռևս անհա
կատեգորիաները:

Այդուհանդերձ, ժամանակակից աշխարհում, երբ
դությունները դառնում են միակ և այլընտրանք չունեց
կին հասնելու համար, նշանակում է տվյալ պետու
միջազգայնորեն ծայրահեղ կորուստ կրած իրավի
ուսական միանգամայն տարբեր պատճառներով և
ոչ պակաս ջանքեր ներդրեցին, որպեսզի ոչ միայն թու
յում Թուրքիայի ներկայության ամրապնդումը, այլ ն
գործնականում դուրս մղել Ղարաբաղյան կարգավոր
նրան դնելով կողմնակի դիտորդի կարգավիճակում:
սակար իրավիճակ է, որին Թուրքիան համաձայնեց են
փոխհատուցում այլ ոլորտներում և քաղաքական
սակայն այս փոխհատուցումների սպասումները մնաց
Խորայելի օրինակի վրա ցուցադրվեց, որ տարբեր հե
ունենալով ԱՄՆ-ն և Ռուսաստանը եկել են, շատ դեա
դիրքերի, ընդ որում դրական իմաստով, ապա Թուրքիա
ն, և՛ Ռուսաստանը հետաքրքրված են Անկարայի
Բալկաններից մինչև Կենտրոնական Ասիա տարած
նրան ունենալ ինքնուրույն աշխարհաքաղաքական «
պատրաստ է օժանդակել Կենտրոնական Ասիայի պե
րաշխ կազմակերպության ձևավորմանը՝ առանց Թուր
տանը գործնականում սկսեց իրացնել իր առաջնորդ
թուրքական պետությունների և ազգերի միջավայր
Ռուսաստանը կարող է դառնալ պանթուրքիզմի ուս
բայց առանց Թուրքիայի մասնակցության): Այսպիսու
ջողվեց «կապել» իրեն Ղարաբաղյան խնդիրը, բայց
կծգտի դրան: Սակայն հետաքրքրությունը Ղարաբ
ծավալելու մեջ Թուրքիայի կողմից չի կարող հիմնա
որոշիչ օժանդակություն ցուցաբերելու գնակությամբ
տությունը Հարավային Կովկասում և նրան հարևան ս
ներում Անկարայի համար ընդունելի կլինի միայն
Ռուսաստանի ձևաչափում «ցուցմունքի» ինքնուրույն
վարելու իր ընդունակությունը և «ով է տան տերը» ց
ներում: Նմանատիպ իրադարձություններ են տեղի ու
իրաքում, ուր Թուրքիան, չնայած ԱՄՆ-ի համաձայնու

աններում, ռազմական գործողություն
:

ական տարածաշրջան» հասկացու
վ բաղաբաական գրականության մեջ
որովից դրա օգտագործմանը: Միա
արածաշրջան սահմանումը բավա
րլուծական և այլ բնույթի հրապա
տարածական ձևաչափում հասկա
և արտաքին դերակատարների շատ
հերթին, խնդիրն այն է, որ իրադար
վերը աստիճանաբար բավկաններից,
ց տեղափոխվում է Սև ծովի ավազան:
ց գերակայության կամ, ծայրահեղ
ջաղաքական ներկայության ԱՄՆ-ն և
սալ համոզիչ կերպով վերահսկել
Սև ծովի նշանակությունը ոչ միայն
և Եվրոասիա ներթափանցելու
Սև ծովը անգլո-սաքսոնական բլոկի
ոսնի և Եվրոպայի, Ռուսաստանի և
միջև պատե՛նշ, կամ զի՛ծ: Այս ծրագ
վաղուց, բայց արդիականացվեցին
երի կտրուկ վատթարացումից հետո,
անակը կառուցելու գործընկերների և
անրապես նոր աշխարհառազմավա
աններում, երբ Թուրքիայի որպես
աշրջանը անդառնալիորեն անցել է:
արավոր փոխզիջումները կամ վաղա
աշրջանում ուժերի նոր հասվելչիղը
ոկայի և տարածաշրջանային պետու
կարևոր հանգամանք է, որը կարող է
ներ և տրամաբանական կապակ
աշրջանում գործընթացների դիտարկ

լ է արդիական և պահանջված նաև
այմաններում: ԱՄՆ-ն և Եվրոպական
ովեցին առանց Վրաստանի մասնակ
կատմամբ, բավականին տարօրինակ
որը մեծ անհանգստություն առաջ
մուտ: Վրաստանին գործնականում
և հետ հարաբերությունները կարգա
հաջողությամբ չպսակվեցին, ապա
գիայի դուրս բերմամբ զբաղվելու է
տեսնց Վրաստանի: Սա մասամբ իր
անը Վրաստանի կողմից Հարավային
ա: ԱՄՆ-ն և Մեծ Բրիտանիան խիստ
րի հաշվեկշռի փոփոխության մեջ,
Թուրքիայի կողմից կոշտ դիմադ
անում կորցնել իր աշխարհառազմա

վարական նշանակությունը: Այդ պատճառով ԱՄՆ-ին և
հետքերում են Սև ծովի ավազանում մի շարք աշ
կետեր, ամենից առաջ Ռումինիայի և Բուլղարիայի
Պանոլի գետաբերանը, Գրինը, ինչպես նաև Արխա
նակություն է ձեռք բերում Ուկրաինան, որը կոչված
ապագայում մասնակիորեն «փոխարինել» Թուրքիայի
բաղաբաականության մեջ գործողության մեջ են հակա
և տարածաշրջաններ, թույլ է տալիս ենթադրել, որ այ
ներ կքննարկվեն ելնելով Սև ծովի հետ կապված Ա
նիայի, ինչպես նաև նրանց հակառակորդների ռա
շահերից:

Հնարավոր է, փոքր-ինչ վաղաժամ է, բայց հայտ
նախանշաններ, որ Սև ծովը հայտնվում է Եվրոպա
բաղաբաականության կիզակետում, և ըստ կարևորու
տարածաշրջանը ներքաշում է ավելի շատ եակալ ի
նացնում է Արևելյան Եվրոպայի թուրք գլխավոր դեր
ներ ու շահերը: Սև ծովի խնդիրներն այնքան լուրջ են
կապված են զլրբալ գործընթացների հետ, որ Հարս
բեմայով կամ այլ խնդիրներով զրեթե «սուզվում» է ս
մեջ: Ամեն դեպքում, նույնիսկ եթե ենթադրել, որ այր
դերակատարները ջանքեր գործադրեցին հարավային
ստեղծելու և ապարդիականացնելու համար, ապա,
այս տարածաշրջանի երկրները, որոնք լուրջ խնդրի
կարող դրանց նկատմամբ պահպանել արտաքին ուշա

Այս պայմաններում և այսպիսի միտումների ժամ
Հիմնախնդիրը չի կարող իր տեղը գտնել միջազգ
ասպարեզում: Դրանով հանդերձ, կարծես, դեռ վաղ է
վրոված հետևություններ անել Սև ծովի տեղի և դերի մ
բանի որ ԱՄՆ-ն դեռևս վերջնական որոշումներ չի ըն
բյան նպատակների և մասշտաբների վերաբերյալ
ունենում «հարեցումներ» ԱՄՆ-ի և Թուրքիայի միջև
շուրջ, քննարկվում են նախկին վստահության վերա
գործակցության նոր ձևաչափի հնարավորություններ
դժվար կլիներ ներկայումս նշել Ուկրաինայի դերն ու
վորության մեջ՝ առանց որի դժվար է խոսել Սև ծ
վորման մասին: Պետք է ուշադրություն դարձնել, որ է
բանի անգամ դիմեց այս տարածաշրջանում ներկատ
գաղափարին, և կա նաև մտադրություններից հրաժե
բայց, այսպես թե այնպես, Հարավային Կովկասը
ուրվագծված տարածաշրջան, աշխարհաքաղաքակ
չափում այլևս գոյություն չունի, այլ օբյեկտիվորեն գ
ընդարձակ տարածաշրջան, որտեղ հաստատվել ե
օրեցներ և օրինաչափություններ: Այս տարածաշրջ
մարտությունները չեն կարող չջրջադրծային լինել
ուրության մեջ: Ուժերի այս կազմավորվող դասավորվ
կան դերակատարները ստիպված կլինեն, որպես կա
կան առևտրի, այս կամ այն խնդրի առիթով՝ հան
նպատակների ձեռք բերման: Այս մատրիցան դասա
ցում է տարածաշրջանում բրիտանական քաղա

ով անհրաժեշտ է այս մրցակցային վերահսկողության և ազդեցության, այլև բրիտանա-ռուսական պայքարատար գնում է, ոչ թե ինչ-որ աշխարհային հին և փորձված ավանդական հարադարական հավանարտության մեջ սրբազրել Գարավային Կովկասից շրջի տեղափոխման մասին ենթադրությունը Սև ծովի համար պայքարը Մեծ Ռի և այլ պետությունների վրա պարզորոշորեն բրիտանական նախադրումը մեջ դիտարկվում են նաև Գարավային Կովկասից կարող են նաև խնդրի վրա, բայց կարող են նաև վերսկսված այս կամ այն մասշտաբային, այլ նաև բազմաբարդ իրավի-

համաշխարհային քաղաքականության հերթությունների ի հայտ գալով, ստանալու մասին գերտերությունների նշանակալի փոփոխություններով: մեջ այս շարժերի վերաբերյալ կան ակամներ՝ ամենից առաջ նշված հերթությունների կանխատեսումները: Կարող ենք քաղաքականության մեջ ներքին անկասկածությունը, դեռ չի ճանաչվել և գործողները: Այս փոփոխումներից կարելի է առանձնացնել

չ է իրականացնել հռչակված և ոչ՝ պատշաճ ֆինանսական, ռազմական, հետախուզական ռեսուրս-

ներառյալ քաղաքական ու ռազմաքաղաքական աշխարհում նկատվում է լուրջ փոփոխում, ամենից առաջ տարածաշրջան-

ությունը սուր հակասության մեջ մտնելի հետ, որը չընդունեց ռազմաքաղաքական ու մոտեցումները՝ ելնելով միայն:

ությունը, չնայած թվացյալ հաջողությանը Մերձավոր Արևելքում, Կենտրոնական-Արևելյան տարածքում ուղղություններում, Արևելքում և Գարավ-Արևելյան

Ասիայում, սրվեց լարվածությունը Ռուսաստանի հետ հարաբերություններում:

5. Համաշխարհային էներգետիկ իրավիճակը նույնիսկ պարզեցրեց ԱՄՆ-ի և նրա առաջատար գործընկերների գերազանցած ինդուստրիալ տերությունները կորցրել է ժամանակը և չեն կարողացել տնտեսապես ու տարածաշրջանում վերագրել էներգետիկ ճգնաժամի նոր փուլերին:

6. Շարունակվում է պաշտպանության և քաղաքականության համակարգի կազմալուծումը, ԱՄՆ-ը և չկարող կազմակերպություններ դարձել են ամերիկյան քաղաքականության արգելակ, որոշումներ կայացնելու գործընդոտ, ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի ճգնաժամը նախաձեռնված ԱՄՆ-ի նրանց շահերի դեմ, քանի որ կորցվել են քաղաքական էքսպերտներ:

7. Եվրոպական գաղափարը բախվել է զլորյալ հակահամակարգային ճգնաժամ է ապրում, որը կհանգեցնի եվրոպական տրանսֆորմացիայի, ԵՄ-ի անդամներից ռազմա-տնտեսական ուղղություններով «ակունքների» տրոհման միջերկրածովյան երկրների հետ հետազայում համարժեքությունը կառուցելու անկարողությանը:

8. Ճակատիվ և Գարավ-Արևելյան Ասիան խորը տնտեսա-ժամ են ապրում, որը բխում է այս տարածաշրջանի տնտեսական և քաղաքական խնդիրների անհամապատասխանության և քաղաքական և տեխնոլոգիական անհավասարակշռությունից:

9. Ռուսաստանն անպատրաստ էր նավթից և գազից շահույթների օգտագործմանը, նա նախկինի պես ճգնաժամի մեջ է քաղաքական ոլորտում, նա չկարողացավ հարաբերությունները ԱՄՆ-ի, Եվրոպայի, Չինաստանի և տարածաշրջանների հետ:

10. Հլուծված են մնում խոշոր տարածաշրջանային տարածությունները, որոնք ԱՄՆ-ը և Եվրոպական հանրությունները պահպանում, Մերձավոր Արևելքում, Կովկասում և Գարավային Ասիայում իրենց արտաքին քաղաքականության հետ:

Այս խնդրահարույց վիճակը համաշխարհային քաղաքականության մեջ գոյություն է ունեցել նաև ավելի վաղ, բայց հիմնականում գործընկերները բախվեցին միջազգային հարաբերությունների կազմալուծման նոր փուլի ի հայտ գալու և նախադեպ չկարողացան հետ, որը սկսվեց ԽՍՀՄ-ի կազմալուծումից: Արևելյան Եվրոպայի և Արևելյան Եվրոպայի լավատեսությունը է համաշխարհային էլիտայի հիմնական խնդիրը: Որոշակի գործողությունների համակարգում: Մասնավորապես ձեռնարկվում զոնե մասամբ վերակենդանացնել ԱՄՆ-ը և այլ ավելի շատ դիմամիզմ և գործառույթներ: Կան որոշակի փոփոխություններ ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի և Գերմանիայի Արևելքի, Իրանի և Արևելյան Եվրոպայի նկատմամբ: Կարող ենք քաղաքականության համամայնեցման փորձերի իրականացումը համարել ճակատագրից: Սակայն ավանդական, միջազգային

ավորեց քաղաքական էլիտաների հայացք-
համաշխարհային մրցակցային ռազմավա-
յայի, այլև տեղի ունեցող գործընթացների
և նկատմամբ: ԱՄՆ-ի և մասամբ Եվրոպայի
նկատմամբ են գաղափարներ, որոնք կապ-
վորակարակալան գարգացման «տարածա-
նետ»: Այսինքն, համաշխարհային նոր կարգը
ընդունելու է Գլոբալիզացիայի և Առաջնության
սահմանափակումները կապակցված տարա-
բարձրացում են մեծ են բացառապես էլիտար
բայց ավելի ու ավելի են ընդգրկում արդի
շարքերի: Այս կարծիքները հիմնվում են
մեծ առանձնահատկությունների, որքան
նյութների կանոնակարգման անհրաժեշ-

որ խոսքը գնում է առաջարկված զլորակ
բաղադրիչի, այլ ընդամենը համակար-
ի մասին, որը կապահանջի սկզբունքային
և ԱՄՆ-ի և Եվրոպական հանրության միջև:
Սազում արդյոք նոր հարաբերությունները
մասն, թե բավարար կլինի պահպանել և
ԳԿ-ի, միջազգային ֆինանսական կազմա-
դատական արակտիկայի և այլ գոյություն
և հետ մեկտեղ, այս փուլում կարևոր է
կայի ծավալումը:

զգային հարաբերությունների նորմատիվ-
առանձն վերանայման մասին, այդ թվում
ային ամբողջականության՝ որպես հրա-
յս միտումը նկատվում էր դեռ Արևելյան
նկարգի քայքայումից և Մերձավոր Արևել-
ներից անմիջապես հետո: Խնդիրն այն է, որ
այն» սկզբունքի պահպանումը հակասում
տանգության առաջնահերթություններին,
զգային ենթարկել այս սկզբունքը, քան
այն ենթարկված և բաժանված էքստու-
ն և էքստ-կրոնական շարժումները ժամա-
կի ներուժ ունեն և ավելի շատ հետաքր-
հական կարգերի և ժողովրդավարության
մեջ:

այնքան մի շարք քաղաքական գործիչներ և
նեն նշում էին 2006 թ.² որպես Դարաբաղ-
ի համար բարենպաստ ժամանակաշրջան:
ակիբների համար ոչ մի լուրջ հիմք չկար:
րևել գործնական նախաձեռնություն այս
արավային Կովկասի տարածաշրջանում
ոչ ոչ մի կերպ վնաս չեն կրում Էտեռային
տեղումից: Այս իրավիճակի պահպանման
բոլոր արտաքին կողմերը, ներառյալ
մտյան հանրության մեջ միայն երկու

գործառնային ստորաբաժանումներ են զբաղվա-
խնդրով՝ ԵՄ-ի քաղաքական գործիչների և աշ-
խույմը, որը լորբինգի է ենթարկվում «ԲՓ» ընկեր-
Պետդեպարտամենտի համապատասխան տար-
մունքը: Ըստ Պետդեպարտամենտի կարծիքի,
հնարավորություններ կային հակամարտություններ
համապատասխան որոշումներ «անցկացնելու»:
ավելի շուտ, հիմնվում էր Ռուսաստանի մասնակ-
նայի՝ Մոսկվա կատարած ծախողված այցելույթ-
րի ինչու ցնդեցին: Անբայումս ամերիկացիների ու
այլ են: Իրականում, նրանց կարծիքով, 2006 թվա-
հույսը եղավ Դայաստանից որոշակի զիջումներ
քյամբ: 2006 թվականը, հնարավոր է, նաև որոշ
շրջան դիտվում էր որպես վերջին պահուստայի
կողմի՝ այսինքն Ադրբեջանի համար, միջազգային
նոր քաղաքական պարադիգմաների հաստատում
կարգավորման համար: ԱՄՆ-ն և Եվրոպական հա-
ն հակամարտության կարգավորման գործընթաց
կանությունը, ինչի համար 2006 թվականը օգտա-
րեզ որոշման որոնման ապարդյունության ցուցե-
համաձայնության համար: ԱՄՆ-ի և Եվրոպական
րականությունը կայանում է Ադրբեջանին, այդ
հասարակությանը, հանդեպ գործերի՝ գոյութ-
անաջման անհրաժեշտության մեջ: Արևմուտքի
փորձագետները գործնականորեն իրական չեն հ-
ոչ մի տարբերակ: Դրանով հանդերձ, կարծես, ի հ-
Դարավային Կովկասում իրավիճակային որոշ-
ում, որոնք ընդունվել են (կամ պետք է ընդունվել)
Գլոբալիզացիայի Կիստոսի վերաբերյալ: Այս պայ-
քաղաքական գործիչների կողմից ցանկացած մ-
նել կարգավորման գործընթացը, կարելի է համա-
տասխան ոչ հրապարակային քաղաքական
զարգացման օրինաչափություններին: Ադրբեջան
գիտակցում է, որ աշխարհը փոխվում է, ի դեպ ար-
ենթաբերնապատ քաղաքական պրակտիկա
որոշման մեջ: Եթե ինչ-որ երկրի ղեկավարող վ-
րազմելու մտադրություն ունի, ապա այդ
ցուցադրական ֆարսի: Պետք է ասել, որ, ի տար-
ԱՄՆ-ն և ԵՄ-ն ակտիվորեն օգտագործում են
տական հիստորիան՝ որպես ճնշում Դայաստան
համոզվեցին, որ դա լրիվ անիմաստ է: Միևնույն
բացատրվում է ոչ թե «դարաբաղյան» մոտիվներ
Դայաստանը Ռուսաստանի ազդեցությունից դ-
այսինքն՝ տարածաշրջանի աշխարհաքաղաք-
շտկումներ մտցնելով:

Անվերահսկելի տարածքների հիմնախնդրի
հակամարտությունների լուծման որոշակի մոտ-
վում են արդեն ավելի քան 7 տարի: Այս մշակում

զծողներ, սակայն այս հետազոտու-
ող փակ, բայց ոչ էլ հրապարակային
կան այն բանի, որ ԱՄՆ-ում արդեն
ծանձն տնտեսումները, որոնք, ինչ-որ
ս կարևոր պահուստ որոշակի դուլու-
ն: Այս «դոկտրինը» հիմնված է ոչ թե
մոլորակական սկզբունքների վրա և
ային գործառույթներ տարածաշրջա-
քաղաքական ենթակա և ընդունելի
Մ-ն վճռակամությամբ չի է և պատ-
ել հրթիռային պրոբլեմների և զենքի
ն խնդիրները, որոնք համարվում են
որագույն ուղղություն և անվտանգու-
ծան հեռանկարային խնդիրներ: Այս
արտաքին քաղաքականության էութ-
անային քաղաքականությունը, այսին-
ույցների նախագծման մեթոդների և
որոնք պատասխանատու և օժան-
մանակարգի ստեղծմանը, այդ թվում
մեկտեղ, ԱՄՆ-ն չի կարող չընդունել,
նության կարևոր խնդիրներից մեկը
իմ ճանապարհով նոր պետություն-
արտաքաղաքական կառուցվածքը,
արտից հետո, ամերիկյան դոմինան-
տ ավելի է դառնում լուրջ սահմա-
դարձել է երկրորդ խոչընդոտը,
նամակարգից հետո:

սկզբունքները և Կոսովոյի խնդրի
նը պարտադրված մոտեցումները,
անում են Վաշինգտոնի երկարա-
անակում է, որ նմանատիպ որոշումը
ունենրի և անվերահսկելի տարածք-
ների քաղաքական պայմանները չեն
ըր ձևավորված են Կոսովոյում:

կամարտության առկայություն, որն
խանատվություն ցեղասպանության
նչացման և բնակչության բռնազաղ-
նմանագործունեության պայմանների
ոնական առնակատումների բացա-
այդպիսի հետևանքների

հակամարտության մեկ կամ մի
որոնք արտահայտում են քաղաքա-
տումներ

գործընթացին միջազգային ինստի-
ազգային առաջատար կազմակեր-
բնույթի խոշոր պետությունների

4. Խաղաղասիրական կամ ռազմական խոշոր
անցկացում, տարածաշրջանի և հակամարտող կողմեր
ապահովման նպատակով՝ ժողովրդավարական պետ-
նակցությանը և միջազգային կազմակերպություններ որ-

5. Տարածաշրջանում ընթացիկ քաղաքական հե-
ապամոնտաժում, ժողովրդավարական հասարակությու-
նտրոդի ներկայացուցչական և գործադիր իշխանու-
ստեղծում, ժողովրդավարական հանրության և միջու-
պությունների սկզբունքների և պահանջների պահպան-

6. Էթնիկական և կրոնական փոքրամասնությ-
յունների և իրավունքների պահպանում

7. Եվրոպական Միության և ԱՄՆ-ի միջև ձեռք
որոշումների և ջանքերի կոորդինացում:

Այսպիսով, բազմաթիվ համապատասխան պայման
դեպքում կարևորագույնը համարվում է ԱՄՆ-ի և Եվր-
ռազմական և քաղաքական վերահսկողությունը, ինչպի-
թի նկատմամբ, և ԱՍՕ-ի շրջանակում: Ռազմական
քաղաքական պատասխանատվությունը միջազգային հե-
լեզիտիմ որոշումների շրջանակներում, անկասկած, և
դիրքերի ամրապնդմանը տարածաշրջանում արդեն նե-
ստեղծման գործընթացում: Այսինքն, կիրառվում է անկա-
տեխնոլոգիա և սխեմա: Անկասկած է, որ անկախությա-
շատ դեպքերում, կկիրառվեն ընտրողաբար՝ կախված
ծրնկերների շահերից: ԱՄՆ-ում լիովին հնարավոր ե-
տարի հետո մինչև 3 տասնյակ նոր պետությունների
իում, որը աշխարհաքաղաքական դասավորման մեջ
խություններ կբերի, հիմնականում, Առաջավոր Ասիա-
Չարավ-արևելյան Ասիայում: Այս դոկտրինը թույլ է
ամրապնդել ԱՄՆ-ի գործընկերների դիրքերը, այլև մե-
ծության մեջ պահել գործընկերների, բանի որ, ն-
ինքնընտանցյալ կարող են հանդես գալ գործընկերոջ որ-

Օրինակ, եթե Վրաստանը չի կարող արդյունավետ
ԱՄՆ-ի և Եվրոպական Միության համար, ապա որոշ ո-
որոշ սահմանափակ գործառույթներով այդ ֆունկցիան
Աբխազիան: Արդեն 2002թ. աշնանը, ԱՄՆ-ի Ազգային
խորհրդի համապատասխան բաժնում կային բավ-
քաղաքական-աշխարհագրական քարտեզներ, որոնց
Ուկրաինայի, Բոսնիայի, Թուրքիայի, Իրանի, Իրաքի,
Մարոկկոյի, Բիրմայի, Չնդկաստանի, Պակիստանի, Է-
գիայի բաժանման պատկերները: Կարելի է ենթադրել,
արտահայտում են միայն եթնոտարածքային խնդիրն
սակայն խնդրին որոշակիություն հաղորդելն ինքնին
ջին քայլն է: Կոսովյան մոդելն արդարացիորեն ներ-
յուրահատուկ, բանի որ ոչ մի տեղ չկան նմանատիպ
առաջ, և ԱՍՕ-ի զինված ուժերի դասավորության տե-
ջանքներում, որտեղ սա տեղ կգտնի, դա կարվի կամ
հարկադիր ենթարկելու, կամ նոր պետությունների ս-
քով՝ կախված ամերիկյան շահերից: Մեր կողմից
ոեժիմում որպես այդպիսի իրադարձություններ դիտ-

ԼԳ-ում, Կոստվոյում, Պաղեստինում և այլուհրդերում, իսկ վերջին իրատեղում են այս վարկածը: Հավանաբար, 9. ԱՄՆ-ն պատրաստ չէր այս դոկտրինի յուրօրինակ ծավալվում է ամբողջությամբ: մոտեցումները կիրառությունը չգտան և արդյունքում, պետք է նկատի ունենալ ԱՄՆ-ի ղեկավարի ժառանգականությունը և Դենվեր-ում 1970-ական թվականներին, որն այժմ քարոզում է, որը կարևոր գործոն կարող է դառնալ մեծան այս նոր դոկտրինի կիրառման ասպեկտներում այն գաղափարները, ատենք, ինչքան էլ տարօրինակ է, թափուրումների գաղափարներին, որոնց էլ ներպահպանողականներ:

Վերջին 50 տարվա իրավիճակն ունի արդարացման որոշակի նախնական փուլ: Երբեք ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Մադլեն Համալայտասխան բաժանմունքներից սխալորի կարգավորման առաջարկներ: Վարդապետ առաջարկել կարգավոր-իրադարձություններից հետո, ծրագրի Մ-ի գանազան վերլուծական և փորձա-Այս ջանքերի արդյունքում հաջողվեց ի միայն առանձին փորձագիտական ներ: Այս գործին մասնակցեցին վերլու-ված ինչպես նավթային լուրջստական տրամադրություններ ունեցող վերլու-նական (ըստ Պետդեպարտամենտի Հայաստանում ԱՄՆ-ի նախկին դեսպան համագործակցում է դիվանագիտական ուղղության հետ: Քանզի Հարրի Գիլմորը քական խնդիրների հետ, նրա ծրագիրը ուրբ-հայկական հարաբերությունների նորի հետ: Գաղափարն այն էր, որ իմանական խնդիր՝ ռուս-վրացական և այս համարության քաղաքականությունը անից Վրաստանի ավելի հեռացմանը ղարական և ֆինանսական աջակցու-ավորել թուրք-հայկական հարաբերու-տվակաի տարածաշրջանի նկատմամբ այն իրականացման որոշիչ գործոն: 7. Մեծան նրա համահեղինակների) Պարա-մ է «Հայաստան-Թուրքիա-Ադրբեջան» որոնք պետք է դիտարկել միասին: անձնական մտերիմ հարաբերություններ սնան 9. Բուշի նախագահության առա-ն նախկին դեսպանի, իսկ հետագայում ր: 7. Գիլմորը և Մ. Գրոմանը, լինելով

ստեղծագործող անհատներ, մշակում էին այս կծրագրերը՝ կապված Թուրքիայի հետ, իսկ հետպետությունների և Ռուսաստանի վերաբերյալ:

ԱՄՆ-ի այս ծրագիրը նախատեսում էր.

1. Ադրբեջանի վերահսկողության ներքո Լեռնադարձան անհնարինությունը:

2. Լեռնային Ղարաբաղի անկլավային գոյութև Հայաստանի հետ հաղորդակցության ապաստանականից Լաչինի շրջանի տարածքների ընդար-սահմանակցությունը:

3. Խնդրի կարգավորման բոլոր նախկին փո-մոտեցումների անարդյունավետությունը, քանի որ Հայաստանը պատրաստ չեն կարգավորման այս մո-տեցումները:

4. Կարգավորման «հենակետային» մոտեցում-ված Թուրքիայի, Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև րաց ինստիտուցիոնալ հաղորդակցական միջանց-համաձայնության ձեռք բերում տնտեսական գարգացման մասով՝ մինչև միմյանց քաղաքական ճ-րագից հեռացում:

5. Այս հաղորդակցական «միջանցքները» պե-տք, Թուրքիայի, Ֆրանսիայի, Հունաստանի, Նորվեկոների ռազմական աստիճանական բանակակազմ-մանը:

6. Ենթադրվում է 4 հաղորդակցական «միջ-կարս-Գյումրի-Ղազախ, Կարս-Երասխ-Նախիջև-Նախիջևան-Լաչին-Ստեփանակերտ-Եվախ: Հնար-դիները վերջնականապես ճշտված չեն եղել:

7. Տնտեսական համագործակցության հիման ընդհանուր պայմանավորվածություններ 3 պետու-րյան և քաղաքա-տնտեսական ինտեգրացիայի հա-ն Եվրոպական հասարակության մասնակցությամբ:

8. Կարգավորման բոլոր եղան և ենթադրվող մո-դիտարկել որպես երկրորդական այս նախագծի ն-է գալիս որպես կոնցեպտուալ մեխանիզմ:

Այսպիսով, այս նախագիծը հիմնվում էր Հայս-Թուրքիայի տնտեսական խնդիրների լուծման հ-կասկած չէր, որ հենց Հայաստանն է դիտվում որ-կողմ հաղորդակցությունների բացման մեջ: Այս Հարավային Կովկասից Ռուսաստանի դուրս մղու-պետությունների հետ Խրանի հարաբերությու-կողության հաստատում: Նախագիծը ենթադրու-գոյակցության համակարգի ստեղծում, ինչպես յացնում է համանման խնդիրների լուծման փորձ:

Այս նախագիծը ծավալվեց 1999 թ. աշնան տական ճանապարհներով տարածում գտավ 2000 ԱՄՆ-ն չփորձեց քարոզել կամ տարածել այս նախ-այս նախագիծը դուրս չեկավ խստ գաղտնի շրջանակից: Ընդ որում հիմքեր կան պնդելու, որ քաղաքական իշխանությունը և դիվանագիտակ-ամբողջությամբ չընկալեցին այս նախագծի նշա-ֆունկցիոններներին թվում էր, որ խոսքը գնում է ին-գծի մասին, որն ուղղված է հակամարտող կողմերի

ված էր Թուրքիայի դերը, որը

պված պետք է որոշել Հայաստանի
բաղաբաղական ռազմավարության
ատ է հիշեցնում Սիրիայի դիրքն ու
ենալով նշանակալի ունիվերսալ
սարիաքաղաքական դիրք, Սիրիան
արածաշրջանում՝ շնորհիվ բազմա-
առաջնելով արաբական աշխարհի
անաշային առաջատար ռազմական
ն ազդեցության համար պայքար է
ուրջունների, ԱՄՆ-ի, Եվրոպական
ն: Նույն ձևով պատկերացնելով նաև
սլով, որ Հայաստանը Հարավային
ող է զարգացնել բարձր տեխնոլո-
ստանալ միաժամանակ և՛ Արևելքի,
ն-ն ձգտում էր «պահեստավորել»
ար, շրջահայաց նպատակով: ԱՄՆ-
ր 1,5 մլն. հայեր համարվում են
զորված մաս: Կապված սրա հետ,
տնտեսական ճնշման մեթոդները
ակայն Հայաստանի «պահեստա-
ոկայում մնում է աղեկվատ, ապա-
մ է բացահայտ դիմանիկա: Շարու-
ի նկատմամբ իր քաղաքականու-
թյունների» անհաջողություններից
ման դիրքից միջազգային հարա-
արհի՛ տարածաշրջանում ամերի-
ի նտեզովելու փոկվին:

Սազիծը գործնականում ապար-
ակնությունը, գտնվում է պահես-
վ, որ ԱՄՆ-ն չի ցանկանում ակտի-
հակամարտությունների (որոնք
համարում իրենց աշխարհա-
ական նպատակների համար): ԱՄՆ-
յան և ֆրանսիական տնտեսական
սին՝ ծախսերի բացակայության
թյուն ապահովելու Կենտրոնական
Մերձավոր Արևելքում: Այս արտա-
ան սահմաններում ԱՄՆ-ն ձգտում է
այում իր պատասխանատվության
Հարավային Կովկասում իր քաղա-
կները: Դեռևս չկան Հարավային
ողաքական գաղափարախոսության
պետք է հասկանալ, որ «պատաս-
ն» ներքո մենք հասկանում ենք
ան ապահովման մեջ, այլ ոչ քաղա-
կները: ԱՄՆ-ն չի պատրաստվում լքել
ում են որպես էներգակիր: Սակայն

տարածա-շրջանի հիմնախնդիրների բազմաբարդությու-
րում էր ԱՄՆ-ի ձգտումը չակտիվանալու և փաստաց
խնդիրներով, որոնք չեն ստեղծում զգալի սպառնալ
նախագծերին և կարող են մնալ չլուծված՝ առանց զգալ
ամերիկյան շահերին:

Պետք է նշել, որ Եվրոպական խորհրդարանի կող-
այսպես կոչված «ընդհանուր պետության» մոդելը առա-
ելրուպացիների, այլ ամերիկացիներ Էդվարդ Ջերիջյան
րլատի կողմից: (Է. Ջերիջյանը քաղաքական նախագծող
է Հանրապետական կուսակցությանը, Մերձավոր Արևել-
Այս մոդելը գործնականում թույլ կտար բացառապես
չեղված գաղափարներն ու ԵԱԳ-ի նախաձեռնությունում
պետության» գաղափարի քննարկումները թույլ տվեցին
ժամանակով և, որ զլխավորն է, խիստ կարևոր քաղա-
կաշրջանում հետաձգել կարգավորման այլ սխեմաները
Լեոնային Դարաբաղի Հանրապետությանը իրականաց-
թյան և անվտանգության մի շարք խնդիրներ, լուծել էլ
հարցեր քաղաքացիական կառավարման ոլորտում, ինչ
հարել տնտեսության քայքայումը և Դարաբաղյան մար-
համակարգի խոչընդոտները: Էդվարդ Ջերիջյանը դ
Բեկերի Ինստիտուտը Հյուսթոնում, որը համարվում է Ա
րիզոնայի առաջատար «ուղեղային» կենտրոնը, նախկին
դեսպան Իսրայելում և Սիրիայում, ինչպես նաև ԱՄՆ-ում
դում նախագահի հատուկ օգնական, մտածում է ոչ ո
տնտեսական բնույթի կառուցողիաների մասին, այլև լա
ծաշրջանային հակամարտությունների կարգավորման
միջոցներին: Պիտեր Ռոզենբլատը, որը զլխավորում
խորհուրդը և համարվում է ԱՄՆ-ում լոբբիստական
թյունների կարկառուն ֆունկցիոներ, կպպեր ունի Ա
րջանակների հետ, նույնպես չի տարվում Դարաբաղ
չուտափույթ կարգավորման պատրանքներով: Երկու ք
ծիչներն էլ առաջարկեցին խնդրի լուծման այլ մոտեցում,
արմատապես վերանայել Լեոնային Դարաբաղի կառա-
խիստ հիշեցնում էր խՄԿԿ ԿԿ-ի փորձերը լուծել այս խ
Վոլսկու զլխավորությամբ «Կառավարման հատուկ կոմ
միջոցով: Ծագումով հայ ամերիկացի է. Ջերիջյանը և
մարդ, որը մտերիմ հարաբերություններ ունի Ադրբեյջա
ների հետ, փորձում էին ոչ թե արագացնել կարգավոր
այլ խնդիրը դուրս բերել քաղաքական նոր վիճակի, որ
բացում պետական այս կառուցվածքի անկախացման
գայում այս մոտեցումը կներդրվի «Միջազգային ճգնա-
առաջարկի մեջ: Այս երկու նախագծերը նպատակ չեն
լուծելու խնդիրը, այլ փորձում էին հանել դրա սրություն
Կովկասում ստեղծել ավելի անվտանգ պայմաններ: Ա
1997թ. ԱՄՆ-ն որոշակի ինստիտուցիոնալ պայմանակա
ԼԳ-ի անկախացման գաղափարին:

Այդ ժամանակ Ֆրանսիան, որը մեծ հաջողությու
ողագնացության և այլ բարձր տեխնոլոգիական շուկանե
ըստ լուրջան, հաստատեց իր վերահսկողությունը կասս

վրա՝ ձեռք բերելով «Բրիքիչ Փետրոս առաջատարն էր Իրանի հարավում մեջ: Ֆրանսիան և Գերմանիան խիստ զի եվրոպա արտահանմամբ: Ներկայառաջավորություններ, երկու երկրների տեղ, մշակում են Իրան - Հայաստան - Եվրոպա ցամաքային գազատարի անակաճ գործոնի» առկայությանը, եվրոպայի և ներգետնի կախվածության մասնավոր գազի զենքի ազատականացմանը, որը թույլ կտա ապահովել արժր շահութաբերություն: Դրա հետևանքավորական քաղաքականության տարածում և Կրաստանում կայունության երթուղու ավելի խոցելի տարանցիկ այսպիսի մոդուլային գազատարները լրջ, խորանարդ մ. բաց թողնման երը սպառում են 500 մլրդ. խորանարդ մ. մտնում է Ռուսատանից):

Ենթադրությունները չեն հնանում, եթե որ քաղաքական վարկածները սահմանափակ համար, ովքեր կարող են դրանք ինչ ոչ Ֆորմալ քաղաքական սահմանսականդալ, քան քաղաքական վերլուծել է տարածաշրջանային խնդիրների տեսքման ոչ քիչ փորձ այնպիսի պայտերները նշանակալի շահեր ունեն, չեն հազմավորական հարջերում, սակայն կցության և փոխըմբռնման տարածաշրջային, Կովկաս-Կասպիական տարան, մրցակցային ռազմավարությունը ան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան (որը մանավորական դիրքորոշում) հետաքրությունների հնարավոր վերակենդանիարկել, որպես հետաքրքրված արտամքի երեք համանախագահների մասին որոճընթացում ոչ պակաս կարևոր դեր է պետ նաև խիստ ակտիվ է թուրքիան, ածայնեցման գորճընթացում նշված են քականության երեք «բեռնների» երեք համաձայնության ճկուն զուգադրման մի օրիգինալ և նոր բան չի ներկայականության մեջ, սակայն Հարավային ասարակության համար այս ոճը դիտ: Իրական իշխանության սուբյեկտների ղըղհանրապես ավելորդ ճոխություն ամանակ ի հայտ է գալիս «զուգահեռ

իրականության» գոյության և ոչ հրապարակային իմպերատիվների գզացողություն:

ԱՄՆ-ի վարչակազմի բարճրաստիճան աշխատս կողմից հրապարակվել են ամենևին ոչ մշուշուտ ակբերում են Ղարաբաղյան Հիմնախնդրի կարգսխեմային: Սակայն, հարմարվելով դիվանագիտականությանը, կարելի է համոզված լինել, որ առաջս հանված կարգավորման սխեմա, որը կարծես վերչակ Սիջազզային ճգնաժամային խմբի կողմից: Այս չհասնել որոշակի արդյունքների, այլ ստեղծել ևղորջանը, ստանալով այն, ինչը կորցրել է Ղարաբայի հետևանքով, չի կարող ինչ-որ պահանջներ առտարիմներին, այսինքն միմյնև նավթի հանույթի «սուրվեջը»: Այս նոր, բայց հին սխեման քննարկման առնեթաղում էր ԱՄՆ-ի բավական ուժեղ ճնշումը հակրի, սակայն, իհարկե գլխավորապես Հայաստանի կառավարության հովանու ներքո ստեղծված նացիումը շատ ավելի վաղ, քան Ռամբույեի ներկայաայտնվել է անհարմար իրավիճակում, քանի որ չբանի նշանները, որ Վաշինգտոնը պատրաստվում Հայաստանի վրա: ԱՄՆ-ի վարչակազմը հաջողունախաճեռությունները, որոնք կապված են եվրոհարթակի հետ, և այժմ փորճում է ցուցադրել իրայս ուղղության մեջ: Այս սխեման մշակված էր Մեծ Եվրոնոճական և նախագճային ինստիտուտների և կջանքերով, որոնք միավորվել էին «Ղարաբայայնանական անվան տակ: Այս «կոնսորցիումի» և tional Alert, London Information Network on Conflict (LINKS), The International Institute for Strategic Studies Resources: Սակայն այս սխեմայի մակրոումը իգային ճգնաժամային խումը (ICG), որը գործվարչակազմի արտաքին քաղաքական կառուցվածք

Մեքյու Բրայզան և նրա անմիջական ղեկավարելու «արևելաեվրոպական նախագճի» ղեկավարներն են միայն համապատասխան քաղաքական գաղափարղոհա և ոճաբանություն, այլ նաև նյութի շատ և փորճառու ամերիկյան դիվանագետներից մեկի գնգի աշխատել կրեյլյան եվրոպայում, բավական պետք է լինել քատերական ռեճիտորի պես մեկը»: ներք, որոնք զբաղված են տարածաշրջաններով լինելով Ազգային անվտանգության խորհրդում, որղության տարածողները, որ Ղարաբաղյան Հիմնական լուծում և չի կարող լինել վերադարճ անցյաերկիմաստ վիճակում՝ ընդունելով որոշում եթե ոչման, այլ Լեռնային Ղարաբաղում եղած իրականումասին, ստիպված են խաղեր տալ ճակատագրի Աղբրեջանի հետ՝ մշակելով կարգավորման սցենպատրաստել նոր իրականության հետ հաշտվելընկալմանը: Այսինքն, խաղը շարունակվում էր

նակ արգելեցին պատերազմել, սակայն
այսմբ հանդերձ, պետք է ցույց տալ իր
ու հեշտ չէ, եթե հաշվի առնել, որ ադրբե-
յանը է իր աշխարհայացքային առանձնա-
րոնել ԱՄՆ-ի վարչակազմի պատասխա-
լագրերը: Գործը հասավ նրան, որ
ամենին դեպքերում, օրինակ, «ուղեղային
ն դեպքում նախընտրում են ներկայանալ
սարանների աշխատակիցներ:

Ստաշչևանների ամառատար ամերիկյան
ան, ԱՄՆ-ում ադրբեջանական (միաժա-
պաշտպաններին ուղղված իր հարցին՝
ն գնալ գիջունների» հետևեց պատաս-
տանին ձեռքերը և կարողանալ դա անել
այս պաշտպանները Ի. Ալինից չստացան
լան ծառայությունների դիմաց, Վաշինգ-
տոնակ: Այսինքն, նույնիսկ շահագրգիռ
քեր ունեն մնալ շահագրգիռ: Սա երևա-
հետազոտություններն են անզուսաք-
արակության միջավայրում: Իսկ հնարա-
տակաուղղված և ֆունկցիոնալ ճնշում
եմայի շուրջ: ԱՄՆ-ն արդեն Գայաստանի
է ձեռնարկել, որի արդյունքում դեպքն
տուն բարձր պաշտոնում նշանակելու
եց «աքտրի» արևոտ Ղազախստան:

կանության մեջ որոշ մղումների անհեթե-
թել» քուրք-հայկական հարաբերություն-
ի մեկուսացման և այն թուրքիայի
ողով, Գայաստանում իշխանության բերել
ըր, որը ծրագրավորված է ծայրահեղ
ել երբեք չեն փորձել և խնդիր չեն դրել
սխնդիրը՝ որպես Գայաստանում իշխա-
լրա ճնշման լծակ: Սա, անկասկած, լավ
նի միջև հարաբերությունների զարգաց-
եր այնպիսի նշանակություն, ինչպես
ուն: Եթե ԱՄՆ-ում որոշեն հրաժարվել
րից» և ամեն դեպքում օգտվեն Ղառա-
ներին նախաձեռնություններում, դա
արավային Կովկասում քաղաքականու-
ությանը» հավանություն տալուց հետո:
թյուն արդեն իսկ սաստիկ դարձել է:

դրական ընդունել ԱՄՆ-ի քաղաքակա-
ն այնպիսի երկիր է, որը և՛ '20, և՛ '21-րդ
սզմավարական սխալներ (իհարկե, իր
նրապետականների, այնպես էլ դեմոկ-
արող է անել ԱՄՆ-ն տարածաշրջանում
որը, ինչը չի կարող անել ԱՄՆ-ն տարա-
շխարհագրորված կանխումն է: Չմայած այս
մասին խոսելն ընդհանրապես ծիծաղե-

լի է: Այսպիսով, ահա հենց այս երկընտրանքը, ոչ
տուն, որն առկա է զուգահեռ քաղաքականության մ
ուսզմական գործողությունների վերականգնող, չնայ
կարգային գործոնների բացակայությամբ: Այդ պա-
լոգիաները, որոնք կիրառվում են քաղաքական
կաններում, ասենք, Արևելյան Եվրոպայի այլ
ընդունելի չեն Գարավային Կովկասի համար:
հայտնի իմաստով ընդհանրապես Եվրոպա չէ և ոչ
Եվրոպա, այլ ավելի շուտ Ֆլեգմատիկ Սերժավոր է
տվությունը շատ բարձր է, սխալը այս դեպքում
անբեկանելի բացթողում է «պանամայի ջրանցքում»

Երբեմն հարց է տրվում, իսկ ինչու՞ մանրա-
Ռուսաստանի դիրքորոշումն ու քաղաքականու-
հարցում: Իսկ ինչպես կարելի է որոշել Ռուս-
նությունը, եթե նա թույլ է տալիս կարգավորման սխ-
աներիկացիներին, կամ բրիտանացիներին, չնայ
նույնիսկ չի համարվում Սինսկի խմբի համանախ-
նիվ, Ռուսաստանին ամբողջությամբ ձեռնտու է ԱՄ
քաղաքականությունը: Եթե Սեծ Բրիտանիան գլխ-
գործընթացը, ապա Ռուսաստանի համար խիստ ս
չնայած Սեծ Բրիտանիան փորձում է իրացնել իր
ծը» որպես Ռուսաստանի վրա ճնշման լծակների ս
նախաձեռնությունը: ԱՄՆ-ն չի ստեղծել այսպիսի
նախագիծը Գարավային Կովկասում ունի բոլորու-
թյուն, բնույթ, ծագում, նպատակներ և խնդիրներ:
Գարավային Կովկասում ունի «պանամայի ջրանցքի»
ուրիշ ոչինչ, որը Ռուսյան սահմանափակ է ժաման-
ծաշրջանում «պատմական ժամանակին» հաշվար-
րիկան պետության ղեկավարը 4 տարով ընտրվող
միապետը: Այսինքն ամերիկացիների հետ միշտ կ
վել, այդ թվում և ռուսները: Իսկ ահա բրիտանացի
վորված և ծայրահեղորեն խոցված չլինել Ղառա-
շուրջ իրենց պլանների ձախողման պատճառով
ներվում, և այդ պատճառով այս տերության նկատու-
յուրահատուկ նրբազգացություն: Սա զգացվում է
պպացուցված, որ իրենք՝ բրիտանացի փորձագետ
շանում են այն ցույց տալ: Ռուսաստանին պե-
ցուցաբերել այնպիսի հարցերում, որոնցում չկան թ
ոչ՝ էլ ռեալ որոշումների ու արդիականացման կար-
ղեցնում է բավական հասկանալի և կանխատե-
դիրքորոշման մեջ Ռուսաստանը ոչինչ չի կորցն-
բերում: Ռուսական իրականության մեջ ժաման-
նողվածություն, սակայն, ինչը շատ անկան է, ժամա-
օգտին: Եվ նրա լուրջ մրցակիցներից և ոչ ոք դեմ
դարձությունների այսպիսի ընթացքին, քանի որ
բավարարել են իրենց ամբիգիաները:

Բոլոր շահագրգիռ տերությունները, բացառու-
են Ղառաքաղյան Գիմնախնդրի չկարգավորվածու-

սականում են, որ քաղաքական «դաշավորելի չէ: Հայաստանի ղեկավարական գործողությունների բացակայությունը պարզապես հսկայական պատմության արտադրանք է: Իսկապես, պատմության արտադրանք է լինել նազմական ղրանք, իհարկե, ԱՄՆ-ն և Ռուսաստանները կարող են հմտորեն օգտվել նավարական «հարթակներից»: Ոչ ը այս «հարթակներում» գործել չեն համար լուրջ խնդիր են հանդիսանում թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ Ղարապաղյան հարցի մասին: Սակայն այս տերությունները, ներառյալ Թուրքիային, շատ հաշտվել Ղարաբաղի կորստի հետ: ղրանում համոզվելու: Ավելի արդյունավետ: Սակայն մի պատերազմը մյուսի կներում ենքադրվող կարգավորման և և Ադրբեջանի քաղաքական ղեկավարությունը ուժերի իրական վիճակը, և կազմակերպվածության ու ներքին, ցույց տալ, «յուրաքանչյուրինը

ան զինված ուժերին հաջողվի պահարտեզի վրա, Ադրբեջանում կարող է լինի կլանի ուղղակի հեռացում: Եվ իրականությունը համոզիչ ապացույցներ վր էր շահել: Կրկին կարող է հասանաձայն զինադադար, սակայն «քեռ, պետք են համոզիչ փաստարկներ: հաջողությունների, միևնույն ժամանակ զոհերը կարող են լինել այնքան ղր կաղաչի իր իշխանությանը և ողջ մը: Հայաստանի ղեկավարությունը ո, երբ հայկական զորքերը կզիջեն (ախանջված): Տեղի կունենա «օբյեկտիվաբարայան խնդրի օբյեկտիվ սպասական քաղաքական էլիտայի համար: ղյան հարթակում հակամարտության արդեն ավելի ցածր մակարդակում, հարբերությունները Ադրբեջանի հետ՝ արտության պահպանմանը: Համոզաստանի քաղաքականությունը չի տանի իշխանությունները կարող են ան» պահեստային գաղափար կոր-

պես արդիական: Սակայն կակած չկա նրանու արդյունքում ուղղակի պատմականորեն տանուլ կտնականապես կընկնի ԱՄՆ-ի վերահսկողության տակ տարածաշրջանում կսահմանեն «զոյակցության» կը կլինի ոչ այլ ինչ, քան «հայոց պատմության ռուսակավարտը»:

Քացի այդ կարելի է վստահորեն հաստատել, որ Ռուսաստանի միջև և, ստավել ես, Ռուսաստանի և որ համաձայնություններ Ղարաբաղյան Հիմնախուրջ: Այդպիսի համաձայնությունը կարող է տեղ շրջանների, նախ և առաջ Կենտրոնական Ասիայի և Կնուր համաձայնությունների պայմաններում: Ներկ սահմանափակ բնույթի բանավոր համաձայնություն Ասիայում ահաբեկչության և ծայրահեղականության բերյալ: Եթե խոսենք Ղարաբաղյան Հիմնախնդրի յունների մասին, ապա այն կարելի է ձևակերպել մասին նախնական համաձայնություններ՝ իրական շրջանակներում»:

Մինսկի խմբի համաձայնագրողներից մեկը՝ Ֆ է իր ազդեցությունը Հայաստանի վրա, և հարաբերության վրա կարող է լինի բավարար է նրա համար, և եթե ոչ հակառակաբար, ապա զոհն այլևստրանքայն, կարծես այս առիթով շատ եական խնդիրներ է չի ձգտում առաջնորդ դառնալ Մինսկի խմբում և և ԱՄՆ-ն կընդդիմանա և կտապալի Ֆրանսիայի կը կարգավորման ցանկացած ծրագիր: Մինչև հիմա ղանը եղել է ճիշտ և ուղղություն է դարձրել Հայ շահերի շարժվային Կովկասում, որոնք, ինչպես կիրացվեն ոչ հիմա, այլ ապագայում, երբ եվրոս գործընթացները ստանան ավելի մեծ տարածում տարածաշրջանում: Այսպիսի խնդիրներում Ֆրանսիան էլ այնպիսի դիրքեր, որ զբաղեցնում են այն երկրներ կատարում են միջնորդների դեր, ինչպես օրինակ Եվեդիան: Դա վայել չէ այն երկրին, որն իրեն դիտառաջնորդ:

Ռուսաստանը ևս սահմանափակ է իր հնարքանի որ առաջ է քաշել նախաձեռնություններ այ մաններում, որոնք ներառվում են միջազգային անկասկած, կհանգեցնի Հայաստանի վրա ազդեցության լուկալ հանգամանքներից, չնայած Թուրքիայ Ռուսաստանի հարաբերությունների զարգացմանը, իրողություններ, որոնք թույլ կտան դուրս բերարբեջանական հարաբերությունները ռազմավարության վիճակի: Ոչ՝ Ռուսաստանը, ոչ՝ Թուրքիան ոչ չեն զտնում միմյանց զիջելու ռազմավարական հեռանկարում: Ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, որի դիրքերում կարող են դիտվել երկարաժամկետ, բայց այ Ռուսաստանի շահերն ունեն այլ ռազմավարական տասնամյակում բոլոր հետխորհրդային տարածք

ում վնասակար աշխարհաքաղա-
պայմաններ, այդ թվում նաև Հարա-
լիա՝ Սևծովյան-Կովկասյան տարա-
արկե, վախենում է սաստկացնել
դերձ, հենց Ռուսաստանի հավասա-
տանձին ռուս քաղաքական գործիչ-
թյունները) որոշակի չափով ԱՄՆ-ին
ռոլյունների արդյունքների անդա-
րկե, անդրադարձավ ամերիկյան
սծ ծրագրերի վրա:

տագայում դերում առաջարկների
սցնորդի, նա, հնարավոր է, մեծա-
ի դիրքը: Էներգետիկ հաղորդակ-
ն հիմնական մասի կատարումից և
ըջրանների վրա վերահսկողություն
պարամետրերի պարզաբանումից
երջնականապես դադարեց դիտվել
տնայից: Գործնականում, զուգահե-
այաստանի աշխարհաքաղաքական
վում Դարաբաղյան Հիմնախնդրի և
ն: Այս երկու պատճառները անհե-
վապակցված չեն, ինչպես դա ավե-
րեն երբեք չի փորձել օգտագործել
այաստանի վրա ճնշում իրականաց-
ն և իշխանության հարցերի համար:
րաբերվում են թուրք-հայկական
որի շրջանակներում, իբրև, Դարա-
մ, ինչ-որ դեր է խաղացել, այժմ
այմանավորված է թուրք-հայկական
ր: Խնդիրը միայն կարգավորման
ու ընդունելի սցենարի ընտրության
բաղյան Հիմնախնդրի շուրջ ԱՄՆ-ի
ացակայությամբ, և ընդհակառակը՝
ների գնահատականի, Դարաբաղ-
օգնեցին Ամերիկային պարզել
իրների կարգավորման փորձերի

**Դարաբաղ-ադրբեջանական հակամարտության կարգ-
անակցային գործընթացը ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանա-**

Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցությու-
յան /ԵԱՀԿ/ մուտքը Դարաբաղ /արցախյան/ -ադրբեջ-
տության կարգավորման գործընթաց, առաջին հերթի
Հայաստանի Հանրապետության և Ադրբեջանի Հանրա-
խության վերականգնման փաստի միջազգային ճանա-
1992 թ. հունվարից անմիջապես հետո, երբ Հայաստ-
դարձան ՄԱԿ-ի անդամ: Սակայն, այն ժամանակ ե-
որպես միջազգային ինտեգրացիոն ինստիտուցիոն
գոյություն չունեի նրան նախորդել էր մեկ այլ կառույց
Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության
որը «ժառանգություն» էր մնացել այն ժամանակվանից
վորությամբ, Արևմուտքի երկրները և նախկին ԽՍՀՄ-
արևելյան բլոկը, չեզոք Հելսինկիում կայացող մշտակ
ժամանակ, ընդունեցին այսպես կոչված Հելսինկյան
ԵԱՀԿ այսպես կոչված Մինսկի խմբի /ՄԽ/ ստեղծման
բավական խորն է, և մենք կցանկանայինք միայն պա-
միջազգային հանրության կողմից ի սկզբանե ընդուն-
շում այն մասին, որ Արցախյան հիմնախնդրի կար-
դական գործունեության մանդատը բաժին հասնի հե-
այլ ոչ թե միջազգային որևէ այլ կառույցի, որը գոր-
ամբողջ տարածքում ներառելով հետխորհրդային ամբ-

1. 1992-1994 թթ. ժամանակահատված

ԵԱՀԿ/ԵԱՀԿ-ի Մինսկի խմբի նախորդողն, ըստ էու-
եր ԵԱՀԿ-ի Ավագ պաշտոնատար անձանց կոմիտեն /
նախապես փորձեց զբաղվել կարգավորման հարցե-
հակամարտող կողմերի միջև «տեղեկատվություն փոխ-
տարման մակարդակով: Եվ Հայաստանը, և Ադրբեջան
համաձայնությունը, որպեսզի հենց ԵԱՀԿ-ն որպես
բացի քաղաքական իրավահաջորդ, ստանձնի անկող-
դերը: Սակայն, հակամարտության միջնորդությանը
ԵԱՀԿ-ն հանդես եկավ պետությունների տարածք
նության պահպանման անհրաժեշտության դիրքերից
Եվրոպայի և աշխարհի քաղաքական քարտեզի վրա
տական փոփոխությունները, ինչպես նաև այն համազա-
Դարաբաղի Հանրապետությունը /ներկայումս՝ Արցա-
թյուն/ հակամարտության մեջ ի սկզբանե հանդես էր
որպես հակամարտության մասնակից կողմ, և ինչ-
Ադրբեջանը, իր անկախությունը ձեռք էր բերել նախ-
փուլում արդյունքում՝ հորհրդային Միության կազմի
վումքի վերաբերյալ այն ժամանակ գործող համամի-
դրությանը լիովին համապատասխան:

Գեղահայկյան հռչակագրում իրենց արտա-
ների տարածքային ամբողջականության, և
նրի սկզբունքները: Անվայն ԵԱՀԽ-ն իր
կայունության պահպանման անհրաժեշ-
տությունը տվեց սահմանների անբախ-
տեցիման, որ 1990-ական թվականների
ի վրա արդեն տեղի էին ունենում խոշոր
նափուղուզում և նրա տարածքում մի շարք
ացուում, Հարավսլավիայի քայքայումը
տարածքներով նախկին միութենական
նացուումով /իսկ այժմ նույնիսկ Կոսովոյի և
միացյալ դաշնային Չեխոսլովակիայի
ությունների /նախ՝ Չեխո-Սլովակիայի, իսկ
Գերմանիայի վերածնունդում: Այս ամե-
ն կողմերին հիմք էր տալիս ԵԱՀԽ-ին
երի մեջ, քանի որ թվարկված դեպքերում
որ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի սկզ-
բայնյան հիմնախնդրի նկատմամբ մոտե-
սաին դիպուկ է արտահայտվել հայտնի
4. Բրուտենցը իր «Պաքս Ամերիկանայի
ան մեջ /«Ազատ միտք» հանդես, 1998 թ.
դրոցներով խթանում էր ազգայնական տրա-
նիությունում և վճռականորեն սատարու-
նությունների կողմից ազգային ինքնու-
նական նույն վճռականությանը հանդես
ԽԱՀՄ-ի փուլուզումը կայացել էր և խոսքը
Ղարաբաղի մասին»:

Այս մեջ ԵԱՀԽ-ի միջնորդության ձեռնա-
ր, Արդաբանը ապրիլի հայտնվեց որո-
նի որ տվյալ կազմակերպությունը 1992 թ.
-ն դիտարկել որպես հակամարտության
պական դիվանագետները կարգավորման
գրավել ԵԱՀԽ-ի խորհրդի Պրահայում
92 թ./ Երկրորդ հանդիպման ժամանակ,
մարտության տարածք ուղարկել ԵԱՀԽ-ի
ելությունը: ԵԱՀԽ-ի Պաշտոնական Չե-
րությունը կայացավ 1992 թ. փետրվարի
ությունն այցելեց միայն Բաքու և Երևան:
ԵԱՀԽ-ի ՄՊԱԿ-ն հիմնվելով Չեխոսլովակի-
կատարած այցելության հաշվետվության
աշխարհի բոլոր պետություններին, հատ-
սխտասանին, շարունակել խաղաղարար
ան հակամարտության գոտում կրակի
ությունների աջակցության նպատակով:
ուկ առանձնացրեց Մոսկվան և Ալմա-
շ այդ եվրակառույցի միջնորդությունը,
նման միջնորդական առաջին լուրջ
նախագահ Բ. Ելցինի և Ղազախստանի

նախագահ Ե. Նազարբաևի կողմից ձեռնարկվա-
նովողական նախաձեռնությունն էր» /1991 թ. սեպ-
տեմբեր/

ԵԱՀԽ-ն Արցախ-ադրբեջանական հակամ-
իրականում վերադարձավ միայն 1992 թ. մա-
կայացած կազմակերպության Արդարունախար-
չրեանում: Այս ֆորումի ամփոփիչ փաստաթուղ-
կացությունների ամփոփում» անվանումը, պե-
տության կարգավորման այսպես կոչված «Մի-
Այս «Եզրակացությունների ամփոփման» 8-րդ
վարարները անուր վստահություն հայտնեցին,
*հարցի շուրջ ԵԱՀԽ-ի հովանու ներքո ան-
կապահովի ճգնաժամի խաղաղ կարգավորման
յունների մշտական գործող մի ձևաչափ, որը
սկզբունքների, պարտավորությունների և դրույթ-
րյանը նախարարները խնդրեցին Նախարա-
Նախագահին /այն ժամանակ Իրժի Դինստեբին
նախկին արտգործնախարարը - ժամոթ./ նմ-
որքան հնարավոր է շուտ: Բացի այդ, նախարար
Մինսկում կայանալիք այդ կոնֆերանսի մասնա-
Հայաստանը, Բելառուսը, Գերմանիան, Իտալ-
մուրբիան, Ֆրանսիան, Չեխիայի և Սլովակ-
պետությունը, Շվեդիան: Լեռնային Ղարաբաղ
յացուցիչները որպես շահագրգիռ կողմ Կոնֆե-
վենի Նախագահի կողմից Կոնֆերանսի մասնա-
խորհրդակցություններից հետո: ԵԱՀԽ Նախար-
Նախագահը պետք է նշանակեր ԵԱՀԽ-ի հովան-
Լեռնային Ղարաբաղի հարցի շուրջ Կոնֆերանս
Դինստեբիցը Կոնֆերանսի /կամ Մինսկի կոնֆե-
նախագահ նշանակեց իտալացի Մարիո Ռա-
սկավում են այսպես կոչված «խաղաղ բանա-
Մինսկի խմբի շրջանակներում»:*

Այժմ դժվար է ասել, պատրաստվու՞մ էր ար-
յունը 1992 թ. ինչ-որ չափով ճանաչել Արցախ
հռչակումը, հատկապես ԵԱՀԽ-ի Արտգործնա-
սինկյան նստաշրջանի ժամանակ, նշված «Եժ-
փում» փաստաթղթի ընդունման պահին: Չնայա-
ն, որ ԵԱՀԽ-ն հաշվի էր առնում ԼՂԻ-ի խորհր-
ների արդյունքները և խորհրդարանի ԼՂԳ Գ-
րումը /ավելի ուշ՝ ԼՂԳ Ազգային ժողով/, քան
Անդրկովկասի երկրորդ Հայկական անկախ հե-
ղեկավարներին ու պատգամավորներին ի նկ-
փաստաթղթի «Լեռնային Ղարաբաղի ընտրվա-
արտահայտությունը: Մինևույն ժամանակ նր-
ԵԱՀԽ-ի Մինսկի Կոնֆերանսին նախապար իր-
համար, այլ պետք է հրավիրվեին միայն որպես
և ընդգծվում էր ԼՂԻ-ի որպես հակամարտույթ-
եվրակառույցի անիրավահավասար վերաբերմ-
Մինևույն ժամանակ, ակնհայտ էր նաև, և
ԵԱՀԽ/ԵԱՀԿ-ի ապագա ՄԱԿ-ի արևմտյան մաս

ենել Արցախ-ադրբեջանական հակա-
Ռուսաստանի շահագրգռությունն ու
րծիքը վճռորոշ դարձավ Կոնֆերանսի
արցուն՝ Բելառուսի մայրաքաղաք Մինս-
տոնեք, հանդիսանում է նաև ԱՆԿախ
թյան/ԱՊԳ/ ֆորմալ քաղաքական կենտ-
ունով հենց Մինսկում է տեղակայված
յն, դա միևնույն ժամանակ չէր նշար-
ներ, այդ թվում նաև ոչ եվրոպական
ուարձած շրջանում իրենց ազդեցության
րկովկասյան երկրների ու ժողովուրդ-
եկուզև սահմանափակ միջամտություն-
գործընթացի» շրջանակներում տվյալ
մեջ ակտիվ միջնորդական մասնակցու-
ում բացահայտորեն պնդում էին, որ
ի անբաժան վերահսկողության ժամա-
ն աշխարհի քաղաքական քարտեզից
ոչ: Բնական է, որ այս համոզմունքը և
/իսկ Արևմուտքի մասնագիտացված
եր գնում նաև ամբողջ Կովկասից
լիակատար դուրս մղման մասին/ հան-
նական հակամարտության կարգավոր-
ո սկսեցին պայմաններ ձևավորվել նաև
ի միջև անձամբ մրցակցության ծավալ-
արգանքի բոլոր արտաքին դրսևորում-
ԿՄԿ-ի և ՄԽ-ի արևմտյան մասնակից-
ն բազմիցս արված հայտարարություն-
այդ կառույցներում ՌԴ-ի ներկայացու-
ներկայացուցիչ Ջ. Մարեսկայի և ԼՂԴ
ցի Մ. Ռաֆաելիի միջև: Օրինակ, երբ
ուության կարգավորման երկփուլային
ՌԽ-ի խորհրդի Գեյսինկյան լրացուցիչ
ի անփոփման», հակամարտության
թյան առաքելությունը՝ ԵԱԳԿ խորհրդի
րի գլխավորությամբ /13 ապրիլի, 1992
ի 1-ին ԱՊԱԿ-ը կայացրեց ԼՂԴ հարցով
ոշումը, որում ռուսական պլանը ոչ մի
ենակեց: Այս օրինակը մենք մեքերում
ն, թե նշված ռուսական պլանը շահա-
թե՛ ոչ: Օրինակը պարզապես բերվում է
ության առաջին իսկ օրվանից «Մինսկի
/՝ ավելի շատ պետք էր այս կամ այն
ն սրողարկման համար և այլև, այլ ոչ թե
րթակ: Եթե ի սկզբանե Արևմուտքի ու
մամայնություն լիներ, պապ ոճվար թե
րդական առաքելության մասին, որին
տվել նաև ինքը, կզբար սեփական
ծանրը 1992 թ. մայիսի 5-ին: Մի իրա-
ողմերը՝ հակամարտությամբ բռնկված

այս կամ այն տարածաշրջանում, իրական խաղաղ-
են ցանկանում, նրանք գործում են համաձայնեց-
այլ ոչ թե ստեղծում են նմանատիպ իրավասու-
կառույցներ...

Գետնազույմ տվյալ դրույթը բազմիցս է հ-
ԵԱԳԽ/ԵԱԳԿ ՄԽ-ում ՌԴ-ի նախագահի անձն-
դեսպան Վլադիմիր Կազիմիրովը՝ բնութագրելով քա-
թ. Ույեմբեր-դեկտեմբեր ամիսների անդրկուլիսյա-
կապես ԵԱԳԽ ՄԿ-ի նախագահ Մ. Ռաֆաելիի և
ցուցիչ Ջ. Մարեսկայի Մոսկովյան հանդիպումից
բննարկվել էր Արցախ-ադրբեջանական հակամարտ-
հարցում ԵԱԳԽ-ի միջնորդական գործունեության
ծեշտությունը և որը նախածնել էր ԵԱԳԽ-ի շրջ-
մով Գատուկ խմբի նիստը հակամարտության գտու-
Առաջավոր խմբի մանդատի ղեկավար դրույթների
նշվում էր, որ արդեն այն ժամանակ այս գործըն-
խնդիրներից մեկը Ռուսաստանի խաղաղարար դեր-
որ ԱՄՆ-ի գլխավորությամբ՝ Արևմուտքի երկրները
գործունեության մեջ ելնում էին ոչ այնքան կարգ-
հակամարտող կողմերի շահերից, որքան այն
Մոսկվայի միջնորդական առաքելության հաջողութ-
կովկասում նրա դիրքերի զգալի ամրապնդմանը
հանդես, 1999 թ., թիվ 5/։ Այլ խոսքով, փորձեր և
չտալ, որպեսզի հակամարտության գտու ճակա-
զինադադարի նկատմամբ պարբերական դիտոր-
բացառապես գտնվի Ռուսաստանի ձեռքբերում: Լ
խորհրդատվություններից թիչ անց, ԱՄՆ-ի, Ռո-
Գայաստանի և Ադրբեջանի նախագահների անձն-
ների ժնկյան ոչ ֆորմալ հանդիպման ժամանակ ա-
խաղաղարար ջանքերի առանձին-առանձին իրակա-
հակամարտող կողմերի միջև ուղղակի շփումներ
այսպես կոչված «հնգյակի ձևաչափի» շրջանակ-
այն, որ Արցախ-ադրբեջանական հակամարտ-
գործընթացում պաշտոնական Վաշինգտոնն իր վրս-
միջնորդի և, միևնույն ժամանակ, Մոսկվայի հակ-
մեկտեղ, ինչպես կարելի էր այն ժամանակ տեսա-
առաջին պլան էր մղում թուրքիայի, որպես «շահ-
փորձելով վերջինիս հաղորդել Անդրկուլկասում և
սում արևմտյան հանրության կողմից նշանակվա-
ություն, թեև ամերիկյան կողմը քաջ գիտեր և հաս-
Ստեփանակերտը կորսակամապես դեմ են բանա-
ԱՆկարայի որևէ դերակատարմանը, քանի որ հակա-
քիան ի սկզբանե դրսևորել էր կողմնակալ վերաբ-
հարցում շարունակում է անվերապահորեն սա-
Բաքվին...

Իսկ արդեն ԵԱԳԽ խորհրդի 3-րդ հանդիպու-
ունեցավ 1992 թ. դեկտեմբերի 14-ին Ստոկհոլմում
Արևմուտքը՝ գիտակցելով իր որոշակիորեն հետ մ-
կարգավորման շուրջ խաղաղարար նախածնումը

ԵԱՀԽ-ն որպես «եվրոպական ՄԱԿ-ի» տար-
ն ճանապարհով, ինչը՝ հավանաբար ըստ
ճնշողների մտադրության, պետք է նվազեցնե-
րի ավանդական ազդեցությունը, այդ թվում
և հակամարտության գոտում, ինչպես նաև
և եվրոպական երկրների դերակատարու-
թյան կայացվել բարձրացնել ԵԱՀԽ-ի գլխավոր
տրությունների կանխարգելման կենտրոնի
յս կենտրոնը ակտիվ մասնակցություն ունե-
կատարյալ հակամարտությունների կարգավոր-
ւթյա հետ կապված էլ Ստոկհոլմի հանդիպ-
ման «Եվրոպացիությունների ամփոփում»/ «Որո-
շքանային հարցեր» ենթաբաժնում Արցախի
ությանը շատ քիչ տեղ ու նշանակություն էր
ունեցող կարգավորմանն ուղղված ջանքերի
Նախարարները դիմեցին ԵԱՀԽ Լեռնային
մասի Նախագահ Մ. Ռաֆաելյանի և «Մինսկի
», «հնգյակի ձևաչափը» ՉԼՄ-ներում համախ-
ածեցություն», իբր ըստ նրա չեզոք մաս-
նակցի ՄՄՆ-ի, Թուրքիայի և Ռուսաստանի:
«Եռյակի նախածեռնություն» մասնակցների
այն ժամանակ հանգում էր նրան, որ
տրությունների ներկայացուցիչները փորձում
էր գործունեությունը ըստ խիստ որոշակի
«օրացուցային կարգավորման»: Այդ մասին
արարվեց, Մ. Ռաֆաելյանի մասնակցությամբ,
1993-ի հանդիպման ժամանակ: Մոսկովյան
ներքին հետո «Եռյակի նախածեռնությունը»
«ճնշողության»/կամ «5+1 ձևաչափի»/, այսինքն
և ԵԱՀԽ/ԵԱՀԿ ղեկավարությունը, դառնում
էր ճնշողական գործընթացի լիիրավ մասնա-
կարգավորման» գաղափարն իրենից սկզբուն-
որի նպատակն էր հակամարտող կողմերի
միջոցառումների կանոնակարգումը ուղ-
ղում ռազմական գործողությունների թուլաց-
ման կանաչմանն ուղղված համընդհանուր
կանաչմանը: Սակայն, «օրացուցային կար-
կանոն շեղումը գրեթե բացառապես արվում
էր սլավոնական կողմի «պարտավորությունները»,
1993 թ. գարնանը-ամռանը ռազմա-
կան նոր իրողությունները: Մասնավորապես,
նրանք կրած ռազմական պարտություններից
անտրապան քոկատները կազմակերպչական
հասնական Պաշտպանության բանակի մեջ
ուրուրով սկսել էր արդրեջանական գալփիչ-
ազդման գործընթացը: Ինչպես նաև այն
ազմական պարտությունները Արդրեջանին
ան և ռազմաքաղաքական շփումների գնալ
սկան հրամանատարության հետ: Սակայն,

ընդհուպ մինչև 1993 թ. ավարտը, միջնորդն
գիծը տանել» «օրացուցային կարգավորման
մաս համար, ինչն իր արտացոլումը գտավ
այս կամ այն «նախնական դիրքերը» հակա-
ռուս հարցերի շուրջ, մի շարք այսպես
ռուսների գրաֆիկների» առաջացման մեջ:

Դեռ 1993 թ. նշանավորվեց ՄԱԿ-ի ԱՆԿ
շարք բանաձևերով, որոնք վերաբերվում
հակամարտության գոտում տիրող իրավիճ-
ուրաբաժանումների կողմից իրականացված
նառ/ ավառազմականացման վերաբերյալ ը-
բանածնը: Իսկ 1993 թ. հունիսի 3-4-ին, ԵԱՀԽ
հերթական խորհրդակցության ժամանակ,
տապ միջոցառումների գրաֆիկը», այս ա-
կատարման համար: Ելնեք, որ Հայաստ-
անվերապահորեն ի կատարումն ընդունեցի
ջար-Քարվածառից ԼՂՀ ՊԲ-ի ստորաբաժ-
պահանջվող դուրս բերումը չէր թիտն է
կողմերի շահերից: Սակայն, միևնույն ժա-
մանվերջ դրվեց «եռյակի», «երեք գումարած մե-
ծեռնություններին, քանի որ Մ. Ռաֆաելյ-
անության արժանացած ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի
թյուններին միացան նաև ԵԱՀԽ/ԵԱՀԿ ՄԽ-ի
իրավիճակը տեղում կանգնած չէր, և միա-
կին ծավալվում ինչպես Արդրեջանում ներք-
էլ ԼՂՀ ՊԲ-ի գործառնների և ստորաբաժ-
հողի ազատազրման գործընթացների հետ
դարձավ, մասնավորապես, ՍԱԿ ՄԽ-ի թի-
համար /երբ արցախյան բանակը հասավ Ա-
թիվ 874 բանաձևի համար: Դրանցում առա-
ԼՂՀ ՊԲ-ի նկատմամբ Արդրեջանի «զավթ-
պահանջներով, թեև միևնույն ժամանակ
զորամասերն ու ստորաբաժանումները գ-
անկայա /ինքնամար կերպով/: Այսինքն,
Արցախի, որպես ռազմական հակամարտ-
կարգավիճակը: ՄԱԿ ՄԽ-ի թիվ 874 բան-
ՄԽ-ի մասնակիցները, նոյեմբերին ընդ-
ռուսների գրաֆիկի» հերթական տարբերա-
տության ԲՈԼՈՐ կողմերին, այսինքն՝ նաև ա-

Ըստ նույնի, պատմական նշանակու-
5-6-ը կայացած ԵԱՀԽ Բուդապեշտի գա-
ԵԱՀԽ-ն վերջնականապես կազմափոխվեց
գամ սկսեց քննարկվել ԵԱՀԿ սեփական խ-
հարցը Եվրոպայում և հետխորհրդային տ-
ների գոտիներում խաղաղաբար գործառու-
Ոչ մեկի համար գաղտնիք չէր, որ դրա
Արցախ-արդրեջանական հակամարտությ-
ԵԱՀԽ/ԵԱՀԿ մասնակցությունը /ավելի ուշ-
յան հիմնախնդրի լուծումն այն ժամանակ

առաջարկվող նախագծում կոշտ ձևով սրածրային ամբողջականությունը: Սա-իր վետոյի իրավունքը թույլ չտալով մեկփոփիչ փաստաթղթի տեքստի մեջ այլակալան կետը, քանի որ ԵԱԳ-ի ղեկա-բաղաբանական կարգավիճակի հարցի ռեզիլիության մասին նախնական պայմա-նակներով մամբ փորձում էր Արցախը Ադրբեջանին: Մյուս կողմից, դա անուղ-րցախյան հիմնախնդրի կարգավորման ստանդարտ հանդիսանում է ԼՂԻ-ի պետա-րգավիճակի հարցը, այլ ոչ թե պատե-ր ինչ-որ խնդիրներ: Մեկ այլ կողմից, ողովի մեկփոփիչ փաստաթղթում Ար-հանդես է գալիս հենց ԼՂԻ-ն: Այսինքն, ամրագրվեց հակամարտության մեջ ավիճակը, ինչը հանրապետությանը և նաև Հայաստանին հնարավորություն սակասարության սպասումներ ունենալ ռազմա-տեխնիկական և ռազմա-քաղա-րոնք հետագայում ամբողջովին արդա-խտրիղարանական Ասամբլեայի շրջա-կի խաղաղության արժանագրությունը սկսելու առաջին միջազգային փաստա-ր իրավունքով դրված է նաև ԼՂԻ այն վայր 4. Բարևոյանի ստորագրությունը/ գոտում կրակի դադարեցման մասին մանակ /1994 թ. հունիս/, որը Ռուսաս-տանի անկախ ստորագրել է նաև ԼՂԻ և մի կողմ: Հենց Բուդապեշտում «պի» աշխատանքային մարմինների սկզբունքները: Այս գազաթափողվի ազդության, որ Ռուսաստանը հատուկ ս-արդրեջանական հակամարտության «Միևսկի գործընթացում» նպատակա-նատիտուտ ստեղծել, որոնցից մեկը, ցնցի ԵԱԳ-ն /մշտական ռուսացիայի /ՌԴ-ն, ընդ որում մշտական հիմունք-անկանա Մոսկվան: Ըստ էության, հենց անակներում Արցախյան հիմնախնդրի ծրնթացի գլխավոր արդյունքը 1992-ռևմտուքը նաև դե-յուրե ժամաչեց այս կան ջանքերի գերակայությունը, թեև ու էլ Ռուսաստանը և ԵԱԳ-ն պաշտո-ն էին, որ ԵԱԳ ՄԿ-ի շրջանակներում ի ստեղծումը կոչված է միջնորդների ու: Այսպես, նշենք, որ Բուդապեշտից

անմիջապես հետո ռուսական համանախագահ ԵԱ-ում 4. Լոզինսկին, իսկ ԵԱԳ ՄԿ-ում 4. Կազի

Մակայն, այս անգամ ևս հերթական անգ ևրևմտուքի և Ռուսաստանի միջև սուր մրցակց-րյունը ԵԱԳ շրջանակներում: Թվում է, թե տառանձին խաղաղարար կոնտինգենտի ստեղծմա-ծայնություն չի նկատվել արևմտյան և ռուսակ-գազաթափողովի շրջանակներում Ռուսաստան պաշտպանեցին ԵՊԵ Բիտանիան, Կանադան, ուրիշները/ սուր բանավեճ ծավալվեց նման ռ-որակական, այդ թվում նաև ազգային կազմի վե-պեշտի մեկփոփիչ փաստաթուղթը պարունակում րում էր «ռազմական գործողությունների դադար-նագրի» ստորագրումից հետո Արցախ-արդրեջ-րյան գոտի ԵԱԳ խաղաղարար ուժերի ուղարկո-որպեսզի այդ ուժերի կազմում ռուսական զ-բաժինը լինի զինծառայողների ընդհանուր թվի ԱՄՆ-ն և նրա դաշնակիցները պնդում էին միայն ճ-ռազմական մասնակցությունը: Այս հարցը իր հաջորդ տարիների ընթացքում, թեև 1994 թ. վե-մարտող կողմերի դիրքորոշումները լիովին պար-պանեց ԱՄՆ-ի և Թուրքիայի՝ ԵԱԳ ենթադրվող ռուսական քվոտայի սահմանափակման դիրքորո-պես հանդես եկավ խաղաղարար ուժերի բազմա-պաշտպանեց ռուսական կողմը և կտրականապե-բազմազգ կազմում թուրք զինծառայողների մասն-

1994 թ. ընթացքում ԵԱԳ ՄԿ-ի հովանու ներ-թացների գործողություններից կարելի է նշել Ե տարվա ապրիլին ԵԱԳ ՄԿ-ի ռուսաստանյան հ-ցություններում ՌԴ-ի նախագահի անձնական նե-րովը, իր կառավարության անունից, հակամարտ-րին ուղերձ հղեց, որում առաջարկվում էր ճակ-տող գործերի բաժանման բոլորովին նոր բ-«հավասարակշռված սախմետրիայի» հիման ս-Հայաստանի և ԼՂԻ-ի այն մշտական պահանջներ էին անում գործերի բաժանման հիմնախնդրի-ներում, տարբեր միջոցառումների ու առաջա-հաշվի առնել Ադրբեջանի և ԼՂԻ-ի տարածքների հանգամանքը:

2. 1995-1997 թթ. ժամանակահատված

Ինչպես կարելի է նկատել, 1992-1994 թթ. միայն ԵԱԳ Միևսկի խմբի շրջանակներում հակամարտության կարգավորման բանակցային իրական սկզբի ժամանակաշրջանն էր, այլև ինքն-անվամբ երևույթի իրական գաղափարական սկիզբը: 1995-1997 թթ. ժամանակահատվածում ՄԿ-ի գործունեության պրակտիկայում, ըստ

կայն գաղափարապես միմյանցից ման երկու տարբերակ՝ «փուլային» և «հիմնական», որ նույնիսկ 2008 թ., ՌԴ-ի ղեկավարող «Էխո Մոսկվի» ռադիոկայանին սկսեցին տվեց, որ ռուսաստանյան հիմնական է կարգավորման «փաթեթ»-ն ավարտվում ենք կամ ամեն ինչի վերջում առանձին պետք է ընդունել, որ ղեկավարող այս դիրքորոշումից, և համատարբությամբ՝ Արևմուտքի երկրները, տարբերակը: Հաշվի առնելով այն, որ ղեկավարող /1994 թ./ ընդունվեց, որ ղեկավարող կարգավիճակի խնդիրն է, այն դիրքորոշումն այն է, որ հակառակ է գտնվում հատկապես հենց այս ղեկավարող է ԵԱԿ ԵԱԿ ԵԱԿ-ի համամատարբեր համաձայնությունները և հանդես երաշխավորներ, այդ թվում նաև ռազման, իրենց մշտական բնակությունից անմանց ու փախստական-մարտության գոտում տնտեսական ղեկավարող:

Նաև էր կարգավորման նախ երկրումների իրականացում գործերի միջազգային ուժերի տեղակայում, հակամարտություն, նրա տնտեսական պայտիվածների ու փախստական-մարտության խոսք էր գտնում ժամանակավոր ղեկավարող է ԵԱԿ ԵԱԿ-ի առանձին էր գտնում միայն աղբյուրազատ չարժանացավ Հայաստանի և հակամարտության-ներին, ոչ էլ 2000-2006-ի կարգավիճակի հարցը ենթադրվում էր որոշակալություն *պահպանման* ԵԱԿ-ին տրամադրելով *«ամենայնայն* կարգավորման «փուլային տարբերաց, ինչը ներկայումս առաջարկվում էր ցանկալում է նախկին ԵԱԿ-ի, այդ ԵԱԿ-ի» կազմից ԵԱԿ-ի օրինակյան էր 10-ի համաժողովորակյան հանդես է, հակամարտության հայկա-կազմված «հետաձգված կարգավիճակի» հանրաքվեի անցկացման ավարտ տեղափոխված անմանց ու ղեկավարող էր հիմնականում աղբյուր-հետևում է ԵԱԿ ԵԱԿ-ի ամերիկյան ղեկավարող կողմից 2006-2008 թթ. այնին հայտարարություններից:

1990-ական թվականների երկրորդ կեսին, Հայաստանյան ղեկավարությունը առաջին նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանը, հանդես եկավ «փուլային կարգավորման» բնույթ, երբ հայկական հասարակության որոշ շրջանակները ԵԱԿ-ի հասարակությունն ու ղեկավարությունը հանդես բերեցին «Փուլային տարբերակի» օգտին: «Փուլային տարբերակի» հիմնական խոչընդոտը վերջին հաշվով դարձավ Լ. Տեր-Պետրոսյանի դիրքորոշումը կարգավորման առանցքային հարցի հարցից համար պաշտոնական Բաքվի ուղղությամբ տակ ԵԱԿ-ի վերադարձման անվերապահ անընդունելիությունը: Արցախյան կողմի պահանջները ներս էին մտնում: 1. միջազգային հանրության կողմից Լ. Տեր-Պետրոսյանի քաղաքական տրամադրումը, ինչպես նաև Լ. Տեր-Պետրոսյանի կողմից պատերազմի չվերջացումը: Արցախյան անկախության գոյության անհնարինությունը, ենթադրում է և «Լաչինի հուսանիտար միջանցքի» և ԵԱԿ-ի» ու «ԵԱԿ-ի» միջև ընկած բոլոր տարածքները պատկանում էր ԵԱԿ ԵԱԿ-ի ուժերի անվերապահ և անհրաժեշտ տակ: Իսկ ինչ վերաբերվում է գոյալ խնդիրներ կարգավորման ռազմավարությունից և մարտական միջոց օրս արցախյան ղեկավարությունը և բնակչությունը «վաթեթային կարգավորման» օգտին, այսինքն բոլոր համալիր դիտարկում: ԵԱԿ վերջնական կարգավիճակի կարգի դադարեցումը, զբաղեցրած տարածքների ազդեցության կարգի որոշումը, ժամանակավոր տեղափոխված տակականների վերադարձը և այլն, սակայն նախ սկսված որոշակի կարգավիճակի հարցը:

1996 թ. տեղի ունեցավ ԱՄՆ-ի միջնորդական ակտիվացում և, ցավով, դրանք քայլեր էին, որոնք ղեկավարող կարգավորման» պարտադրմանը հակամարտ կողմերին: Դա արտահայտվեց նրանում, որ այն գործընթացում ամերիկյան ներկայացուցիչ Ջ. Պրեյսերի և ԵԱԿ-ի 15-17-ին Արցախյան կատարած այցի արևելամասին հանդես եկավ աղբյուրազատ ժամանակական անմանց ու փախստականների, հակամարտության գոյության բնակավայրերը շուտափույթ վերադարձման օգտին: ԵԱԿ-ի գործընթացում դա հանդիսանում է պաշտոնական պահանջներից մեկը: Միաժամանակ ԱՄՆ Կոնգրեսի կողմից Արցախյան ֆինանսական օգնությունը որված արգելի վերացման մասին, որը ժամանակակից ղեկավարող կողմից ԵԱԿ-ի և Հայաստանի շրջափակման ղեկավարող, այնուհետև կատարվեց ամերիկյան կողմից, ԱՄՆ-ն հանդես եկավ Հայաստանի և Արցախյան ուղղակի բանակցությունների գաղափարով: Սակայն նախապես անգամ անցկացվեցին Լյուսեմբուրգում և ԵԱԿ-ի հետևողական կատարվեց ամերիկյան կողմից նախապատրաստական հանդիպումների շրջանակներին խոսակցություններով այն մասին, որ հակամարտության կետեր կարող են գտնվել առանց որևէ միջնորդի:

ընդ Գայաստանին ու Ադրբեջանին միջնորդությունից հեռացնելու և վիճակագրությունների սկսման համար պահել, ըստ մեզ, պետք է պետ հակամարտող կողմի դուրս ետևն ամրագրվեց:

Մասնի ակտիվ ջանքերի պատասխան ժամանակակից արտագործնաբարձրային դիվանագիտությանը»: Մեզ գերինների և պատանդների մացվում էր Կարմիր Խաչի հետ ներքինի հակադրումը Արցախյան մեծ հանգեցրեց եԱԳԿ-ի տխրահռչակ, դեկտեմբեր, որի ընթացքում մեծ շրջանցելով Ռուսաստանին, մեծ է, մասն ԼԳԳ-ին/ պարտադրել տարբերակը»: Ամփոփիչ փաստակ Գայաստանի պատվիրակությանցրեց այդ առաջարկության ղուրը մինչ օրս զեմհատվում են 1. ԼԳԳ ՊԲ-ի զորամասերն ու երկրեն նախկին ԼԳԿՄ վարչատարածքային վարչերից, 2. Իրենց բնակության հարկբեջանցի ժամանակակիցները, այդ թվում մասն ԼԳԳ-ի վր տեղափոխված անձանց և մասն ասիմետրիկ վերադարձի երթում, 3. վերոհիշյալ երկու մարտող կողմերը՝ եԱԳԿ ՄԻ-ի վր տեղափոխված անձանց և մասն հակամարտության դադարակներում «ամենայայն ինքնանակի մասին համաձայնության մեջ չհասնելով, այնուամենայնիվ ընդ եԱԳԿ այն ժամանակակից գործընթացային արտագործնաբարձրանց իր Ամփոփիչ ելույթի

մեծ անենկին չենք ուզում ասել, որ արտահայտված հակառակ մեծ երեք կետերի» քվեարկության անդամների հետ ցուցաբերեց ընթացքային արժանացավ ընթացքը և նրա դաշնակից Թուրքավարարկությունը՝ համոզմանստանը ճանաչեց իր «պարտադրական վարկող ռազմավարական ԼԳԳ-ի նվաստացման տարին էր ընթացակարգի շրջանակում – ժամանակակից երկրներին ուրիշ ոչինչ

այլևս չէր մնա, քան Արևմուտքի ու Ռուսաստանի համատեղ ջանքերով Գայաստանի ու ԼԳԳ-ի համար կործանարար միակերպություն: Սակայն, եԱԳԿ-ի շրջանակներում որոշումների կայուն և սկզբունքներից հրաժարվելու նպատակահարմար Ռուսաստանյան պատվիրակության և արևմտյան գործընթացային ծանրագույն վեճը ցույց տվեց, որ ամեն ինչ չէ:

ԱՄՆ-ն պնդում էր նոր սկզբունքի կիրառման վրա «կորեյական» կամ «հանած մեկ», այսինքն Վաշինգտոնը, որ ներկա առանձին պետությունների վեճային իրավունքը շրջանցում էր եԱԳԿ ներքին մասն հնարավորություն ստեղծելու տարածաշրջանային հակամարտություններում արտաքին առումով: Ենթադրենք, թե 1996 թ. դրությամբ դա ԱՄՆ-ին անհրաժեշտ էր Բալկանյան թերակղզու հակամարտության ցածրագույն միջանկյալ ժամանակահատվածում, քան Անդրկովկասում, որի ամերիկյան առաջարկության և արևմտյան գործընթացային անշաղկապելու էր Գայաստանի և, բնական է, պարտադրելով ԼԳԳ-ի համար: Էլ չխոսենք Ռուսաստանի մասին՝ բավական ծանր իրավիճակը Գյուլիստանյան Կովկասում: Այնուամենայնիվ ըստ ամենայնի ելնելով զուտ իր ազգայնականում իր ներքին անջատողական գործընթացներ սատարումը քույր չտալու ձգտումից, կամա թե ակամա ստանին և ԼԳԳ-ին կտրուկ մերժելով ամերիկյան առաջարկներնուսի շուրջ հաստատելով եԱԳԿ շրջանակներ կայացնելիս այդ սկզբունքի պահպանման անվիճելի անհրաժեշտ կարևոր չէ մասն այն, որ Ռուսաստանի այդ և ԼԳԳ-ի աջակցեց եվրոպական կարևորագույն և եվրոպական առաջատար երկրներից մեկը՝ Ֆրանսիան: Ի դեպ, և Գայաստանում, ԼԳԳ-ում և Ադրբեջանում տարբեր քաղաքական հասարակական շրջանակներ, նույնիսկ երկրների ղեկավարները, սկսեցին ենթադրություններ անել այն մասին, որ նախին հակամարտությունների, այդ թվում մասն Արցախյան հակամարտության նկատմամբ Արևմուտքի դիրքորոշման անկունությունը այլևս չկա, քանի որ Ֆրանսիային հետևողները նույնպես մերժեցին ԱՄՆ-ի թեկադրանքը և հաստատում Ռուսաստանի հետ «չվիճելու» իրենց մտադրությունը համաձայն ամերիկյան շահերի: Այդ պահից անդրկովկասյան պետություններում /ճանաչված և «չճանաչված»/ սկսեց տարածվել, որ եվրոպայի և ԱՄՆ-ի շահերը տարբեր են, Կովկասում...

Ըստ մեզ, հենց այս պատճառով եԱԳԿ Լիսաբոնյան համաձայնագրի հետևանքով, ԱՄՆ ղեկավարությունը, սկսեց մանրակրկին ենթարկել եվրոպական երկրների ղեկավարներին, ինչպես կատարած իր ներկայացուցիչների մի շարք «մարտնչական» մասն Գայաստանի, ԼԳԳ-ի և Ադրբեջանի Վաշինգտոնի ակտիվ ճնշման արդյունք հանդիսացավ Եվրոպական ժողովրդական վերանայումը: Եթե նախկին էր, որ 1997 թ. այնտեղ նախագահելու են Ռուսաստանյան ամերիկյան ճնշումից հետո եԱԳԿ ղեկավարությունը ինքնաձայնակների ինստիտուտը համալրել երբ

ուսաստանի և Ֆրանսիայի համանա-
պես լիարժեք իրավունքներ: Մոսկվան
այնամի՞ն, Հայաստանը նույնպես, իսկ
չէր հարցնում»: Սակայն, ավելի շատ
ունենալ և թուրքիայում, քանի որ ԵԱԳ-ի
Բաքվում և Անկարայում հավանա-
շուրմենը կայացնելիս կոնսենսուսի
արձարության հարցի քննարկումների
միջև համատեղ կոշտ դիրքորոշման
կայացրեցին իրր Հայաստանի և ԼԳԳ-ի
ձեռնարկային «վարձահարավորվածու-
նեղը և թուրքերը պատրաստվում էին
ստատուսի և Ֆրանսիայի խաղաղարար
խոյթներում/ պահանջելով հեռացնել
ուրույունից: Աղրբեջանի և Թուրքիայի
ի մուտքը որպես ԵԱԳ ՄԻ-ի երրորդ
սլյնիսկ որպես սեփական «կոմպրո-
Հայաստանին և ԼԳԳ-ին, այնպես էլ

այլ ԵԱԳ ՄԻ-ի աշխատանքներում ոչ
տանի և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչ-
պետք չէ ուշադրությունը սևեռել այն
սյաստանի ու ԼԳԳ-ի ներսում 1997 թ.
չ ճնշումը թուլացնելու նպատակով:
Ուսանում իշխող նախագահ Լ. Տեր-
արվա ավարտին, վերջին հաշվով
որական կարծիքի զանգվածային
մակալվող կարգավորման «փուլա-
րիմակ, ՀՀ առաջին նախագահի բաց
ություն»: Դրանում նա, ըստ էության,
հայ ժողովրդին, մասնավորապես,
ուղղակիորեն նաև ԼԳԳ-ին, որ «փու-
տիի երեք սկզբունքների» մերժման
լ են հայտնվել միջազգային հանրու-
վրդի ճակատագիրը, որն այդ ժամա-
մ: Ընդ որում, այն ժամանակվա ՀՀ
նությունը տվեցին կարգավորման
ՀՀ ՄԻ-ի ձևաչափի շրջանակներում
ան հիմք: Չիշեցնենք, որ ԼԳԳ իշխա-
ան այն ժամանակվա նախագահ Ա.
տանալով Երևանից՝ առաջին հերթին
կիցների կողմից, կտրականապես
դուրումը: Հայաստանի հասարակու-
նում, ԼԳԳ իշխանություններն անկեղ-
ոակ են դրված ոչ միայն Արցախի
սղաքական ձեռքբերումները, այլև
զի, և որ հայկական հասարակությա-
նում ամբողջ հայկական պետակա-
ուսանքներով...

ԵԱԳ ՄԻ-ի գործունեության մեջ, 1998 թ. նման
ի հայտ եկավ «նորագույն խաղաղ առաջարկույթ»
Հայաստանում տեղի էր ունեցել նախկին սնանկացած
խուրդուն: Խոսք էր գնում նաև Արցախյան հիմնախնդ-
«ոչ կոնվենցիոնալ» /այսինքն ոչ ավանդական/ լու-
Գործող նախագահի, այն ժամանակ Լեհաստանի
Գերեմեկի և ԵԱԳ ՄԻ-ի երեք համանախագահների
սիա և ԱՄՆ/ շուրքերից բազմիցս հնչում էին այնպե-
ինչպիսիք են «ընդհանուր պետությունը», «միա-
«համատեղ» և նույնիսկ «միութենական պետությունը»
որ այդ գաղափարների աղբյուրը բոլոր դեպքերում
բե Արևմուտքը, քանի որ հենց ՌԴ-ում ձևավորվեց
րակայնորեն հնչած հարցը. «Կարելի է արդյո՞ք հե-
Պարաբաղի հայկական բնակչության ինքնորոշումը
բային ամբողջականության հետ» (Э.Клайн, "Сам-
созидание или опасная забава", журн. "Общественни-
ность", М., февраль, 1998 г.): Փորձելով այս հար-
տինակ, վերոհիշյալ Բ. Գերեմեկը հայտարարեց, որ
«ոչ կոնվենցիոնալ» կարգավորումը պետք է պարու-
բյան» հայեցակարգի «նոր տեսլականի» և «նոր մու-
ԵԱԳ ՄԻ-ի ֆրանսիացի համանախագահ Ժ. Վոտյեն
Բաքվում ելույթ ունենալով աղրբեջանական ՋԱՄ-նե-
րեց, որ միջնորոշները կջանան «հարմունիկ կերպով
նական կողմի բոլոր պահանջները սուվերենությ-
ամբողջականության մասով» և «բանաձևեր գտա-
րություն կտան Լեռնային Ղարաբաղին իրականա-
վարությունը ամենալայն ձևով»: Այնուամենայնիվ
Աղրբեջանը հրաժարվեց համանախագահների նմ-
առաջարկություններից: Աղրբեջանի նախագահի ա-
հարցերով պետխորհրդական Վ. Գուլիզադեն և Աղ-
արտգործնախարար Թ. Ջուլիզադովը մեկնաբան
պատճառները, նշում էին, որ աղրբեջանական
«խուսափել միութենական պետության երկխմաստ հ-
ՄԻ-ի ուսաստանյան համանախագահ Յու. Յուկա-
ցած մասը աուլիսի ժամանակ /24 նոյեմբերի, 1998/
տարավ «ընդհանուր պետության» մասին և րացալ
գործածվում է նաև խաղաղ բանակցությունների մ-
օրինակ, Մոլդովայի և Սերոնեստրյան-Մոլդովակ-
/ՄՄԳ/, ինչպես նաև Արիագիայի և Վրաստանի միջ-
ների կարգավորման ժամանակ: Նա պնդում էր, որ
առաջին անգամ փորձում է այս գաղափարը կիրա-
կարգավորման բանակցությունների ընթացքում, և
փորձելով «լցնել այս հասկացությունը կոնկրետ րու-
Պարզ դարձավ, որ ԵԱԳ բոլոր շրջանակներ
ընթանում են տարբեր իրավաբանական տերմինն-
ձանապարհով, քանի որ լիովին պարզ էր, որ «միա-
«միութենական» պետությունների միջև կան եակա-

Միտար պետության տարբերակը, որի
ն չլինել սահմանափակ կամ նույնիսկ
թե եԱԳԿ ՄՄ-ի համանախագահների
ակամարտող կողմերին, ապա պետք է
ան նրանք չլին առաջարկում: Նման
թեք ուշադրություն դարձվի Բ. Գերե-
նների վրա: Երկրորդ դեպքում միան-
առուցվածքի երկու տեսակ՝ ֆեդերա-
լ Յու. Յուկալովի խոսքերից, ԼԳԴ-ին
եղերաքայի կամ կոնֆեդերացիայի
քի շուրջ էին ընթանում բանակցու-
թանի և Արխագիայի միջև՝ 1998 թվա-
յում համանախագահները հավանա-
որ ոչ պարզ, լրդոված կարգավիճակ
նդամ: Իսկ «միութենական հանրապե-
դեի և Թ. Ջուլֆուրադովի մեկնաբա-
սցիա է, որը կարող է լինել սիմետրիկ,
տնեղը կարող են ունենալ իրավա-
տրեյկտություն և այլն:

Ինտո Արցախյան հիմնասյնդրի արմա-
այաստանում և ԼԳԴ-ում չլին թուլաց-
ված» խաղաղ առաջարկությունների
ոզ դարձավ, որ եԱԳԿ ՄՄ-ի համանա-
պահումներով, նախապատվությունը
ն ամբողջականության սկզբունքին՝ ի
ու անվերապահ ինքնորոշման իրա-
սագահ Ա. Դուկասայանի կողմից եԱԳԿ
անձնական հանդիպման ժամանակ,
ուն են Գայաստանի այն ժամանակվա
վչություն գերակշռող մասի դիրքո-
յին Դարաբադի անկախությունը չի
վա»: Սա վկայում էր հայ ժողովրդի
անակների այն վճռական մտադրու-
լի տուրք տալ արտաքին ճնշմանը և
Արբեջանի իշխանություններին:

ասկած շատ խորն է և լուրջ հիմք է
թյունների և մշակումների համար:
համանախագահների նշված «նորաց-
ակության» հարցը: Կամ, 1990-ական
նությունը և տարբեր տարատեսակ-
ա պլանի» հայտնվելու հարցը, որը
փոխանակություն էր նախատեսում
են հակամարտության կարգավորման
շրջանակներում այս բոլորը ներառել
սպագա գիտա-որոնողական աշխա-

եԱԳԿ ՄՄ-ի ակտիվությունը կտրուկ
ագահ ժակ Շիրակի նախածեռնու-
Փարիզյան անմիջական հանդիպում-

ները Գայաստանի նախագահ Ռ. Քոչարյանի
գործընկեր Գ. Ալիևի միջև, ինչն արդյունքում հա-
այսպես կոչված, առաջին՝ «Փարիզյան սկզբունք-
շարք հանդիպումներից հետո և Ռ. Քոչարյանը, և
միաժամանակ տարակուսանք հայտնեցին երկխո-
նակելու նպատակահարմարության կապակցությու-
նաչափում բանակցությունները կամ սպառել է:
նման իրավիճակի: Օրինակ, Գայաստանի նախ-
հենց այն ժամանակ թերև առաջին անգամ հայ
թյան մեջ առանց ԼԳԴ իշխանությունների ներգր-
ները դրական արդյունքի չեն հանգեցնի: Կս
հայաստանությունը պետք է ելակետ համարել այ-
բանակցային գործընթացին ԼԳԴ ներկայացու-
/թերև, գուն եԱԳԿ ՄՄ-ի համանախագահների հ
իշխանությունների կողմից պարտադրված անշա-
ջանքներից» հետո, Գայաստանի իշխանություննե-
թյանը բացահայտ հասկացնել տվեցին, որ պ
նաչափը, որը մինչ օրս պահպանվում է միայն Գ
նախագահների ու համանախագահների միջև չ
երկրների նախագահների անմիջական հանդի-
երրորդ կողմերի մասնակցությամբ՝ կամ առանց դր

Փարիզյան հերթական հանդիպումից հետո,
ամերիկյան Քի-Ռեսեր քաղաքում կարգավորման շ
բանակցություններ և խորհրդակցություններ ար
հովանու ներքո: Թեև դրանք լայնորեն գովազդվել
ՁԼՄ-ներում, բայց, ինչպես հայտնի է, «քի-Ռեսեր»
պայմանավորվածությունները արդյունքում պահ
տելի էր, որ ԱՄՆ նախագահ Ջ. Բուշ-կրտսերը ջան
և ընդմիջող իր ձեռքը վերցնել նախածեռնություն
մամբ Անդրկովկասի, թե, մասնավորապես Արցախ
մարտության կարգավորման հարցերում: Անուղ
թե վկայում էին Քի-Ռեսերում Գայաստանի դիվան
յան» մասին: Օրինակ, Ֆլորիդայում կայացած ի
հետո, Ջ. Բուշ-կրտսերը նախածեռնությամբ դի-
կառավարությանը ազատության պաշտպանությ
ման կասեցման մասին, որն արգելում էր ուղ
թյունը Արբեջանին, քանի ղեռ վերցինս չի դադ
ԼԳԴ-ի շրջափակումը: Եվ 2001 թ. սեպտեմբերի
գնաց 907-րդ լրացման գործողություն մասնակի
ԱՄՆ նախագահը հրահանգեց ամերիկյան կառ
Գայաստանի ֆինանսական օգնությունը և նման
Արբեջանին ամբողջ 46 տոկոսով: Սակայն, ըս
փաստերը ավելի շուտ վկայում են ոչ թե Քի-Ռես
նագիտական «պարտություն» մասին, այլ Ջ. Բ
արձագանքի կարգավորման որևէ գերկարևոր հ
հնարավոր անմիջողակառությանը:

Ամեն դեպքում, մինչ այդ, ապրիլի 9-ի Ջ. Բ
Քոչարյանի և Գ. Ալիևի հետ կայացած առանձնագ
երեք համանախագահների համատեղ Կոմյունի

որցեց ամերիկյան համանախա-
անգամ որևէ փաստաթուղթ չի
2. Հայաստանի և Ադրբեջանի
տր է կայանա ժննում, 3. ԵԱՀԿ
ամարտող կողմերին ներկայաց-
ակը (!), 4. համանախագահներն
սջարկության մշակման համար,
նների հետագա փուլերից մեկին
պաշտոնական պատվիրակու-
ստը այն բանի հետ, ինչը Ռ.
հանդիպումներից մեկից հետո,
ական կողմը նույնիսկ ունեցավ
անակ չէ որ մինչ այդ, 1997-2000
ում, ոչ համանախագահներն էին
ու ներքո որևէ փաստաթղթում
անակցություններում կարող է
նակցությունը:

դրանակներում, որպես բանակ-
նք Քի-Ռեսթի ևս երկու կարևոր
ցիները սկզբում փորձում էին
լի թուրքիայի ակտիվ մասնակ-
գործընթացում և ընդհանրապես
ծրում: Սակայն, Քի-Ռեսթյան
ից հետո, այդ հարցը հանվեց
տանի և Ֆրանսիայի պնդմամբ
եց Քի-Ռեսթի և նույնիսկ հետա-
ների մասին Իրանի Իսլամական
տակահարմարության մասին:
նդես եկավ ամերիկյան համա-
վ, որ այդպիսին է բոլոր երեք
նայած որ դժվար է դրան հավա-
ակ Փարիզը պատրաստվում էր
ռանախագահության մեջ, և նրա
ձեռնարկում Ֆրանսիայի նախկին
որ Ռուսաստանը պաշտպանեց
իր սեփական ինչ-որ շահերից:
ները ԱՄՆ-ին հիշեցրեցին այն, որ
իլուսիսային սահմանների մոտ
ան գոտում տեսնել որևէ արտա-
ինչպես և նրա կողմից հայկա-
մ մշտական բաց հիշատակում-
մարտությունները և այլ հիմնա-
տատարածաշրջանային ուժերի
դիական:

վի շուրջ առաջարկություններին,
և, ապա ըստ մի շարք ՉԼՄ-ների
և կոչված «Անդորրայի կարգավի-
ի իշխանական կառույցներում
կայացուցիչների» մասնակցու-

յամբ: Մասնավորապես, հաճախ խոսվել է «հունա
նկատմամբ» միջազգային վերահսկողության հաստ
որում ոչ միայն Հայաստանի և ԼՂՀ-ի միջև, այլև՝ Ադր
նի միջև: Սակայն, այժմ դժվար է ասել, թե որքանով
համապատասխանում: Օրինակ, երևանում և Ստե
Մխ-ի համանախագահների հրապարակային ար
բխում էր /հատկապես ռուսաստանցի Ն. Գրիբկովի
Սյուրմենի/, որ միջազգային հանրությունը «այսօր
գիտակցել, որ Լեռնային Ղարաբաղը վաղուց վեր է
րույն գործոնի» ներկովկասյան տարածաշրջանային
մեջ: Իսկ ավելի ուշ, հենց նույն Ն. Գրիբկովը բոլոր չ
/կարծում ենք, առաջին հերթին ԱՄՆ-ին և Ադրբեյ
դարձնել 1992-1994 թթ. իրավիճակին, երբ «Հելսին
երկրների արագործմախարարների խորհրդակցույթ
բան անվանվել էր որպես շահագրգիռ կողմ, հետևա
մյուսները /ենթադրենք, թուրքիան, Ադրբեջանը և
Ղարաբաղը հակամարտության կողմ է»: Թե այն ժա
յունս այս արտահայտությունը լիովին կարելի
Ռուսաստանի կողմից «Միևնակի գործընթացի» մ
արված հիշատակում այն մասին, որ ոչ մեկին չի հ
վիճակի խնդրի լուծումը, առանց հաշվի առնելու
հանրապետության ղեկավարության ու բնակչության
դա զգալիորեն նվազեցնում է ԼՂՀ կարգավիճակի հա
առաջարկություն, որոնք հնչել են ինչպես Քի-Ռեսթը
հետո: Այսպես թե այնպես, քի-Ռեսթյան պայմանավո
«սկզբունքները» արդյունքում, մերժվեցին Ադրբ
Ալիևի կողմից:

Քի-Ռեսթի յուրատեսակ արդյունք հանդիպաց
ները երևանում և Ստեփանակերտում: Երկու հայկ
թյունների խորհրդարանները միահամուռ բանաձև
յան հիմնախնդրի կարգավորման սկզբունքների
դրանք կրկնել: Դրանք այն նույն թեգերն են, որո
հանդես էին զալիս այն ուժերը, որոնք ընդունվա
տանում «ՀԳԵ-ի ռեժիմի նկատմամբ հայրենասիրա
կիմնական միտքը մնացել էր նույնը. կարգավորում
չընկալվի Հայաստանի և ԼՂՀ հասարակության և
վերամիավորվի Հայաստանի հետ, կամ վատագու
որպես անկախ պետություն: Ադրբեջանին ԼՂՀ-ի ոչ
մասին, Հայաստանի տարածքային ամբողջականու
յունը վնասող կարգավորման որևէ տարբերակի մ
գնալ: Այդպիսով, երևանում և Ստեփանակերտում օր
վեց կարգավորման գործընթացում Հայաստան
հնարավոր զիջումների ծայրահեղ սահմանը:

Միևնույն ժամանակ, որպեսզի մեր պնդումն
չնման այն հարցում, որ 2001 թ. Ֆրանսիայի և Ռո
կարծես թե «վերադարձվեց» Իրանի կարգավիճակ
ման խնդրում ևս մեկ «շահագրգիռ կողմի», նշենք,
28-ին Արցախյան հիմնախնդիրը Մոսկվայում քնն
ռուսաստանյան համանախագահ Վ. Տրուբնիկովը

ռայության ղեկավարը – ծանոթ / և Ամինգադեն պայմանավորվելով Լրցախի շուրջ: Իսկ Թեհրանի ինքը, կարտախին կից իր «կոորդինատոր» ան Մոհամմեդ Ֆարհադ Քոլեյնիին: ան հատկանշական ու ցուցադրա- են խոսում: 2001 թ. ղեկտեմբերի րմանը միջամտելու ևս մի փորձ պետ Բյուլենթ Էքվիթը շփումներ ունեւի և Պենտագոնի ղեկավար Դ. անկցությունների ընթացքում տեղի համերկացիները կարգավորման ղիմաց, թուրքերից պահանջել են կարգավորել հարաբերությունները նկ թուրքերը առաջ քաշեցին երեք ւայնի, ԱՄՆ-ն՝ թեև մասամբ, բայց ում է Ադրբեջանի տարածքի օկու- ններ են հաստատվում» /մեջբերում անոթ./, 2. ադրբեջանական փախս- ան, «Գորլի պլանի» իրականացումը վիժին, Ադրբեջանի և Նախիջևանի

անակներում բանակցային գործըն- վերքերս, ապա, անկեղծ ասած, առավել ուշագրավ է այն, որ համա- ն հղվում այն մասին, որ ուզեն դա ռական-իրավական կարգավիճակի վելով: Մենք չենք կաննում այժմ ձևակերպումները, որոնցով մերթ նի ներկայացուցիչները թաքցնում ւթյունը անվանելով այն «պլեբիս- ոցում» և այլն: Այլ բան է, որ, ինչպես ողմի վարկածի, տվյալ հանրաքվեն սրով, և իրականացվի այն բանից իմվեն» հակամարտության գոտուց կավոր տեղափոխված անծինք և

նուհետև փոխարինվեցին երկրորդ ցիններս իրենց հերթին «Պրահայի ռսվում է «Մինսկի գործընթացի» -որ «Մադրիդյան սկզբունքների» ան մասնակից-երկրների, ինչպես ռանի մամուլում առկա շահագրգիռ լչենք, որ եԱԳԿ ՄԽ-ի բոլոր թվարկ- ւթյունների նրբությունները բացա- նի են պահվում: Դրա պատճառով ր չէ ենթադրություններ անել այն ցքում հակամարտող կողմերից որ -ի հետ, թե Ադրբեջանը: Իսկ «Մադ-

րիդյան սկզբունքներ» անվան տակ ինտերնետ- ված բավական հայտնի ընդհանուր դատողությո- անական հակամարտության կարգավորման շա- ուղիների մասին, ընդամենը կարգավորման տարր- կությունների կրկնություններն են, որոնք ներկայա- թթ. "International Crisis Group" /ICG, «Միջազգային անվամբ «ոչ կոնվենցիոնալ կազմակերպության դատում է եՄ-ն կառույցների շարքին և իրր նե- վարության մի շարք շրջանակների տեսակետը, «վառաբանվել է» տխրահիշակ «կոստվյան կար- որն, ինչպես հայտնի է, հանգեցրել է Բալկաններու- էլ ավելի խորացմանը: Սակայն, ոչ եՄ-ն, առա- հանդիսանում «Մինսկի գործընթացի» բաղկացու- նրանց «կարծիքը» Արցախի հիմնախնդրի կարգ- պարապ խոսակցություններ են թեկուզ և ինչ-որ չա- Արևմուտքի քաղաքական և հասարակական շրջա- տրամադրությունները: Իրականությունն այլ է. չն- ների ու նրա կառույցների բազմաթիվ հայտարար- եԱԳԿ Խորհրդարանական Ամաքլեան և այլն/, ըստ խազահների և այդ համամախազահությանը Ռուսաստանի, Ֆրանսիայի և ԱՄՆ-ի ղեկավարները- գավորման խնդրում չդարձավ շրջադարձային, չ- կան «ուկե հնարավորություն», ինչպես այդ մասին կերպով արտահայտվում էին ամենատարբեր քաղ- դիվանագետները:

եզրափակում

Իհարկե, ուսումնասիրությունը չի կարելի է համարել: Թեկուզ այն պատճառով, որ կարգ- ավարտված չէ, և հակամարտող կողմերի միջ- խոստացված Արցախի շուրջ այսպես կոչված համաձայնագիրը» /ՄԲԳ/ այդպես էլ ստորագրված գրված չէ, չնայած այն բանին, որ Գայաստանի հասարակությունները բազմիցս են լսել հայտարար- որ հակամարտող կողմերը հավանություն են տվե- րիդյան սկզբունքները» որպես բանակցություններ: Ինչ-որ չափով, 2008 թ. բանակցությունների առա- դության վրա ազդեցություն է ունեցել այն, որ Գայ- նում լուծվում էր իշխանության փոխանցման հերթական նախագահական ընտրությունները: Գ- դրանք հանգեցրին երկրում խորը ներքաղաքակ- Ադրբեջանում ևս, ըստ ամենայնի, սպասվում է նմա- որ այդ հանրապետության Մահմանադրական դա- ընդունել, որը հնարավորություն է տալիս համահա- քվե անցկացնել ադրբեջանական Սահմանադրու- խան հողվածի վերանայման հարցի շուրջ, որպես- Ադրբ. Գանրապետության ներկայիս նախագահ Ի- ավել պետության ղեկավարի պաշտոնում վերընտր-

եզրակացություն է արվել, որ հակամար-
զն երկուսում Դայաստանում և Ադրբե-
քը անխզելիորեն կապված է Արցախ-
ան կարգավորման գործընթացի հետ: Եվ
երկու բաղաբաղական իրողությունները
սկայն բավական ուժեղ ազդում են միմ-
աստանի և Ադրբեջանի ներքաղաքական
վրա, նրանց ներքաղաքական կյանքը
ղվածության և այլնի վրա: Սակայն հաս-
ԱԳԿ ՄԽ-ն և նրա եռամսխազահությունը
յի և ԱՄՆ-ի, ճույնիսկ 2009 թ. չի դառնա
յ առնամբ ամբողջ Արցախյան հիմնա-
ման տարի: 2008 թ. իրավիճակը, դրա
քիայի հերթական փորձը՝ տարածա-
կայունության շուրջ Անկարայի կողմից
սայան պլատֆորմի» առաջարկությամբ,
մխրժվելու»/, նախկին ԽՍՀՄ տարածքում
տությունների կարգավորման համար
ռելիության և չկիրառելիության մասին
տոսյան դեպքերից հետո Ռուսաստանի
ին Օսեթիայի անկախության ճանաչումը,
ը խոսում է այն մասին, որ դեռ մոտ չեն
երությունները հստակ ու միանշանակ
արցի վերաբերյալ, որ համաձայն ենք
Արցախ-ԼՂԴՏ-ն արդեն 17 տարի անկախ է:
ավոր չէ կանխատեսել նաև այն, որ
նի» արդյոք ԵԱԳԿ ՄԽ-ի միջնորդական
եջանական հակամարտության կարգա-
ցում: Իսկ տարածաշրջանում գերտերու-
շարունակման կամ ավարտելու մասին
նարկա է:

ՎՈՒՍՍ դիրքորոշումը եթեքաղաքական հակ
նկատմամբ /Լեռնային Դարաբաղի օրինակով/

Ներածություն

Ադրբեջանի ռազմական մեքենայի դե-
ընթացում Լեռնային Դարաբաղի ժողովուր-
ֆակտո, հանգեցրեց անկախության ծեռքե-
հեռաբար ակնհայտ դարձավ նաև մեկ այլ
տվել համաշխարհային փորձը, ռազմական
Լեռնային Դարաբաղի հակամարտության շու-
ծությունների ամբողջ դիմանիկան, մշտապե-
զրման կարիք ունեն: Եթե հարցը վերաբերվե-
հարթությանը, ապա պետք է ընդունել, որ
իդեալական է: Ժամանակին Լեռնային Դա-
դուրս եկավ 1990 թ. ապրիլի 3-ի «Միութենակ-
կազմից դուրս գալու հետ կապված հարցե-
ԽՍՀՄ Օրենքին համապատասխան, որը ոչ ո-
պետություններին եր տրամադրում ինքնոր-
ինքնավարություններին ու պարփակ բնակվո-
նակ, հետխորհրդային Ադրբեջանի հրաժարո-
նական Գանրապետության իրավահաջորդ
Լեռնային Դարաբաղը երբեք չի հանդիսացել
եթե ճույնիսկ հաշվի առնենք Կավլյուրոյի 1-
որոշումը, ընդհանրապես բացառվում է Լեռն-
որև՛ իրավական հիմքի առկայությունը Ադրբե-
է Ա. Մանասյանը. «1991 թ. օգոստոսի 30-ի
վերականգնման մասին ակտով» և 1991 թ. հ-
անկախության մասին սահմանադրական ա-
Ադրբեջանի իրավահաջորդությունից վերական-
ղավարական Գանրապետության /ԱԺԳ/ կարգ-
ունեցել 1918 թ. սեպտեմբերի 15-ից, երբ
կողմից, մինչև 1920 թ. ապրիլի 28-ը, երբ 11-
հաստատեց Ադրբեջանը: Ներկայիս Ադրբեջա-
նշված Սահմանադրական ակտով հրաժարվե-
դությունից, դադարեց որևէ իրավաբանակա-
տարածքների հետ, որոնք ներառված էին
Սակայն, եթե ճույնիսկ 1991 թ. նա դառնա-
ապա շրջանցելով գործող 1921 թ. հոկտեմբե-
րը և 1921 թ. հուլիսի 5-ի Կավլյուրոյի որոշու-
մեջ ընդգրկված տարածքները իրենը հայտ-
մենը տրվել էր Ադրբեջանի հովանավորության
ժողովուրդը, ԽՍՀՄ փուլովան ընթացքում
ընդունման պահին, արդեն իրականացրել էր
վիճակի իր ինքնորոշման իրավունքը: Այնպե-
կելու լինենք, 1991 թ. հոկտեմբերին Սահմա-
«պատմականորեն ձևավորված սահմաններ-
մաստ է՝ Ավելին, Լեռնային Դարաբաղի ինք-

ումն նաև միջազգային իրավունքի մեջ
որի ինքնորոշման իրավունքը ամրա-
նան, Քաղաքացիական ու քաղաքական
»։ Միջազգային պակտի և Եվրոպայում
ընդունված խորհրդի մասնակից-պետու-
ն 6 թ. Վիեննայի հանդիպման Ամփոփիչ
ված է, որ ցանկացած ազգ ու ժողո-
վիրենց լեզուն և մշակույթը և անհրա-
նց պետականությունը²։ շխորհանով
ն մեջ, միայն նշենք, որ վերջին իրա-
ով և հերթական անգամ էթնոքա-
վարզավորման հարցում ցույց տվեցին
ության գերակշռությունը։ Այս առումով,
միջազգային ֆորումներում Լեռնային
աշխարհի, կանգնած է քաղաքական
գրման պատասխանատու խնդիրը։
ալազիտն փուլի ավարտից և զինադա-
նց հետո, կողմերը պայմանավորվել են
ԱՅԿ ՄԽ-ի միջնորդական առաքելու-
կողմից, որը գործնականում հենց
ԵԱԿԿ ՄԽ-ի միջնորդությունից, վերջին
վում բանակցային գործընթացը այլ
տեղավորելու անիրավ միտումը։ Այս
ն է ներկայացնում Արդեթյանի կողմից
ԱՄ կազմակերպությունը օգտագործել
մինչդեռ, դեռևս 1992 թ. մարտի 26-ին,
սրադյան Գալանարտության կարգա-
աչափը, այն է տվյալ ուղղությանը
ին սատարումը՝ և այլուր միջազգային
զի հնչեցնել ԵԱԿԿ ձևաչափով բանակ-
ա այլ միջազգային կառույցներ այն
սածեռնությունների մասին։

Քյոնիգսբերգի միջազգային Վճարային Բանկի Բնութագրերը:

Մտնող տարբեր պետությունների ներ-
ումները տեղի են ունեցել դեռ ՎՈՒԱՄ
շատ առաջ և զարգացել են անկախ
իմնապատկերի վրա։ Իհարկե,
ների կեսը, քանի դեռ մի շարք երկրնե-
քին քաղաքական կողմնորոշումների
շրջանային ձևավորված դաշինքների
ած որոշակի շահագրգռվածությամբ,
ույի գաղափարները մի շարք պատ-
Սակայն, բավական արագ փոխա-
ընթացը, որը բախվում էր բազմաթիվ
ությունների, այնուամենայնիվ սկսեց
որել, որ Արդեթյանի, Վրաստանի, Մու-

ղովայի և Ուկրաինայի միջև համագործակցությա-
Վիեննայում, որտեղ 4 երկրները հանդես եկան
րությանը, որում ամրագրված էր նպատակներ
հետևեց 1997 թ. հոկտեմբերի 10-ին Եվրոպայի և
շրջանակներում, Ստրասբուրգում, 4 երկրներ
ՎՈՒԱՄ նոր կազմակերպության ստեղծման մասի-
վել է ԵԱԿԿ-ի մշտական խորհրդում Կողմնային և
նագրի քննարկումների ժամանակ։ Գանդիպման
Ստրասբուրգյան հռչակագիրը։ 1999 թ. ապրիլ
կայացած ԿԱՏՕ-ի հոբելյանական զագաթած
երկրների խմբին միացավ Ուզբեկստանը, և ՎՈՒ
ի։ Տարբեր ժամանակներում և տարբեր փորձա-
տվյալ կազմակերպության ստեղծման պատճառ
ները պայմանակնորեն ըստ շահերի ուղղտեն
ժաշրջանային և արտատարածաշրջանային հմը
կովան նշում է. «Տարածաշրջանային միջազգ-
կերպության հիմնադրումը, միջազգային հար-
փորձագետները կապում են ԱՄՆ գործունեությա-
նախածեռնել է ՎՈՒ/ՈՒ/ԱՄ ստեղծումը, որս
տարածքում աշխարհաքաղաքական բազմակա-
ինչպես նաև «նպաստի այդ երկրներում ժողովրդ-
գության ամրապնդմանը» /ԱՄՆ Պետդեպարտա-
գլխավոր խորհրդական Ս. Մանն/»³։ Փորձագ-
ՎՈՒԱՄ դաշինքի ստեղծումը կապում էր Ռուսաս-
տի ստորագրման /1997 թ./, Սևծովյան նավ-
Մերձդնեստրյան հակամարտության սրման և
ստեղծման ներքին պատճառներից հիմնականը
ների մասնությունն էր, որոնք կապված էին էթն-
տությունների հարցում իրենց շահերի առաջադ-
արտաքին քաղաքական կողմնորոշումը /համեմ-
մասնության մոտ/, որը հիմնականում պայման-
քային էներգակունտիկացիոն միջանցքների ս-
ման միջոցով ռուսական ազդեցությունից ազա-
որում, վերջինս սերտորեն կապակցվում էր TR-
նացման հետ /Եվրոպա-Կովկաս-Ասիա էներ-
ջանքը/։ Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ
արտատարածաշրջանային դերակատարների ս-
աշխարհատեստեսական շահերի զուգակցումը
խնդիրների նկատմամբ համընկնող մտտեցումնե-
րին տվյալ կազմակերպության ստեղծմանը։ Ինչ-
«Այդպիսով կազմակերպությունը դառնում էր TR-
բական վերնակառույցը»⁴։ Թեև նախապես ը-
/ՎՈՒՈՒԱՄ/ դաշինքն ուղղված չէ երրորդ երկրնե-
գործողությունները ցույց տվեցին, որ նրա գործո-
առաջնահերթ նպատակներից մեկը հենց դա է։
կան փաստաթղթերը՝ անդամ-երկրների շահե-
ամրագրում են տվյալ կազմակերպության նպա-
թյան հիմնական ուղղությունները։ Այսպես, հա-
գահների կողմից Վաշինգտոնում ընդունած

վորապես որոշել են հետևյալը. «1. Ամրա-
ամազործակցությունն ու փոխգործակցու-
յեցությունների և ֆորումների շրջանակ-
ործակցությունը եվրո-Ատլանտյան Գործըն-
կերակցություն հանուն խաղաղության» և ՍՍՕ-
Ց. Ամրապնդել փոխգործակցությունը հակա-
ամերիկա խաղաղ կարգավորման ոլորտում
թյան, տարածքային ամրոզականության,
սահմանների անբակտեիության ու անկա-
յան: 7. Ընդլայնել երկրների միջև փոխաշա-
1998 թ. սեպտեմբերի 7-8-ին, Բաքվում
աքսի ուղու վերականգնմանը նվիրված
ողյունքների հիման վրա, եվրոպա-Կովկաս-
անցքի զարգացման համար»⁶: Սիա այս
ՌԻԱՄ-ի ԿՈՒՄՍ/ գործունեության հիմնական
փաստաթղթերը միայն հաստատում էին
պետք է նշել, որ քաղաքական իրավիճակով
այն անդամ երկրի գերակա ազդեցությանը
էին միայն տարբեր խնդիրների գերակա-
Չխորանալով աշխարհաքաղաքական ու-
կտների մեջ, ինչպես նաև ՎՈՒԱՄ-ի ստեղծ-
ման մեջ, միայն նշենք, որ տվյալ կազմակեր-
պացը մեծ դժվարություններով էր անցնում,
ՎՈՒԱՄ-ը ստացավ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբ-
լեյ: Այսպես, մի շարք պատճառներով 2004 թ.
ցի անգործունյա էր, ինչն արտահայտվեց
որի ղեկավարների 2004 թ. զագաթաժողովը
կերպության հիմնական նվաճումը միայն
տրիդարանական Ասամբլեայի ստեղծումն
ԱՄ կազմից դուրս եկավ Ուզբեկստանը, որն
ակերպությունում կասեցրել էր դեռ 2002 թ.:
ային որոշումը Ուզբեկստանը բացատրում էր
նը դադարել է լուծել տնտեսական հարցեր
քական դաշինքի: Ի. Քարինովի նամակում
ն դիրքի պատճառով Ուզբեկստանը հնարա-
ԱՄ-ի կողմից հռչակված նոր նախաձեռնու-
անակներում տնտեսության ու անվտանգու-
ցնել իր շահերը, ուստի և դուրս է գալիս այդ
յամ այն կազմակերպությանը իր անդամակ-
արության հարցը սկզբունքորեն ժամանակ
ուրատեսակ վերաքննման ու վերանայման:
ղեկավարների հիմնական արտահայտու-
չակված միասնության մեջ այս կամ այն
արտահայտվում էր հենց իրենց սեփական
ն համապատասխան: Այդ ամենը շատ շուտ
Յալտայի զագաթաժողովում /2001 թ. հունի-
ի Լ. Կուչմայի առաջարկությամբ, առաջին
նարկումը, որոնք կապված էին տրանսպոր-
արգացման, արդյունավետ գործունեության և

ենթակառուցվածքների անվտանգության
նում են ՎՈՒՌԻԱՄ անդամ-երկրների տար-
Կովկաս-Ասիա տրանսպորտային միջանցք
ժամանակ մասնակի ուշադրություն հրավի-
տնտեսական բաղկացուցիչի վրա համա-
Մոլդովայի նախագահ Վ. Կորոնինը հայտ-
են ՎՈՒՌԻԱՄ-ի հենց քաղաքական շահ-
Վրաստանի համար տվյալ կազմակերպ-
պահին դիտարկվում էր թե իրենց այ-
ամրապնդման տեսանկյունից, թե այլըն-
տային միջանցքների ստեղծման տեսակ-
ծակցության զարգացման հետ մեկտեղ, Վ-
քանչյուրի նպատակները ենթարկվեցին վ-
կազմակերպությունից Ուզբեկստանի վեր-
կերպության ակտիվացման գործընթացը ս-
նայում «Նարնջագույն հեղափոխությունի-
մարտ ամիսներին: 2005 թ. ապրիլի 22-ի
ժողովը քիչ պտղաբեր էր կոնկրետ արդյ-
այն արտացոլում էր ՎՈՒՌԻԱՄ երկրների
փոխարարբերությունները, որն իր դրսևոր-
քյան պաշտոնական փաստաթղթերում⁹:
Կիևում կայացած զագաթաժողովում կ-
անգամ ենթարկվեց վերանայման, և արդ-
ՎՈՒԱՄԸ ՎՈՒԱՄ-Յանուն ժողովրդավարու-
ման կազմակերպությունը /ՎՈՒԱՄ-ՅԾՏԶԿ/
մավորումը համընկավ ՎՈՒԱՄ երեք ե-
Ուկրաինա/ և Ռուսաստանի միջև երկկող-
քարացման հետ: Անկայուն ներքին քաղա-
իրավիճակը, մի շարք դեպքերում պետակ-
մշտական ճգնաժամերը, արդեն նշված է ս-
համընկնող/ պայմանավորված ՌԳ-ի հետ-
րացումը, ինչպես նաև արտատարածաշրջ-
հանցեցրին ՎՈՒԱՄ երկրների հերթական
նում միավորման յուրատեսակ շարժիչի
Ուկրաինան, ապա 2005-2006 թթ. ժամա-
բար սկսեցին ամրանալ Ադրբեջանի դի-
կաշրջանում խուսափեց ներպետական
պահպանել հավասարակշռված դիրքերը
երկկողմանի հարաբերությունների հիմնա-
նիս դերի բարձրացման հանգամանքը քա-
այն դիտարկվում էր որպես էներգակիր
Որպես ցայտուն օրինակ կարելի է մատնա-
թ. «Նարնջագույն հեղափոխությունից»
ուկրաինա-ադրբեջանական հարաբերու-
ղականորեն զարգանալ Ուկրաինայի նախ-
սեպտեմբերի 7-8-ը Բաքու կատարած այցի
գնում էներգետիկ ոլորտում համագործա-
մասնավորապես «Օդեսա-Բրոդի» խողով-
ուղու մասին, որը Ադրբեջանը /հնարավոր

որի հետ: Սեպտեմբերի 8-ին, Բաքվի ղեկավարի առջև ելույթի ժամանակ, Վ. Կախանյանը ամբողջովին աջակցում է քայլին անբողջականության ծանախումը Դարաբաղյան Դավանարտու- է Ռ. Իսմայիլովը: «Դարաբաղի շուրջ անընդհատ, ըստ երևույթի, կապ-չված է անապատային ստանալու Ուկրաին- անի կախվածությունը նվազեցնելու սցենարը սեպտեմբերի սկզբին, երբ որոշում կայացրեց զագի մատակարար- անելով Ուկրաինայի մուտքը դեպի ան: Ռուս-թուրքմենական գործարքի ար ստիպված կլինի ավելի մեծ անար: Ռուսաստանը զագի ազդե- անվթի մատակարարման ոլորտում: անընդհատ է նվազեցնել այդ կախվածու- ան անվթ տեղափոխելու ընդունակ անընդհատ անընդհատ: Յուլչենկոն ձգտում անընդհատ «Օդեսա-Բրոդի» նավթուղով անընդհատ համեմատաբար փոքր ծավա- ան 5 մլն. տոննա»¹⁰: Տարբեր նախա- ան հատկացված առանցքային դերա- անընդհատ անընդհատ կշիռը ՎՈՒԱՄ-ում: Այդ ան աղղեն նշված էթնոքաղաքական անընդհատների միասնականացման անընդհատ մեջ Ադրբեջանի քաղա- անի մաս չկարգավորված հակա- անընդհատ: Ընդ որում, տվյալ հարցում անընդհատների ձևավորման գործում, անընդհատ հերթին օգտագործում էր անընդհատ վատթարացման գործում, որը անընդհատ գրեթե լիարժեք կատեգորիան, անընդհատ ՌԴ-ի և Ուկրաինայի միջև, անընդհատ ռուսական խաղաղապահների անընդհատ սկսվում են չկարգավորված անընդհատ հարցերի առավել անստիվ բնար- անընդհատ: Արդեն ՎՈՒԱՄ Կիևյան անընդհատների կողմից նկատվել է անընդհատ անդամակցության հիմնական անընդհատ ոչ կառավարական հիմնա- անընդհատ: որ «Միայն Լեոնային անընդհատ կազմի մեջ: ՎՈՒԱՄ-ում Ադրբե- անընդհատ միայն դա է, այլ ոչ թե դեպի անընդհատ և նույնիսկ Լուսին կատարված անընդհատ արտոնյալ արտահանումից անընդհատ, ինչպես օրինակ Ուկրաինային, անընդհատ ժամանակ ՎՈՒԱՄ-ում նախա- անընդհատության էներգետիկ կամրջի»

հայեցակարգը, ըստ որի մասնավորապես նախա- անընդհատ շարքային էՄ նավթի տարանցման «Օդ անընդհատ ուղին, որը ենթադրվում է ձգել մինչև լե- անընդհատ նկատի համար կազմակերպության անընդհատ ուղղություններից մեկը համագործակցու- անընդհատ: Այդ ձգտման մեջ նրան անբողջության անընդհատ Լեոնային և Բալթիայի երկրները, որոն- անընդհատների հիմնապատկերի վրա նույնա- անընդհատների մատակարարման այլընտրանջ անընդհատ, խոսք է գնում Օդեսա-Բրոդի նավթ անընդհատ շարունակելու արագընթաց աշխատան- անընդհատ արտահանող երկիր, որին տվյալ ան անընդհատ շարքում ցուցաբերել քաղաքական աջ- անընդհատ Ադրբեջանը անընդհատ նախատեսվում անընդհատը: Մայիսի 23-ին ՎՈՒԱՄ երկրները ս- անընդհատային գոտու ստեղծման մասին արձանա- անընդհատ փորձագիտական շրջանակներում անընդհատ թե տվյալ նախագծի իրականացման, թե ոչ անընդհատության շուրջ: Ադրբեջանը գործնակ- անընդհատ տարածաշրջանից նավթի և զագի ա- անընդհատ ուղիները, ի լրացումն ստանձնելով ԲԹՁ- անընդհատ դեպքում, անորոշության տվյալ պա- անընդհատ դիվանագիտության կողմից Դարաբ- անընդհատ ուղիների իր տեսլականը գործ- անընդհատ համար:

Բանակցությունների գործող ձևաչափը շրջ- անընդհատ ուղղությամբ էլ ավելի ակնհայտ «շեղում անընդհատ շրջանակներում հակամարտու- անընդհատ Ադրբեջանի ու Վրաստանի առաջա- անընդհատ 2007 թ. Բաքվի զագաթաժողովի ժամ անընդհատ 19-ին ՎՈՒԱՄ երկրների ղեկավարների անընդհատ գլխավոր քարտուղար Վ. Չեչել անընդհատ կազմակերպության գործունեության կարևոր անընդհատային, առաջին հերթին եվրոպական հա- անընդհատ համախմբումն է ՎՈՒԱՄ երկրների և ըն- անընդհատ կերպության քաղաքականության, այդ թվում նա- անընդհատ կարգավորման խնդրի շուրջ: Այս անընդհատ Ասամբլեայի Օրակարգում ՎՈՒԱՄ անընդհատությունների հարցի մասին կետի ան անընդհատ հանդիսանում է կազմակերպու- անընդհատ և նրա միջազգային հեղինակության ան անընդհատ առնելով վերոշարադրյալ պետք է կողմ անընդհատ աշխատանքը»¹²: Նույն Բաքվում հաստ- անընդհատ ՎՈՒԱՄ-ում Ադրբեջանի նախագահու- անընդհատ նախագահությունն անցավ Ուկրաինայից: Ընդ անընդհատությունների կարգավորման ոլորտում անընդհատ կազմակերպությունների շրջանակ անընդհատակցության վրա»¹³: Գագաթաժողովի անընդհատ նաև Բաքվի հռչակագիրը: Մոկղապիս

դ փաստաթուղթը: Նախագահ Վ. Վորոնինը որոնք էին առաջնահերթ շահերը այս սկի առունով բխում էր նրանց ներածանայի նախագահ Վ. Յուշչենկոն ելույթ, ՎՈՒՄՍ առաջնահերթ խնդիր անվանեց ջանքերի ստեղծման ու իրականացնարավորություն ունենք «Մեծ մետաքծման համար», - հավելեց նա: Իր սիրություն հայտնեց, որ ՎՈՒՄՍ մասնան ու գերատեսչությունները «առավելաակ-վլայայեղա երկաթուղու և Իլյիչևակցման ուղու ներդաշնակ աշխատանքի նախագահը նաև ընդգծեց, որ պետք է որությունները և փոխգործակցությունը վերջերս Կրակովում կայացած էներգեայն կայացավ 2007 թ. մայիսի 11-ին ներաշխում Մերձկասպյան խողովակաաձայնագրի ստորագրմանը զուգահեռ/տանը և Ուկրաինան իրենց գործընկեր հետ հանդես եկան էներգակիրների ան միասնական տարածք ստեղծելու տեղեկացնելով, որ այդ ուղղությամբ է համապատասխան աշխատանքային զահի, նման առաջարկության համար նավթատրանսպորտային միջանցքի Վ. Յուշչենկոն, այդ համակարգի գլխան կառուցված Օդեսա-Բրոդի նավթակի Լեհաստանի տարածքում: Որպես խնդիր Ուկրաինայի նախագահը նշեց ործունեության ապահովումը՝ «առանց րի, ԱՅԿ-ի կանոնների ու նորմերի վրա 7 թ. հունիսի 19-ին/ Ադրբեջանի նախարգացնել չկարգավորված հակամարց: «Մենք ջանում ենք հիմնախնդիրը , խաղաղ ճանապարհով: Սակայն տեսւժող պետություն, հզոր տնտեսություն, վար թե անջատողական ուժերն իրենց րը: Ուստի և մենք համախմբում ենք ակություն ունի ստեղծված հակամարնախաձեռնությունը: Ուրախալի է, որ ական մոտեցում է ցուցաբերում տվյալ րի Կազմակերպության օրակարգում հարցի ընդգրկումը իհարկե հանդիսաղիվանագիտական հաջողությունը»¹⁵: ում ու ուշադրություն էր հրավիրում իր ակ գազաթաժողովում Ադրբեջանի դերի է հետևյալ հանգամանքն. «...Այս առուց ունի հատուկ գիտակցում: Փաստում է ՎՈՒՄՍ-ի ամենակարևոր դերակա-

տարը, քանի որ տվյալ կազմակերպության ըլոր սպասումները, առնվազն էներգակ Բաքվի հետ: Մինչդեռ, ադրբեջանական փոխում է իր նավթը Թուրքիա առանձնեցեյնոտով, որում գտնվում է հենց նույն Վ ՎՈՒՄՍ ռազմավարական գիծը, Ադրբեջան կան գործընկերություն» է զարգացնում Ե երկրի, որի հետ ՎՈՒՄՍ-ը անբաբույց պահրականում իրականացնում է բազմակերություն, սակայն այդ վեկտորների որոմասնավորապես ռուսականը, իսկ մնացած րորքականը և աներիկյանը»¹⁶: Այնուամ նույնպես չնոսացվեցին: Այսպես, ՎՈՒՄՍ գազաթաժողովի ժամանակ, որը միաժամուի կոնֆերանս, Բալթյան երկրների ու Ե կանության շրջանակներում, Ուկրաինայի ձեռնվեց Օդեսա-Բրոդի-Պլոցկ-Գոդանսկ նաշարունակությունը: Կոնֆերանսի ժամանակ ներն էին անդրատլանտյան էներգետիկ երթունը Ռուսաստանի, Կասպից և Սև ծով եվրամիության էներգետիկ համակարգի հման հեռանկարները: Ուկրաինայի նախագ րի գազաթաժողովի ժամանակ առաջին կով «ՎՈՒՄՍ երկրները, նաև Լիտվան ու Լե Բրոդի-Գոդանսկ նավթամուղի շինարարութ շուրջ»: Ջուզահեռաբար տեղեկատվություն Լիտվան նախաձեռնում է «ԵՄ-ում ՎՈՒՄ ծումը, որին առաջարկում է մասնակցել Վ սատարող եվրամիության երկրներին»: Այս պության 10-ամյալին մվիրված ընդունելու երկրներին ուղղված Լիտվայի նախագահ Գազաթաժողովի արդյունքում կրկին ս հայտարարությունը, որում, բացի էներգետ րորից կենտրոնացվեց չկարգավորված հաթ. հուլիսի 1-ին, Բաթումում տեղի ունեցաների հերթական /երրորդ/ գազաթաժողո նախագահությունը Ադրբեջանից անցավ Վ մանայն հավանականությամբ, առավել ու մարտության գոտիներում վրացական նախ տեքստում հարկ է նշել, որ Լեռնային Ղարա այդ երկրների /առնվազն նրանցից երկու վերաբերմունքների ձևավորման ու տվյալ գիտական ջանքերի ազդեցության ոլորտ կիրեն ազդող գործոնների շարքում կա էներգակոմունիկացիոն գործոնը: Այս իմ ունեն Օդեսա-Բրոդի-Գոդանսկ նավթամուղ րույթը /համենայն դեպս նրա ներկայիս տությունների կարգավորման հարցի շուրջ վրված կլինի ադրբեջանական մոտեցման

ան աշխարհաքաղաքական
շրջով նրա տարածքում ամկա
նկարում ղեկավար թե փոփո
ծ բարձր մակարդակի հայ
ությունների ակալությունը:
ժվար է որևէ որոշակի բան
կան ընտրությունների, ինչ-
ՌԻԱՄ շրջանակների և ներգե-
լովման, իսկ մոլդավական
պետությունների հիմքն է կազ-
թյունները ՌԻ-ի հետ որոշա-
վայի քաղաքականությունը
ած հակամարտությունների
ստեսելի է հանդիսանում:

Վախճանական Ի-ի օրինակով

Ի-ի և մասնավորապես Ադր-
մանը, միայն նշենք, որ հա-
իր մոտեցումների քարոզ-
ուկապես այլ միջազգային
ոխմանն ուղղված քայլերը,
այք: Ինչպես արդեն նշվել է,
աթաժողովի արդյունքների
թուրջը, որում ամրագրվել է
ված հակամարտություննե-
կոնկրետ քայլեր այդպես
րումը բախվում էր ինչպես
թագմաթիվ պատճառների:
արցերի տեղափոխման և
ամարտության շրջաններում
պահանջների միտումը, ինչ-
Ռուսաստանի և ՎՌԻԱՄ մի
ուցման հետ: Գաղտնիք չէ,
վարությունը, ՌԻ-ի խաղա-
ես քաղաքական ազդեցու-
ղմորոշման վրա: Սակայն,
նագիտության կողմից որո-
արադի հակամարտության
ծ այս կամ այն հարցը այլ
խելու ուղղությամբ /տվյալ
ց «Ադրբեջանի զավթված
ան տակ հարցը բննարկել
մանակ Ադրբեջանը հայտա-
ան ուժերի կողմից զբաղեց-
մ մասին: Փաստաիական
աբելությունը գերմանացի
ենց այդ հայտարարություն-

ները: Ելնելով մի շարք գործոններից, 2005 թ. Ադրբեջանը
յծեռնարկեց ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեա հարցի տեղափոխ-
յամբ: Դրա փոխարեն 2005 թ. աշնանը արդեն ՎՌԻԱՄ-ի որպ-
պության կողմից փորձ ձեռնարկվեց Աժուկյան ավազանի
կովկասի տարածաշրջանի երկարատև հակամարտություն-
ընդդրվել ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի բննարկումների
կն ժամանակ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից նմա-
մերժվեց: Ինչպես տվյալ առիթով հայտարարեց այն ժամա-
նախարար Վ. Օսկանյանը. «Չայաստանը գտնում է, որ տե-
ություններից յուրաքանչյուրն ունի կարգավորման իր ձև-
ելույունցիան և լուծման տարբերակ: Դրանից ելնելով, ճիշտ
հարմար չենք գտնում Լեռնային Ղարաբաղի հարցի այլ ատ-
ղեպումը ՄԱԿ, տեղափոխում և նշված բոլոր հակամար-
ունյանման լուծումներ տալու փորձերը: Չակառակը, գե-
նման փորձերը ոչ միայն չեն նպաստում, այլ հակառակը, խ-
կարգավորման ընթացքին»¹⁹: Մինչդեռ, ՎՌԻԱՄ ձևաչափ
համար շատ հարմար էր այն պատճառով, որ մի շարք դեպ-
վություններ տալիս /մասնավորապես, չկարգավորված
յությունների շուրջ իրենց տեսակետների ներկայացման համ-
ությունների յուրատեսակ կրկնման համար: Այս իմաստու-
սկվեց ուրվագծվել երեքադաքական հակամարտությունն
ված հարցերի զուգահեռ «անցկացման» մարտավարությ-
նախաձեռնություն էր ցուցաբերում Ադրբեջանը, առանձին,
ընդհանուր ձևաչափով, նախաձեռնություն էր ցուցաբերում Վ
կերպությունը: ՎՌԻԱՄ ձևաչափը յուրատեսակ ձևով հարմ-
առումներով: Այն է, կոլեկտիվ նախաձեռնությունը կարող է
յուրատեսակ մեղմիչ դեր կատարել այն երկրի համար
ուղղված էր, և այնքան էլ ցավալիորեն չանդրադառնալ եր-
րաբերությունների վրա: Իհարկե, այնքան էլ ճիշտ չէր
ՎՌԻԱՄ-ը իր ուշադրությունը կենտրոնացրել էր միա-
Ղարաբաղի վրա:

Ինքնավարություններում հանրաքվեների ալիքը և չճա-
րապետություններում պետական իշխանության համակար-
խորացող գործընթացը, ՎՌԻԱՄ երկրները ուշադրությունից
ցին: Այսպես, 2006 թ. նոյեմբերի 8-ին, ՎՌԻԱՄ անդամ-երկ-
նկան համատեղ հայտարարությամբ, 2006 թ. դեկտեմբերի
վային Օսիայում սպասվող նախագահական ընտրություննե-
քվեի կապակցությամբ²⁰: Մինչև դա ընդունվել էր ՎՌԻԱՄ ան-
հատուկ հայտարարությունը 2006 թ. սեպտեմբերի 17-ի
հանրաքվեի առընչությամբ: Չայտարարության մեջ ասվ-
անդամ-երկրների կողմից դրա «վճռական» չճանաչման մա-
մի շարք պատճառներով, արդեն 2006 թ. ՎՌԻԱՄ-ում սկսեց
րեջանի ազդեցություն ուժեղացում իր համար առանցքայ-
շուրջ որոշումներ կայացնելու գործում: Դրա արդյունք
սեպտեմբերի 7-ին, Գլխավոր Ասամբլեայի 60-րդ նստաշրջ-
Ադրբեջանի դեսպան Յա. Ալիևը, բանաձևի նախագիծ ներկա-
ջապես հակամարտության գոտում տեղի ունեցող հորին-
ցությամբ Պրդեհների մասին աղմուկ Ադրբեջանը բարձր
իունիսին հայտարարելով, որ իբր հայկական կողմը հաստ-

ությունը, նշեց. «Վրաստանը, Ուկրաինան և հոգուտ Ադրբեջանի միջամտելով չեն վերաբերվում» ավելացնելով, որ արաբների անցկացումը խոչընդոտում է շատ հակառակը: Լեռնային Ղարաբաղի ղեկավորման առանցքը համարվում է ներդրողման իրավունքը»:²⁸ 2007թ. ՄԱԿ-նախատեսվում էր անցկացնել դեկտեմբերի 15-ից 17-ը կրկին տարածվեց Գլխավոր նախագիծը «ՎՌԻՄԱ-ի տարածքում և դրանց հետևանքները միջազգային և զարգացման համար»: Նախագիծում ջազգային ու տարածաշրջանային կազմակերպությունները անհրաժեշտ էր համարվում էին, որ սա լուրջ արգելքներ ստրուկտուրային համար: Մասնավորապես դրական տեղաշարժերը, ձևավորվել է արձակազույց տեղին չէ, առավել ևս, որ էր ԱՊՀ տարածքում բոլոր հակամարտությանի է այս բոլոր հակամարտությունի է ինչ խոսել Լեռնային Ղարաբաղի կայան տարբերվում է բոլորից»:³⁰ Սակայն ՄԻԻ երկրները հրաժարվեցին ստեղծված արդի քննարկումից՝ պատճառաբանելով դր: Ըստ Գ. Բեժուաշվիլիի խոսքերի, հարևան փոքր օժանդակության կարիք ուներ Ադրբեջանի ջանքերը, հակամարտության հետագա փորձերի առիթով որպես ցին կազմակերպությունում նրա նախա-2007թ. հունիսից մինչև 2008թ. հունիս), ավորման հարցին և նրա շուրջ տեղի սեյսմ ավելի շատ ուշադրություն դարձվել է Ադրբեջանի ազդեցության աճի մասին Այսպես, 2007թ. գարնանը, Ադրբեջանը ավակն խորհրդարանից շտապ վավերատաղթերը՝ հայտարարելով, որ հենց վաճ լինելու պատճառով ՎՌԻՄԱ-ի քարտի սկսել իր աշխատանքը, և Բաքվում որդ է և տեղի չունենալ: Արդյունքում, արդեն 2007թ. մարտի 6-ի լիազուժար ԺՏԶ4-ի կանոնադրությունը:³² 2007թ. քրեական ճակատի վրա հարձակման կան բնույթ: Դա և՛ մի շարք կոնֆերանս-տող հաղորդագրությունները Ադրբեջանի էրթյան մեծացման մասին, և՛ դիվանագի-ական փորձերը: Գետաքրի է, որ ՎՌԻՄԱ-ը սորոք սկսեց իրականացնել դիվանագի-

տական նախապատրաստությունը՝ դիմելով Բալթյանը արվում էր ի հաշիվ ՌԴ-ի հետ նրանց վատ հարաբերությունների արտգործնախարար Ա. Պարրիկիսի հետ հարաբերությունների ղեկավար է. Մելնիկը, ինչպես նաև Ուկրաինայի, Վրաստանի և Ադրբեջանի ղեկավարները ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայում «սառեցված հակամարտության օժանդակելու խնդրանքով: Այս մասին Մելնիկը Միջազգային եվրոպական ինտեգրացիայի կոմիտեի (ԱԳԵԻ) մասնով ժամայինությունում: Ինչպես նաև արտաքին քաղաքականության գերատեսչությանը, որ Լատվիան անպայման կաջակցի այս բանա-Գլխավոր Ասամբլեայի շրջանակներում: Բացի այդ, տիպորեն, որ կքննարկի բանաձևի աջակցման քաղաքական և Սկանդինավյան մյուս երկրների ներկայի Քրյուսելում գլխավոր խնդիրների և արտաքին օրհանոցի շրջանակներում, ինչպես նաև Լատվիայի ղեկավարների հետ համագործակցության ընթացքում: Լատվիան կողմ արտահայտվեց ՎՌԻՄԱ-ի և Մերձքարային համագործակցության ընդլայնմանը»:³³ Բաքվի գազ-ընդհանրահաղորդակցական միջանցքների ստեղծմանը, չնայած քննարկվեցին, սակայն ունեին որոշակի նշանակություն: Ինչպես նկատում է Ն. Նիլսոնը, «ինչ Օսիայի, Մերձդնեստրի և Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությունների թեման գերիշխում էր օրհանում, ՎՌԻՄԱ-ի անդամ-երկրները 2007թ. հուլիսի 1-ին արտահայտեցին Լեռնային Ղարաբաղում կայան ընտրությունների առիթով: ՎՌԻՄԱ-ի անդամ-երկրի հատուկ ուղերձում ասված էր. «ՎՌԻՄԱ-ի խորհրդի խորհուրդը խորը մտախոզություն է արտահայտողական վարչակարգի, որը ստեղծվել է Ադրբեջանի օկուպացված տարածքներում, մտադրությունները ղազրության հետ անցկացնել այսպես կոչված «նախա-2007թ. հուլիսի 19-ին: Արտգործնախարարություն էր, որ այսպես կոչված «ընտրությունների ղազրություն է Ադրբեջանի Գանրապետության սահմաններում միջազգային իրավունքի համապատասխան նոր լուրջ խախտում... ՎՌԻՄԱ-ի արտգործնախարարությունում միջազգային հանրությանը ոչ երկրի մի դասական գործողությունը և աջակցել շարունակական նպատակաուղղված են Ադրբեջանի տարածքային հիման վրա հակամարտության խաղաղ կարգավորման միջազգային ջանքերում սահմաններում ժամանակակա ԱԳԵ մասնով քարտուղարի հանձնարարությունը, մեկնաբանելով Լեռնային Ղարաբաղում ղազրությունների վերաբերյալ ՎՌԻՄԱ-ի երկրների հետ հետախաղը. «Տվածում են, որ այս երկրները մեկնաբանելով արտաքին շահադիտական նկատառումները Լեռնային Ղարաբաղում իշխանությունը միշտ ձևա-ընտրությունների ճանապարհով»:³⁶ Ընդհանրապես

45 Ընդհանրապես աղբրեցանական ղությունների տրամաբանությունը ցույց առաջափի տեղափոխման վերջին փորձերում էին պատրանքային բնույթ: Բանն արձանագրվեց որպես հզոր հաղթանակ, և ինչն այն բանի համար, որպեսզի պահանակ նախագահությունը: Այդ պատճառով, ընդհուպ մինչև հաջորդ տարվա հոկտեմբերական ընտրությունները, աղբրեցանածեռողականությունը» ամբողջ ժամանակ բանաձևերում (Աղբրեցանի և ՎՈՒԱՄ-այի 63-րդ նստաշրջանի նախնական տեղի համապատասխան կետեր: 46 Այս րեցանի արտգործնախարարի մամուլարարությունը, որը վերաբերվում էր ներքին կապակցությամբ, միասնական քականության շարունակմանը: Այսպես, ն կերպ կաջակցեն Վրաստանի դիրքարտությունների առիթով ՈՂ-ի հետ արանելով Արխագիայի և Զարավային ր կարգավորման շուրջ Ռուսաստանի արարեց. «Աղբրեցանը պաշտպանում է սկանությունը և դատապարտում է այդ ծողությունները... Այդպիսի գործողություններ Վրաստանի տարածքում հակառ: ՈՂ-ի գործողությունների հետ կապմ մասին հարցին Զ. Իբրահիմը սասց, օրակարգում գտնվում է ՎՈՒԱՄ-ի ությունների մասին հարցը, և համան շուրջ դիվանագիտական ջանքերը մայիսի 30-ին, ՎՈՒԱՄ-ի գլխավոր լում լրագրողներին հայտարարեց, որ եռջ բերել «լուրջ դեմակատարների» և Մասնընթացում կազմակերպության վկամարտությունների շուրջ բանաձևի հայտնեց, որ «ՎՈՒԱՄ-ի ժողովրդագրաման կազմակերպության անդամությունների մասին» բանաձևի նախ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի սեպտեմբեր, քվեարկության դեպքում կհամար: Ըստ նրա խոսքերի այժմ ՎՈՒԱՄ-ի ն ՄԱԿ-ի անդամ-երկրներին համընթացածի էությունը: Ըստ նրա խոսքերի ի շուրջ ՄԱԿ-ում վերջին 2 բանաձևերի ին, որ ՎՈՒԱՄ-ի անդամ-երկրների նդվում և համախմբվում է»:⁴⁵

46 Գրծման կազմակերպության ստեղծման ՎՈՒԱՄ-ի շրջանակներում սեփական, խաղա ստեղծման հարցը: Ընդ որում, երբեմն անհասկ գործառույթների կատարման հետ կապված հ պահները պետք է պահպանեն խողովակաշարը, նակ մասնակցեն նաև հակամարտությունների գո պահպանման գործողություններին՝ այսինքն կ պարտականություններ: Տարբեր հայտարարու ժամանակներում առաջ էին քաշվում մերթ առանձին երկրների կողմից, որոնք մտնում է պարզություն չէին մտցնում այդ հարցում: Սակ փորձագետները, որոնք այս հայտարարությունն քական որոշակի դիվիդենդներ կորզելու հերթակ ցային գործընթացում, կամ հենց այս նույն խաղ ներում ձևաչափի փոփոխմամբ շահագրգիռ կող կերպով նմանատիպ որոշում հայտնվեց դեռ ՎՈՒ Քիշնևկյան զագաթաժողովում: Իսկ 2006թ. օգոստ ՎՈՒԱՄ-ի երկրների արտգործնախարարությունն գլխավոր շտաբների ներկայացուցիչների հանդի քննարկվեց ՎՈՒԱՄ-ի համատեղ խաղադապահ րթման: ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 61-րդ նստ անջեցին թե՛ կետերում ռուսական խաղադապ վերաբերող հայտարարություններ: 2007թ. հունի քաժողովի ժամանակ կարծես ձեռք էր բերվել վրովածություն մոտ 500 հոգանոց խաղադապ ման մասին: Սակայն, Մոլդովայի դիրքորոշումը, վատորեն էր վերաբերվել ՎՈՒԱՄ-ի շրջանակն րակ նախագծերին (եթև հաշվի առնենք ոչ թե հա իրական գործողությունները), մի շարք գործո հարցում դարձավ ավելի մերժողական, ինչը ն դարձնում են որոշակի չափով անիմաստ, եթե շրջանակներում ընդունված որոշումների կ Այդուհանդերձ, մարտի 11-ին Բաքվից կրկին հա քին գործերի խաղադապահ ուժերի» առաջին ջոն «ՎՈՒԱՄ-ի տարածքում» հակամարտության զու խան գործողություններին մասնակցելու համար ևերքին Գործերի փոխնախարար գեներալ-լեյ նայտարարեց, որ սա ձեռնարկվում է աղբրե համապատասխան «խաղաղարար գործողություն ացակցություն» նախագծի շրջանակներում:⁴⁶ Այ նչել, որ զանազան խոսակցությունները ՆԱՏՕ արխագական, հարավ-օսական, մերձդնեստրյա տարածքում առկա խաղաղարար ձևաչափի փո էլ դրանց հայտնվելը Լեռնային Դարարադի Զ ընդհանրապես խիստ հաճելի թեմա են ՎՈՒԱՄ-ի դաշինքը մինչև հիմա հատուկ ցանկություն չի հ դարարությամբ Զարավային Կովկասում ամբողջ իր հաշվին լուծել Աղբրեցանի քաղաքական-հո կապված չկարգավորված հակամարտության

47 Ընդհանրապես աղբրեցանական ղությունների տրամաբանությունը ցույց առաջափի տեղափոխման վերջին փորձերում էին պատրանքային բնույթ: Բանն արձանագրվեց որպես հզոր հաղթանակ, և ինչն այն բանի համար, որպեսզի պահանակ նախագահությունը: Այդ պատճառով, ընդհուպ մինչև հաջորդ տարվա հոկտեմբերական ընտրությունները, աղբրեցանածեռողականությունը» ամբողջ ժամանակ բանաձևերում (Աղբրեցանի և ՎՈՒԱՄ-այի 63-րդ նստաշրջանի նախնական տեղի համապատասխան կետեր: 46 Այս րեցանի արտգործնախարարի մամուլարարությունը, որը վերաբերվում էր ներքին կապակցությամբ, միասնական քականության շարունակմանը: Այսպես, ն կերպ կաջակցեն Վրաստանի դիրքարտությունների առիթով ՈՂ-ի հետ արանելով Արխագիայի և Զարավային ր կարգավորման շուրջ Ռուսաստանի արարեց. «Աղբրեցանը պաշտպանում է սկանությունը և դատապարտում է այդ ծողությունները... Այդպիսի գործողություններ Վրաստանի տարածքում հակառ: ՈՂ-ի գործողությունների հետ կապմ մասին հարցին Զ. Իբրահիմը սասց, օրակարգում գտնվում է ՎՈՒԱՄ-ի ությունների մասին հարցը, և համան շուրջ դիվանագիտական ջանքերը մայիսի 30-ին, ՎՈՒԱՄ-ի գլխավոր լում լրագրողներին հայտարարեց, որ եռջ բերել «լուրջ դեմակատարների» և Մասնընթացում կազմակերպության վկամարտությունների շուրջ բանաձևի հայտնեց, որ «ՎՈՒԱՄ-ի ժողովրդագրաման կազմակերպության անդամությունների մասին» բանաձևի նախ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի սեպտեմբեր, քվեարկության դեպքում կհամար: Ըստ նրա խոսքերի այժմ ՎՈՒԱՄ-ի ն ՄԱԿ-ի անդամ-երկրներին համընթացածի էությունը: Ըստ նրա խոսքերի ի շուրջ ՄԱԿ-ում վերջին 2 բանաձևերի ին, որ ՎՈՒԱՄ-ի անդամ-երկրների նդվում և համախմբվում է»:⁴⁵

46 Գրծման կազմակերպության ստեղծման ՎՈՒԱՄ-ի շրջանակներում սեփական, խաղա ստեղծման հարցը: Ընդ որում, երբեմն անհասկ գործառույթների կատարման հետ կապված հ պահները պետք է պահպանեն խողովակաշարը, նակ մասնակցեն նաև հակամարտությունների գո պահպանման գործողություններին՝ այսինքն կ պարտականություններ: Տարբեր հայտարարու ժամանակներում առաջ էին քաշվում մերթ առանձին երկրների կողմից, որոնք մտնում է պարզություն չէին մտցնում այդ հարցում: Սակ փորձագետները, որոնք այս հայտարարությունն քական որոշակի դիվիդենդներ կորզելու հերթակ ցային գործընթացում, կամ հենց այս նույն խաղ ներում ձևաչափի փոփոխմամբ շահագրգիռ կող կերպով նմանատիպ որոշում հայտնվեց դեռ ՎՈՒ Քիշնևկյան զագաթաժողովում: Իսկ 2006թ. օգոստ ՎՈՒԱՄ-ի երկրների արտգործնախարարությունն գլխավոր շտաբների ներկայացուցիչների հանդի քննարկվեց ՎՈՒԱՄ-ի համատեղ խաղադապահ րթման: ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 61-րդ նստ անջեցին թե՛ կետերում ռուսական խաղադապ վերաբերող հայտարարություններ: 2007թ. հունի քաժողովի ժամանակ կարծես ձեռք էր բերվել վրովածություն մոտ 500 հոգանոց խաղադապ ման մասին: Սակայն, Մոլդովայի դիրքորոշումը, վատորեն էր վերաբերվել ՎՈՒԱՄ-ի շրջանակն րակ նախագծերին (եթև հաշվի առնենք ոչ թե հա իրական գործողությունները), մի շարք գործո հարցում դարձավ ավելի մերժողական, ինչը ն դարձնում են որոշակի չափով անիմաստ, եթե շրջանակներում ընդունված որոշումների կ Այդուհանդերձ, մարտի 11-ին Բաքվից կրկին հա քին գործերի խաղադապահ ուժերի» առաջին ջոն «ՎՈՒԱՄ-ի տարածքում» հակամարտության զու խան գործողություններին մասնակցելու համար ևերքին Գործերի փոխնախարար գեներալ-լեյ նայտարարեց, որ սա ձեռնարկվում է աղբրե համապատասխան «խաղաղարար գործողություն ացակցություն» նախագծի շրջանակներում:⁴⁶ Այ նչել, որ զանազան խոսակցությունները ՆԱՏՕ արխագական, հարավ-օսական, մերձդնեստրյա տարածքում առկա խաղաղարար ձևաչափի փո էլ դրանց հայտնվելը Լեռնային Դարարադի Զ ընդհանրապես խիստ հաճելի թեմա են ՎՈՒԱՄ-ի դաշինքը մինչև հիմա հատուկ ցանկություն չի հ դարարությամբ Զարավային Կովկասում ամբողջ իր հաշվին լուծել Աղբրեցանի քաղաքական-հո կապված չկարգավորված հակամարտության

ում է դաշինքի շատ միջոցառումների մասնա-
նում իր ներկայացուցիչ՝ Դիեգո Պալմեզ Ռուխի
աջակցությունը՝ Մինսկի խմբի ջանքերի⁵⁰
ն վերջերս Ուկրաինայի պաշտպանության
ի Թրիլիսի և Բաբու կատարած այցի ընթաց-
որդագրության, երկկողմանի համագործակ-
նետ մեկտեղ, կրկին քննարկվեցին ՎՈՒԱՄ-ի
ռանկարները: Մասնավորապես, խոսքը կրկին
ում խաղաղարար բանակակազմի ստեղծման
ռուսական բազաների դուրս բերման վերա-
դամ-երկրների կողմից դիտվում էին որպես
ային անվտանգությանը, ժամանակին նույն-
ուններ էին գնում: Կրկին նկատվում էր, որ
պայես, Վրաստանի և Ադրբեջանի դիրքորո-
նական տեխնիկայի մի մասի տեղափոխումը
ի բազա, խիստ մեղադրվեց ինչպես Վրաս-
ջանում: Այսպես, Ադրբեջանում Վրաստանի
տարարեց, որ չի պաշտպանում Գայաստան
հեռանակարը:⁵² Ընդ որում, իր ժամանակին,
արվում տարածաշրջանում ռազմա-քաղաքա-
ասխտումը և կրկին խոսվում էր տարածաշր-
պառնալիքի մասին: Բազաները դուրս բերվե-
որ դրանից տարածաշրջանային անվտանգու-
ները չնվազեցին: 77-ի նկատմամբ տվյալ
ացան, քանի որ թուրքական ազդեցության
ո աճը, որը զուգահեռ է բազաների դուրս
անում ռուսական ազդեցության նվազմանը,
չ հստակ, բայց այնուամենայնիվ ապագա
անելի ուղիվազեցին: Վրաստանի և Ադրբեջանի
ատանք ինչպես մամուլին, այնպես էլ պաշ-
որդագրություններին, գնում է առաջընթաց
րբեջանը դեռ վաղուց գերազանցել է ԵՍՁՈՒՊ-
իսկ ռազմական ռեանշի մակարդակը վերջին
ց թափ է ստացել: 2004 թ. Բուդապեշտում,
որ սպանությունը նույնպես հանդիսանում է
նդուրտի յուրօրինակ արձագանք: Չկա մի
նչ-որ պատասխանատու անձ սկսած նախա-
ած պաշտպանության նախարար Ս. Աբրիկո-
ություն, որ վաղ թե ուշ (իսկ ենթատեքստը
ազմից խուսափել հնարավոր չէ, և որ Ադրբե-
սկցային գործընթացում արդեն փոխգիշում է:
և վավերագրերով հռչակված, և բանավոր
ները, որոնք վերաբերվում են տարածա-
ն պատմալիքներին, ունեն միակողմանի
ուններից քիչ է հասկանալի, թե ինչ է նկատի
ածած «Անվտանգության տարածաշրջանային
ության ներքո»⁵³ Ոչ՝ Ադրբեջանը, ոչ՝ Վրաստա-
ուն Ուկրաինան և Մոլդովան, ի վիճակի չէին
լ միացյալ և ՎՈՒԱՄ-ի բոլոր մասնակիցների

շահերն արտահայտող անվտանգության հ
դեպքում ամբողջապես և Ադրբեջանի մաս
կանում, մասնացույց էր անում անվտանգու-
կարգի ձգտմանը, երկկողմանի ռազմա-
զարգացմանը և ռազմավանդման անվ-
տիրապետման մի շարք գործոնների հետ
նակվում է կիրառվել դիվանագիտական ճ
Սեփական խաղաղարար կոնտինգենտներ
քաղաքակազմակազմ է, և հաճախակի կ
կողմից՝ որպես ՈՂ-ի վրա ճնշման փորձ: Տ
պարզորոշ արտահայտվում է Վրաստանի
հայտարարությունների ետևում կանգնած
Ավելին, ինչպես նշում է Ռազմական Տեղե-
ավագ գիտաշխատող Տ. Ալալաշևը «ՎՈՒԱՄ
բանույնները կոպել են Լեռնային Ղարաբ-
տրի հակամարտություններում, ի վիճակի չ
զորք, հենց նույն հակամարտության
համար»:⁵⁴ Ամեն դեպքում, ՎՈՒԱՄ-ի երկր
խաղաղարար կամ ոստիկանական-խաղա-
կասկածելի է, առաջին հերթին դրա կիրառմ

ՎՈՒԱՄ: Ներքին և արտաքին հիմնախնդիրներ

ՎՈՒԱՄ-ի գործունեության արդյունավետ
քականության ամբողջապես իրականացման
ստեղծված հակամարտությունների առնչու-
կարբեր գործոնների մի ամբողջ հանրագու-
կազմակերպություն, ինչպիսին ՎՈՒԱՄ-ն է
ինչպես արտաքին քաղաքական հարթու-
դիմամիկայից (եթե նկատի ունենանք նրա
պես խնդիրների լուծման գործիք կապվա-
յունների և այլընտրանքային էներգատը-
ձևավորման հետ), այնպես էլ տվյալ դաշին-
մանի հարաբերություններից, որոնք մի շա-
են ոչ տարածաշրջանային դերակատարնե-
չյուր երկրի ներքին քաղաքական և սոցիա-
րով: Խիստ պայմանականորեն, առկա խ-
ներում միացյալ քաղաքականության ձև
բախվում են (կամ կարող են բախվել) տվյ-
ները, կարելի է բաժանել սերտ փոխկապա-
լենային համալիրների երկու խմբի, որոնք
ներդաշինքային և արտաքին:

Ներդաշինքային խնդիրներ: Ներդաշ-
կանում կապված են ՎՈՒԱՄ-ի անդամ-
հարաբերությունների և առկա պրոբլեմայի
անդամ-երկրների ներքաղաքական և ս-
Այստեղ ներկայացվում է միայն նրանց համ-

1. ՎՈՒԱՄ-ի անդամ-պետությունների
ներում պրոբլեմային համալիրները թվա

ությունը գոտիներում իրավիճակի կամարտությունների նկատմամբ այն ՎՈՒԱՄ-ի երկրների ներքին և ավելի մեծ չափով այս երկրների ատարի ՈՂ-ի հետ փոխհարա-
ցների նկատմամբ արձագանքով, այնպես էլ տարածաշրջանային հայտորեն ցուցադրեց Քիչնևում նական ասամբլեայի 3-րդ նստա-
յլ մասնակիցներ հրաժարվեցին ստույկ բանածև վրաց-ռուսական
ս, ՎՈՒԱՄ-ի խորհրդարանական ռա-կության անդամ Մոլդովայի
ի պատգամավոր Վասիլի Իովկը
արքեր, որոնք վերաբերվում են
արբերություններին, որոնք մտնում
վորման մեջ, որոնց մեջ, տարբեր,
երով մյուս կողմերին միջամտել
լին պատգամավոր դասում էր
բերությունների սրացումը.⁵⁹ Վեր-
ց) Կոստվոյի ճանաչման գործըն-
խիստ բարդ գործընթացներ հետ-
այմանավորված լինելով խոշոր
Ն՝ սպառնում են ավելի բարդանալ:
րես էլ այլ շահագրգիռ պետու-
սությունները ավելի պարզ են
թյան և աշխարհատնտեսության
անի, Բալթյան երկրների և այլնի
տրուց առաջ է բերել ռուսական
երը: Նավթագազային ոլորտում
զիջում բիզնեսի, զգալի հարված
: Բացի այդ, այսօր կառուցվող
ային և Չարավային հոսքերը)
արանցիկ երկրների տարածքները:
տվում նաև Թուրքիա-վրաստան-
թունություն մեջ կապված այն
ստեղծ ՎՈՒԱՄ-ի առանձին երկրներ,
կված են ամբողջ կազմակերպու-
տան-Աղբրեջան առանցքը հան-
և աշխարհատնտեսության, ինչ-
պետական փոխգործակցության
րի հանրագումարի վրա, անդամ-
նատիզմի պատճառով որոշակի
ստիական միջանցքի ձևավորման,
ն հետ կապված օբյեկտիվ դժվա-
ւունք ընդգրկել բոլոր էներգա-
մտահոգություն առաջ չբերել
ուտքում: Ուկրաինան, լոբբինգի
րի կառուցման շուրջ նախածո-

նությունը, որը որոշակի խանգավառությամբ է ընդունվում
նում, չի կարող չբախվել Թուրքիայի պարզորոշ չկամուք
ցելու այդ նախագծին: Ընդհանրապես, նախային, զազա
որոնք փորձում են առաջ մղել ՎՈՒԱՄ-ի երկրները, բավա-
ծելի են: Բացի այդ այս նախագիծը օբյեկտիվորեն հակա-
մտնում Նարուկկո նախագծի հետ:

Եվ՝ Օդեսա-Բրոդի-Գդանսկը ԲԹՁ-ի և GUEU-ի նկատման
է նաև Սպիտակ հոսք, ԲԹԵ-ի նկատմամբ օբյեկտիվորեն
Թուրքիայի վարած քաղաքականության մրցակիցները:
ՎՈՒԱՄ-ի նավթագազային նախագծերը մրցակցային են
խողովակաշարին, և ԲԹՁ ու ԲԹԵ-ին չհաշված Մերձկասպյան
այլ նախագծերը (Չարավային հոսք, Չյուսիսային և այլն)
ների տեղափոխման արդեն իրապես գոյություն ունեցող
Ն՝տորանալով խրոնի մեջ, քե որքանով են դրանք իրականաց-
որջանով շահութաբեր կլինեն նրանք, որոնք ծրագրված է
ինչպիսին կլինի նրանց միջոցով հասցված էներգակիրնե-
զինը, չթվելով նաև օբյեկտիվ դժվարությունները կապվա-
աշխարհագրական գործոնների, այնպես էլ ղազախական,
իրանական, աղբրեջանական և այլ էներգակիրների հեռա-
հնարավոր լրացման հետ, պետք է ընդունել, որ օբյեկտիվ
որպես կոլեկտիվ կազմակերպության նավթագազային նս-
տեղ ինչ-որ իրականացված նախագիծ կբավարարեր միաս-
անդամ-երկրների շահերը) դեռ չեն գտել իրենց իրակա-
րյունը: Ինչչաես նկատում է Ա. Եղիազարյանը, Կիևում 2008
վերջին էներգետիկ գազաթաժողովի վերաբերյալ.«Գ
ընթացքում Ուկրաինան, Աղբրեջանը, Վրաստանը, Լիտվ-
եստոնիան և Լեհաստանը համաձայնեցին ստեղծել միջպե-
տանքային խումբ ԵՄ-ի օրենսդրության և ազգային օրենս-
համապատասխան Կասպից-Ալ-Բալթիկ ծովերի էներ-
տարածության ձևավորման սկզբունքների շուրջ: Ինչ
եկրասիական նավթատար միջանցքի նախագծի ճակ-
գործնականում մղվեց երկրորդ պլան չէին հրապարակվել
կառուցման ժամկետները, և մինչ այժմ ոչ մի պայման
նավթի մատակարարման մասին: Գազաթաժողովի ժամա-
ն են միայն «Օդեսա-Բրոդի-Պլոնցկ-Գդանսկ» նավթատար եր-
կա-տնտեսական հիմնավորումները և Ուկրաինայում Կ-
վերամշակման բարձր տեխնոլոգիական համալիրի կա-
րյանն ուսումնասիրությունների նախնական եզրակաց-
հարցի շուրջ ընդամենը ընդունվեց Աղբրեջանի, Վրաստ-
Լեհաստանի և Ուկրաինայի նախագահների համատեղ
թյունը: Այս երկրների համագործակցության նոր ձևաչա-
նախածեռնողը իրականում ոչ թե Կիևն էր, այլ Բալ-
(Լեհաստանը՝ ղումարած Մերձբալթյան 3 համրապե-
Լեհաստանը և Մերձբալթյան հանրապետությունները փա-
ն են մեռաշնորհային կախվածության մեջ էներգակիրնե-
մատակարարումից...»:⁶⁰ Սրանով էլ բացատրվում է Արևելյ-
Բալթյան երկրների նկատվող համախմբումը ՎՈՒԱՄ-ի հե-
տանով էլ բացատրվում է Լեհաստանի նախագահ Լ. Կա-
րարությունը ՎՈՒԱՄ-ի Բաթունի գազաթաժողովից հետ-

Հակամարտության կարգավորման հարկչված տարածքային ամբողջականուդեռ կա Օդեսա-Քրոդի-Պլոցկ-Գրանսկցման և լրացման հույս (պատրանքային, դիրքորոշումները կբարձրածայնվեն այտատային հաղորդակցությունների կարգաների կողմից: Բնորոշ է, որ Լեռնային հարցում ՌԴ-ի անկողմնակալության եներգակիրների վաճառքի հնարարությունները արդեբջանական ՋԼՄ-ներում սվար Ա. Միլլերի 2008թ. հունիսի սկզբին ան և դրանից հետո (հիշեցնենք, որ Ադրնազործակցությունը գազի մատակարար 2007թ. հունվարի 1-ից, երբ ռուսական նեց բարձրացնել գազի գինը մինչև 235 ր, քաղաքական նորամուծությունների և սվար Մուբարիս Ահմեդովուն իր մամլորեց, որ արդեբջանական գազի զմման ռոդ է Ադրեբջանին քաղաքական շահույուսատանին Ադրեբջանի գոհացուցիչ ներգետիկ քաղաքականության շտկման սատարնը կարող է Ադրեբջանի հետ տաղի հարցի կարգավորման մեջ. «Մտավերադարձման, առանց պատերազմի, լազ, նավթ և հրաժարվել մտնել որևելի ուշ, արդեն փոխվարչապետ Յա. ճերբների արտադրության մեծացմանը նուվոռոսիակ խողովակաշարով արդեբջան կան որոշակի աստիճանով նակալի նվազումով»:⁶³ ՌԴ նախագահ Դ. դրեբջանական ՋԼՄ-ներում նույնպես յուններ:

ՎՌԻԱՄ-ում անդամությունը քացասարևան պետությունների հետ փոխհատայիս ոչ միայն ՌԴ-ի հետ տվյալերի հարաբերությունները: Դա կարող է նդան երկրների հետ փոխհարաբերուանի կողմից հնչել էին առաջարկներ և ային նախագծերում Հայաստանի ներուկոշտ դիրքորոշումը ոչնչի չհանգեցրեց նեոնությունը: Ավելին, օգտագործելով լաքական դիրքը, այնպես էլ նրա հակաջանական կողմը շարունակում էր և ուրորինակ ճնշման փորձերը: Այսպես, ղմը Վրաստան բաց չթողեց մի քանի ղվվարչապետ Ա. Աբբասովի խոսքերի, ններ Վրաստան, դրանց Հայաստան ամարվում Ադրեբջանի դիրքորոշման Հայաստանի մասին հիշատակումը շատ

բնորոշ է:⁶⁴ Նույնը կարելի է նկատել արդեն նախագծի վերաբերյալ: Արդեն այդ ժամանակ սԳյունրի-Ռբիլիսի-Քաբու գծով բեռնափոխադրեծան է, իսկ Կարս-Գյունրի-Երևան-Քաբու գծով ավհանգամանքը, որ ԿԱՌԲ-ն դեռ պետք էր իրականեբկում ի հայտ եկավ չկարգավորված հակամաոՊետք է նկատել, որ եթե երկկողմանի հարաբերու (Հայաստանի և Վրաստանի, Հայաստանի և Ուկրն Մոլդովայի միջև) համագործակցությունը, չնայած ների, ամբողջությամբ զարգանում է առաջընթաց սմարտության լուծման մեջ նրանց դիրքերը կհեռս ՎՌԻԱՄ-ում այդ երկրների անդամությունը Ադրեբջտական ճնշման հնարավորություն է նրանց հակամարտությունների հարցում դիրքորոշումներրեն, օրինակ, եներգակիրների մատակարարումը վում է հիմնական բաժանող գծերից մեկը, որ երկկողմանի հարաբերություններում: Այս բոլոր կարող չազդել ինչպես երկկողմանի հարաբերու ամբողջությամբ ՎՌԻԱՄ-ի գործունեության արդյունկողմերին հաջողվում է տարբերակված ձևովով հարի լուծմանը, այդ թվում նակ ստեղծված հակամարտ

Եզրակացություն

ՎՌԻԱՄ կազմակերպությունը, որը ստեղծված տեղաշարժերի և ինչպես անդամ-երկրների, այնպև գործողությունների հետևանքով, այսօր բավականնայն թվում է մշուշոտ առաջին հերթին, այս դաշինթյունների մի շարք հարցերի շահերի բացահայտխանության պատճառով, ինչը հանձնախ բացատրվկատարների հետ նրանց փոխհարաբերություններնական գործոններից մեկը, ինչը պահում է Ադրեբ Մոլդովային այս կազմակերպության մեջ, դեռևս հսվորված հակամարտությունների առկայությունը: Անայի շրջափակումը, ինչպես արդեն նշվել է, թեև լատենտ գործոնով, այլ առաջին հերթին եներգակի կարարման այլընտրանքային երթուղու կարգավորեթ հակամարտությունների հարցում ՎՌԻԱՄ-ի երում և չնայած ոչ միշտ, ինչը հանձնախ է Մոլդովցել միմյանց և ավելին, վերջին ժամանակներս այջանքեր գործադրեցին, ինչը արտահայտվեց ՄԱլեայում մի շարք բանաձևերի ընդունման մեջ, ապս սերտորեն խառնված են նրանց քաղաքականությունների կարգավորման միասնական մոտեցուիմաստով, նկատվում են հասունացող հակատուքտում որոշակիորեն բաց է մնում այն հարցը, թտությունների կարգավորման սկզբունքների միաս համերաշխությունը կնպաստի ՎՌԻԱՄ-ի որպես կառի ամրապնդմանը: Քանի դեռ քննարկվում են համպրտային նախագծերը (Լեհաստանի, Բալթյան երկ

Մ կազմակերպությունը իր մի շարք քաղաքային դերակատարների համար ացնի: Այն օրը, երբ կպարզվի, որ այս հակամարտությունների հարցի շուրջ ճեղքվածք կտա: Այս իմաստով նույնը «ՎՈՒՄ-ում» որպես ենթադասարանների իրից մեկը, հույժ անհուսալի երաշխիք որպես այդպիսին գործունեությունը

րկայացվում նաև նրա փոքր արդյունույնիսկ հակամարտությունների գործունեությունը վերջին ժամանակաշրջանը, դիվանագիտական ջանքերը, ընդունած մի շարք քանաձևերի, մեծ իր հստակ երևում է, առաջին հերթին, յան վրա: Առաջին հերթին, այս պահը ջանքին: Ընդհանրապես, ինչպես նշեց ՄԳԿ Մինսկի խմբի նախկին համանա-«Ադրբեջանական դիվանագիտության յին տարրեր աստյաններ և փոշիացնել նակցային գործընթացի վրա դրանք սիակն չէ: Չեստմուտ են լինում մի սվորները՝ ձգել քանակցային մարաարողական շահույթ փնտրել Ղարան ու Երևանը քիչ ծանոթ կազմակերարքեջանական դիվանագիտության ԻԱՄ-ի ծնաչափը ԵԱԳԿ ՄՍ-ի շրջացից հեռանալու կամ դրա կասեցման րը նշված պահերը, ավելի հետաքր- ոչ իրական քաղաքականության

ներ և հակամարտություններ: www.nkr.am Չիմնական գաղափարները և ժամանակաայանը, ավելի մանրամասնորեն վերլուանի «իրավա-կան» հավակնությունները, չակելով ԱՂԳ-ի պետականության վերաան, Ադրբեջանի իրավահարգողությունից աց առանց օրինակներին սահմանված նի Դեմոկրատական Հանրապետությունը նաչված սահմաններ վեճերի պատճառով, ծքային հավակնությունների արդյունքում, ությունների հետ»: (տե՛ս Ա. Մանասյան: մնական գաղափարները և ժամանակարթական հիմնադրամ, 2005, էջ 34): Այս ն սկզբունքը, որով անօրինաբար փորձում յուն չունի նրա հետ: Այս իմաստով ադրբեգործը որպես տարածքային վեճ ցույց

տալու բոլոր փորձերը, ազգերի ինքնորոշման իրավաբախվում են պատմական օրյեկտիվ փաստերի:

2. Այսպես, 1966թ. դեկտեմբերի 19-ի (էջ 1) Քաղաքիրավունքների մասին միջազգային համաձայնագրույակն և մշակութային իրավունքների մասին Միջաասվում է: «Բոլոր ազգերը ունեն ինքնորոշման իրավրանք ազատ են սահմանելու իրենց քաղաքականապահուում են իրենց տնտեսական, սոցիալական և օ: Այս համաձայնագրում, բոլոր մասնակից պետությունանունադրության դրույթներին համապատասխան իրավունքի իրականացումը և հարգեն այդ իրավությունները համապատասխան, պետությունների միջըրացիական հարաբերություններին վերաբերող միջրկունքների մասին» դեկլարացիայում (ընդունված 192625 (XXV)քանաձևով ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայիտում) նշված է: «Ըստ ազգերի ինքնորոշման և իրավահորն ամրագրված է ՄԱԿ-ի կանոնադրության մեջ, բոլրազատ, առանց արտաքին միջամտության որոշել իրենակը և իրականացնել իրենց տնտեսական, սոցգարգացումը, և յուրաքանչյուր պետություն պարտավորն համապատասխան կանոնադրության դրույթների»: և ինքնորոշման իրավունքի իրականացման միջոց կտակներն պետության ստեղծումը, որն ազատ է միական անջատվելու նրանից, կամ զանակացած այլ քսահմանումը՝ ազատ կողմնորոշված ազգի կողմից, կողմից ինքնորոշման իրավունքի իրականացման սկզբունքներ ամրագրված են նաև Եվրոպայի անվտանցություն խորհրդի (ԵԱԳԿ) փաստաթղթերում՝ 1975թ.սկսում, Վիեննայի 1986թ. հունիսին վերջնական կոպենհագենի խորհրդի փաստաթղթում և այլն:

3. Д. Воронкова. Этапы развития ГУЯМ. 4.1 www.ia-cen

4. Նույն տեղում

5. В. Матяев. Грузия на Великом Шелковом пути./Грузия развития. М, РИСИ, 2001, Т.1, С.310.

6. Ադրբեջանի Հանրապետության, Վրաստանի, Մոլդովկրիսնայի և Ուզբեկստանի Հանրապետության նախայտարարությունը: Տե՛ս կազմակերպության www.guam.org.ua տե՛ս նաև կազմակերպության հին կ

7. Ուզբեկստանի նախագահը մատանջեց 4Գանհեանկարայնությունը: www.regnum.ru, 06.05.2005

8. Д. Воронкова. Этапы развития ГУЯМ. 4.2. www.ia-cen

9. ՎՈՒՄ-ի պետությունների դեկլարների 2005 հռչակագրում մասնավորապես ասված է. «Ընդգծելու պետություններում չկարգավորված հակամարտուտակներնիտես, ՎՈՒՄ-ի պետությունների անկալամրողականությունը, խոչընդոտում են տարածաչազման և Ժողովրդավարական բարեփոխումների իրականացմանը, բացասաբար են ազդում եվրոպաաքաներին և իրենցից ներկայացնում են մարտահրակույանը... 3. Սնժուր վճռակամություն են հայտնում և կայունության և խաղաղության պահպանման մեջ, մկարգավորել ռազմաքաղաքական և ռազմական հրքվում խաղաղասիրական գործողությունների ոլորՎՈՒՄ-ի պետությունների և միջազգային հասարակ

անում այսպես կոչված «ճախագահա-
www.quam.org.ua

ում ընտրությունները չեն վերաբերում

of Azerbaijan, № A/ RES/ 6/ 243/
14.03.2008

refugees from Abkazia, Georgia., № A/
62/ PV.97. www.un.org. 15.05.2008:

յան ժամանակ խուսափեց ՎՈՒՄ-ի

տաշրժանի 86-րդ լիազումար միտի
անի դեպքան Ա. Սեհտիկի ուղերձում,

Ադրբեջանը հռչակել է անկախություն
ընդունել, հանձնել ադրբեջանական

սպեկտրային: Սակայն... Գայաստանի
տարածքների նկատմամբ՝ ներառյալ

վոր ասամբլեայի 62-րդ նստաշրժանի
p://www.un.org/ News/Press/docs/2008

ական դիվանագիտությունը գործում է
դեկտոր Գեբեջևի բաղադրատոմսով

Ստազվում է ոչ միայն Լեռնային
նակ եղել ԱՂԳ-ի մաս:

մ է ԵԱԳԱ Միսնկի խմբի համանա-
ի մանրամասները: www.regnum.ru,

է ճանաչել Լեռնային Դարաբաղը:

րդ որոշել են շարունակել բանակցու-
վրա: www.regnum.ru, 06.06.2008

ա автономии. Независимая газета.

բանակի տեքստում ասիմանված է,
իրավիճակը» (A/ 62/ L.42) «... 9.

սինական օրակարգում կետ, որը
վող հակամարտությունները և դրանց

ն, անվտանգության և զարգացման
249/, փաստաթղթի կողը (A/ 62/ L.45):

регит создания независимого Нагорного

րել իր դիրքերի «լուրջ դերակատար-
վանամարտությունների վերաբերյալ»

www.regnum.ru 30.05.2008

утренних войск Азербайджана – против
8.

խմբի ցանքերը, որոնք ուղղված են
զգավորմանը: www.panarmenian.net,

киевски. Министр обороны Украины

53. Այսպես, հայտնի հետազոտող Բ. Պարախունսկին
կերպարյան գաղափարախոսությունը լիովին համապատ-

ջանային անվտանգության համակարգի մասին գաղափար
ըը վճռականորեն օժանդակում են նոր, իրավահավ-

համագործակցության կատարյալների ստեղծմանը: Այս կա-
նիզմների օգնությամբ ինտեգրված և կոնսոլիդացված տ-

անհամեմատ շատ հնարավորություններ պաշտպանու-
ցելու միջազգային համագործակցությանը»: (Բ. Պարա-

պարի դեպի Կովկասում ռազմավարական կայունության:
Կովկաս, № 6(12), 2000, էջ 38): Սակայն իրականու-

դիեման՝ « այն, ինչը անվտանգ է մեկի, խիստ վտան-
քանի որ այս ողջ ընթացքում այդպես էլ չի առաջա-

տարածաշրջանային անվտանգության կոնցեպցիա:
Արզումանյանը՝ «Այսպիսով, Լեռնային Դարաբաղի խնդր-

ըրջանային անվտանգության կոնտեքստում թույլ է տա-
հակատությունը, երբ մի կողմից անվտանգության ոլորտ-

իրականում գոյություն ունեցող հաշվեկշիռը, իսկ մյու-
սպատկերացում, այլ բացակայում են զոնե տարածաշրջ-

գոյություն ունեցող կամ առաջարկվող նոր համակարգի
կարող չապակողմնորոշել դերակատարներին, քանի որ

բացակայության պայմաններում անհնար է դառնու-
կարգավորման առաջարկվող ծրագրերին, որոնք զոնե

զուրյան համակարգից դուրս»: (Ռ. Արզումանյան: Դ
տությունը « զուրալ ծվածեղուն»: // Գայաստանի ազա-

Դարաբաղյան Դակամարտության կարգավորումը: Ա
ժողովածու, կազմող՝ Ա. Այվազյան, Ե., 2006, էջ 194)

54. Valasek, Tomas “Military Cooperation between Georgia, Uk
and Moldova in the GUUAM Framework”. // Policy Brief 2,
Studies Program, 2000, Dec.

55. Ю. Назарова. Баку поднял цены на газ для Грузии
www.rbcdaily.ru, 12.05.2008.

56. Р.Исмаилов. Азербайджан, Грузия и Турция: создание т
www.eurasianet.org, 08.02.2007.

57. www.kommersant.ru, 11.03.2008, «Կոմմերսանտում»
4. Կորոնինի հետ հարցազրույցը բավականին տարբեր
երկրների փորձագետների շրջանում, և, առաջին հերթի

ադրբեջանցի փորձագետ Ռ. Գուլբատովը արտահայտվ
ՎՈՒՄ-ի համար համարվում է յուրօրինակ արգելալ: Դե
Ռ. Գուլբատովը, շրջափակեց ՎՈՒՄ-ի երեք երկրների
սեփական խաղաղարար ուժեր, որոնք կարող էին ես
միայն Լեռնային Դարաբաղյան, կամ Դարավոսական
հակամարտությունների կարգավորման մեջ: «Սա գյու
չզարգացած ենթակառուցով, ինչպես նաև զտնվում
պրոտային երրուլիներից մեկուսի»: Նրա կարծիքով, Ա
չկա տնտեսապես հրապուրիչ դիմել Ադրբեջանի համ
ենթերակիները կշրջանցեն Քիչնը: Ադրբեջանցի
նախագահը «մեկ անգամ դավաճանած»: www.regnum.ru,
58. Մոլդովայի ԱԳ՝ Մոլդովան չի ծրագրում դուրս գա
18.06.2008

59. ՎՈՒՄ-ի երկրները չպաշտպանեցին Վրաստանին: www.kommersant.ru, 11.03.2008, «Կոմմերսանտում»
4. Կորոնինի հետ հարցազրույցը բավականին տարբեր
երկրների փորձագետների շրջանում, և, առաջին հերթի
ադրբեջանցի փորձագետ Ռ. Գուլբատովը արտահայտվ
ՎՈՒՄ-ի համար համարվում է յուրօրինակ արգելալ: Դե
Ռ. Գուլբատովը, շրջափակեց ՎՈՒՄ-ի երեք երկրների
սեփական խաղաղարար ուժեր, որոնք կարող էին ես
միայն Լեռնային Դարաբաղյան, կամ Դարավոսական
հակամարտությունների կարգավորման մեջ: «Սա գյու
չզարգացած ենթակառուցով, ինչպես նաև զտնվում
պրոտային երրուլիներից մեկուսի»: Նրա կարծիքով, Ա
չկա տնտեսապես հրապուրիչ դիմել Ադրբեջանի համ
ենթերակիները կշրջանցեն Քիչնը: Ադրբեջանցի
նախագահը «մեկ անգամ դավաճանած»: www.regnum.ru,
58. Մոլդովայի ԱԳ՝ Մոլդովան չի ծրագրում դուրս գա
18.06.2008

Ղարաբայան-ադրբեջանական հակամարտության քարոզչական ասպեկտը

րպես նաև քի ձեռք բերման միջոց, որ զարգացման հնարավորությունը, ամարտությունների խնդիրների շուրջ ներ չի ունեցել ՎՈՒԱՄ-ի առիթով ոչ վական ասպեկտներում...»: (Важно повення интересов США и Европы.

SO-ն և Կիևում տրանզիտերներին

սչնակին, ՎՈՒԱՄ-ի Բաթումի զագա-ում հայտարարեց, որ Լեհաստանը տարածքային ամբողջականությունը: նի և Ադրբեջանի տարածաբային և Արխազիայի և Գարաբային Օսիայի, ականաբար, երկրներից և ոչ մեկը չի ությունների ուժերի առկայություն իր են արտաքին իմպերիալիստական ան սկզբունքների կոպիտ խախտում» րում է Վրաստանի և Ադրբեջանի gnum.ru, 01.07.2008):

բաղի դիմա՞ց: Լեռնային Ղարաբաղը 2008: Գետաքրքիր է, որ էներգետ-պես ճնշման և շահատար լծակ, վաղուց: Այսպես, Ա. Մյանիկյանը, միստի մասին, որը վերաբերում էր ավականություններին, հիշատակում է ինը: Ըստ նրա հիշատակումների, արաբաղը չմտնի Ադրբեյսանի կազմի տե՛ս Լ. Խուրշուդյան: Ճշմարտություն է ց 39): Ընդ որում, բավական մեծ րե արդարացված լինեն: Այսպես, Լ. րկիրը պետք է որոշի, ինչպես է ինքը ինչ կմնա սերունդներին նախալին րի հիշողություն-ներից...» (տե՛ս Ղ. ատь лет спустя. Сдвиги в экономике 91-2006г. М.: REGNUM, 2007, стр.187): ր. Азербайджан, отказан «Газпрому» ր. www.azerizv.az 28.06.2008.

րբեջանի և Վրաստանի միջև:

Ինչպես ցանկացած քաղաքական դիմակայությամբ ժամանակի հետ վերածում է հակամարտության, այնպես էլ Ղարաբաղ-ադրբեջանական (այն իմաստով նաև հակամարտության պատմությունը, մի անգամ չէ, ժամանակակից պայմաններում որքան կարևոր է չակն բաղադրիչը այն հասարակության քաղաքակրթական զարգացման և ազգի քաղաքական, պետական ինքնիշխան պայքարի ճանապարհին: Այս դեպքում անհրաժեշտ է նշանակություն ունի այն համագանքը, թե կամիջոց է այս կամ այն կողմն ընտրում հակամարտական պայքարի համար:

Այս տեսակետից խոսել այն մասին, թե Ղարաբաղի հակամարտությունը սկսվել է 1988 թ., այսինքն նաև ընդհանուր դեկադարության վերջրած այսպես կոչված «վերակառուցման» գործընթացից հետո, մեր կարծիքով ինչեցնում է գլխավոր առաջնահերթության մեջ թեկուզև ոչ բացահայտ, բայց մշտապես հանդես է եկող հակամարտության կողմնը այն խնդրի վերաբերյալ (արցախյան) հիմնահարցը, որպես քաղաքական խնդիր ծառայում է դեռ 20-րդ դարասկզբին Ռուսական կայսրության և Երևանի, երբ Անդրկովկասում սկսեցին ստեղծվել հայկական կոմունիստական կուսակցությունները և կուկվասյան թաքսիստների կամ նախկին թուրքական պետությունները: Տվյալ առաջնահերթության օրգանապես համարվում էր Ղարաբայան-արցախյան հակամարտությունը (հետագայում օգտագործվելու են «Արցախ» և այլ տերմիններ) Գայ Դատի (1915-23 թթ.) ժամանակ Անդրկովկասում հայերի ցեղասպանության միջոցով և դատապարտման համար պայքարի) կամ ամբողջ հարցի բաղկացուցիչ մասերից մեկի հետ:

Միայն առաջին հայացքից է ոչ այնքան կարևոր պետք է սկսել արցախյան հիմնահարցի արդիական շեղում «հաշվարկման սկզբից» ելնելով էլ ամբողջ աշխարհի տեղեկատվական-քարոզչական կամպանիայի շրջանակներում ու մարտավարությունը, հայկական պատմավար հասարակական-քաղաքական այնպիսի ժելու, որպեսզի անատրկելի ու առանց այլընտրանքի համոզել ինչպես Գայաստանի և Արցախի բոլոր հայերին և ազգերին, այնպես էլ ամբողջ համաշխարհային Արցախի հարցում հայ ժողովուրդը փորձում է ընդհանուր ժամանակին կոպտորեն ոտնահարված պատմական իրավունքները /համեմատենք. ժողուց արդեն ոչ չի Գյուսիսային Կիպրոսը նույնպիսի հունակիպրոսական Կիպրոսի Գանրապետությունը, կամ Գյուսիսային Իսրայելը:

վկացուցիչ մասն է և այլն/ և տվյալ ավական կողմը:

ը, որոնք բխում են արցախյան չլուծ-
մ փաստից, արդեն Արցախի հայկա-
-ԼԴԻՄ-ի տարածքը՝ նախկին Ադրբե-
-ական ընդգրկման բողոքի արտահայ-
-րկրորդական հետևանքներն են, այդ
- տարբեր քաղաքական գործիչների
- ունենրը այն փաստի վերաբերյալ, որ
- ինքնալուծարման պահին Արցախի
- գործող համամիութենական օրենս-

եկամական-քարոզչական ապահո-
-նակներից այս կամ այն կողմի հա-
-նդիսացել հեռու զնացող քաղաքա-
-դիական և առաջնահերթ ռազմավա-
-գործում: Նույնիսկ այժմ, օրինակի
- ույեսգի բարեպատեհ ֆոն ստեղծեն
- դեմ իրենց երկու պատերազմների
- ցցին (նաև վճարեցին): ԱՄՆ-ի կողմից
- նաև Իրանի նկատմամբ. ուղղակի
- իրականացվում են Վաշինգտոնի
- վակուում ստեղծելու նպատակով,
- յայես էլ նրան աջակցող երկրների ոչ
- հակազդեցությանը: Այդ պատճառով
- չման համար մղվող պայքարի գոր-
- ված տեղեկատվական-քարոզչական
- նակի ուղղակի անտեսել աշխարհի
- ի փորձը, անտեսել նաև վերջին
- ղությունները: Արժե՞ արդյոք այստեղ
- պահովման կիրառումը ԼԴԻ-ի անկա-
- ղի գործընթացում (եթե նախապես
- եկն է՝ վերջնական կամ ժամանակա-
- պատերազմի ինքնուրույն ձևերից, որ
- այկական կենտրոնների կողմից Հայ
- որ է: Բայց, երկի, մեկ էական վերա-
- վական պատերազմը, որպես այդպի-
- քաղաքականության մեջ Հայկական
- ղրթմանակի համար պայքարում ինք-
- մ, այլ, ծայրահեղ դեպքում կարող է
- նք իրականացվում են Հայաստանի,
- վածության մեջ միավորված ակտիվ
- ղ, դրանց օգտագործման ու գործա-
- ղը, տեղեկատվական-քարոզչական

նդրի նորագույն զարգացման 1-ին
- ի կիրառել ճիշտ տեղեկատվական-
- ղրցախի՝ մայր Հայաստանին «միաց-
- յմանականորեն կարելի է նշել 1987-

91թ. (ավելի ճիշտ մինչև 1991թ. Մոսկվայում «
- ղումը», հետագայում արդեն զարգացան տվյալ ժա-
- բանությունը և համապատասխան լուզումները):
- ղող են հիշել, որ այս փորձը՝ դիմել արցախյան հիմ-
- միաժամանակ և՛ իրավական, և՛ պատմական
- լիովին հաջողություն չբերեցին, հայ ժողովրդին
- փնտրված որոշում՝ ԼԴԻՄ-ի վերամիավորումը (կա՞-
- իսԻՀ-ին: Հետագայում տեղի ունեցավ փոխաձև-
- կակից Հայաստանի քաղաքացիների գալիք սերնդ
- որն մեկը կարողանա հողաբաշխ ձևով պատմե-
- նշանակում «միացում»: Սակայն բանն այն է, որ հա-
- վել և կազմվել է համազգային ջանքերի համապա-
- կան-քարոզչական բաղկացուցիչը «միացման» հա-
- այնքան բարենպաստ, չէ որ սկզբնական շրջան
- խնդրի կարգավորման հարցով զբաղվում էին բ-
- նական իսԻՀ-ի և Խորհրդային կենտրոնի ղեկավար-
- ն, առավել ևս նախկին ԼԴԻՄ ղեկավարները, հա-
- որպես պասիվ դերակատարներ, լավագույն դեպք
- առանց որոշիչ և խորհրդակցական ծայնի իրավո-
- հետ արդեն ոչ ոք և երբեք չի վերահսկել տվյալ
- ժամանակահատվածը, երբ Հայաստանի ներքին ղ-
- ծելով ԳՀԵ-ի իշխող վարչակարգի (90-ական թթ.) նկ-
- հետ պարտվողական հաշտություն կնքելու մեջ,
- Հայաստանի իշխանություններին կրկին լսել վ-
- մասին պահանջները:

Նշված 1987-91թ. ժամանակաշրջանը իր հե-
- ենթաշրջանի: Դրանցից առաջինը (1987թ.-ընդհու-
- բերի 28-ը) բնորոշվում է նրանով, որ չնայած հնա-
- շակի կղզիացմանը լայնորեն ներկայացնելու Ար-
- միջազգային հանրությանը, հայկական կողմը բա-
- էր հասել հենց այն պլանում, որն է՝ իր ջանք
- քարոզչական ապահովումը Արցախյան խնդրի ա-
- բաղադրամասերի արդիականացման մեջ: Իսկա-
- նույնիսկ իսԻՀՄ-ում շատերը չէին տարբերում, թե ո-
- են աղբրեջանցիները, և ինչ է՝ «Ղարաբաղի շուրջ
- տարիներին բավական հաճախ հնչող հայե-րին
- տրված «խորհուրդները» «միավորվել և այդ ղար-
- իրենց տեղը»), այնուամենայնիվ Մոսկվայի եւ Լե-
- ված «դեմոկրատական շրջանակները» վերցրեցին
- տեցին՝ հայկական կողմի համար ձեռնառու քա-
- Արցախը դուրս բերվեք Աղբրեջանական իսԻՀ-ի վ-
- ենթակայությունից: Այս գործում նույնիսկ կարելի
- ժամանակամիջոցում հաջողվեց համոզել նաև Խ-
- բարձրագույն մարմիններին, որ ԼԴԻՄ-ի հետև
- կազմում անթույլատրելի է: Մեր կարծիքով, այս ս-
- մեկնաբանել իսԻՀՄ Գերագույն Խորհրդի նախագ-
- վարի 12-ի որոշումը՝ Արկադի Կոլսկու գլխավորու-
- կառավարման կոմիտե տեղծելու մասին»: Հիշեց
- մարզը դուրս բերվեց Աղբրեջանի պետական կառ-

յութ տեսնում եք ձեր ջանքերի ապար-
ակարությունը, ապա չարժե դրանք
յայտնա վարվեցին Գայաստանի իշխա-
սես 1996թ. վերջից, չհաշված նաև ԼԳԳ-
ը, պետք է եռապատկել ջանքերը և
արողչական կամայանիայի քանակա-
վում է, ջուր մաշեցնում է քարը: Այժմ,
թե վերջնական արդյունքում ինչը դե-
րից հետխորհրդային տարածքներում
ներքին աջակցելուց հրաժարվելու մեջ,
այն հարապետությունների հետագա
մտնում գերտերությունների հետաքր-
որեցոր կրկնվող նույնաբանական
նի և Վրաստանի), որ միջազգային
և հասարակության» մայրաքաղաք-
հակրկիտ ուշադրություն դարձնել այն
կրկնակա հակամարտության գոտիներ
ունեցավ նրանց ազգային հետաքր-

ի վերաբերվում Ռուսաստանին: Այս
տությունների վերաբերյալ, այդ թվում
ում, օբյեկտիվորեն ձևավորել է երկա-
տ բացատրել. մի կողմից Մոսկվային
կողմից մշտական շանտաժները և
մասնավոր նմանությունները և օգտագործվում
ներքին օգտագործվել է օգտագործվում
այն 40վկասուն դիվերսիոն-պատակ-
ամար: Այդ պատճառով Ռուսաստանի
դրակի մասնակցել անդրկովկասյան
ան գործընթացներին, իր բացարձակ
մասնակ հասնել Ադրբեյջանի և Վրաս-
կատեղից բխում է նաև Մոսկվայի
կողմերի քարոզչության և հակա-
պության հարցում: Մասնավորապես,
ենց արցախյան հիմնախնդրի նկատ-

րում շոշափել հարցն այն մասին, թե
անդիսանում Անդրկովկասի երկու հայ-
վական-քարոզչական իրականացվող
ություն միջազգային ճանաչմանը և
քարոզչական գործողություն որպե-
նց պահանջների քաղաքական և այլ
կարող լինել կարճամասնակետ: Ավելի,
ասանելու դեպքում, թեկուզև մինիմում
շարունակել, այլև ավելացնել միջազ-
րողչական «մշակումների» ընթացքը:

Մեզ համար որպես օրինակ կարող է ծառայե-
նախադեպը, չնայած նրան, որ աշխարհում այն ք-
ընդունված, որ նույնիսկ հավերժացված է ՄԱԿ-ի
ցիկ կազմակերպությունների մակարդակով, որոն-
հետևողականությամբ հսկում են, որպեսզի որևէ մ-
կասկածի տակ չդնի աշխարհի հրեաների պնդում
հրեաները և նրանց պետությունը՝ Իսրայելը, եղև
հային հասարակական կարծիքի մշակման շ-
ամենաեռանդուն մարտիկները և ավելի շատ հե-
նություններով հանդես գալիս Գոլոբոստի այս
կամաված ամենահնարավոր միջազգային «լուսն
սուր քննադատության են ենթարկում այն պետ-
անձանց, որոնք թույլ են տալիս իրենց տարակ-
կային արտահայտումը և այլ: Եվ սա տեղի է ունե-
սի մասին տեսության» հեղինակները քաջ գիտա-
ինչ-որ անմշան բանով թույլ տալ «Գոլոբոստի գոհ-
միջոցառումների մանրամասների պահպանման
տում, բավական է թեկուզ ինչ-որ մեկին «թույլ տ-
մեկ-երկու տարի հետո՝ թեկուզ տասնամյակներ, գ-
ուժ ձեռք բերել և հանգեցնել հրեաների և Իսրա-
ետականների:

Այս ամենը միայն ընդգծում է, թե որքան սխա-
ընտրել Գայաստանի և ԼԳԳ-ի իշխանությունները
հակամարտության տեղեկատվական-քարոզչակա-
իրենց վերաբերմունքի ծրագրում, այնպես էլ Լ-
նկատմամբ ընդհարապես: Օրինակ՝ նույնիսկ, ե-
նակերտից տեղեկատվությունը բարեհաճորեն ըն-
Արևմուտքում, Ռուսաստանում, հայ քաղաքա-կա-
նագետներից ոչ ոք նույնիսկ չհամարձակվեց նույն
ի հայության համար ազգային սրբության հետ:
տիպ հրապարակային հայտարարություններ մի-
ասպարեզում երկու հայկական պետությունների և
և ոչ ոք չի արել: Դամենատենք՝ հարավսլավա-
իրավապաշտպան Վուկա Դրաշկովիչի՝ հեռուս-
հայտարարությունը, ուր նա, պատասխանելով ս-
այն հարցին, թե ձեզ որպես սերբի համար ինչ
Կոսովոն, կոշտ և վճռական հայտարարեց. «Դե-
է»: Այսինքն՝ ազգային սրբավայր, միևնույն ժամ
անփոխարինելի կրոնական, հոգևոր նշանակու-
հնարավոր է, որ հենց այս միտքը սերբերին փրկ-
Արևմուտքը սկսի Մետոխիայի և Կոսովոյի (Կոսովո
զավթման և բռնակցման գործընթացը դեռ 90-ակա-
նավորապես Գարավալալիայից «անջատում էին
ետևից:

Այստեղ կարելի է շատ բան հերքել, շատ բա-
այլն: Գնարավոր է, օրինակի, և այնպիսի կարծի-
համենատությունները բերեցին Կոսովոյի նկատմ-
ություն վերջնական տխուր արդյունքի, որովհե-
նախանձախնդրորեն են վերաբերվում այն ամ-

ազան կովերի» նմանության հետ այսպիսի սովորական տեղեկարոհ» մեկն է: Դրաշկովիչի համարոհեց նրան, որ «Ամերիկայի հրեա-վ ԱՄՆ-ի ալբանական համայնքի ալբանացիներին «բուլլատրված» տությունը: Իհարկե, միանշանակ աշխարհում բոլորին հայտնի է, քե-տական համայնքի ազդեցությունը: Այնուամենայնիվ, չարժե նա-կ թվում նաև Վաշինգտոնի քաղա-ն և Անդրկովկասում արդի միջոթ-նամբ: Համեմատության համար, և Իսրայելի հրեաները, այդ թվում-ին» նախազգուշական հարված-նամավորմամբ տեղեկատվական-նակ ապահովման գործում, բայց-ները, ոչ էլ ամբողջ Արևմուտքը-տել այն բանի հետ, որ օրյել-ն սցենարում այսպիսի զարգա-ն է, քանի որ իր հետևից քարշ-երկար ու վտանգավոր շղթան: Եվ-նը նույնպես ակնհայտ է՝ անցել է-նիստրիի հրեաների կողմից իսլա-նիստրաժեշտության» գաղափարի-ազմ այդպես էլ չկայացավ:

Քաղաքը, որ 90-ականների սկզբին-ական մտքի վերաբերմունքը Կոս-տոնի նկատմամբ, որոշ ժամանակ-նը արևմտյան հատուկ կենտրոն-ազդրությունը ճիշտ է, ապա մենք-ցախի դեպքում չի հնչել նմանա-նած գոնե Ստեփանակերտի կող-Ստեփանակերտի՝ որպես ԼՂՀ-ի-քարոզչական ապահովման քա-կից: Չէ որ հենց 90-ականներին,-ությունների մակարդակով, սա-ությունը (ապա նաև համապա-ստակ գիտակցում էր, որ կան-ստանի իշխանությունների միջև-նիհն էլ գոյություն չունի: Միջոց-ական ուղղակի կախվածությունը-ի) իհարկե կարող էր բացասական-ությունն ձևավորման վրա այս-յնտեղ, ուր «լուսն» կամ ստիպ-ելի էր անսահմանափակ տարա-վական-քարոզչական «առաջիա-ը հիմնականում օգտվում էր այս

տարածությունից միայն ակտիվ ռազմական գործողու-ն զրեթե աչքի չէր ընկնում միջազգային-իրավական մա-

Այս իմաստով նույնիսկ այժմ դեռ այնքան էլ ուշ չէ-սրությունների շարքը» դասել, որպես հատուկ սրբ-խարհի ողջ հայության համար: Կարիք չկա համեմ-տարածաշրջանը ինչ-որ երուսաղեմի կամ Սիոն լեռա-որպեսզի համաշխարհային ՁԼՄ-ների տեղեկատվակ-նաովեն այն բանաձևերը, որոնցից պարզ կլինի, ու-Արցախը եղել է, կա և միշտ կլինի «ստրագան երկիր», «ազգային սրբություն», «հոգևոր օտրան», «ռազմական-այն: Հանուն արդարության նկատմեք, որ ներհայկակ-ական թթ. սկզբին համեստ փորձեր ձեռնարկվել են-ներում տարածվում էր տեղեկատվություն այն մասին-ցական համալիրում թաղված է Գրիգոր Լուսավոր-արքեպիսկոպոսը, որը զբաղվել է Պատմական Հայաս-ծում քրիստոնեության տարածմամբ: Դժբախտաբա-ազդակը իսպառ մարեց, ենթադրում ենք, որ ոչ ս-իշխանությունների և Հայ Առաքելական Եկեղեցու բար-կանության միջամտության և թելադրանքի: Թեպետ ք-նախածեռնությունը անլսելի դարձավ և այն պատճա-նակները հասկացան իրենց ջանքերի ապարդյունությ-ն և Հայաստանի քաղաքականության տեղեկատվաքար-համար պատասխանատու պետական մարմինների և համապատասխան գործողություններ:

Քարոզչության և տեղեկատվության գործելակեր-ունենալու պայմաններում, արդեն չնչին նշանակությ-Արցախը ինքնորոշվում է և անկախության է ձգտու-ն ձգտում է ժողովրդավարության և ուզում է ազատվ-վարական Արքեպիսկոպոսի իշխանությունից, թե արցախա-նում է վերականգնել Մայր Հայաստանին միանալու ի-վունքները: Այսինքն, այն դեպքում, երբ կոնյուկտու-տեխնոլոգիական մեթոդաբանությունը և տերմինաբա-ազգի՝ ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների-ապահովմամբ քաղաքացիական հասարակություն ձև-զարգափարը, կապ դրան ներդաշնակորեն կավել-երկու՝ ոչ պակաս էական և հիմնական զարգափար-զ-դային տոտալիտար վարչակարգի կողմից, հակառակ-այժմ վերագանգման խիստ կարիք ունեցող ոտնա-իրավունքը, 2) Արցախի տարածքը, որպես հայերի ս-ուղղակի չի կարող գտնվել ինչ-որ մեկի վարչա-տա-ենթակայության ներքո՝ բացի Հայաստանից: Այլըն-հնա-րավոր փոխզիջումը՝ դա Արցախը որպես ինքնա-որև պետության սահմաններից: Եվ որպես լրացուցիչ-փաստարկ՝ հայկական էքստի պահպանվող ժողու-վելությունը Արցախի մյուս էքստների նկատմամբ...

Արցախյան հիմնահարցի տեղեկատվական-քար-զարգացման առաջին փուլը ավարտվեց տարօրինա-կողմից, ներմիութենական ասպարեզում հայկական-օգտվում «հանրամատչելիությունից», մյուս կողմի-

ետ պետք է արդյոք իր ջանքերի տեղե-
տուվումը Արցախյան պահելու համար: Ար-
ան, հԱՅՄԷ-ի մոտալուտ վախճանի կան-
րևմտյան «դերակատարները» կարծես
ան շրջանառությունը խորհրդային Միու-
թերի նկատմամբ: Լիամասշտաբ պատե-
անաբար զինված հակամարտության ու
խաղաղ կարգավորման միջնորդության
ք է սկսվում է **2-րդ փուլը**, որը կարելի է
վկայաբերել: Այս փուլի ավարտը ընտր-
ո է նշանակել և՛ 1996, և՛ 1998 թվական-

ն կողմերի համար անցավ փոփոխական
տև գործող գաղափարա-տեղեկատվա-
յուններով: Եվ մեղքը ամբողջությամբ
մաս ԼՂԻ-ի իշխանությունների վրա: Եթե
ի տարիների մասին, ապա հայկական
կումներ, որոնք գործնականորեն առանց
նական սպառողների՝ համաշխարհային
երի, դիտորդների և այլոց կողմից: Եվ
ը և զլխավոր պայմանը եղել է հենց այն,
պետք չէր «մտածել» ինչ-որ բացառիկ
առ ժամանակ ինքն էր տրամադրում
պետզի տեղի ունեցող իրադարձություն-
ակներն ընկալվեն որպես հիմնական՝
նակը գնահատելու ժամանակ:

են (կարևորը, ժամանակին) տեղեկու-
ց կիրառված մասսայական ոչնչացման
վրջախի և Չայաստանի սահմանամերձ
րա համագարկային կրակի ԲՄ-21 «Գրա-
երի, հրետանային և հրթիռային կրակա-
ունից պատերազմներ վարելու փաստը
և ԼՂԻ-ի ինքնապաշտպանական ուժերի
Բանակ) հակահարձակողական գործու-
ես թշնամու **«կրակակետերի ճնշում»:**
ողմերին միջազգային տեղեկատվական
վաճառության մեջ հեշտ էր. այդ տարի-
ավոր թղթակիցներ ԱՊՀ, Մերձբայթյան և
ազմաճակատի գծում երկու կողմերից էլ:
որոզական հոսքի ճշմարտացիությունը,
րիային տեղեկատվական դաշտում քա-
կության հաջողության զլխավոր երաշ-
պետը չէր ոչինչ մտածել, պետք չէր տալ
եվ այսպես եղավ ընդհուպ մինչև 1994թ.
ն համաձայնագրի կնքումը:

քում եղավ մի միջադեպ, որը աղբյե-
տել» այսպես կոչված տաք հետքերով՝
գյուղի ազատագրման գործողություն:
թյունները, որոնք բերեցին այս բնակա-

վայրի աղբյեջանական բնակչության մի մա-
մինչև հիմա բննարկումների և վեճերի առարկ
բաջանական քարոզչության հակազդեցություն
Բաքվում՝ հիշենք օրինակ Աղբյեջանի նախկին
բովի՝ չեխ թղթակից Դաննա Մազալովային տու-
որտեղ նա հստակ մատնանշեց Աղբյեջանի
դերը, որն այդ ժամանակ պայքարում էր Ա.
իշխանության համար, ապա ավելի ուշ երբ
եկած Չեյդար Լիլիև արդեն չէր կասկածում և
սասանությանը, սկսվեց հստակ և նպատակ
ջանցիների ռազմավարական գիծը՝ «խոջ
Անկեղծ ասած, երկու հայկական պետությու-
կասեցնելու փորձերը կրել և կրում են թույլ, ք
քարոզչական բնույթ, կարծես «ծեռքի հետ»:
կողմերի հակընդդեմ ելույթները ձևակերպ
տեսքով՝ ծառայությունից հեռացած կամ դեմ ծ
լրագրողական ռեպլիկի և այլ ոճով: Կոնկրետ
կան ապարատները այս հարցում գործնական
մատենք քարոզչական ջանքերի փոխադարձ
լուի ցեղասպանության» շուրջ, ապա հնարա
կողմերի պարզ և ցավալի հետ մնալը: Համենա
ջանցիները բավարարվում էին մամուլում հրա-
նական հայտարարություններով, այդ թվում ն
թացի սահմաններում: Այժմ նրանք (Թուրքիա
այնպիսի ոչ սովորական քայլերի ճանապարհ
ցեղասպանության թանգարանի», «խոջալուի
ների» բացումը հրեական Չոլոթրոստի տարբե
Արժե արդյոք ասել, թե որքան վնասակար է Հ
եական հակազդեցության չհանդիպող այսպի
կան հարձակումը երկու հայկական պետությու-
նիչի և շահերի համար:

Եվ սա այն դեպքում, որ երևանի և Ստեփա-
ողջ ուժով (ընդ որում, ինչպես միշտ, պետք չէ
հայկական քարոզչության թափանիվը այն մ
գործողությունները, ի սկզբանե, հակամարտո
պատերազմական շրջանում և հենց պատերա-
մակարդակով կրում էին ցեղասպանության ք
նացման բնույթ: Լիովին ավերված և հայաթափ
մեկ ցուցակը կզբաղեցնեն մեկ թերթից ավելի,
տանի տարածքում՝ Մարդան (Մարդակե
Ակրուլահը (Ասկերանի շրջան), Բերդաձորը, Ք
Շահումյանի շրջանի բոլոր բնակավայրերը...
բնակավայրերը, որոնք ենթարկվում էին «Գրս
Պետք է նկատել, որ մասսայական ոչնչացման
քացիական օբյեկտների և խաղաղ բնակչու-
ընդունվում է որպես ցեղասպանություն, ինչպի-
նի վարչակարգի կողմից կիրառված քիմիակ
բնակ Չայաբջա քաղաքի նկատմամբ: Վերջապ
ցամաքային շրջափակումը: Սակայն հնարավ

նաև Հայաստանի հետագա իշխանական ծեծիճն այս, իսկապես անսպառ ռեսուրսը համապատասխան հարված տալու արդարորդչական ջանքերին: Ղրա փոխարեն Հայաստանի իշխանությունների կողմից (90-ական թթ.) արմատավորվում էր այն երև են «ներքին օգտագործման համար» ծնողորդը քայլերով և, իրականում, իր, Բաբվից ելնող տեղեկատվությանը: Իսկ թե, հարիր չէ պատասխանել արդրեջա-

ղիլետանտության արդյունք են, որոնք սնզեցնում են տեղեկատվական-քարոզ-բերագնահատման, և որոնք ծառայում են ան ջանքերի ամրապնդման համար և որագույն տեղեկատվական-քարոզչական լին խեղաթյուրել հայկական, ինչու չէ նաև եկտիվ մտածողությունը ի դեմս առաջին հավական է հիշել, թե ինչպես 1991թ. ն, այս գործիչը ապչեցրեց նույնիսկ շատ ամար (մեծ հաշվով, իրականությունը դա-արտովողական) թեգերով, ինչպիսիք են « Թ ուժեր», և «մեր ուժը մեր թուլության մեջ անույն կատեգորիայից է նրա հայտարար-պատմական հիշողությունը, ազգային տեգորիաներ են»: Տարօրինակ է, թե ինչ է ոչ միայն զխավորում էր հայոց պետու-ակտիվ ռազմական գործողությունների տվոր հրամանատարը: Եվ՝ ռազմական կան-քարոզչական ապահովման, և՛ նմա-թյան տեսակետից, ինչպես նաև արհա-ջալուի ցեղասպանության» արդրեջանա-ննդիսանում են ոչ այլ ինչ, քան Հայաս-ցեական օժանդակություն իրենց արդ-գրուներրեն, այս գործողությունը (հան-ծությունը) լիովին համեմատելի է հայրե-ն արդյոք ասել, որ նախագահի այսպիսի հանցավոր սխալների պայմաններում պարատը փաստորեն պարապուրդի էր ոզչական իմաստով, համեմայն դեպս մասին արդրեջանցիների կեղծ թեգի-ցության կազմակերպման հարցում, ինչ-խաղաղ հայ բնակչության նկատմամբ մադրություններ ունեցող զինվորական ղասպանության բնույթի գործողություն-ակական կարծիքին օպերատիվ տվալ-

չեն գյուղի օրինակի վրա բացատրենք չպետք է գործել, նաև այն, թե ինչպես է

հնարավոր նույնիսկ հիմա անհապաղ արդ-ջանի կողմից իրականացված ռազմական հ-կվաղ գաղտնիք չէ, որ դեռևս 90-ական թվա-տվեցին ԳՀ վարչախմբի և անձամբ ԳՀ ա-Պետրոսյանի հակազգային ջանքերը, ընդ ո-թթ., որը հայտնի է այսպես կոչված «կարգ «մասսայականացման» մեջ, այն նախատես-ճանաչումը որպես Աղրբեջանի բաղկացու-հիշել Լ. Տեր-Պետրոսյանի դիմումը «Պատե-վածի տեսքով, որը համարվում է տեղեկա-տում ազգային դավաճանության օրինակ: Լ-գյուղի դեպքում՝ ոչ պակաս ակնառու օրին-հատկապես հակազգային նախկին իշխող վ-տեղեկատվական-քարոզչական պայքարի վաշենը ամբողջ մեկ տարվա հերոսակա-հանձնվեց արդրեջանցիների մի գիշերվա մ-

Ըստ տության, Արծվաշենի բնակչության ջանին ցուցաբերած աջակցությունից միս հայտվեցին մանրամասնությունները: 1992 Արծվաշենը լքեց զինվորականներով վերջ-արդրեջանցիները մտան գյուղ, 13 մարդու օ-հետագայում իշխանությունները փոխան-ճակատագիրը՝ մինչև հիմա հայտնի չէ: Եր-նիկական ինստիտուտում հանդիպման ժամ-ակադեմիկոս Սարգիս Մուսայելյանը Լ. Տե-ինչու է հանձնվել Արծվաշենը, երկրի նախկ-«Մենք տվեցինք 5000 հա և վերցրեցինք «Արծվաշեն» հայրենակցական միության պ-յի Սահակյանի խոսքը. «Նյարդայնացնող-թյուն, անընդունելի պատերազմի համար՝ ծ-րա միևնույն է, ինչ փոխել արծիվը մոծակ-նությունները որոշեցին չզբաղվել և ազատվ-այն դեպքում, երբ նախօրյակին հայտար-հանձնվելու»:

Կան նաև այլ ապացույցներ պատերա-րինակության» մասին, երբ որոշվեց Արծվա-բերի ականատես Աղալարդ երիցյանը, ո-Արծվաշենի գյուղխորհրդի քարտուղար, ա-օգոստոսի 6-ին երեկոյան մոտ ժամը 9-ին հաջողվեց վերցնել թշնամու ամենակարևոր-առաջ շարժվել: Օգոստոսի 7-ի գիշերը բարե-ակելի քան 20 շրջակա արդրեջանական-կազմավորումներից մաքրելու համար: Սա-նությունները կանգնեցրին առաջխաղացու-յանը «Ազգ» թերթին 1995թ. օգոստոսի 8-ին-յում է. «Մեր իշխանությունները ներկայացու-հետ՝ իր չկարողացան դիմազրավել: Նմա-ցին նաև Շահումյանի ու Գետաշենի շրջա-ծիվների կառուցած» Արծվաշենը: Անցնում

պես էլ առաջ չի քաշում զավթված
ի, որը Գարդմանի շրջանի վերադարձ-
ն թուրք-ազերիների այն վտի հայտա-
մնջում են վերադարձնել «զավթված»
«ազրեսորներ»:

Մակվում է նաև օրինակելի շեղումը,
սցնել Հայաստանի, նաև ԼՂՀ-ի հակա-
որ Շահունյանը և Գետաշենը համար-
ակրորդ անկախ պետության կազմի մեջ
էական աջակցություն ցուցաբերել
ազմակերպման գործում և այն փաստն
ից Արծվաշենի գյուղխորհրդի նախա-
ձեռնությամբ՝ 560 արծվաշենցիների
ն պահանջով, իրենց կորցրած գույքի
դատարանում: Եվ հենց պետությունը
այացնի իր քաղաքացիների իրավունք-
յն ժամանակ դատական ատյաննե-
ք. հասնել այն բանին, որ Ադրբեջանը
դործությունը Արծվաշենի և արծվաշեն-
ժվի այդ ժամանակվա իշխանություն-
ստույն գյուղի հանձնման ժամանակ:
տազա իշխանությունները բավական
ուական բարձր մակարդակով իրակա-
քարոզչության և հակաքարոզչության
ջանին տալիս է չտեսնված հնարավո-
թ., ինչպես ասվում է, քիչ քրեք չեն
մեկը եվրոպայում հիշի, առավել ևս
մննել, ասե՛ք, Արևմուտքի բոլոր հակա-
վների մոտ Ֆուրոր և խառնաշփոք
նտի Լորդերի Պալատի փոխխոսնակ
թյունները, իր և իր կողմնակիցների
այն: Արցախյան հիմնախնդրի շուրջ
տերազմի ներկա փուլում հայկական
նակ, սհա և պատճառը, ինչու հենց
Ադրբեջանին հաջողվում է ավելի հա-
նամետ փաստաթուղթը միջազգային
վ չնայած, իհարկե, հայերի ազգային
թրթերը», որոնք չեն անցել ՄԱԿ-ի
ե. ԵԱԿԿ Մինսկի կոնֆերանսի, ԵԱԿԿ
նսկի հմքի եռահամանախազահների
ն ուժ ունենալ Հայաստանի և ԼՂՀ-
դունել, որ 1995-97 թթ. Հայաստանի
ից ներդրած պատվությունը արցախ-
տում պատշաճ տեղեկատվական-քա-
սցման գործում, պետք է խստորեն
ս պարտվողականության նախանշան:
ընդունվեց գործող նախագահ Սերժ
երս՝ 2008թ. հուլիսի 3-ին ԳԳ Ազգային
այական կորպուսի անձնակազմի հետ

հանդիպման ժամանակ: Աշելով, որ ազգային
ները պետք է դեռ երկար ծանապարհ անցնե-
րաստ լինեն ետ մղելու արդի սպառնալիքն
որոնք կրում են արդի փուլում երկրի և ժ-
սպառնացող վտանգներ, նախագահը չչեղ
արտաքին, այդ թվում նաև թշնամի հարևան
թենայից: Այսպես, նա նշեց, որ չպետք է բավ-
կան շրջաններ, որտեղ քաղաքացիների հա-
նալու աղբյուրը հանդիսանում է արբե-քան
«Միթե մենք կարող ենք բավարարվել անվտա-
դակով, երբ հարևան երկրում գյուղիս է բարձր
Ֆորիան դառնում է գաղափարախոսություն»
սա պետք է դիտվի այն առաջադրանքը, որ
վտանգության ծառայության առջև Սերժ Սար-
նել աշխատանքները Հայաստանի դեմ ապա-
ցությամբ:

«Տեղեկատվական անվտանգության խնդ-
կարևորություն են ներկայացնում: Մեր հարև-
վալով որք աշխատում սխալ տեղեկատվու-
զնում է ոչ միայն միջազգային մամուլի, տա-
այլ նաև ինտերնետի մասին, որտեղ հայերի
հիմնախնդրին վերաբերող տարածված սխա-
նալ հիմքի վրա է դրված»,- ասել է Սերժ Սար-
երիտասարդներ, գիտնականներ, ուղղակի
իրենց հնարավորության սահմաններում արժ-
այս երևույթներին: Բացի այդ, նախագահը նշ-
նեժ դեղը այս գործում: «Բայց և այնպես, ա-
ամենօրյա ղեկավարման և կորոզիացման:
են, որ հենց Ազգային անվտանգության ծառա-
վոր է զբաղվել այս խնդիրներով»,- ասել է Սե-
նում ենք, Ադրբեջանի տեղեկատվական-քար-
վելու խնդիրը, ի տարբերություն նախորդ ե-
նության տարիների, այսօր, թվում է, ընկալվո-
ևս մեկ անգամ ափսոսանք հայտնել, որ Հա-
տարիներ ապրեցին, երբ պետությունը այս ի-
ասել դավաճանաբար, ոչ մի ուշադրություն
ավելի կարևոր է, որ ՀՀ նախագահը այս հայ-
եկավ հենց այն ժամանակ՝ հուլիսի 3-ին, երբ
նախագահ Դմիտրի Մեդվեդևի առաջին պա-
Այստեղ նույնիսկ կարելի է նկատել նաև որոշ

Որպեսզի որ չկասկածի սպառնալիքներ
կարող ենք նաև վկայակոչել ռուսական
ՄԲԳԴ-ի (ԱԳԸ) կովկասյան հետազոտությո-
գիտաշխատող Վադիմ Մուխամովի կարծիք
Մեդվեդևի այցը Բաքու՝ նա ս. թ. հուլիսին նշե-
ջանի քաղաքական մերժեցումն ունի իր սա-
նակորված երկու կողմերից յուրաքանչյուրի
հայտ է, որ համուժ Ադրբեջանի հետ մեծեղ
փակի իր ռազմավարական գործունեությունը

սում չի թուլանա, և, առաջին հերթին, որով-
անի միջև քարոզչական պատերազմը չի դա-
ն: Եվ եթե այն շարունակվի, ապա կողմերից
ութությունների ցեղաքաղաքում վաղ քե ուշ
ներ բռնությունների նոր պոթենցիան համար», -

վի՛ ինչպես Չայաստանի, այնպես էլ ԼՂՀ-ի
ն-քարոզչական պատերազմի գլխավոր ար-
նալիքները: Կենտրոնանալով տեղացի մաս-
դրամի նախագահ Գազիկ Չարությունյանի՝
եցման վրա: Նրա կարծիքով հատկապես
լուրջան և պետության կողմից չվերահսկվող
վական հոսքերը, 2) նպատակային տեղեկա-
րոնկրետ հասարակության դեմ՝ հակառակոր-
ին համակարգի հավաքական ազդեցության
ն հանգեցնել ազդեսորի համար շահավետ
երի ընդունմանը:

չության, տեղեկատվության և ապատեղե-
ած չեն հատուկ այս կամ այն հասարա-
ն կրում են առևտրային բնույթ, չնայած որ,
նել պատվիրված, այսինքն՝ կանխամտած-
անծանց կողմից: Սակայն նրանք կարող են
նալիք, օրինակ, հասարակության բարոյահո-
տկապես ավանդական հասարակության,
նաև հայկականը:

ություններն արդեն բնորոշվում են, որպես
ն տեղեկատվական գործողություններ և
ներ»: Եվ եթե փորձենք խմբավորել այն
վիրավում են Աղբրեջանի և, ցավոք, որոշ
վորումների կողմից ընդդեմ Չայաստանի և
յալ պատկերը՝ 1) մի ոմն «ամանուն հեղի-
նխահայտ սուտ տեղեկություն կամ հաղոր-
մարտանման, սակայն մանրամասների մեջ
ակառակ ուղղությամբ» կիրառելի (օրինակ,
մեջ ասվում կամ ակնարկվում է Աղբրեջանի
ռառելիության մասին, սակայն ընդունվում է
տանի և ԼՂՀ-ի վերաբերյալ), որոնցում վկա-
վանել չցանկացող բարձրաստիճան անծինք
վետական հիմնարկություններ և այլն:

ություններ», մտացածին կամ նույնիսկ
բայց փոփոխական իմաստով, որոնք կրկն-
վ դառնում են հասարակության գիտակցու-
տարիների ընթացքում ակնհայտ դարձավ,
րծվում է աղբրեջանական կողմից ոչ միայն
ացասական միջազգային-քաղաքական խո-
ուսկով, այլ այն հանդիսանում է սեփական
-ռանշիտական դաստիարակության գոր-
րել ենք՝ աղբրեջանական լեզբերը մեկնաբա-
ջալուի ցեղասպանության» մասին:

3) Այսպես կոչված «առաջնության»
ոչինչ մտածելու և հնարելու: Բավական
րազմի անցկավման այն մեթոդներն ու
երրորդ Ռայխում՝ ֆաշիստական Գերմա-
ների կողմից հնչեցված սկզբունքով:
արտահայտել է դոկտոր Գեբբելսը. նա
միշտ ճիշտ է լինում: Իհարկե, մի ուր
լինի «կլանել» այս տեղեկատվությունը
եթե առաջինը խոսել շտապողը վերջինի
այն հարծակողական գործողություններ:

Կիրառվում են նաև գործելաձևեր՝
«գաղափարների նենգափոխում», «պա-
պատմական փաստերի նոր մեկնաբան-
թեք առաջինը գտնում է, որ ավելի վտանգ
տվական հոսքերը, որոնց բովանդակու-
«Ռենդ Կորպորեյշնընի» մասնագետների
դի տեղեկատվական պատերազմների»
դի տեղեկատվական պատերազմների
մեջ կարելի է առանձնացնել.

1) անբարոյականության, անզաղ-
կան պասիվության, անտարբերության
այնպես էլ հակառակորդի մշակութա-
բացասական վերաբերմունքի տեղծու-
նը:

2) հասարակական գիտակցությա-
խմբերի քաղաքական կողմնորոշման
վածություն և քառս տեղծելու նպատակ

3) կուսակցությունների, միություն-
քական հարաբերությունների անկայու-
րի, անվստահության, կասկածանքի հ
սրում, ընդդիմության դեմ ճնշման հ
սաղրանքներ և այլն:

4) իշխանական մարմինների տեղե-
դակի իջեցում, սխալ վարչական որոշու-
ների կողմից (այդ թվում նաև ուժային
շումների խոչընդոտում:

5) պետական ինստիտուտների և
ապատեղեկացում, նրանց հեղինակու-
ների վարկաբեկում, այդ թվում չի բ
մարմինների և այլնի ներսից գործունե
մեջ հատուկ արմատավորված՝ հակա
երկրի քաղաքացիներ (ուղղակի կամ
թյունների):

6) պետության միջազգային վարկ
համագործակցության պրոցեսի խաթա-
Եվ եթե մենք մանրամասն հիշեն
անցել են Չայաստանը և ԼՂՀ-ն, սկսա
հեշտորեն կարող ենք համոզվել նրան
վաղուց և պարբերաբար ենթարկվում
կան-քարոզչական ազդեսիային: Իհա

յունեներին: Օրինակի համար, այսպիսի հոգյախոսություն օրինակ են հանդիսանում «տեղափոխությունները», որոնք միևնույն սխեմաների շրջանակների կողմից 1999-2000 սենյայի տարածումը ընդհուպ մինչև Միջազգային հասարակության կարգավորման, որի հետ:

թ. և՛ վերջապես 2007-08 թթ. այն էին զալխու Հայաստանում «գունավոր տրոհումները, չէին տարբերվում բազմազան:

և այլն: Բնութագրող՝ փաստորեն որոշակի տնտեսության հետ կապված) հարստացման մակարդակի և տեղափոխվել են Այդուհանդերձ արմատավորվում էր այն սակարեն բնիկ երևանցիները» և այլն: Միտրոզական հղումներից. «Տեր-Պետրոս-այկական նախագահին է: Անհեթեթությունով բանավոր ձևակերպումներում: Իհրավի քրիստոնյա հայ գործիչը չի ալ քրիստոնյա զավակ: Հենց «երրորդն» հեղինակները այս գործելաժողովները հետևյալ կետը՝ «բնակչության ղարքական ճնշում և քառս ստեղծելու նպատակով և քաղաքական կողմնորոշողակի չափով իհարկե հաջողվեց: նությունները չփորձեցին տեղեկատվականագրել այս ազրեսիային: Եվ, ավար, արաբաղցիներին» բանավոր հակադրություն այս հատվածին «օգուտ էր» ոչ միայն ներքին», այլև իշխանություններին

հարբեջանական հակամարտությունը խտությունների պատճառը: Բնութագրափարը, որ ազգային դավաճանության արդարը (այդ թվում նաև ԼԳԻ-ի շուրջ հայկական կողմերի հետ նախնականների, այսինքն կանխահայտ ի վնաս՝ անվտանգության շահերի: Բացի այդ վրոված, տնտեսական իրական փաստոված պնդումներ այն մասին, որ անձրները, ըստ էության նաև հենց ԼԳԻ-ի նախկինում չունեցած աննախադեպական զարգացման, ամբողջ հասարակության, և այլն: Այս հղումների ստատիստիկան, որոնք, մեր կարծիքով, հանդես են

զալխ «ուրիշների ծայրով», նույնպես կարիք զայի ճշգրտման և խստության, որի համար կական կարծիքի զաղափարախոսական-Հայաստանի և ԼԳԻ-ի ազգային անվտանգահպանման համար անհրաժեշտ ուղղության

Որոշ հետևություններ: Արժե խոստովանությունները Հայաստանի և ԼԳԻ-ի իշխանությունը տարբեր կանգնում է մեր առջև խոստերկայում և պատության և հասարակության բերվել այն անհրաժեշտ ու բավականաչափները, որոնք թույլ կտային առավելագույն ժամանակի նվազագույն ծախսմամբ հակաունեցել և տեղի է ունենում Ղարաբաղյան անպարզում, ինչպես նաև բուն Հայաստանում անվտանգ տեղեկատվական-քարոզչական հակահանդուրժում «քաղաքականության մեջ տարբերություն, երբ բոլոր կան անենը հայտարարվեցին և մարտական ընկերներ»: Այնպիսիսիք են «խոսքի ազատությունը», «ՉԼԱ-ՄԵՄԻ դեպքում չպետք է ենթարկվեն ԼԳԻ-ի և ՀՀ նախկինի չարագործ ընկալմանը և կիրառողշակի ժամանակաընթացքում մեկ անգամ ասենք, Թուրքիայի և Ադրբեջանի մտապատանի հետ հարաբերությունների և Ղարաբաղի հեռանկարում և այլն: Հենց պետական կառավարման ծառային ազգային շահերի առավելագույն ղարքեցին, առաջին հերթին, Անդրկովկասյան ֆակտո գոյություն ունեցող ազգային վերահսկման տարածքների շրջանակներում

Բնական է, որ եթե նույնիսկ երկրի ղեկավարները և ղեկավարության մարմիններին և տեղեկատվության դեմ պայքարի բոլոր աշխարհային կազմակերպումները և ղեկավարումը, ապա հասարակությունը չպետք է վերահսկի այս վկայակոչները ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանի տարածումը: «Համոզված եմ, որ ձեզանից բացում, որ ԱՄՆ-ն միայնակ գործել չի կարող պահանջումը, առաջին հերթին, նշանակալի պետասահմանյան գործընկերների, այնպիսի միջանկյալությունների հետ: Միայն համազգային կարող ենք ապահովել անվտանգ սպառնալիքներին և մարտահրավերներին» լացնել միայն մի բան՝ դրսի տեղեկատվականներին և հարձակումներին հակազդելու համար վել միայն հասարակության կողմից այս գաղափարն ղեկավարելու: Եվ եթե նույնիսկ ոչ բոլոր ղեկավարները, Հայաստանի և Ադրբեջանի բնակչության հերթին, այն օրակարգ է բերում անուղղակի տարածումը՝ բնակչության կողմից վստահ

ների և ղեկավարության գործունեության
է, որ զուգահեռաբար պետք է սկսվի և
բնակչության զանգվածի և չինովնիկա-
յից, մյուս կողմից՝ հենց բնակչության
ունեցող անդունդի վերացման գործըն-

Summaries

Ethnopolitical Identification and Political, I

The Karabakh conflict is one of the most complex and long-term from the perspective of addressing the root causes of the conflict. It is precisely this intricate socio-economic causes of the ethno-political conflict that, in turn, serving as a fundamental cause of the violations of human rights, has led to the current bleak possibility for its resolution.

It gradually becomes apparent, that one of the main problems on the part of conflicting sides as regards reaching a long-term realization of the basic principles of Karabakh conflict resolution is humanitarian issues. What is at stake here is the need to take tough decisions on the return of refugees to their pre-conflict habitats.

The principle of human rights protection requires a new stage of conflict settlement which, instead of being aimed at overcoming the consequences of the conflict, is directed to the fundamental ethnopolitical causes of the conflict. This necessitates the inclusion of massive and gross violations of human rights groups in the territory of former Azerbaijan SSR. In the case of displacement, to this date continues to be the Armenian people of Nagorno-Karabakh region. The existence in any form under the political-legal structure of the conflict through clear understanding of the underlying causes of the transformation to explicit confrontation, along with the current unsettled situation, could pave the way for additional efforts of the parties to address the humanitarian issues and find mutually acceptable solutions.

The issue of overcoming the humanitarian consequences in relation to the Armenian refugees from Azerbaijan requires the attention from the subjects of the conflict and the international community. The question of Azerbaijani refugees and internally displaced persons is also a complex one.

The Political-legal Aspects of the Internally Displaced Persons in Azerbaijan SSR and the Republic of Azerbaijan

Any possible solution to the Karabakh conflict must ensure its durability, long-term stability and confidence. It is essential that the sustained losses the state initiating the hostilities and any outcome of an armed conflict will outweigh the

importance should be attached to the... under the jurisdiction of the NKR, not... development, but also as an essential... es. Among other things, these areas... on of Nagorno-Karabakh and that of... (s)- the Armenian citizens of former... become citizens of the NKR and... lowland areas of Karabakh and the... ly important from the standpoint of... for the viability of the Karabakh... communicative significance of these

approach would in fact entail the... between the NKR and Azerbaijan. There... ents that could serve as an effective... lasting peace on the basis of ethnic... e norms of the Lausanne Treaty of... people were resettled from Turkey... e of populations among the Balkan... ury. (for example, that of between... key in 1934) and the resettlement of... states in the aftermath of the World... n India and Pakistan since their... of ethnic division is not devoid of... sphere, particularly as regards... er of people from their places of... the vital advantage of this principle... the states. The mere fact that the... some modifications to meet the... successfully implemented by the... also pinpoints to the effectiveness of

Human Consequences of the Karabakh Conflict: Political and Legal Aspects

Mikhail Aghajanyan

...t and the ensuing violations have... al humanitarian law, including that... ed conflict regulations, stemming... t factor, contributing to the slide of... tional humanitarian law violations,... o a large-scale war involving the... w weapons and military equipment... ecially evident in the armed forces

...ernational humanitarian law were... ilians in the combat zone. The

aftermath of hostilities in May 1994, revealed a cer... regarding the protection of human rights violated during... political failure to resolve the conflict does not permit t... evaluation to the actions of parties taken with respect to... humanitarian law from 1991 to 1994. The revelation o... political-legal «exclusion» were particularly apparent in... principles of international humanitarian law as regards t... affected during the active phase of the Karabakh conflic... internally displaced persons (forced migrants). One of... the failure of conflicting parties to forge an effective... Karabakh conflict is the contradictory approaches subs... conflict as regards the identification of the status of refug... persons as well as the very nature and phased imple... required to ensure their return to the place of their res... displacement due to the escalation of the conflict to... addition, the information of refugees and internally di... distorted in the overall representation of the Karaba... impedes the proper study of the underlying causes... consequences.

The approach proposed in this article addressing the... of the Karabakh conflict purports to integrate the legal p... human rights with the prevailing political reality at the... resolution. The very nature of the political-legal in... protection entails the adoption of an approach permitting... its scientific design, to effectively combine the legal (fo... means of human rights protection) and political (the... institutional mechanisms and the political will of the... mechanisms) categories into a unified whole. Also, t... humanitarian consequences of the Karabakh conflict t... include the issue of protecting the rights of the most aff... of ensuring a safe environment for their livelihoods on th... nationality.

Oil Factor and the Policy of Azerbaijan

The experience of the Shah regime of Iran in late 19... outcome of the growth of social discontent in the oil-ex... to, especially if the country is Muslim. Rapid moderniza... and the youth in Iran- as a consequence of impact of the... of the 1970s and against the background of the polariza... welfare of most of the inhabitants- led to the gradu... discontent, which progressively transferred from the so... religious one (hence - to the political) and eventually st... in the overthrow of the Shah regime and the Islamic... beyond questioning that similar processes in Azerb... devastating effects, since, as opposed to Iran, the latte... tradition of statehood, let alone compatible economic and

from domestic economic and social
ation and constant search for external
rce by the means obtained from the
ys (or, rather almost never) eventuate
Empire, the Saddam's Iraq, the former
mples of historic failures.

licated combination accounting for the
in Azerbaijan and internal breakdown-
distribution of oil revenues and
to tackle foreign policy objectives and
action and subscription of all internal
for military action-could lead Baku to
strated in the case of above mentioned
power of their natural resources.

the stakes of launching a war against
perspective; this, however, could occur
problems and not from the assurance of
venues.

Security Problems in Modern Azerbaijan

Grigor Boyakhchyan

Albanian ancestors, largely fabricated
ical tool to justify its historic presence
h factual history and this divergence,
at the short introductory part of the
zerbaijanis' collective identity, it is
the beginning of the twentieth century,
y emerged as a political force.

lytical and normative arguments that
rities in the Republic of Azerbaijan in
d linguistic liberties and autonomy.
vements of Lezgin and Talysh ethnic
ethnically determined discriminatory
ry vision of Azerbaijani statehood and
res carried out to this end. Continuing
consistently promoted a civic vision of
promoted the interests of the "titular"
its provisions for indigenous ethnic

The Tendency of Military cooperation between T context of Armenian and

Azerbaijan is actively engaged in the process of
with an aim to bring them in line with NATO stan
Azerbaijani armed forces is carried out within the fr
the NATO Individual Partnership Action Plan (IPA
support of Turkey. This process is taking place unde
Turkish military circles, which are supposed to edu
provide additional training to the military officer s
structure of the army in accordance with NATO stan
point, the modernization of the Azerbaijani armed
strategic importance from the perspective of ensuring
military structure of the "fraternal country."

Throughout the entire Karabakh war, Turkey pr
support to Azerbaijan, with an overt aim to secure i
military assistance to Azerbaijan, with clear violatio
and norms, attempted to impact the final course of the

Recent developments witness active reciprocal v
officials of the two countries and joint activitie
cooperation is also apparent in the military sphere, v
rendering support to the modernization efforts of AZ
IPAP.

To give further impetus to military cooperation
activate collaboration between their military-indust
Turkish military-industrial corporations, as a consequ
elaborating projects to develop the Azerbaijani militar

Through military cooperation, Turkey attempts to
the Azerbaijani power structure, thereby consolidating
in Azerbaijan and the region alike. The development o
cooperation, particularly in the case of unresolved Kar
problem as regards the maintenance of balance of pow
perspective of Armenian and Nagorno-Karabakh sec
on the part of Azerbaijan to resort to arms in the case
accompany Turkish support, let alone its immediate pa

The Political-military Aspects of the Karabakh

Among the comparatively more important measu
the perspective of regional security -the military-t
aspects inclusive - the situation is that even taking
prospective quantitative superiority in the military s
army is not in a position, at least in short-term pe
supremacy over the more efficient armed forces of Ar
Against the background of loudly articulated st

's military expenses and unrestricted absolute military success in the case deprived of reality. d of probable increase in oil incomes e, at least in the years to come, such on the success in a war in terms of the Karabakh front-line. During the arabakh was structured in a complex of easy breakthrough along line of perior qualitative and quantitative

experts, the effective arrangement of th anti-tank equipment and artillery ed losses and thereby liquidates not her armored vehicles during the first ossibility of making fast and deep abakh. Illusions of the Azerbaijani reasing its rocket-artillery potential ing aircraft to change the existing aging long, albeit less destructive, as usion of the enemy are ungrounded. ary and political potential of the ivement and considerable stabilizing ational organizations in the South t of preserving the fragile, yet stable

Interests and Role of External Actors in the Karabakh Conflict at the Current Stage

Igor Mouradyan

motivations and specificities of the rtribute to with respect to unrecognized ic, from independence to the present relatively peaceful coexistence in the cal resource for the leading external region. To understand the goals and e Caucasus-Caspian and Black Sea- the faultless idea that the Atlantic g but oil. The entire array of interests r remains beyond the framework of ns nor the Britons which, in its turn, U policies.

reaches the South Caucasus the way f strategic or other interests, but as a basic components constituting the e, there are other principal factors, cess. Russia first and then the U.S.

subscribed to the "fundamental mechanism" in relation imitating the solution. The current phase of the geopo territorial conflicts and unrecognized states is character patterns, approaches and philosophies congruent with objectives of the leading world powers.

The Negotiation Process of the Azeri Resolution in the Framework of

This study can not be considered full and complete; f conflict resolution is still unfolding, and the 1994-96 "great political agreement" on Artsakh between the part confirmed by signature. This is notwithstanding the fact

There is even no preliminary agreement, notwithstanding of Armenia, NKR and Azerbaijan were repeatedly expo the agreed and adopted "Madrid principles" as a basis some extent, the failure to move forward in negotiati accounted for by the fact that Armenia and Azerbaijan w transmission of power through regular elections. In Arme profound internal political crisis. Similar developments, are looming large in the case of Azerbaijan, since the Republic has decided to pass a decision enabling the co on the revision of the relevant article in the Azerba ensuring the re-election of the incumbent President Ilhar consecutive years.

All these developments entail that the inner politica three parties to conflict - Armenia and Azerbaijan - is settlement of Artsakh-Azerbaijani conflict. These two Transcaucasia, with varying degrees, are heavily infl conflict resolution - on domestic political climate and Azerbaijan alike; the inner life - on the settlement and it so forth. However, it is clear that even 2009 will not be resolution of the Artsakh problem, no matter how persis representatives of Co-chairmanship on behalf of Russia,

The situation in 2008 with its subtleties (such as the fit in" the Transcaucasian affairs through the initial "Caucasus platform" on regional stability and securi applicability or inapplicability of the "Kosovo preceden conflicts in the territory of former Soviet Union independence of Abkhazia and South Ossetia after the A other factors taken together suggest that the great power clear and unequivocal position on recognizing the more of Artsakh-NKR. Accordingly, it is impossible to pre activity of the OSCE Minsk Group within the framewo conflict resolution would be successful and productive.

Geopolitical Conflicts (focusing on an example of Nagorno-Karabakh)

Vladimir Ivanov

... and analysis of the position of the political conflicts, with a specific focus on those of particular relevance and deserves attention of Azerbaijan in the above mentioned formation of a unified front to transfer the organizations.

... developments within the GUAM organization starting roughly from 2005-2006 the organization became tangible. The well elucidated by a relative weakness within the political block and with the particular as regards paving the way for this is attributed to Azerbaijan.

... under that the initiatives of Azerbaijan are interpreted to all conflicts facing the member states, despite the sufficient record of bilateral relations- with the Republic of Armenia, the GUAM organization and its activity as a focus of representing the Nagorno-Karabakh. Nonetheless, the assessment of the efforts to this end reveals that despite the resolutions of the Assembly on the Nagorno-Karabakh and the initiatives of the UN by the GUAM organization are not productive.

Information-propagandistic Aspect of Azerbaijani-Karabakh Confrontation

Sergey Shakaryants

... in the event of any armed conflict the role of properly organized information-propaganda is far beyond questioning. The role of propaganda, obtains further relevance in the context of the confrontation between the Armenian and Azerbaijani sides in the Karabakh (Artsakh) problem and the role of the Nagorno-Karabakh (Artsakh) in the context of the Nagorno-Karabakh (Artsakh) problem.

... matter any explicitly interfering policy of Azerbaijan with its information-propagandistic background has long been an important supplementary element in the realization of the goals adhered to by different actors to solve the conflict. Needless to say that even nine years into

the XXI century, the information-propagandistic aspect has gained major relevance and was vigorously practiced by the Azerbaijanis in their campaigns against Iraq. The same holds true with respect to the situation in Iran, in which the ceaseless efforts and the role of information-propaganda as well as effective dissemination. On the contrary, the Iran's opposition to it through identical means.

These events pinpoint to the fact that the neglected role of information-propaganda implemented information-propagandistic campaigns for ensuring the recognition of Artsakh's independence. The lessons of the history, at least of the past 100-150 years of the conflict, characterized with the intensification of the conflict, parties precisely unfolding in the information-propaganda questions before the authorities of Armenia and Azerbaijan, highlights the importance of more concerted action, more counter propagandistic measures are insufficient. The role of the independent Armenian states of the South Caucasus side in ensuring the information security with comprehensible and effective

նը և Ղարաբաղյան հակամարտության
ական,
1.....3

եղ Ադրբեյսանի և Ադրբեյջանի
քին ագրեսիայի քաղաքական-
.....43

ազմական փուլը և հումանիտար
ական ասպեկտները.....60

աղաքականությունը
եղ.....110

մախնդիրները ժամանակակից
.....121

ն համագործակցության միտումները
դի անվտանգության
.....139

արդի փուլի
.....152

աքին ղերակատարների շահերն ու
քյան շուրջ.....180

մարտության կարգավորման
ինսկի խմբի շրջանակներում.....209

ական հակամարտությունների
օրինակով/.....231

կամարտության տեղեկատվական-
.....265
.....285

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱԿԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ Ն.
Թողարկում

ԲՀԻ

«Քաղաքական հետազոտություններ»

Հասցեն ՀՀ, ք. Երևան, Բա
Թողարկման պատասխանա

Տպագրված է «Տիգրան Մեծ» հրատ
Ֆորմատը՝ 70x100
Թուղթը՝ օֆսեթ
Ծավալը՝ 18,5 պա
Տպաքանակը՝ 5000